

58357/62

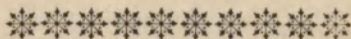

Jan Reimann

Warszawa, Krakowskie-Przedmieście No 43.

FABRYKA
Ozdobnej Bizuterji
i GALANTERJI
Z CZESKICH GRANATÓW.

Na wszechświatowej wystawie
paryskiej wyroby moje będą
wystawione w specjalnym od-
dziale granatów czeskich.

Duży wybór!

Kufry, walizy, nesesery, przybory podróżne i myśliwskie. Galanterja.

Cenniki zaprzęgów, siodeł, przyborów sportowych — wysyła się bezwzględnie.

Sklep i Fabryka

Nowy Świat № 70

K. NIEMYSKI.

Magazyn konfekcyi damskiej

i DZIECINNEJ

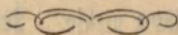
Władysławy Kwiatkowskiej

Chmielna 28 w Warszawie

ZAKŁAD ARTYSTYCZNO - RZEŹBIARSKI

J. Kwiatkowskiego

28 Chmielna 28 w WARSZAWIE.

1.25 B

WACŁAW SUŁKOWSKI

FABR. i MAGAZYN BIELIZNY WYŁĄCZNIE MĘSKIEJ

Warszawa, 5 Bielańska 5.

wprost Daniłowiczowskiej, poleca:

KOSZULE WIZYTOWE podług ostatnich modeli J. Louveta, Spiersa w Paryżu i innych.

KOSZULE DZIENNE zwyczajne.

KOSZULE KOLOROWEienne.

KOSZULE NOCNE białe.

KOSZULE NOCNE z obszyciami b. długie t. z. „Genre Anglais“ podług modelu Spiersa w Paryżu.

WIELKI WYBÓR KRAWATÓW w najmodniejszych deseniach i zestawieniach kolorów.

RĘKAWICZKI ang. Dent'a, **RĘKAWICZKI** Fovnes'a.

RĘKAWICZKI francuskie **JOUVINA** i **KRAJOWE**.

CHUSTKI DO NOSA płóciennie, **CHUSTKI DO NOSA** batystowe „Secession“ (ostatnie nowości).

OSTATNIE NOWOŚCI w spinkach — Articles de Paris.

„QUARTIER LATIN“ najnowsze szpilki do krawatów ręcznie malowane.

KAMIZELKI PIKOWE BIAŁE i CRÈME podług ostatnich modeli: F. Robinson & Sons w Londynie.

GETRY ANGIELSKIE PATENTOWANE.

Wielki wybór skarpetek angielskich, saskich i krajowych.

Garnitury trykotowe (Complets-tricots) deseniowe (ostatnie nowości).

Szelki francuskie Guyot'a i inn. fabryk.

Wielki wybór materiałów do zamówień. Towary tylko wyborowe.

„UDOSKONALONY KRÓJ BIELIZNY MĘSKIEJ.“

Ceny możliwie niskie. Ściśle stałe.

PRZEWODNIK PO PARYŻU

i Wystawie powszechnej 1900 r.

Wylęczono z zasobu
dubl. i dr. zbędnych
Bibl. PAN w Warszawie
poz. ks. inwent. 5439

5439

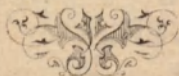
ILUSTROWANY

PRZEWODNIK PO PARYŻU

i

WYSTAWIE POWSZECHNEJ

1900 r.

W A R S Z A W A

NAKŁADEM KSIĘGARNI

TEODORA PAPROCKIEGO i S-ki

41. Nowy-Świat 41.

1900.

5835/68

K 1c3

289271

I

Дозволено Цензурою.

Варшава, 1 Февраля 1900 года.

Roj Wym.

64-68.510.217

~~1447~~

B-ka PAN W-wa

Książka Ubytków poz. 1742/65

PRZEDMOWA.

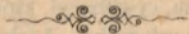
Od dawnych już czasów Paryż jest niejako głównem środowiskiem cywilizacyi Zachodu. Nauka, wiedza, literatura i sztuka tu obrały sobie główne siedlisko. Wystawy paryskie, urządzane co lat jednaście, zgromadzają wszystko, co tylko inteligencya ludzka wymyśliła i wykonała. Nazywają Paryż «nowoczesnym Babilonem» — i słusznie, bo i Babilon był w swoim czasie środowiskiem cywilizacyi, jaka najpierw rozwinęła się nad Eufratem, cywilizacyi, której ślady dziś jeszcze wprowadzają w podziw człowieka. I jak wówczas tłumy ciągnęły bezustannie do źródła wiedzy i nauki, tak i dziś śpieszą do Paryża a ułatwiają im to nowoczesne środki komunikacyjne.

Paryż dzisiejszy — to istny labirynt ulic, placów, ogrodów i gmachów. Miesiące, niemal lat całych potrzeba, aby go poznać dobrze. I w krótszym jednak czasie zapoznać się można ze wszystkim, co w Paryżu najgodniejszym jest widzenia. Ale potrzeba na to mieć czas dobrze rozłożony oraz przewodnika, któryby krok za krokiem wiódł turystę, pragnącego poznać stolicę Francyi. Spełnienie tego zadania jest właśnie celem książki niniejszej. Pojawia się ona w chwili,

gdy wszystkich oczy zwrócone są ku Paryżowi. Brak tego rodzaju Przewodnika, w języku polskim skreślonego, oddawna dawał się odczuwać. Wydany przed dziesięciu laty «Przewodnik po Paryżu,» nakładem «Wędrowca,» zupełnie został wyczerpany. Zresztą książka owa nie mogłaby obecnie zadość uczynić wymaganiom, gdyż od owego czasu wiele się zmieniło.

W «Przewodniku» niniejszym staraliśmy się nietylko poprowadzić czytelnika wśród osobliwości Paryża w taki sposób, aby się łatwo mógł z niemi zapoznać, ale także podaliśmy wskazówki praktyczne, co do rozkładu czasu i kosztów utrzymania, jako też i przejazdu. Dając ogólny i historyczny zarys Paryża, a zarazem notując przy każdym godniejszym uwagi dziele odnoszące się do niego daty i wspomnienia, chcieliśmy w ten sposób stworzyć opis o ile możności dokładny, ażeby rzecz raz widziana wbiła się na długo, jeżeli nie na zawsze w pamięć tych, którzy będą zwiedzać Paryż z tym Przewodnikiem w ręku.

Czyśmy się dobrze z zadania podjętego wywiązali, niechaj osądzi opinia.

RADY WSTĘPNE.

Droga do Paryża.

Którędy jechać do Paryża? Pytanie to ważne, a odpowiedź na nie zależy od środków, jakimi podróżny rozporządza. Z Warszawy prowadzą na Zachód dwie główne drogi: przez Berlin i przez Wiedeń. Pierwsza jest najkrótsza a więc i najtańsza. Druga dłuższa nieco, ale za to bardziej zajmująca dla podróżnego, który może się po drodze zatrzymywać. Do Berlina jedzie się linią Bydgoską (przez Skierniewice i Aleksandrów), do Wiednia koleją Warszawsko-Wiedeńską przez Granicę.

Z Berlina do Paryża droga prowadzi przez Hanower, Kolonią i Akwizgran; z Wiednia przez Monachium, Stuttgart i Strassburg. Oprócz tych dwóch głównych, są jeszcze liczne drogi, że je tak nazwać można: okężne. Niepodobna ich tu wyliczać. Po bliższe szczegóły odnieść się należy do przewodników kolejowych, bardzo licznych w niemieckim lub francuskim języku. W niemieckim najbardziej szczegółowy jest «Reichs-Kursbuch» i «Hendschels Telegraf». Tu wspomniemy tylko o drodze okężnej z Berlina przez Magdeburg lub Hanower do Kolonii, stąd dalej do Paryża, a następnie z powrotem przez Frankfurt i Lipsk do Berlina.

Koszt drogi zależnym jest od linii obranej. W zwykłych warunkach podróż z Warszawy do Paryża przez Berlin kosztuje około 80 rs. drugą klasą, a 50 rs. trzecią. Podczas wystawy przejazd jest nieco tańszy i w obie strony II-a klasa nie przenosi 65 rs. Bilety nabywać można wprost do Paryża na dworcu kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.

Można także pojechać za zwykłym biletem do Torunia lub Bydgoszczy, tam wziąć bilet okrężny przez Berlin, Hanower, Kolonię do Jeumont, tu przerwać drogę za nabytym biletem, przesiąść się do pociągu w stronę Paryża, a następnie z powrotem znów jechać od Kolonii przez Frankfurt, Lipsk, Berlin. Bilet na taką podróż nabyć można w Toruniu lub Bydgoszczy; kosztuje on II-ą klasą 128 marek 20 fen., a III-ą 89 marek 80 fen.

Oto szczegółowa marszruta drogi okrężnej, wraz z cenami za przejazd.

	Kosztuje marek	
	II kl.	III kl.
Toruń—Berlin	18.50	13.00
Berlin—Kolonia	27.30	19.20
Kolonia—Akvizgran	3.30	2.30
Akwizgran—Jeumont	9.40	6.40
tu przerywa się podróż okrężną i nabywa się w Jeumont bilet do Paryża.		
Z powrotem:		
Jeumont—Akwizgran	9.40	6.40
Akwizgran—Kolonia	3.30	2.30
Kolonia—Bingerbnick	7.20	5.10
Bingerbnick—Moguncya	1.50	1.10
Moguncya—Frankfurt	1.80	1.30
Frankfurt—Lipsk	20.30	14.30
Lipsk—Berlin	7.70	5.40
Berlin—Toruń	18.50	13.00
Razem	128.20	89.80

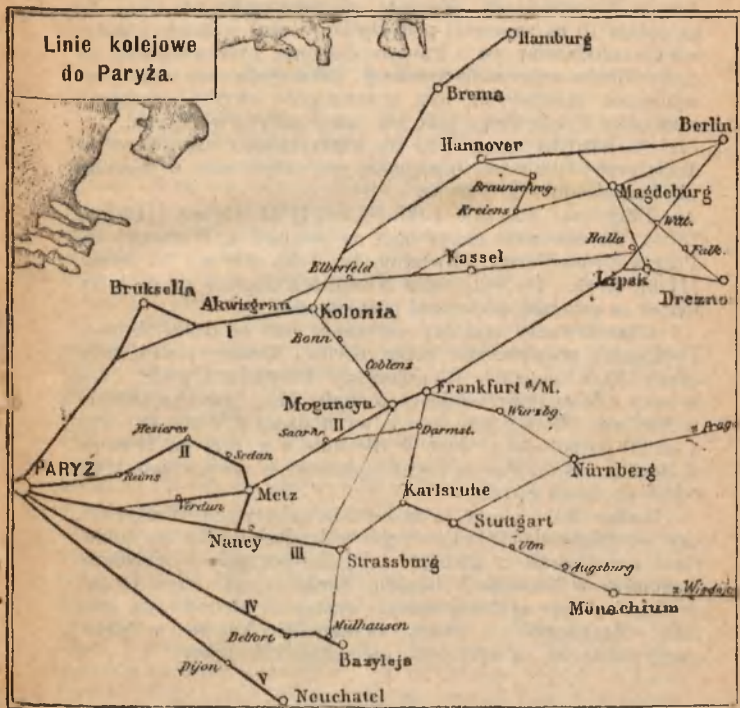
Po bilet taki, z wypisaniem powyższej marszruty, należy na kilka dni przed wyjazdem zwrócić się listownie do Torunia (Fahrkarten - Ausgabestelle, Hauptbahnhof, Thorn), z żądaniem, aby bilet przygotowano, a następnie wykupić go za zgłoszeniem się na stację. Bilet taki służy na dni 60.

Bilet z Warszawy do Aleksandrowa kosztuje II kl. 4 rs. 14 kop., III kl. 2 rs. 76 kop. Z Aleksandrowa zaś do Torunia 1 markę. W pociągach pospiesznych o 25% drożej.

Podeczas wystawy czynne są rozmaite towarzystwa, urządzające zbiorowe wycieczki do Paryża. Stosownie do wygod, jakie zapewniają podróżnym, pobierają one opłatę większą lub mniejszą. Berlińska firma Hugo Stangen (Unt. d. Linden 39)

urządza wycieczki zbiorowe, za które pobiera stosownie do długości pobytu w Paryżu: za sześć dni 220 marek, za tydzień 300 marek. Za tę opłatę uczestnik otrzymuje: przejazd

DROGA DO FRANCJI.

z Berlina do Paryża i z powrotem II-ą klasą, mieszkanie w Paryżu w hotelu, żywność w czasie pobytu w Paryżu oraz drobne udogodnienia przy zwiedzaniu wystawy i osobliwości.

Na podobnych warunkach czynną jest w czasie wystawy kompania przewozowa petersburska, mająca swą agenturę w Warszawie (ul. hr. Kotzebue nr. 4—Wagons-lits), która za przewóz i utrzymanie w ciągu dni trzynastu w Paryżu pobiera 300 rs.

Innego rodzaju ułatwienie zapewnia podróżnikom paryska firma «Société de Voyages populaires,» mająca swą agenturę w Warszawie (S. Horwitz, ul. Senatorska nr. 27). Ta za opłatą 10 rs. zapewnia podróżnikom lokal w hotelu i pożywienie całodziennie, po 8 franków dziennie, oraz ustępstwo na cenie biletów wejścia na wystawę. Towarzystwo nie organizuje wycieczek zbiorowych, lecz uczestnikom swym pozostawia swobodny wybór drogi, jako też czasu pobytu w Paryżu.

W każdym razie, o ile nie korzysta się z usług tego rodzaju przedsiębiorstw, to najlepiej jest nabyć bilet w Warszawie bezpośrednio do Paryża.

Bilet taki kosztuje I kl. 75 rs., II kl. 45 rs., III klasa 32 rs. Można także nabyć bilet na przejazd z Warszawy do Paryża i z powrotem. Kosztuje on I kl. 108 rs., II 78 rs., III kl. 49 rs. Do ceny tej w Niemczech dopłaca się po kilka marek za przejazd pociągami pośpiesznymi.

Czas trwania podróży zależnym jest od drogi obranej. Pociągami pośpiesznymi przez Berlin i Kolonię podróż trwa około 40-tu godzin. Wyjechawszy kurjerem o godz. 11-ej w nocy z Warszawy, stajemy o godz. 11-ej przed południem w Berlinie. Pociąg pośpieszny, wychodzący z Warszawy o g. 4 m. 20 po południu, staje w Berlinie o g. 6-ej m. 11 rano. Z Berlina zaś do Paryża podróż, stosownie do pociągu, trwa od 20 do 24-eh godzin.

Jadąc koleją, czy to za biletem nabytym w Warszawie, czy też (tembardziej) nabywanym w drodze, należy się dokładnie rozpytywać o godziny odejścia pociągów, o zmiany wagonów, w Niemczech bowiem bardzo często część pewna pociągu zostaje na danej stacyi i następnie wchodzi na inną linię. Zaznaczyć tu należy, iż oficyaliści kolejowi w Niemczech zazwyczaj są uprzejmi i nie skąpią informacji.

Przed podróżą.

Kto chce poznać Paryż prawdziwy, powinien się wybrać tam z wiosną lub w jesieni. W lecie ruch się zmniejsza, tysiące osób wyjeżdża na letnie mieszkania, pobyt bowiem w Paryżu

skutkiem upału i kurzu jest nieczysty. W czasie wystawy Paryż zmienia swą powszednią fizyonomię i prawie cały zamienia się w wystawę. Jest to bardzo zajmujące, ale nie pozwala poznać stolicy Francyi taką, jaka jest ona rzeczywiście.

Przed wyjazdem trzeba postarać się o pasport i zawizować go w konsulacie niemieckim (Aleja Jerozolimska nr. 43). Wiza obecnie jest bezpłatną.

Słówko o Paryżu.

Francuzi nazywają Paryż nie tylko stolicą Francyi, ale nawet «stolicą świata.» Może za wiele przesady jest w tej nazwie, pod pewnemi jednak względami jest ona usprawiedliwioną. Niema w świecie miasta ruchliwszego, bardziej ożywionego i, że się tak wyrazić można, barwnego. Londyn jest większy i ludniejszy, Rzym bogatszy w pamiątki, Wiedeń strojniejszy w piękne budowle, Petersburg bardziej majestatyczny — ale żadne z tych miast nie tworzy całości tak harmonijnej, tak pięknej, a tak pełnej życia, jak Paryż.

O wielkości i obszarze Paryża pojęcie dać mogą cyfry następujące: podzielony na dwie części główne — po obu stronach Sekwany — połączone 30-tu mostami, Paryż zajmuje przestrzeń, mającą prawie dziewięć mil obwodu. Na przestrzeni tej stoi 90,000 domów, gmachów publicznych, pałaców, oszacowanych wogóle na siedmnaście miliardów franków (wartość budowli), a tworzących około 4,000 ulic i placów. Ludność Paryża samego wynosi około 2,600,000 osób, z okolicami zaś (departament Sekwany) przeszło 3,340,000. W stosunku do przestrzeni jest to miasto najgęściej zaludnione ze wszystkich innych na świecie. Ulice, zwłaszcza główne, szerokie na 8, 10, 12 i więcej metrów; domy przeważnie trzypiętrowe, chociaż nie brak 4-o i więcej piętrowych. Miasto całe otoczone jest murem fortecznym i wałami. Mur ten ma 56 bram, 9 przejazdów kolejowych, oraz otwory dla Sekwany i dwóch kanałów splawnych. Po za murem ciągnie się linia fortów. Prawie równolegle z murem biegnie kolej obwodowa.

Główna część Paryża, jądro jego, że się tak wyrazić można, znajduje się pomiędzy bulwarami wielkimi, po prawej stronie Sekwany. Tu znajdują się najwspanialsze gmachy i pałace. Drugie koło stanowią bulwary «zewnątrzne», urządzone na dawnych przedmieściach, stąd też noszą miano «przedmieść» (Faubourgs), chociaż znajdują się wewnątrz miasta.

Na lewym brzegu Sekwany jest dzielnica szkolna. Tu są najrozmaitsze szkoły, pełno kawiarni studenckich. Po lewej stronie również biegnie krąg bulwarów, lecz te mniej już są ożywione, aniżeli «wielkie.»

Pomiędzy oboma temi głównemi częściami Paryża, znajduje się wyspa, utworzona z dwóch ramion Sekwany. Tu był początek Paryża, skąd też miejscowość ta nazywa się «Cité»—miasto. Jest ona główną siedzibą władz rozmaitych. Tu znajduje się pałac Sprawiedliwości (sądy), Prefektura policyi, szpital główny (Hôtel Dieu), wreszcie arcydzieło architektury: katedra Notre Dame (N. M. Panny).

Pod względem administracyjnym Paryż dzieli się na 20 cyrkulów (arrondissements); na czele każdego z nich stoi mer z adjunktami. Na czele administracyi stoi prefekt. Dzięki wyborowym urządzeniom higienicznym Paryż zalicza się do najzdrowszych miast na świecie.

Z dziejów Paryża.

Historya Paryża, jako jednego z najgłówniejszych ognisk cywilizacyjnych Europy, bardzo jest interesująca. Zwiedzając miasto, warto poznać, chociaż w streszczeniu jego dzieje. Początki Paryża giną w pomroce czasów starożytnych. Gdzie dziś znajduje się dzielnica «Cité,» tam była kolebka Paryża. Już za Juliusza Cezara była to osada ludna i mająca poważne znaczenie. Rzymianie nadali jej miano *Lutetia Parisiorum*, pochodzące z języka celtyckiego, a oznaczające «mieszkanie nawodne Paryżyów.» Do osady owej Cezar zwołał w r. 53-im przed Chr. wielki wice galijski. W tym też roku znajdujemy pierwszą wzmiankę o Paryżu i jego mieszkańcach. W każdym więc razie historia Paryża dobiega do dwóch tysięcy lat. Pierwotny Paryż gnieździł się tylko na wyspie między dwoma ramionami Sekwany. Cała powierzchnia tej wyspy nie przynosi 15 hektarów, gdy tymczasem dziś powierzchnia Paryża zajmuje 7,802 hektary.

Wzrost miasta odbywał się powoli. Początkowo pobyt kilku cesarów rzymskich wpływał dodatnio na rozwój Paryża. Przemieszkiwali tu dłużej lub krócej: Konstantyn Chlorus, który zbudował wspaniałe łaźnie (Thermes—ruiny znajdują się do dziś w ogrodzie przy muzeum Cluny), Konstantyn Wielki, Konstantyn II, Konstans II, syn jego Julian Apostata, nazywający Paryż «swoją kochaną Lutecją,» wreszcie Walentynian i Gracyan. Chrześcijańską wiarę wprowadził do

Paryża św. Dyonizy w roku 250-ym. W sto lat później odbył się tu solór (w r. 360-ym) i wtedy to po raz pierwszy występuje na piśmie nazwa «miasto Paryżan»—*civitas Parisca*. Od tego czasu nazwa ta zaczęła się ustalać. W połowie V-go wieku Paryż zagrożony został najściem Hunnów, ale ocalała go—jak opowiada legenda—św. Genowefa, wówczas pasterka, a później patronka stolicy Francyi.

W roku 486-ym król Franków, Klodeweusz (Clovis), pobił i wypędził rzymian, a w roku 508-ym ogłosił Paryż stolicą swego królestwa. Za panowania dynastyi Merowingów przybyło w Paryżu kilka gmachów, z których tylko kościół «St.-Germain-des-Prés» dotrwał do naszych czasów. Królowie z rodu Karlowingów, potomkowie Karola Wielkiego, omiatali Paryż. Za ich panowania miasto nawiedziły rozmaite klęski: kilkakrotny napad normandów, pożary, głód i powódzie. Dalecy krewni królów panujących, obwoławszy się hrabiami Paryża, obwarowali miasto i bronili się w niem przeciw najazdom normandzkim. Jeden z tych hrabiów *Hugo Capet*, obrany został królem Francyi w roku 937-ym i utworzył trzecią dynastję francuską, Kapetyngów. Od tego czasu zaczyna się właściwy rozwój Paryża. Ludwik VI, zwany «Grubym», starał się o rozwój nauk (panował 1108—1137). W szkole przezeń założonej uczyli profesorowie, sprowadzeni z Grecyi, Egiptu i z innych stron Europy. Wówczas też zasłyneli *Abelard* i *Piotr Lombard*. Wtedy też Paryż zaczął zabudowywać się po lewym brzegu Sekwany. Już wówczas były tam dwa mosty—dziś jest ich trzydzieści—których bronily przed najazdem wrogów dwa zamki *Grand* i *Petit Châtelet*. Ludwik VII sprowadził do Paryża Templaryuszów i wznosił kościół *Nôtre-Dame*.

Za Filipa Augusta (1180—1223) zaczęła się dla Paryża nowa era. Za jego staraniem zbudowano wodociągi, halle targowe, studnie publiczne, wybrukowano ulice, zaprowadzono policję miejską i rozszerzono obwód Paryża, który otoczono murem i palisadą. Uniwersytet, giełda (zwana *Hansa* Paryska), korporacye rzemieślnicze—wszystko to zawdzięcza swój początek zabiegliwości Filipa Augusta. Dzieło, zaczęte przez tego monarchę, w dalszym ciągu prowadził Ludwik IX Święty (1226—1270). Wznosił on wiele gmachów, kościołów, założył Sorbone. Paryż liczył wówczas 120,000 ludności. W końcu XIII-go wieku zaliczano stolicę Francyi do miast najlepiej urządzonych pod względem administracyjnym, handlowym i przemysłowym.

Za panowania Filipa IV-go «Pieknego» Paryż był widownią licznych zamieszek, spowodowanych nadmiernymi

podatkami i szaloną drożyzną, wynikłą głównie z powodu wypuszczenia mnóstwa fałszywej monety, której nadano kurs przymusowy (w r. 1306 ym). W tymże czasie Templariusze zostali wypędzeni, a ich wielki mistrz, Jakób Molay, żywcem spalony (1314). Filip IV zorganizował pierwszy parlament i zwołał «Stany generalne.»

Cały niemal wiek XIV upłynął na walkach z Anglią. Królowie głównie starali się o obwarowanie miasta. Karol V-ty (1364—1389) wzniósł w tym celu Bastylę, a chcąc zjednać sobie mieszczan, nadał im różne przywileje, oraz założył bibliotekę publiczną.

Najsmutniejszem dla Paryża było panowanie Karola VI-go (1380—1422). Ciągłe zamieszki podeściły handel i przemysł; król wydawał coraz nowe, a coraz uciążliwsze rozporządzenia, kraj niszczyła wojna domowa, tocząca się między stronnictwami Armaniaków i Burginionów, aż wreszcie król w szaleństwie dokonał żywota, a Francya wpadła w ręce anglików, którzy zajęli Paryż i dzierżyli go przez lat ośnaście. Nawet Joanna d'Arc nie mogła nakłonić do posłuszeństwa mieszczan paryskich, którzy, zrażeni rządami poprzednimi, trzymali stronę anglików.

Karol VII (1422—1461), koronowany w Reims, wszedł do Paryża dopiero w r. 1436-ym i znalazł miasto zupełnie zniszczone. Na dobitkę złego wybuchła zaraza, która w ciągu sześciu miesięcy (1437—38) sprzątnęła 50,000 ludzi. Ciężka była praca podźwignięcia Paryża z upadku. Zaczął ją Karol VII, a dokonali jego następcy: Ludwik XI (1461—1483), Karol VIII (1483—1498) i Ludwik XII (1498—1515). Za Franciszka I-go (1515—1547), Paryż już liczył 300,000 mieszkańców i zaczął powracać do dawnej świetności. W tym czasie rozpoczęto budować Louvre, ratusz miejski i kościół św. Eustachego. Równocześnie zaczęły się prześladowania protestantów, zwanych we Francyi hugonotami. Prześladowania te trwały w ciągu panowania Henryka II (1547—1559) i Franciszka II (1559—1560), a za Karola IX (1560—1574) wybuchła straszna *rzeź św. Bartłomieja* (1572). Gdy Henryk III (1574—1589) zaczął okazywać się łagodnym względem hugonotów, utworzyła się tak zwana «Liga święta,» która pod wodzą książąt Gwizyuszów wywołała wojnę domową. Henryk III przystąpił do oblężenia Paryża, ale został zamordowany przez Jakóba Clément. Król ten był ostatnim z rodziny Walezjuszków, a przed wstąpieniem na tron francuski, panował w Polsce, gdzie go powołano po śmierci Zygmunta Augusta.

Henryk IV (1589—1610), początkowo sam protestant, walczył z ligą, pokonał ją, wszedł do Paryża w r. 1594-ym i rozpoczął jedno z najpomysłniejszych panowań; przecięła je ręka skrytobójcy Ravaillaca, który zamordował Henryka.

Za panowania Ludwika XIII (1610—1643) dzieje Paryża nie zaznaczyły się żadnym wypadkiem poważniejszym; miasto powoli zwiększało się i upiększało. Urządzono w tym czasie «pięte okopy,» rozszerzając granice miasta po prawej stronie rzeki. Założono «drukarnię królewską,» «ogród zoologiczny» (dziś *Jardin des plantes*), ufundowano *Akademję francuską*, wzniesiono *Pałac Luksemburski* i kilka innych gmachów publicznych.

Za Ludwika XIV-go (1643—1715) w pierwszych latach we znaki dała się wojna (*La Fronde*), wywołana edyktami skarbowemi Mazariniego, których parlament nie chciał zatwierdzić. Urządzenia municypalne wielką stał strać poniosły, a rząd wyszedł z walki tej wzmocniony. Miasto rozwijało się szybko. Wprowadzono regularne oczyszczanie ulic, oświetlenie i zreformowano policję miejską. W tych czasach Paryż zaczął pociągać obcych swoją świetnością. Znakomici goście tłumnie zwiedzali stolicę Francyi, która też zaczęła nadawać ton i przodować całemu światu cywilizowanemu. Wyroby przemysłu paryskiego rozechwytywano za granicą. Dla literatury zakwitnął wiek złoty. Ludność miasta wynosiła wówczas 560,000 osób. Za Ludwika XIV-go zbudowano *Pałac Inwalidów*, *Obserwatorium*, teatry *Komedyi Francuskiej* i *Opery*, utworzono kilka bibliotek i oddzielnych akademij. Dawne fortyfikacye zburzono, a wały (*boulevards*) zamieniono na miejsca spacerowe (bulwary), z czterema łukami tryumfalnemi, z których do dziś pozostały: *brama St.-Denis* i *St.-Martin*; na lewym brzegu rzeki urządzono także tego rodzaju miejsca spacerowe. Wzniesiono kolumnadę *Lawru* i most «Królewski» (*Pont Royal*), zbudowano nowe przystanie i nadbrzeża (bulwarki). *Place Vendômes*, *des Victoires* i *Karuzeli*, *ogród Tuileryjski*, *Pola Elizejskie*—również w tym czasie zaczęły swe istnienie.

Podczas panowania Ludwika XV (1715—1774) Paryż wiele ucierpiał. Bankructwo Lawa, spory między jansenistami i molinistami, i inne wypadki dotkliwie dały się odczuć stolicy. Niemniej jednak i w tym czasie przybyło wiele gmachów wspaniałych, jak: *Pałac Burbonów* (Izba deputowanych), *Panteon*, kościół św. *Sulpicyusza*, *Kolegium Mazariniego* (Instytut), *Szkoła medycyny*, *Szkoła wojskowa* i wiele innych.

Panowanie Ludwika XVI zaznaczyło się głównie przygotowaniem i wybuchem rewolucyi. Wypadki takie, jak

zdobycie Bastylli (1789), Zgromadzenie narodowe (1790), ucieczka Ludwika XVI do Varennes (1791), zdobycie Tuileryów (1792), proces i stracenie Ludwika XVI (1793), wprowadzenie «Religii Rozumu» (1794) i inne, z niemi związane, należą do historii powszechnej, chociaż w Paryżu się rozgrywały.

Republika francuska (1792—1804), pierwotnie pod rządami gminy (*Commune*) paryskiej, dyktującej prawa przedstawicielstwu narodowemu (*Convention*, 1792—1795), wiele ucierpiała wskutek teroryzmu tejże. Rządy gminu upadły wraz z Robespierem 27 lipca 1794. Wówczas to podzielono Paryż na 12 okręgów (*arrondissements*). Bonaparte 4 października 1795 na miejsce Konwentu ustanowił *Dyrektorjat* (do 1799), za którego czasów wróciły chwile spokoju. Wykonczono «szóste okopy», urządzono pierwszą wystawę przemysłową (1798). Za *Konsulatu* (1799—1804) Paryż odzyskał dawną swoją świetność. Za czasów republiki wzniesiono *Szkołę normalną* i *Politechnikę*, *Muzeum Luwru* uległo przekształceniu, założono muzea «artylerji», «pomników francuskich», «Konservatoryum sztuki i przemysłu» i wiele innych. Wygląd miasta zmienił się niewiele; przygotowano tylko przyszłe zmiany przez zamknięcie licznych klasztorów, znajdujących się w mieście.

Napoleon I (1804—1814) wielce przyczynił się do upiększenia Paryża, któremu pragnął nadać znaczenie stolicy Europy. Wzniósł łuk tryumfalny *Karuzelu*, kolumnę *Vendôme*, rozszerzył Luwr, zbudował fasadę gmachu *Ciała prawodawczego*, rozpoczął budowę Łuku tryumfalnego na placu *Gwiazdy*, wniósł *gmach giełdy*, mosty: *Austrelitz*, *Jena*, *Miejski* (de la Cité) i *Sztuk* (pont des Arts), urządził 26 wodotrysków, otworzył 60 ulic, a zarazem wzmocnił fortyfikacje tak, że Paryż mógł stawić opór wojskom sprzymierzonym w 1814 r.

Panowanie Ludwika XVIII (1814—1824) nie zaznaczyło się niczem wybitnem w dziejach Paryża. Po zwyciężeniu po raz drugi Napoleona mnóstwo skarbów z muzeów, zgromadzonych w czasie wojen zwycięskich, zniknęło: wywieziono je za granicę.

Za Karola X (1824—1830), pomimo zamieszek i niezadowolonia paryżan ze stanu rzeczy, Paryż rozwijał się bezustannie. Otwarto 55 nowych ulic i placów, ułożono na ulicach chodniki, zaprowadzono oświetlenie gazowe, wzniesiono kilka gmachów publicznych i kościołów, zbudowano trzy nowe mosty.

Również za Ludwika Filipa (1830—1848) wykonano dużo wielkich robót publicznych: ukończono budowę kościoła św.

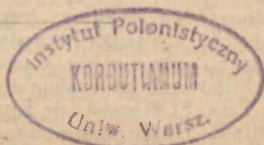
Magdaleny (zaczęta za Ludwika XV), wzniesiono dwa nowe mosty, urządzono muzeum Cluny. W tym czasie zbudowano pierwszą kolej żelazną. Wzmocniono fortyfikacje, które dotrwały do roku 1870. W r. 1840 sprowadzono zwłoki Napoleona I i pogrzebano je u Inwalidów. Niezadowolenie w sprawie reformy wyborczej skończyło się wybuchem rewolucyi, która doprowadziła do utworzenia II-ej republiki (1848) z prezydentem Ludwikiem Napoleonem na czele. Republika ta trwała do 2-go grudnia 1852 r., w dniu tym zaś po zamachu stanu dotychczasowy prezydent ogłoszony został cesarzem.

Napoleon III (1852 — 1870) zmienił wygląd Paryża do niepoznania. Stało się to z szybkością zadziwiającą, kosztem olbrzymich pożyczek; Paryż zadłużył się na przeciąg wieków całych, lecz stał się miastem, budzącem podziw ogólny. Trudno wymienić roboty publiczne, podjęte przez Napoleona III. Oto główniejsze: urządzono 22 nowych bulwarów i alei, mnóstwo skwerów, wzniesiono kościoły: *św. Klotyldy*, *św. Augustyna*, *św. Trójcy*, *św. Ambrożego* i inne; teatry: *Liryczny*, *Châtelet*, *Vodvil*, *gmach Opery*; zbudowano cztery nowe mosty: urządzono kolej obwodową; przerobiono lasek *Buloński* i *Vincennes*; zbudowano olbrzymią sieć kanałów. W r. 1860 przez przyłączenie przedmieść powiększono obszar i ludność Paryża. Utworzono prefekturę, zarządzającą 20 merowstwami, stojącemi na czele tyluż okręgów.

Wypadki, kończące panowanie Napoleona III, są znane.

Podczas oblężenia, już po obwołaniu *Republiki* (4 września 1870), a jeszcze bardziej podczas wojny domowej (od 2 kwietnia do 21 maja trwało drugie oblężenie Paryża) miasto strasznie ucierpiało. Zburzono 238 domów i gmachów publicznych. Między temi ostatniemi były: *Palais Royal*, biblioteka *Luwru*, ratusz, teatry: *Liryczny*, *Châtelet* i *Porte St-Martin*, gmachy: prefektury policji, ministerjum finansów i inne.

Szybko jednak dzwignął się Paryż z chwilowego upadku. Prawie wszystkie zburzone gmachy odbudowano z większym jeszcze przepychem, a w ciągu ostatnich lat trzydziestu przybyło jeszcze wiele nowych, budzących podziw ogólny.

Gmach Opery.

Przyjazd do Paryża.

Cudzoziemiec przybyły do Paryża, a nie mający tam ani znajomych, ani stosunków, przedewszystkiem powinien się zastanowić nad następującemi pytaniami: gdzie zamieszkać? gdzie się stolować? jak się zorientować w labiryncie Paryża? jak podzielić czas rozporządzalny? wreszcie — ile wydać na pobyt w Paryżu?

Gdzie zamieszkać?

Zależy to przedewszystkiem od środków pieniężnych, jakimi podróżny rozporządza. Hotele w ogóle są stosunkowo drogie, droższe niż w Warszawie; niemniej jednak są one tańsze, aniżeli w wielu miastach europejskich. W przyzwoitym hotelu paryskim, nawet niezbyt odległym od środka miasta, można dostać pokój od 4 franków za dobę. Zamożniejsi lokują się w hotelach przy ulicach pryneypalnych, w dzielnicach Opery, Lawru lub Giedy. Mniej zamożni, a zwłaszcza mężczyźni sami, znajdują tańsze a również dogodne pomieszczenie w ulicach bocznych i w dzielnicach sąsiednich. W każdym razie o cenę trzeba się ułożyć z góry, dla uniknięcia niepodzianek.

Co do wyboru dzielnicy, trzymać się należy wskazówek następujących: kto szuka wygody a nie jest zmuszonym do skrupulatnego liczenia się z pieniędzmi, może zamieszkać w wielkich hotelach na Avenue de l'Opera, przy ulicach Scribe, de la Paix, St-Honoré, de Rivoli, na placu Vendôme lub na Bulwarach. Hotele tam urządzone są z komfortem. Cena

pokoju wynosi od 6-ciu do 20 fr. za dobę. Nieco tańsze hotele znajdują się w dzielnicy Tuileryów i «de la Madeleine», przy ulicach Castilione, St-Augustin, Dannou, de l'Echelle i innych. Dla mniej zamożnych stoją otworem hotele w środku miasta przy ulicach: de Valois, du Bouloi, de Rivoli, St-Honoré, Montmartre i wielu innych. Wykaz szczegółowy hoteli znajdzie czytelnik na końcu Przewodnika; tam też można poinformować się o cenach.

Gdzie się stołować?

W Paryżu panuje nadzwyczajna różnaitość w urządzeniu i cenie, praktykowanej w zakładach jadłodajnych. Główne typy restauracyj są: «z karty» (à la carte), «po cenie stałej» (à prix fixe) i rosolarnie (bouillons). Tu zwrócić należy uwagę, że paryżanin jada zwykle dwa razy na dzień: śniadanie (déjeuner) między godziną 11-a a 1-a i obiad (dîner) między 6-a a 9-a.

Jedynie tylko w restauracjach «à la carte» można się posilić w innych porach dnia. Po godz. 9-ej przeważna część restauracyj bywa zamknięta. Rachunki trzeba starannie sprawdzać, bo zarówno służba, jak utrzymujący restauracje, bywają niekiedy bardzo roztargnieni. O cenę lepiej ułożyć się z góry, nawet w restauracjach à prix fixe, celem uniknięcia nieporozumień. Za obiad płaci się albo garsonowi, albo przy bufecie; za usługę daje się najmniej 10 etm. od franka należności, a w większych restauracjach «à la carte» po 20 etm.

Najdroższe są restauracje «à la carte». Jedzenie wybiera się z przedstawionego jadłospisu. Porecy dają duże, tak, że jedna wystarcza najzupełniej na dwie osoby. Zwykle też tak się tam jada. Dla osoby oddzielnej jedzenie w takiej restauracji, jakkolwiek dobrze przyrządzone, jest za drogie. Zwykle obiad, bez dodatków, bez wina, kosztuje tam co najmniej 10 fr. Tak zwane przystawki (przekąski — hors-d'oeuvres) kosztują szalenie drogo. Jedynie tylko ludzie bardzo zamożni mogą sobie pozwolić na uczeszczenie do tych restauracji.

Dla osób średnio zamożnych o wiele dostępnejsze są restauracje o cenie stałej (à prix fixe). Cena wynosi tam przeciętnie za śniadanie 3 fr., za obiad 3 fr. 50 etm. Obiad tańszy niż 2 fr. — według ogłoszenia wiszącego w drzwiach wejściowych — jest albo niemożliwy do spożycia, albo też cena ta jest tylko pozorną, bo przy rachunku okaże się znacznie wyższą. Śniadanie i obiad podają tam według jadłospisu z góry ułożonego. Wybór niewielki, ale jedzenie

możliwe. Zresztą nie wszystkie restauracye są pod tym względem jednakowe.

Rosolarnie (*bouillons*) są to właściwie restauracye, wydające jedzenie z karty po cenie za każdą potrawę oddzielnie. Ceny przystępne: zupa 20—30 centim.; pieczone 40—70 cent. i t. p. Obiad za 2 fr. weale przyzwoity. Za usługę płaci się podług zwyczaju po 5 cent. od fr., najmniej jednak 10 cent. Garson podaje kartę z wypisanym rachunkiem, należność płaci się w kasie przy wyjściu. Szczególnie godne polecenia są tak zwane «*buillons Duval*», tak nazwane od nazwiska ich założyciela.

W hotelach są tak zwane «*tables d'hôte*»; jada się przy wspólnym stole o godzinie z góry oznaczonej. Cena od 3 do 8 franków za obiad.

Można także jeść w sklepach z winem (*marchand de vin*), Podają tam na poreye. Ceny niskie. Usługuje sam gospodarz lub jego rodzina, więc za usługę się nie płaci.

W tak zwanych «*crémeries*» również podają, obok kawy, czekolady i t. p., jedzenia mięsne, zwłaszcza kotlety i befsztyki, po cenie 60—80 cent.

Są też i bary podobne do warszawskich. Wykaz szczegółowy restauracyj czytelnik znajdzie na końcu niniejszego Przewodnika.

Kawiarnie paryskie— jest ich mnóstwo — dostarczają swym gościom nie tylko kawy, herbaty i t. p., ale także piwa i jedzenia, po cenie zazwyczaj wyższej niż w restauracyach. Filiżanka kawy kosztuje 30 — 75 cent. (i 10 c. za usługę) W czasie lata kawiarnie rozstawiają stoliki na chodnikach ulicznych. Jest to najlepszy punkt do obserwowania ulicznego życia w Paryżu.

Piwo, podawane w kawiarniach, czy w piwiarniach, jest stosunkowo drogie: kosztuje po 30—40 cent. za szklanke.

Cukierni, tego rodzaju jak w Warszawie, niema w Paryżu weale. Ciastka nabywa się u «*patisseurs*», cukierni w sklepach specjalnych.

Jak się oryentować?

Przedewszystkiem trzeba wziąć w rękę plan Paryża. Z planu tego widzimy, że cały Paryż dzieli się na dwie wielkie części: *prawa* na północ od Sekwany, i *lewa* na południe. Najbardziej ożywione ulice po stronie prawej są: *boulevard de la Madeleine, des Capucines, des Italiens, Montmartre, Hausmann, de Sébastopol, de Strasbourg i Magenta*, aleja (*l'avenue*) Opery, wreszcie ulice: *Saint-Honoré, Vivienne,*

Richelieu, de la Paix, Rivoli, Auber i Montmartre. Z lewej strony: Cité, bulwary Saint-Michel i Saint-Germain, Luxemburg i inne.

Jak podzielić czas?

Zaczynamy od przyjazdu. Wsiadłszy z wagonu, przy wyjściu z dworca, trzeba zawiadomić urzędnika celnego, czy mamy co do opłacenia cła. Opłacie tej podlega przede wszystkim tytoń i jedzenie. Ponieważ podróżni, jadący do Paryża, nie podlegają na granicy francuskiej rewizji celnej, więc bagaż przybywającego bywa rewidowany na stacyi. Ubranie, bielizna i przybory do użytku codziennego nie podlegają opłacie. Za papierosy płaci się 35 franków od kilograma (2 i pół funta). Rewizya trwa około kwadransa. Po ukończeniu rewizyi posługacz kolejowy (facteur) odbiera bagaż za kwitem nadawczym (posługaczowi płaci się 25—40 cent.), i przenosi go do powozu lub omnibusu (ceny na końcu «Przewodnika»), poczem wskazuje się woźnicy adres hotelu. Mając większą ilość bagażów, można je zostawić w specjalnem biurze (Bureau de la consigne) i odebrać je nazajutrz. Za przechowanie płaci się 10 cent. od sztuki za każdy dzień. Nigdy nie trzeba powierzać rzeczy, ani przyjmować usług od ludzi, walosających się na dworcu, bez uniformu i bez napisu na czapce; pomiędzy nimi bowiem łatwo natrafić można na oszusta, pragnącego wyzyskać łatwowierność i niedoświadczenie obcego przybysza.

Na zwiedzenie Paryża i jego okolic potrzeba dwa tygodnie. W czasie wystawy należałoby ten termin przedłużyć, lub też rzec się przyjemności zwiedzenia okolic. W dalszym ciągu (na str. 23) czytelnik znajdzie rozkład całego tygodnia, przeznaczonego na zwiedzenie Paryża; trzymając się tego rozkładu, obcy przybysz uniknie bezpotrzebnego błakania się po mieście i straty czasu.

Co kosztuje pobyt w Paryżu?

Ścisłe określenie wydatków jest rzeczą nieodzowną, zwłaszcza dla tych, którzy muszą liczyć się z pieniędzmi. Dla tego też trzeba z góry nakreślić sobie budżet i trzymać się go o ile możności ściśle. Dla uniknięcia zaś niespodzianych wydatków, należy zamieszkać w hotelu, którego ceny z góry są określone. To samo odnosi się do restauracyj.

Dla wygody podróżnych kroślimy tu trzy projekta budżetu na pobyt w ciągu tygodnia.

DLA OSÓB ZAMOŻNYCH.

Pokój 10 franków dziennie. . .	80 fr.
Usługa i światło	20 „
Służbie hotelowej	10 „
Kawiarnia	50 „
Śniadania po 2 fr. (ranne) . . .	16 „
Śniadania w południe po 5 fr. .	40 „
Objad po 8 fr.	64 „
Powozy	180 „
Teatry	75 „
Nieprzewidziane	220 „
Razem	755 fr.

DLA OSÓB ŚREDNIO ZAMOŻNYCH.

Pokój 5 frank. dziennie, 8 dni . .	40 fr.
Usługa i światło 1 fr. 50 dzien. .	12 „
Służba hotelowa	5 „
Kawiarnia	30 „
Śniadania ranne po 1 fr. 50 c. . .	12 „
Śniadania połudn. po 3 fr. . . .	24 „
Objady po 5 fr.	40 „
Powozy	56 „
Napiwki ; . . .	10 „
Teatry	45 „
Nieprzewidziane	100 „
Razem	374 fr.

DLA OSÓB MNIEJ ZAMOŻNYCH.

Pokój 4 fr. dziennie za 8 dni. . .	32 fr.
Usługa i służba hotelowa	10 „
Śniadania ranne po 1 fr.	8 „
Śniadania południowe po 2 fr. . .	16 „
Objady po 2 fr. 50 c.	20 „
Kawiarnia, powozy, napiwne . . .	50 „
Teatry	30 „
Nieprzewidziane	60 „
Razem	226 fr.

Pieniądze.

Jadąc do Paryża, najlepiej zaopatrzyć się w monetę francuską, aby uniknąć potrzeby zmieniania na miejscu. — Frank dzieli się na sto centymów; w kursie, jako moneta drobna, znajdują się przeważnie soidy (sous) po 5 centymów.

Monety złote są po 5, 10, 20, 40, 50 i 100.

Monety srebrne — 20 cent., pół franka, 1 fr., 2 fr. i 5 fr.

Monety brązowe — po 1 centymie, 2 cent. i po 5 cent.

Ośm dni w Paryżu.

W ciągu ośmiu dni można poznać Paryż dosyć szczegółowo, a przynajmniej zwiedzić wszystko, co godnem jest zwiedzenia. Ale w tym celu należy trzymać się ściśle planu poniżej nakreślonego na każdy dzień oddzielnie. W dniach tych uwzględnione są pory, w których instytucye publiczne są otwarte. Dla tego też od planu tego nie trzeba odstępować, aby nie narażać się na stratę czasu.

Dzień pierwszy przeznaczony jest na przechadzkę rozpoznawczą. Jeżeli więc zwiedzający Paryż przybędzie doń np. we środę wieczorem, to czwartek przeznacza na przechadzkę rozpoznawczą, a piątek według planu będzie pierwszym dniem zwiedzania osobliwości. Gdyby kto chciał w piątek widzieć to, co w planie naznaczone na poniedziałek, to zmarnuje prawie dzień cały, niektóre bowiem instytucye znajdują zamknięte.

Chcąc zwiedzić Paryż szybko a dokładnie, trzeba niekiedy udać się do pomocy powozów. Dorożki, w tem znaczeniu jak u nas, nie są znane w Paryżu. Kursują tam tak zwane powozy miejscowe (voitures de place) albo remizy.

Przechadzka rozpoznawcza.

Punktem środkowym Paryża jest Palais-Royal. Ztąd rozpoczynają się wszystkie wycieczki na miasto. Miejsce to obraliśmy jako punkt wyjściowy naszej marszruty tygodniowej. Zaczynamy od przechadzki rozpoznawczej.

Wstawszy dość wczesnie i spożywwszy pierwsze śniadanie w hotelu, trzeba urządzić się tak, aby już o godzinie 10-ej znaleźć się na placu Palais-Royal. Plac ten znajduje się przed gmachem tegoż nazwiska, obok teatru Komedyi francuskiej

(w pobliżu jest kawiarnia de la Régence, gdzie można znaleźć polskie pisma). Gmach Palais Royal jest rezydencją Rady Stanu.

Marszruta.

Godzina 10, pieszo.

Stojąc przed gmachem Palais-Royal, widzimy po lewej stronie wielkie magazyny Louvre'u, naprzeciwko zaś gmach ministerium finansów. Zwracamy się na prawo ulicą Rivoli. Mijamy wspaniałe arkady aż do ulicy Rohan. Ulica ta leży po prawej stronie i prowadzi na plac teatru Komedyi francuskiej. Nie skręcamy jednak w tę ulicę, lecz przeciwnie, przechodzimy na drugą stronę, gdzie naprzeciw ulicy Rohan znajdują się arkady kryte. Wchodzimy pod te arkady, przebywamy je i stajemy na olbrzymim placu Karuzeli.

Plac Karuzeli.

Na placu tym mamy na lewo Luwr, ze wspaniałymi muzeami sztuk pięknych. Obok stoi pomnik Gambety. Naprzeciw siebie mamy pawilon Lesdiguières i Flory (Ministerium kolonji). Zwracamy się na prawo i skwerem między pawilonami Rohan i Marsan dostajemy się na ulicę Tuileries. Skwer ten znajduje się na miejscu, gdzie stał dawniej pałac Tuileryjski, spalony za Komuny (1871). Nie zatrzymując się na ulicy Tuileries, przecinamy ją i wchodzimy do ogrodu Tuileryjskiego.

Ogród Tuileryjski.

Główną aleją, wśród licznych posągów i grup, dochodzimy do sadzawki z fontanną. Okružamy ją i dalej aleją wysadzoną stuletnicami kasztanami, prostą drogą dążymy ku obeliskowi, zdala już widocznemu. I znów mijamy drugą sadzawkę i wychodzimy z ogrodu na plac Zgody (place de la Concorde).

Plac Zgody.

Plac ten oddzielony jest od ogrodu dwoma tarasami. W środku znajduje się obelisk, pochodzący z Egiptu, prawie 23 metry wysoki; obok niego dwa piękne wodotryski. Przy obelisku, zwróciwszy tyłem do ogrodu Tuileryjskiego, widzimy naprzeciw siebie olbrzymią aleję Pól Elizejskich, kończącą się

przy Łuku Tryumfalnym na placu Gwiazdy (de l'Etoile). Zwracamy wzrok na lewo: most Zgody przecina Sekwanę, a za mostem widać gmach Izby Deputowanych. Idziemy w stronę przeciwną — na prawo, w stronę ulicy Królewskiej (rue Royal). Na prawym jej rogu, naprzeciw posągu Strasburga, stoi gmach ministerium marynarki. Idziemy ulicą

Królewską i wychodzimy na plac św. Magdaleny. Zwiedzamy kościół tegoż imienia (opis patrz «Kościoły»). Wyszedszy z kościoła zwracamy się ze schodów na lewo i minawszy plac*) wchodzimy na wielki bulwar (po prawym chodniku).

Bulwary

Bulwary to Paryż właściwy; ruch tu przez cały dzień olbrzymi. Najrozmaitsze magazyny, sklepy, teatry, kawiarnie. Zwłaszcza po południu od godz. 5-ej chodniki po obu stronach bywają zatłoczone. Jest to bowiem ulubione miejsce przechadzki paryżan. Kto chce poznać bulwary, niechaj siada do powozu, lub na wierzch (l'impérial) omnibusu, idącego z placu św. Magdaleny do Bastylii. Odkładamy tę przejażdżkę na później, tymczasem idziemy pieszo. Minawszy bulwar św. Magdaleny, wchodzimy w dalszym ciągu na bulwar Kapucynów, gdzie po lewej stronie napotykamy Grand Hôtel a nieco dalej gmach Opery, stojący na oddzielnym placu. Przystajemy nieco na tym placu. Na przeciw widzimy szeroką Aleję Opery, wiodącą do placu Komedyi Fransuskiej. W bok od Alei na prawo idzie ulica *de la Paix*, prowadząca na plac Vendôme, na lewo zaś ulica *du Quatre Septembre*, wiodąca do gmachu giełdy.

*) We wtorki i piątki odbywa się tu targ kwiatów, bardzo interesujący.

Południe. Wstępujemy na drugie śniadanie w okolicy placu Opery.

Po południu. Idziemy dalej bulwarem Kapucynów. Po lewej stronie, na rogu ulicy d'Antin znajduje się teatr Wodewil. Przy ulicy Antin znajduje się kościół św. Trójcy. Od Wodewilu zaczyna się bulwar Włoski, a dalej bulwar Montmartre. Najbardziej to ożywiona dzielnica Paryża. Na bulwarze Włoskim po prawej stronie spotykamy gmach banku Crédit Lyonnais, po lewej teatr «Nouveautés». Na bulwarze Montmartre na lewo pasaż Jouffroy, centrum licznych kawiarni i restauracji, a naprzeciwko pasaż «des Panoramas», teatr «Variétés» i ulica Vivienne, prowadząca do giełdy i do Palais Royal. Jesteśmy w centrum Paryża.

Godzina 3. Odpocząwszy nieco w jednej z kawiarni na bulwarze Montmartre, ruszamy w dalszą drogę. Kto zmęczony, może wziąć powóz na godziny, zapowiadając woźnicy, aby jechał przez wielkie bulwary do Bastylli, a zamtad ulicą Rivoli, koło Luwru i ulicą Vivienne napowrót na bulwar Montmartre. Można też jechać omnibusem, z bulwaru Włoskiego do Bastylli, a tam przesiąść się do tramwaju, jadącego do Luwru, skąd pieszo już trzeba wrócić ulicami Luwru, Etienne-Marcel des Petits Champs i Vivienne.

Najlepiej atoli, komu siły pozwolą, byłoby przejść pieszo. Marszruta ta sama. Z bulwaru Montmartre idziemy bulwarami Poissonnière i Bonne-Nouvelle. Na prawo mamy teatr Gymnase. Dalej idzie bulwar króciuchny St.-Denis i trochę dłuższy St.-Martin. Tu spotykamy «Bramę» tegoż imienia (Porte St.-Martin) a dalej teatry «Renaissance», «Porte St.-Martin» i «Ambigu.» Przybywamy na plac Republiki, w środku którego stoi posąg republiki, a w głębi koszary Chateau d'eau. Dalej idziemy przez Bulwary «Temple» i «Filles-du-Calvaire», obok cyrku zimowego, następnie przez bulwar Beaumarchais przybywamy na plac Bastylli.

Plac Bastylli.

Plac ten znajduje się w miejscu, gdzie niegdyś stała potężna forteca, zburzona w roku 1789. Plac zdobi wspaniała kolumna, zbudowana w r. 1831 r. Wysokość jej wynosi 47 m. Wewnątrz schody prowadzą na sam szczyt, przyozdobiony posagiem «Wolności» z bronzu. Ze szczytu roztacza się widok wspaniały na całą dzielnicę. Na placu znajduje się stacja omnibusów, które stąd rozchodzą się w różne strony. Oprócz bulwaru Beaumarchais, zbiegają się tu bulwary «Richard Lenoir», a z przeciwnej strony br Bourdon i de la

Contrescarpe. Pod bulwarem Richard-Lenoir idzie kanał St-Martin, sklepiony na przestrzeni dwóch kilometrów, a łączący Sekwanę z Marną za pośrednictwem kanału l'Ourcq.

Bulwar Sebastopolski.

Z placu Bastylli podążamy w powóz, omnibusie lub pieszo przez ulicę St-Antoine i Rivoli przed ratusz (Hôtel de Ville). Przy ulicy St-Antoine stoi kościół św. Pawła. Na placu ratuszowym, zwróciwszy wzrok w stronę Sekwany, wi-

dzimy po za mostem d'Arcole wieżycę kościoła Nôtre-Dame, a obok główny szpital (Hôtel-Dieu). Z placu ratuszowego ulicą Victoria podążamy na plac Châtelet. Po drodze mamy gmach Dobroczyńności na lewo, a na prawo zabudowania komory celnej, dalej zaś «Wieżę św. Jakóba,» w stylu gotyckim, 52 m. wysoką, a będącą szczątkiem kościoła, który stał w miejscu dzisiejszego skweru a został zburzony w r. 1798. Doszedłszy do bulwaru Sebastopolskiego, skręcamy na lewo i znajdujemy się na placu Châtelet, w pośrodku którego znajduje się fontanna. Na prawo mamy teatr «Châtelet», na lewo teatr Sary Bernhard, na wprost most «au Change» po za którym widnieje na przeciwnym brzegu Sekwany wspaniały gmach Pałacu Sprawiedliwości (sądowy). Dalej idziemy przez Quai de la Mégisserie, mijamy znajdujący się po lewej stronie most Pont-Neuf z posagiem Henryka IV, w dalszym ciągu podążamy przez Quai du Louvre, aż dojdziemy do złoconych krat tego wspaniałego gmachu, który już rano widzieliśmy z innej strony. Po lewej stronie mamy Sekwanę, a za nią widnieje kopuła Instytutu. W tym punkcie skręcamy na prawo w ulicę Luwru. Po drodze spotkamy kościół St. Germain l'Auxerrois. Następnie przecinamy ulicę Rivoli, mijamy stojącą na prawo nową giełdę handlową, a idąc wciąż prosto, dojdziemy do gmachu poczty, stojącego na rogu ulic Luwru i Etienne-Marcel. Skręcamy w tę ulicę na lewo i dążymy do placu Victoires, gdzie stoi konny posąg Ludwika XIV. Następnie przez ul. de la Feuillade i część ulicy Petits Champs dochodzimy do ulicy Vivienne, skręcamy w nią na prawo, przechodzimy obok krat Biblioteki narodowej i obok pałacu Giełdy, prosto do bulwaru Montmartre, znanego już nam z rannej wycieczki.

Tu kres dzisiejszej wyprawy. Poznaliśmy powierzchownie najruchliwszą i najciekawszą część Paryża. Wieczór dla odpoczynku spędzić można w jednym z teatrów.

Poniedziałek.

Przed południem. Plac Palais-Royal; ulica Rivoli; kościół św. Rocha; ul. Castiglione; kolumna Vendôme; plac Opery.

Po południu. Pola Elizejskie; lasek Buloński; Wielka Kaskada; Ogród aklimatyzacyjny; park Monceau; Kościół św. Augustyna; Bulwar Kapucynów.

Pieszko.—Godz. 9-ta rano. Z placu Palais-Royal zwracamy się w ulicę Rivoli na prawo, idziemy pod arkadami aż do placu Rivoli, gdzie na wprost ogrodu Tuileries znajduje się pomnik konny Joanny d'Arc (opis pt. Pomniki). Chcąc zwie-

dzić kościół św. Rocha, skręcamy po za pomnikiem w ul. des Pyramides (również pod arkadami) i doszedłszy do ul. Saint-Honoré, znów zwracamy się na lewo. Uszedłszy kilkadziesiąt kroków, ujrzymy kościół św. Rocha (pt. Kościoły). Po zwiedzeniu świątyni, wracamy pod pomnik Joanny d'Arc i w dalszym ciągu postępujemy pod arkadami ulicy Rivoli, biegnąc równolegle z kratą ogrodu Tuileryjskiego po drugiej stronie tejże ulicy. Doszedłszy do ul. Castiglione (arkady) skręcamy w nią, mijamy Hotel Continental (gmach godny uwagi), przecinamy ulicę «du Mont Thabor» i St-Honoré, dochodzimy do placu Vendôme, gdzie znajduje się kolumna tejże nazwy (opis pt. Pomniki).

Z placu Vendômes idąc dalej w tym samym, co poprzednio, kierunku, ulicą de la Paix przybywamy na plac opery (pt. Teatry), mając przed sobą wspaniały gmach Opery francuskiej.

Południe. Nie chcąc tracić czasu, radzimy zjeść śniadanie lub obiad w jednej z restauracyj, znajdujących się w okolicach placu lub na «Avenue de l'Opera».

Po południu. — Godz. 3-cia. Wycieczka do Lasku Bulońskiego, do ogrodu Aklimatyzacyjnego (Jardin d'acclimatisation) i do parku Monceaux.

Do Lasku Bulońskiego można się dostać trojakiem sposobem, mianowicie: omnibusem, koleją lub powozem, nie licząc już na przechadzkę pieszą, któraby była zbyt męczącą i zbyt wiele zabierała czasu. Najlepiej wziąć powóz na godziny, gdyż w ten sposób najłatwiej poznamy nie tylko Lasek, lecz i nadzwyczaj ożywioną drogę do niego. Bierzymy więc powóz i jedziemy z placu Opery na prawo przez bulwar Kapucynów, przez przedłużenie jego—bulwar św. Magdaleny, obok kościoła tegoż imienia (pt. Kościoły) ku ulicy Rivoli, która prowadzi na plac Zgody. Ze środka placu, mając po za sobą ogród Tuileryjski, zwracamy się wprost przez pola Elizejskie, na których o tej porze zbiera się cały elegancki Paryż, ku Łukowi Tryumfalnemu Gwiazdy. Tutaj wysiadamy na chwilę z powozu, aby obejrzeć ten wspaniały pomnik (pt. Pomniki) i wchodzimy na znajdującą się u szczytu platformę, skąd roztacza się rozległy widok na ulice Paryża.

Od Łuku Gwiazdy przez szeroką «Avenue du Bois de Boulogne» stanowiącą nieprzerwany łańcuch wspaniałych pałaców i ogrodów, bramą Dauphine'a wjeżdżamy do Lasku Bulońskiego. Przy samem prawie wejściu na prawo znajduje się t. zw. Pawilon Chiński, zajęty obecnie na restaurację, na lewo zaś prześliczna droga de Suresnes, prowadząca do jeziora «niższego». Na jeziorze tem znajdujemy dwie wysepki połą-

czone mostem. Na jednej z nich pawilon restauracyjny (Chalet). Od jeziora «niższego» kierujemy się na prawo i zosta-

Avenue de l'Opéra.

wiwszy z lewej strony jezioro «wyższe» i Rond des Cascades jedziemy leśną aleją wprost ku polu wyścigowemu Long-

champ. Stamtąd znowu na prawo przybywamy do wielkiej Kaskady (la Grande Cascade)—jednej z osobliwości Lasku. Tutaj w razie potrzeby możemy odpocząć chwilę w pawilonie restauracyi de la Cascade. Po odpoczynku, przez Longchamp i bramę Dauphine'a wjeżdżamy do ogrodu Aklimatyzacyjnego, gdzie z lewej strony mamy Bagatelę, z prawej—klub łyżwiarzy, a po drodze spotykamy wzorowo utrzymaną łąkę Catelau (pré Catelau), na której znajduje się krowiarnia ogrodu. Z ogrodu Aklimatyzacyjnego przez «Avenue du Bois de Boulogne» wracamy na plac Żgody, skąd przez ulicę Hoche skręcamy prosto do parku Monceaux.

Przed parkiem radzilibyśmy wysiąść z powozu i przejść pieszo przez park, łatwiej bowiem będzie obejrzeć tutaj piękny pałac Meunier, uroczą kaskadę, znajdującą się na prawo, dalej na lewo rotundę straży (dawniejszą rogatkę), następnie most i malownicze ruiny Naumachii, ukryte w zieleni drzew i krzewów.

Z parku Monceaux skręcamy na prawo ku bulwarowi Malesherbes, prowadzącemu do środka miasta. Na bulwarze obok koszar de la Pepinière, znajduje się kościół św. Augustyna (pt. Kościoły).

Kościół św. Augustyna.

Z bulwaru Malesherbes skręcamy na bulwar Haussmanna. Trochę dalej widzimy dworzec kolejowy Saint-Lazare i wielkie magazyny «du Printemps», i skąd przez ulicę Auber wracamy na plac Opery.

Godz. 7-ma wieczorem. Obiad na bulwarach i przejrzenie afiszów, aby zapewnić sobie wieczór w jednym z teatrów.

Wtorek.

Przed południem. Wycieczka do biblioteki narodowej (Bibliothèque Nationale) i do Muzeum medali i starożytności.

Po południu. Plac Karuzelu, Izba Deputowanych, Pałac Inwalidów, Muzeum artylerji i grobowiec cesarza, Sainte Clotilde.

Pieszko.—Godz. 9-ta rano. Z placu Palais-Royal obok Teatru francuskiego (Théâtre Français) skręcamy w ulicę Richelieu'go, przy której na lewo znajduje się fontanna Moliëra, i idziemy nią aż do skweru Louvois, ozdobionego stojącą pośrodku piękną fontanną tegoż imienia. Tutaj również znajduje się Biblioteka Narodowa i Muzeum medali i starożytności, do których wchodzi się przez wielkie wrota od strony skweru.

Po zwiedzeniu Biblioteki i Muzeum, na co żadnych specjalnych pozwoleń nie potrzeba, wracamy przez ulicę Richeliego, ku bulwarom, gdzie najłatwiej dostać przyzwoite śniadanie.

Po południu. Przeszedłszy bulwar Montmartre, skręcamy obok teatru Variétés w passaż des Panoramas i, zostawiając na lewo ulicę Vivienne, kierujemy się ku placowi Giełdy (Place de la Bourse), gdzie z lewej strony wznosi się wspaniały gmach Giełdy (Palais de la Bourse).

Od palacu Giełdy przez ulicę Vivienne idziemy ku Palais Royal, przechodzimy ogród i plac tejże nazwy i kierujemy się ku Palacowi Inwalidów.

Tym razem jednak, ponieważ przestrzeń do przebycia jest znaczna—radzimy wziąć powóz, lub dojść do Sekwany i tam wsiąść na jeden z kursujących statków parowych. Wycieczka jednak powozem w tę stronę pozwoli nam dokładniej obejrzeć gmachy i pałace znajdujące się tutaj w wielkiej ilości. Przejeżdżamy więc ulicę Rivoli aż do pawilonu de Rohan i skręcamy tam wprost na plac Karuzelu, gdzie wznosi się na prawo Łuk Tryumfalny, na lewo zaś piękny pomnik Gambetty. W dalszym ciągu przeryniamy Quai des Tuilleries, zwracamy się cokolwiek na prawo i wchodzimy na most Królewski (Pont Royal), pozostawiając na boku wspaniały pawilon Flory.

Na lewym brzegu Sekwany posuwamy się wzdłuż Quai d'Orsay, gdzie zwracają na siebie uwagę Pałac Legji Honorowej, nowy olbrzymi dworzec D. Ż. Orleańskiej. Dalej, zostawiając na prawo most Solferino i most Zgody (Pont de la Concorde), przy którym stoi gmach Izby Deputowanych, przybywamy na Esplanadę Inwalidów, której część znaczna obecnie zajęta jest pod gmachy wystawy. Przez aleję środkową idziemy wprost już ku palacowi Inwalidów, nad którym widnieje wspaniała kopuła złota. Po zwiedzeniu palacu i połączonych z nim Muzeum artylerji i kościoła Saint-

Louis, ze znajdującym się wewnątrz grobowcem Napoleona I—wychodzimy na plac Vauban, skąd roztacza się widok na ulicę de Breteuil i na studnie artezyjskie w de Grenelle; na tejże samej ulicy znajduje się kościół Ś-go Franciszka Ksawerego (Saint-François-Xavier; pt. Kościoły). Stąd wracamy znowu i, okrążając pałac Inwalidów, wchodzimy na Esplanadę. Tam przez pierwszą ulicę na prawo (Saint-Dominique) dostajemy się na plac Belle-Chasse, na środku którego znajduje się skwer z piękną grupą Delaplanché'a. Na prawo od skweru wznosi się gmach Ministerjum Wojny, na lewo kościół św. Klotyldy (Sainte-Clotilde; pt. Kościoły). Po zwiedzeniu kościoła wchodzimy na ulicę de Bourgogne i idziemy nią aż do palacu Burbonów (Palais Bourbon), przechodzimy przez Quai d'Orsay, most Zgody, plac Zgody i, pozostawiając na lewo Pola Elizejskie, przez ulicę Royal lub Rivoli wracamy do środka miasta.

O 7-ej obiad na bulwarach lub w Palais Royal,—wieczór do rozporządzenia.

Środa.

Środę całą poświęcamy na zwiedzanie Luwru. Idziemy tam ulicą Rivoli, obok wielkich magazynów Luwru. Gdy już dojdziemy do ulicy Marengo, zwracamy się w pierwsze podwórze Luwru, przechodzimy pod pawilonem Marengo, zwracamy się na prawo ku pawilonowi Sully, który łatwo poznać po wielkim zegarze i obok którego na lewo znajduje się główne wejście do Muzeum.

Poznanie całego Muzeum wymaga bardzo wiele czasu, dlatego też radzimy poświęcić na to przynajmniej jeden dzień cały. Ponieważ Muzeum otwarte jest codziennie—z wyjątkiem poniedziałków—od godz. 9-ej rano do 5-ej po południu w lecie, w zimie zaś od godz. 10-ej do 4-ej, radzimy więc rozłożyć czas w sposób następujący:

O 9-tej godz. rano — zwiedzanie muzeów artystycznych, t. j. muzeum malarstwa, rzeźby, drzeworytnictwa i t. d. (pt. Muzea).

W południe — śniadanie w okolicach Luwru lub Palais Royal.

Po południu — powrót do Luwru i zwiedzanie muzeów starożytniczo-etnograficznych (pt. Muzea).

Wychodząc z muzeum assyryjskiego—ostatniego z muzeów Luwru, przechodzimy pod Kolumnadą i znajdujemy się na placu Saint-Germain l'Auxerrois, przy którym mieści się wspaniały kościół tego imienia. Potem wracamy ulicą

Rivoli na plac Palais Royal, przecinamy plac Teatru Francuskiego (Place du Théâtre Français) i ulicę Opery (l'Avenue de l'Opera) podążamy ku wielkim bulwarom.

O 7-ej obiad na bulwarach, wieczór zaś mamy znowu do rozporządzenia na teatry lub inne widowiska.

Czwartek.

Przed południem. Zwiedzenie Sorbony, kościoła Saint-Étienne-du-Mont i Panteonu.

Po południu. Muzeum Cluny, Muzeum Luksemburskie, kościół św. Sulpicjusza (Saint-Sulpice) i Saint-Germain-des-Prés.

Godz. 9-ta rano. Z placu Palais-Royal przez ulicę Rivoli idziemy aż do skweru Saint Jacques, skąd zwracamy się na prawo na plac du Châtelet. Tutaj po prawej stronie mamy teatr du Châtelet, na lewo zaś dawny teatr liryczny (Théâtre Lyrique), obecnie teatr Sary Bernhardt. Stąd przechodzimy przez most au Change i wchodzimy na bulwar du Palais, gdzie na prawo wznosi się wspaniały Pałac Sprawiedliwości ze złożoną strzałą Ja Sainte-Chapelle; na lewo pałac Trybunału Handlowego, dalej zaś—prawie naprzeciwko wielkich krat Pałacu Sprawiedliwości—zabudowania szpitala (l'Hôtel Dieu). Nie zwiedzamy żadnego z tych pałaców, gdyż poznanie ich—według naszego przewodnika—naznaczone jest na sobotę.

Minąwszy Pałac Sprawiedliwości, idziemy prosto bulwarem Pałacowym obok dawnych koszar «de la Cité,» zajętych obecnie przez prefekturę Policji. Dalej przechodzimy przez most Saint-Michel na plac tejże nazwy, gdzie zauważyć możemy śliczną fontannę. Idąc prosto bulwarem Saint-Michel, znajdziemy się po chwili przed Muzeum Cluny. (Muzeum Cluny otwarte jest od godz. 11-tej rano).

Bulwar św. Michała kończy się na placu Sorbony, którą mamy zwiedzić. Na prawo stoi Nowa Sorbona, właściwie Akademia Paryska (Académie de Paris, Faculté des Sciences), na lewo—Szkoła Narodowa (l'Ecole nationale des Chartes).

Z bulwaru św. Michała dochodzimy do placu z okrągłym basenem pośrodku, z którego rozciąga się widok na prawo na piękny ogród Luksemburski, na lewo na szeroką ulicę Soufflot, wiodącą prosto do Panteonu.

Na tym samym placu za ulicą Soufflot przy zbiegu ulicy Gay-Lussac i bulwaru znajduje się dworzec Luksemburski (Chemin de fer de Sceaux et Limours). Na prawo od Panteonu widzimy posąg J. J. Rousseau, a na lewo merostwo 5-go okręgu.

Zwiedziwszy szczegółowo Pantcon i położony tuż za nim kościół Saint-Etienne-du-Mont, wracamy na bulwar Saint-Michel.

Tutaj spożywamy śniadanie w jednej z kawiarni lub u Duval'a.

Po południu. Zwiedzamy Muzeum Cluny, do którego wchodzi się z ulicy Sommerard (pt. Muzea); po wyjściu z muzeum wracamy na bulwar Saint Michel przez ulicę des Écoles. O kilka kroków skręcamy na prawo w ulicę Racine'a, która prowadzi obok Szkoły Lekarskiej (l'École de Médecine) na plac Odeonu, na środku którego wznosi się pomnik Emila Augiera.

Z placu Odeonu, okrążając teatr tejże nazwy, przez ulicę Rotrou, przecinając ulicę Vaugirard, wchodzimy do ogrodu Luksemburskiego.

Zwiedziwszy ogród z jego basenami, posagami i wspaniałe utrzymaniem klombami i obejrzawszy znajdujący się na prawo pałac Luksemburski, zajęty obecnie w całości przez Senat, wracamy ulicą Vaugirard i, przeszedszy obok pałacu, zatrzymujemy się przed muzeum Luksemburskiem, do którego główne wejście znajduje się naprzeciw ulicy Férou.

Z Muzeum idziemy dalej i skręcamy w ulicę Bonaparte'go, która doprowadzi nas do kościoła św. Sulpicyusza. Po zwiedzeniu kościoła (pt. Kościoły) i obejrzeniu pięknej fontanny, znajdującej się przed nim, jak również merostwa 6-go okręgu, idziemy tą samą ulicą aż do placu Saint-Germain-des-Prés, gdzie na prawo znajduje się kościół tejże nazwy, a na lewo—pomnik Diderot'a. Zwiedziwszy ten kościół (pt. Kościoły) idziemy dalej ulicą Bonaparte'go, przechodzimy obok Szkoły Sztuk Pięknych, którą zwiedzimy dopiero dnia następnego i kierujemy się wprost na Quai Malaquais, gdzie wznosi się pomnik Woltera.

Stąd dochodzimy do Sekwany, przechodzimy znajdujący się tutaj most (Pont des-Saint-Pères), wchodzimy na plac Karuzelu i przez ul. Rivoli dostajemy się na Palais Royal.

Wieczór do rozporządzenia.

Piątek.

Przed południem. Zwiedzanie Luwru w dalszym ciągu.

Po południu. Instytut Sztuk Pięknych, Mennica, Pont-Neuf, Halle, św. Eustachy (Saint-Eustache), ulica Montmartre, Bulwary.

Godz. 9-ta rano. Tą samą drogą, jaką przechodziliśmy w środę, udajemy się do Luwru, aby zwiedzić pozostałe muzea i magazyny.

W południe śniadanie w Palais Royal lub u Duval'a ulica Montesquieu.

Po południu. Przeszedłszy w prostym kierunku podwórze Luwru, zwracamy się ku mostowi Sztuk (des Arts), na wprost którego znajduje się Instytut. Przed Instytutem stoi wspaniały posąg Republiki. Następnie przechodzimy na prawo obok pomnika Voltaire'a i wступujemy do pałacu Sztuk Pięknych (Palais-des-beaux-Arts) przez ulicę Bonapartego.

Stamtąd zwracamy się na Quai Conti, gdzie znajduje się Mennica i Muzeum mennicze. Po zwiedzeniu tego ostatniego przechodzimy na lewo ulicą du Pont-Neuf, na środku której widzimy na lewo posąg Henryka IV na koniu, na prawo zaś, w głębi nowy fronton Pałacu Sprawiedliwości. Idąc dalej ulicą du Pont-Neuf, dochodzimy do wspaniałego magazynu «de-la-Belle-Jardinière,» stanowiącego jedną z osobliwości Paryża i kierujemy się prosto do Hall centralnych.

Za Hallami wznosi się kościół św. Eustachiusza, stąd przez ulicę Montmartre, jedną z najbardziej ożywionych ulic Paryża, zwracamy się na ulicę Etienne-Marcel, gdzie się znaj-

Gmach Poczty.

duje gmach Poczty, a stąd—przez passaż de Saumon i przez nowo-otwórzoną ulicę Réaumur—wracamy ku bulwarom.

O godz. 7-ej wiecz. Obiad na bulwarach; wieczór do rozporządzenia.

Sobota.

Przed południem. Zwiedzanie kościołów: Notre-Dame-de-Lorette i św. Trójcy (de la Trinité), powrót na bulwary przez dworzec Saint-Lazare i ulicę Auber.

Po południu. Pont-Neuf, Quai des Orfèvres, Pałac Sprawiedliwości, Trybunał Handlowy, Notre-Dame-de-Paris i Jardin des Plantes.

Godz. 9-ta rano. Po śniadaniu wyruszamy z Palais Royal przez ogród Palais Royal i ulicę Vivienne na bulwar Montmartre.

Mijając na lewo passaż Verdeau i przecinając przecznice Drouot, zwracamy się na lewo ku ulicy Châteaudun, przy której z prawej strony znajduje się kościół Nôtre-Dame-de-Lorette (pt. Kościoły). Obejrawszy godny uwagi portyk, idziemy dalej tą samą ulicą aż do kościoła św. Trójcy (de la Trinité; pt. Kościoły).

Stamtąd dochodzimy do ulicy Saint-Lazare, która prowadzi wprost do olbrzymiego dworca Saint-Lazare, a stąd przez ulicę du Havre i Auber wracamy na plac Opery.

Po południu. Po śniadaniu, spożytem na bulwarach, pieszo lub powozem udajemy się do Palacu Sprawiedliwości, dokąd wchodzimy przez główne wejście od placu Dauphine'a.

Pieszko. Udajemy się przez ulicę Montmartre, przecinamy Halle, skracamy na ulicę Pont-Neuf i most takież nazwy, przechodzimy obok pomnika Henryka IV i zwracając się na lewo, wstępujemy na wielkie schody Palacu Sprawiedliwości, wychodzące na plac Dauphine'a.

Pałac Sprawiedliwości.

Po zwiedzeniu Palacu i Sainte-Chapelle, której zlocona krata widnieje zdaleka, wchodzimy wprost na ulicę de Lutèce, na środku której znajduje się pomnik Teofrasta Renaudot (pt. Pomniki), założyciela dziennikarstwa.

Tutaj na lewo spostrzegamy Trybunał Handlowy, za którym na dość obszernym placu w środy i soboty odbywają się godne widzenia targi kwiatowe,—na prawo—dawne koszarzy de la Cité, zajęte obecnie przez prefekturę Policji, a na przeciwko fronton wielkiego gmachu szpitalnego Hôtel-Dieu.

Na końcu ulicy de Lutèce skręcamy na prawo w ulicę de la Cité i przybywamy na plac Parvis-Nôtre-Dame, na którym wznosi się katedra; po lewej ręce stoi nowy Hôtel-Dieu, po prawej zaś olbrzymi posąg Karola Wielkiego na koniu. Tutaj przedewszystkiem winniśmy poświęcić czas na dokładne zwiedzenie katedry, jednego z najpiękniejszych i najczystszych gotyków Europy (pt. Kościoły).

Po wyjściu z katedry, przechodzimy ulicą du Cloître, dalej przez most Archevêché, obok którego znajduje się Morga, i ulicą de la Tournelle dochodzimy do ulicy Saint-Bernard, która prowadzi prosto do ogrodu Botanicznego (Jardin des Plantes). Po drodze przy ulicy Saint-Bernard radzimy rzucić okiem na Halle aux Vins. Po zwiedzeniu ogrodu, powozem lub omnibusem wracamy na bulwary.

Godz. 7-ma wieczorem. Obiad na bulwarach, poczem w lecie Cyrk na Polach Elizejskich, w zimie zaś cyrk Nowy (Nouveau-Cirque).

Niedziela.

Okolice Paryża przedstawiają w niedzielę widok charakterystyczny i z tego powodu godne są zwiedzenia. Z okolic Paryża najpiękniejszą i najbardziej zajmującą jest Wersal (Versailles). Jeżeli więc pogoda dopisze, wyruszamy do Wersalu, aby napaść oczy widokiem przepięknych wodotrysków, polyskujących wszystkimi barwami tęczy. Wodotryski te jednak czynne są tylko pierwszego dnia każdego letniego miesiąca.

W razie niepogody możemy zwiedzić Konserwatorium sztuk i rzemiosł, Archiwum Narodowe lub Muzeum Carnavalet.

W niedzielę, podczas sezonu wyścigowego, odbywają się wyścigi w Longchamp lub Auteuil, o czem zresztą zwykle ogłaszają atisze.

Poniedziałek.

Przed południem. Park Buttes-Chaumont, kościół św. Wincentego à Paulo i św. Wawrzyńca (Saint-Laurent).

Po południu. Bulwary, Plac Bastylli, cmentarz Père-Lachaise, ulica Rivoli, plac des Vosges.

Godz. 9-ta rano. Po śniadaniu pieszo lub powozem udajemy się do parku Buttes-Chaumont.

Przerzynamy bulwar Włoski (des Italiens), ulicę Drouot i skręcamy w długą i piękną ulicę Lafayette'a, gdzie zwiedzić możemy kościół św. Wincentego à Paulo (pt. Kościoły), a cokolwiek dalej zwróci uwagę naszą piękny Dworzec Północny.

Z ulicy Lafayette'a przechodzimy nad kanałem Saint-Martin na bulwar tegoż imienia i skręcamy na prawo na ulicę Secrétan, która prowadzi wprost do parku. Z powrotem, jeżeli nie chcemy zatrzymać powozu, możemy na ulicy Bolivar wsiąść do omnibusu, przechodzącego przez Belleville i ulicę du Louvre na bulwar Saint-Denis, gdzie należy wysiąść.

W południe. Śniadanie na wielkich bulwarach lub w rosolarni (bouillon) Duval'a.

Po południu. Cały prawie czas popołudniowy zabierze nam zwiedzanie cmentarza Père-Lachaise. Na cmentarz ten dostać się możemy trojaką drogą: 1) Bierzemy powóz i przez bulwary: Saint-Denis, Saint-Martin i Avenue de la République jedziemy na cmentarz Père-Lachaise, lub 2) na wielkich bulwarach wsiadamy do omnibusu koloru brązowego lit. E, idącego od Madeleine do Bastylii, a przechodzącego przez bulwary, wysiadamy z niego przy sławnem więzieniu i skręcamy prosto na ulicę de la Roquette, która prowadzi na cmentarz, lub 3) przez wielkie bulwary dochodzimy do placu de la République, na którym wznosi się olbrzymi posąg Republiki, stamtąd przez Avenue de la République, mijając na lewo teatr (na rogu ulicy de Malte) i przerynąjąc bulwar Richard-Lenoir, idziemy dalej ulicą de la République aż do bulwaru Ménilmontant (po drodze spotykamy liceum Voltaire'a). Z bulwaru posuwamy się wzdłuż muru cmentarnego aż do głównego wejścia (pt. Cmentarz).

Powrót. Wyszedszy z cmentarza, przez ulicę de la Roquette, przy której spostrzegamy dawne więzienie la Roquette (przed drzwiami więzienia znajduje się jeszcze pięć tafli, na których w dzień egzekucyi wznosiła się gilotyna), przybywamy na plac Voltaire'a, ozdobiony posągiem de Ledru-Rollin'a, a z niego dochodzimy do placu Bastylii, na którym wznosi się kolumna Lipeowa, a na lewo znajduje się dworzec de Vincennes).

Z placu Bastylii zwracamy się w ulicę Saint-Antoine, a z niej na prawo w ulicę de Birague, która prowadzi na plac des Vosges (dawniej plac Royal).

Pośrodku placu wznosi się pomnik Ludwika XIII.

Tutaj jesteśmy już w starym Paryżu — w dzielnicy du Marais. Ze skweru des Vosges wracamy przez Saint-Antoine i Rivoli do ratusza (Hôtel de Ville), gdzie można wsiąść w omnibus biały lit. C, który dowiezie nas do Palais Royal.

Gdybyśmy chcieli wrócić na bulwary przez bulwar Sebastopolski, trzeba niedaleko skweru Saint-Jaques wsiąść w tramwaj z Montrouge na dworzec Wschodni.

O godz. 7-mej. Obiad na bulwarach; wieczór do rozporządzenia.

Oto i cała marszruta dla tych, co chcą w przeciągu tygodnia zwiedzić wszystko, co Paryż ma najgodniejszego do zwiedzenia. Rozumie się, że w tak krótkim czasie nie może być mowy o okolicach Paryża, które dla turysty mogą przedstawiać wiele zajmujących szczegółów. Trzeba więc wyrzec się zwiedzenia okolicznych zamków, pałaców, ogrodów i lasków, lub poświęcić im oddzielnie drugi tydzień czasu. Ci więc, którzy chcą poświęcić na zwiedzanie Paryża dwa tygodnie, mogą pozostały czas zużytkować w sposób następujący:

Wtorek. Wycieczka do Saint-Germain, zwiedzenie muzeum i spacer w lesie.

Środa. Wycieczka do Fontainebleau, zwiedzenie pałacu i lasu Fontainebleau.

Czwartek. Wycieczka do Saint-Cloud i Sèvres, zwiedzenie muzeum ceramicznego.

Piątek. Wycieczka do Compiègne i do zamku Pierrefonds.

Sobota. Zwiedzenie cytadeli i arsenału de Vincennes (za specjalnem upoważnieniem).

Niedziela. Wycieczka koleją Północną do bazyliki Saint-Denis, stąd do Enghien i do Montmorency.

KOŚCIOŁY.

Paryż posiada wielką ilość kościołów, odznaczających się po większej części piękną architekturą i przywiązaniem do nich wspomnieniami historycznymi. Kościoły paryskie otwarte są dla publiczności przez cały dzień. W niedzielę odprawia się wielka msza śpiewana o 10-ej godzinie. Za krzesło płaci się 5 lub 10 centymów.

NOTRE-DAME.—(Kościół Panny Maryi) Plac du Parvis (Stare Miasto). Kościół metropolitalny Paryża, otwarty cały dzień od godz. 6-ej rano.

Skarbiec, jeden z najbardziej zajmujących, można zwiedzać każdego dnia, oprócz świąt i niedziel, od godz. 10-ej do godz. 4-ej zimą, a do 5-ej latem. Dla zwiedzenia (za wejście płaci się 50 cen.) trzeba udać się do szwajcara, wewnątrz kraty okalającej, na prawo od chóru.

O pozwolenie wejścia na wieże, obejrzenia wielkiego dzwonu i dzwonu Sebastopolskiego, udać się na zewnątrz kościoła, na lewo drzwi wielkich. Widok z wieży wspaniały.

Wspomnienia historyczne.—Katedra paryska, wzniesiona w czystym stylu gotyckim, ufundowana została przez króla Childeberta. Pierwotny gmach rozpadł się w gruzy, dopiero biskup Maurycy de Sully, za panowania Ludwika VII, zwanego Młodym, rozpoczął odbudowanie, około roku 1163. Olbrzymia ta praca trwała 200 lat prawie, a ukończona została dopiero za panowania Karola VII (XV w.). Od owej epoki uległa różnym zmianom, które zatępiły pierwotny jej charakter. Za czasów Teroryzmu była świątynią Rozumu.

Kościół Notre-Dame, zbudowany na palach, ma długości 133 metry, a szerokości 48 metr., wysokość nawy 35 metr., a wysokość wież dochodzi 69 metrów. Dawniej wejście do katedry było po 13-tu schodach, a dziś, z powodu podnoszenia się gruntu, zrównało się z ziemią.

Front katedry składa się z trzech części albo piętr, na galerji poniżej wielkiej rozety stoi 28 posągów królów Francyi, dobrodziejów kościoła, od Childeberta aż do Filipa-Augusta; posagi, umieszczone tam w XIII-ym w., zniszczone zostały

Katedra Notre-Dame.

w r. 1793. Po nad królami stoją posagi Adama i Ewy i N. Panny Maryi w otoczeniu aniołów.

Na piętrze środkowem znajduje się wspaniała rozeta, o 11 metrach średnicy. Boczne fasady zdobne są w rozety mniej-

szych rozmiarów; po nad fasadę stoją dwie wieże kwadratowe, jednakowego kształtu.

Imponujący ten front ma trzy wielkie portyki o sklepieniach łukowych; rzeźby na odrzwiach przedstawiają Sąd ostateczny.

Wieże na kościele Notre-Dame są jedną z najciekawszych rzeczy w Paryżu; 368 schodów prowadzi na platformę, skąd przed okiem widza rozciąga się wspaniała panorama.

W wieży południowej znajduje się wielki dzwon, największy w całej Francji (2 m. 60 c. średnicy); czynny tylko podczas wielkich uroczystości; waży 16,000 kil., samo serec ma wagi 488 kil. Dzwon ochrzczony w r. 1672, miał za ojca chrześtnego Ludwika XIV-go. W wieży znajdują się jeszcze cztery dzwony, na użytek codzienny kościoła. Obok wieży znajduje się szerokie wiazanie z drzewa orzechowego, rodzaj balustrady, podtrzymującej pokrycia ołowiane na gmachu (210,120 kil.).

Strzała na kościele, odbudowana przez Viollet le-Duc'a, strzela w górę po za dwoma wieżycami, do wysokości 45 metr.; zrobiona jest z drzewa dębowego pokrytego ołowiem.

Wnętrze kościoła Notre-Dame przedstawia się okazale; sklepienia łukowe podtrzymuje 21 grubych pilastrów. Kościół ma pięć naw. Na wysokości pierwszego piętra, biegnie dokoła głównej nawy i chóru, galerja, zdobna stu ośmioma małemi kolumnkami, każda wykuta z jednej sztuki kamienia; służy ona za galerję dla publiczności. Kościół otrzymuje światło przez trzy rozety i sto trzynaście witraży. Wspaniałe organy umieszczone są ponad wielkimi drzwiami. Dwadzieścia trzy kaplice biegną dokoła nawy i chóru; znajdują się tam groby i kilkanaście pomników z marmuru, mianowicie: marszałka hrabiego d'Harcourt, dzieło Pigalla, i kilkunastu arcybiskupów Paryża, Mgrs de Beaumont, de Juigné, de Noailles, de Quélen, Affre, Sibour, Morlot i Darboy.

W głównej nawie zwraca uwagę kazalnica, w formie podstawy do lampy, po nad nią baldachim z grupą aniołów.

Wielkie organy, znakomite dzieło Cavaillé-Coll'a ukończone zostały w 1868 r.

W nawie południowej znajdują się dwie płyty z czarnego marmuru, na których wyryte złotemi literami nazwiska zakładników Komuny, zamordowanych w Paryżu w dniach 24, 25, 26 i 27 maja 1871 (75 wypisanych). Z lewej strony napis: «Duchowieństwo»; z prawej: «Świeccy». Pierwszy szereg rozpoczyna Monsiignor Darboy; drugi prezydent Bonjean.

W czwartej kaplicy, na prawo, pod wezwaniem św. Jerzego jest godna uwagi statua kamienna, przedstawiająca św. Jerzego, powalającego na ziemię smoka. W tejże kaplicy są dwa pomniki, jeden kardynała Morlot, drugi arcybiskupa Darboy (Jerzego) zamordowanego z rozkazu Komuny 24 maja 1871 r.

Presbiteryum oddziela od nawy wspianą balustradą żelazną, złoconą. Zdobia ją także boazerye, rzeźbione w debie, z całą seryą scen z życia Jezusa Chrystusa i Najświętszej Panny. W kaplicach posagi arcybiskupów: Affre, Sibour, Morlot i Darboy. Warto zwrócić uwagę, przy końcu presbiteryum, na płaskorzeźby z kamienia przez J. Ravy i J. de Bouteiller. Ozdoby presbiteryum pochodzą z hojności Ludwika XIV-go.

Po za tabernaculum wielkiego ołtarza jaśnieją złoconia i, wzniesione 1872 r., posagi królów: Ludwika XIII-go i Ludwika XIV-go; pierwszy oddaje swoją koronę pod opiekę Najświętszej Panny. Pomiędzy temi posagami w głębi jest grupa z białego marmuru, dzieło Coustou'a: Chrystus po śmierci na kolanach swej Matki, a dokola sześciu aniołów z bronzu na pół-kolumnach.

W zakrystyi, na prawo z presbiteryum, złożono w eleganckich i mocnych szafach, przedmioty drogocenne, które stanowią to, co nazywają *skarbcem*, i co na szczęście, uszło drapieżności Komuny w r. 1871. Pokazują tam mianowicie: bogate relikwiarze, naczynia kościelne, krzyże, monstrance, relikwie, wszystkie przedmioty składające prywatną kaplicę arcybiskupa, płaszcz koronacyjny Napoleona I-go, ozdoby kosztowne, dary cesarzy, królów, Maryi-Antoniny, statuetka Matki Boskiej (srebrna) ofiarowana kościołowi Panny Maryi przez króla Karola X-go, popiersia, portrety arcybiskupów Paryża, Msgr. Affre, Sibour, Morlot i Darboy; zbiór kamii, przedstawiających papieży, poczynszy od św. Piotra aż do Piusa IX; relikwiarz w kształcie krzyża, dar Monsignora Guibert (pochowanego w podziemiach kościoła); cymboryum przysłane przez Leona XIII z okazji jego jubileuszu. Pokazują także w małej szafce sutanny i rakiety zakrwawione bohaterskich męczenników, ks. ks. Affre, Sibour i Darboy.

Każdego piątku w Wielkim poście i przez cały Wielki tydzień, wystawione bywają wspiane relikwiarze, zawierające koronę cierniową, jeden gwóźdź z Krzyża i kawałek drzewa z tegoż Krzyża św., przywieszone ze Wschodu przez Ludwika S-go.

Na zewnętrznym obwodzie presbiteryum znajduje się ornament rzeźbiony, dzieło sztuki XIV w. Jest to łańcuch

z ogniw kamiennych z płaskorzeźbą, przedstawiającą sceny z Nowego Testamentu.

Po obejrzeniu wnętrza, turyści zazwyczaj zwiedzają wieżę katedry (za zwiedzenie płaci się 20—40 ctm.).

Po za kościołem znajduje się miejsce spacerowe z fontanną w stylu gotyckim. Miejsce to leży naprzeciw budynku ponurego, Morgi, gdzie wystawiają zwłoki osób nieznanych.

Kościół św. Magdaleny

LA MADELEINE. (Kościół św. Magdaleny). Plac tego samego nazwiska, wprost ulicy Royale i placu Zgody (de la Concorde). Kościół można zwiedzać co dzień od godziny wpół do 2-ej do 4-ej, oprócz niedziel i świąt. Jeżeli wielkie drzwi zamknięte, wchodzi się bocznemi.

Obszerna ta świątynia, o wnętrzu majestatycznem, zbudowana jest w stylu greckim, na wzór świątyni Jowisza w Atenach, i prawie w takich samych rozmiarach. Zdobią ją kolumny w stylu korynckim, mające 16 metrów wysokości. Wchodzi się na perystyl po 28-miu schodach.

Fronton zdobi piękna rzeźba Lemaire'a, przedstawiająca „Sąd ostateczny”. Na wielkich drzwiach z brązu, przedstawione są w płaskorzeźbie, w ośmiu przedziałach, wyjątki z praw

Mojżesza (Triqueti 1838 r.). Pod portykiem 34 nisze zdobne świątyni: od św. Gabryela z prawej, do św. Michała z lewej. W dwóch niszach frontowych stoją posagi św. Filipa i św. Ludwika.

Pierwszy kamień pod ten pomnikowy budynek położył Ludwik XV-ty, 3 kwietnia 1764 r., budowa ukończona została dopiero za Ludwika Filipa, w r. 1843. Miano z niego najpierw zrobić kościół, następnie po Rewolucyi 1789 r. Napoleon I-szy chciał z niego uczynić świątynię Sławy. Lecz ostatecznie Ludwik XVIII zrobił kościół, pod wezwaniem św. Magdaleny.

Wnętrze kościoła, pokrytego trzema kopułami i dwoma pół-kopułami, jaśnieje od marmurów i złocień; światło wpada tylko przez otwory kopuł i pół-kopuł.

W pierwszej kaplicy, na prawo od wejścia, znajduje się grupa marmurowa Pradier'a, przedstawiająca Zaślubiny Najświętszej Maryi Panny; grupa w kaplicy na lewo, gdzie jest chrzcielnica, przedstawia Chrzest Chrystusa, dzieło Rudé'go. Dwie kropielnice z białego marmuru są pięknem dziełem de Moyné'a.

Organy wznoszą się nad drzwiami wchodowymi. Nawa ma sześć kaplic, opartych o ściany kościoła; w każdej kaplicy statua świętego, od którego nazywa się kaplica. Malowidła górne przedstawiają życie św. Magdaleny.

Przy kolumnie na środku nawy płyta marmurowa przypomina, że ksiądz J. C. Deguerry, rozstrzelany jako zakładnik w r. 1871, był proboszczem tej parafii od lat 24-eh. W kaplicy Miłosierdzia, na prawo od presbiterium, znajduje się grób i pomnik tegoż kapłana.

Wspaniała grupa z białego marmuru (Marochetti): Apo-teoza św. Magdaleny, zdobi wielki ołtarz; na prawo i na lewo modlące się aniolki.

Malowidła w kopułach i w półkolu presbiterium, są Zieglera; przedstawiają Rozpowszechnianie chrześcijaństwa, Świętą Magdalенę u nóg Chrystusa, i osobistości historyczne od czasów Ludwika Ś-go do Napoleona I-go.

Po nad ołtarzem zwraca uwagę świetna mozaika, przedstawiająca pierwszych apostołów, którzy przychodzą opowiadać Ewangelię Gallom. Mistrzowskie to dzieło jest darem Le Rebours'a, dawnego proboszcza św. Magdaleny i jego parafian. Skomponował je Lemaire, a wykonał Guilbert-Martin.

Kazalnica rzeźbiona z drzewa w stylu Odrodzenia.

SAINT-ÉTIENNE-DU-MONT. (Kościół św. Szczepana). Plac Carré-Sainte-Genève, po za Panteonem. Kościół ten rozpoczęty za Franciszka I-go, należy pod względem architektonicznym do XVI i XVII w.

Portyk jego wieńczy fronton przedstawiający Zmartwychwstanie (Debay'a), wieża, wznosząca się załotnie, ambona, pełna wdzięku, dzieląca nawę od presbiterium, rzeźby wykonane przez de Biar'a (ojca) galeria, biegnąca dokola, czyni z tego kościoła jeden z najwięcej zajmujących arcydzieł w Paryżu. Tu to właśnie przy wejściu do nawy, arcybiskup paryski Msgr. Sibour, otrzymał pchnięcie sztyletem od fanatyka Verger, 3-go stycznia 1857 r.

W trzeciej kaplicy od wejścia na prawo wypisane są złotymi literami na sześciu tablicach nazwiska osób znakomitych, które są pochowane w kościołach, opactwach i klasztorach, należących do kościoła św. Szczepana. W następnej kaplicy, wspaniały witraż (1568) Pinaigrier'a: «Przypowieść o powołaniach.»

W piątej kaplicy, także na prawo, znajduje się Grób Święty (XVI w.) z figurami kamiennymi naturalnej wielkości. Dalej, z tej samej strony, po nad pierwszą kaplicą od presbiterium, trzy wielkie obrazy, z których dwa są darem miasta Paryża dla św. Genowefy, malowane przez Largillière et Detroy i Ukamienowanie św. Szczepana, przez Abła de Pujol.

W następnej kaplicy, drugiej od presbiterium, odznaczającej się malowidłami ze złotem i stylem gotyckim wystawione są ku adoracyi wiernych *grób i szkatulka z relikwiami świętej Genowefy, patronki Paryża.*

Godna uwagi jest w tym kościele kazalnica, arcydzieło rzeźby w drzewie, wykonana przez Lestocart'a, wiązania sklepienia bogate w ornamentacyę, a na lewo piękne witraże. Jest to najpiękniejsza koleckya, jaka znajduje się w Paryżu, po koleckyi w Chapelle-Sainte.

Na prawo od kościoła zwraca uwagę stara wieża opactwa św. Genowefy, objęta w liceum Henryka IV-go.

SAINTE-CLOTILDE. (Kościół św. Klotyldy). Plac de Bell-chasse, ulica Las-Cases, przedmieście Saint-Germain.

Kościół św. Klotyldy, rozpoczęty w r. 1846 przez Gau i Balu, skończony został 29 listopada 1857 r. Styl gotycki z XIV w.

Na zewnątrz trzy portyki lukowe, dwie wieże ze strzałą na szczycie (66 metrów), a pod rozetą i dwoma oknami. galeria rzeźbiona ażurowa. Dzwony wieżowe odznaczają się dźwiękiem niezwykle pięknym.

Wnętrze kościoła jest poważne i surowe; wielki ołtarz zdobią złocenia, drogie kamienie i statuetki; krata (balustrada) presbiterium rzeźbiona z kamienia.

Na ogrodzeniu presbiterium rzeźbiarz przedstawił (strona prawa) św. Waleryę, jej nawrócenie, skazanie na śmierć,

męczeństwo, ukazanie się jej św. Marcyalowi i (strona lewa) małżeństwo Kłodowusza, uzdrowienie Kłodomira, chrzest Kłodowusza i śmierć św. Klotyldy; rzeźby te wykonał Guillome.

Kościół bogaty w rzeźby, i przepyszne witraże, potrąskane wskutek eksplozyi prochowni sztabu głównego (1871)

Kościół św. Klotyldy.

obecnie są już naprawione. Zwracają uwagę: Droga krzyżowa z kamienia, dzieła Duret'a i Pradier'a; malowidła na ścianach, po stronie lewej, przedstawiające: Chrzest Kłodowusza i Królową Klotyldę wspomagającą biednych (Laugée), z prawej: Nawrócenie św. Waleryi (Lenepveu), stalle w chórze, i piękny organ z rzeźbami, wystającymi nad nawą.

SAINT-EUSTACHE. (Kościół św. Eustachego). Ulica Montmartre, naprzeciw Hall targowych; portyk i główne wejście od ulicy du Jour.

Kościół św. Eustachego, zbudowany od roku 1532 do 1642-go przedstawia w całości wielką mieszaninę stylów, chciano bowiem połączyć w nim starożytność z modernizmem, oraz wdzięk i bogactwo sztuki greckiej z surową powagą gotyku. Kamień węgielny położył burmistrz Paryża, Jan de la Barre, hrabia d'Etampes.

Kolumnada portyku zachodniego jest na poły dorycka i jońska; jedną wieżę tylko wykończono (1873). Ciężki ten portyk jest dziełem Mansard'a.

Wnętrze kościoła, jednego z najpiękniejszych i najbogatszych w Paryżu, ma pięć naw; pełno tam światła i powietrza; ciekawcyą wspaniała, akustyka znakomita.

Wielki ołtarz z białego marmuru, kaplic dwadzieścia cztery, główna kaplica Najświętszej Panny, w której znajduje się piękna statua Matki Boskiej, dzieło Pigalle'a; witraże prześliczne i trzy piękne malowidła: Wzwanie Boskiej Dziewicy, Pocieszycielka strapionych i Gwiazda morza.

Godne uwagi jeszcze: Kaplica św. Ludwika Gonzagi, a w niej nagrobek Colberta z czarnego i białego marmuru, dzieło Coysevox'a; kaplica św. Genowefy, w której malowidła nad ołtarzem, na ścianie, pędzla Santi di Tito, przedstawiają Tobiasza i Anioła; kaplica św. Józefa z bogatym ołtarzem kamiennym; kaplica św. Ludwika ze wspaniałym witrażem Champignolles'a.

Wielki ołtarz z przepyszego marmuru paryjskiego. W nawach bocznych piękne malowidła ściennie, cztery medaliony na tle złotym, przedstawiające: Sprawiedliwość, Umiarowanie, Siłę, Róztropność. Rzeźby: Dwunastu Apostołów przez Debay; płasko-rzeźby Devers'a.

Ambona z drzewa, rzeźbiona przez Moisy i Pianet; wspaniałe organy o silnym tonie fabryki p.p. Ducroquet i Balcer, odrestaurowane pod dyrekcją Merklin'a.

Przy wejściu, na prawo, po nad kropielnicą, medalion z białego i czarnego marmuru, na pamiątkę de Chevert'a byłego generała armii królewskiej (1695—1769) a przed pierwszą kaplicą płyta pamiątkowa ukończenia kościoła i różne pamiątki historyczne.

W kościele św. Eustachego pochowani są: poci: Benseigne i Voiture, admirał Tourville, marszałek de la Feuillade, bujkopisarz Jan de la Fontaine i muzyk Rameau.

SAINT-GERMAIN-DES-PRÉS. Plac tego samego nazwiska, ulica Bonaparte.

Kościół ten najstarszy w Paryżu (z którego obecnie z pierwotnego pozostała tylko wieża, górująca po nad wejściem), został odrestaurowany całkowicie przed kilkunastu laty wewnątrz, w stylu bizantyńskim i gotyckim, obecnie jest jednym z najpiękniejszych kościołów.

Presbiteryum surowe i poważne, dzieli się na dwie części; wielki ołtarz z białego marmuru, z bogatemi ozdobami; na prawo i na lewo ołtarza malowidła farbami woskowemi, na tle złotem, przez Hipolita Flandrin, przedstawiające Wejście Jezusa Chrystusa do Jeruzalem i Drogię krzyżową. W głębi presbiteryum znajduje się kaplica Apostołów; po nad fryzami dwunastu apostołów oraz godła Jezusa Chrystusa i czterech ewangelistów.

Godne uwagi witraże w głębi, przedstawiające Chrystusa, Najświętszą Pannę i Apostołów.

Wzdłuż nawy, Hipolit Flandrin wymalował długi fryz. Na ścianie lewej od wejścia znajdują się malowidła: Zwiastowanie, Trzej Królowie, Proroctwo Balaama, Chrzest, Przejście przez morze Czerwone, Ustanowienie Eucharystyi i Kapłaństwo Melchizedecha; na ścianie prawej: Sąd ostateczny, Wniebowstąpienie, Wieża Babel, Rozproszenie apostołów, Jonasz, Zmartwychwstanie, Ofiara Abrahama, Śmierć Chrystusa, Józef sprzedany przez braci, Pocałunek Judasza. Po nad fryzem postacie biblijne.

Na prawo od wejścia statua Matki Boskiej, przedmiot gorącej czei wiernych; jest to dar królowej Joanny d'Evreux, ofiarowany opactwu Saint-Denis (1340 r.).

W prawej nawie piękna statua marmurowa św. Malgorzaty. Pomnik marmurowy Olivier'a i Ludwika de Castellan (XVII w.). Dwie statuy, medaliony i trofea. Obraz Varcollier'a (1846 r.) Omdlenie Najświętszej Panny; kopuła ozdobiona malowidłami.

W lewej nawie statua św. Franciszka Ksawerego przez Coustou, i grobowiec Jana Kazimierza, króla polskiego (XVII w.).

W obwodzie presbiteryum (strona lewa), w pierwszej kaplicy (św. Józefa): Pomnik Duglas'a, księcia Szkocyi. W drugiej kaplicy (śś. Piotra i Pawła): Tablica czarna marmurowa, napisy złote, na pamiątkę de Boileau. Kaplica Miłosierdzia: Chrystus w objęciach Matki Boskiej i pochowanie Chrystusa, grupa wielkości naturalnej. Znaczniejsze obrazy: Śmierć Saphira (Leclere), Chrzest eunucha (Bertin), Wskrzeszenie Łazarza (Verdier), wszystkie trzy z lewej strony nawy.

Organy wyrestaurowane w 1855 r. Pomnik grobowy Flandrin'a, naprzeciw ambony z białego marmuru (1866).

Na zewnątrz, z boku kościoła, szczątki pałacu opactwa, ulica Abaye nr. 3 (XVI w.).

Na małym skwerze na prawo kościoła postawiono pomnik Bernardowi Palissy; dzieło Barriasa.

Z drugiej strony bulwaru, na rogu ulicy de Rennes, stoi ładny pomnik Diderot'a, dzieło Gautherin'a.

SAINT-AUGUSTIN. (Kościół św. Augustyna). Bulwar Malesherbes, róg bulwaru Haussmana. Rysunek kościoła pt. str. 31.

Plan kościoła św. Augustyna, dzieło Wiktora Baltard'a, nie przedstawia ani kształtu krzyża łacińskiego, jak wszystkie inne kościoły, poczynsz od kościoła Saint-Germain-des-Prés, aż do kościoła św. Sulpicyusza, ani kształtu świątyni lub bazyliki, jak kościół św. Magdaleny i Panny Maryi Loretańskiej; jest zupełnie różny od wszystkich dotąd widzianych. Jednak kościół św. Augustyna jest jednym z gmachów najpiękniejszych w nowym Paryżu. Zbudowany w r. 1860—1868.

Portyk kościoła ma charakter stylu z XII w., kopuła z XVII w., dzwonnice z XVI w. Kolumny, kapitele, frontony są prawie ze wszystkich epok. Przedśionek jest na równi wzniesiony jak nawa, przetrnięty trzema arkadami. Po nad arkadami fryzy, posagi Chrystusa i dwunastu apostołów. Na środku gmachu kopuła, wysoka 50 metr., a 25 średnicy, opatrzona na rogach czterema wieżyczkami kopulastemi.

Po nad potrójnem wejściem do kościoła trzy symbole cnót teologicznych: Wiara, Nadzieja i Miłość. W bokach nawy kaplice, po nad niemi dokoła galerya. Pod piękną kopułą wznosi się wielki ołtarz, pod złocistym baldachimem. Na prawo i na lewo medaliony św. Łukasza i św. Marka.

SAINT-GERMAIN-L'AUXERROIS. Plac Luwru, nawprost kolumnady Luwru, tuż przy ulicy Rivoli. Wejście od ulicy Prêtres St. Germain-l'Auxerrois.

Front kościoła Saint-Germain-l'Auxerrois nie idzie równolegle z frontem Luwru; pomiędzy temi dwoma gmachami wzniesiono wieżę gotycką, wewnątrz której jest przepiękny dzwon grający (carillon).

Kościół ten, dawniejsza parafia królów Francyi, stoi na miejscu małej kapliczki, wystawionej ongi w czystym polu, gdzie św. German d'Auxerre, zatrzymał się, idąc do Nanterre i uczynił kilkanaście cudów (450 r.). Około 560 r. św. German, biskup Paryża, odbudował tę kapliczkę w większych rozmiarach, aby uczynić z niej chrzcielnicę dla wszystkich przedmieść lewego wybrzeża i wsi do nich należących. Nowy kościół, zbudowany w kształcie rotundy, został nazwany Saint-Germain-le-Rond.

Nowe przebudowanie podjęte r. 1250, trwało blisko przez trzy wieki. W całości kościół, jak teraz wygląda, należy pod względem stylu do XV-go wieku. Kościół posiadał wspaniałą kazalnice (zniszczoną 1750 r.), dzieło Piotra Lescot i Jana Goujon, do którego należało także Złożenie do grobu i Ewangeliści, których można teraz widzieć w Luwrze, w sali Jana Goujon.

W końcu przedsięwzięta została restauracya za Ludwika Filipa i powierzona p. Lassus. Dotrwała ona do naszych czasów. Rozliczne wypadki polityczne uczyniły ten kościół sł-

Kościół Saint-Germain-l'Auxerrois.

wnym. W noc św. Bartłomieja (24 sierpnia 1572) spiskowi wybrali, jako sygnał rzezi, dzwonić na jutrze w Saint-Germain-l'Auxerrois. Dnia 13 lutego 1831 r. odprawiono tu nabożeństwo żałobne za księcia de Berry. Ceremonia źle została zrozumiana przez stronników rewolucyi lipcowej, kościół zrabowały rozwścieczone tłumy, potem go zamknęto i przemieniono na nierostwo. Poświęcony został na nowo dopiero 13 maja 1837 r.

Posąg św. Michała (dluta Marochetti'ego), zwiastującego sąd ostateczny, stoi na szczycie kościoła, Fasadę i przedsionek

o pięciu arkadach łukowych (1435) zdobią malowidła al-fresco, pędzla Mottéz'a (bardzo zniszczone). Sześć posągów portyku pochodzi z XVI wieku.

Wnętrze składa się z pięciu naw; godne uwagi witraże, malowidła i rzeźby nowoczesne.

Pierwsza kaplica na prawo, ofiarowana Pannie Maryi, poświęcona dla katechumenów i otoczona ogrodzeniem z drzewa rzeźbionego (jeżeli drzwi zamknięte, zwrócić się do zakrystyana); można tam podziwiać ornamentację gotyką w najlepszym guście. Po prawej stronie nawy kropielnica rzeźbiona, (dluta Jouffroy). Zdjęcie z krzyża, fresk Guichard'a. Kilka kaplic w absydzie (XVII w.) godnych obejrzenia.

W pierwszej od zakrystyi (Chapelle Saint-Landry), znakomite malowidła Guicharda, które najlepiej oglądać od południu do 2-ej godziny.

W kaplicy, na lewo, piękny ołtarz de la Compation.

W nawie środkowej, wprost ambony, Chrystus Bouchardon'a.

SAINT-GERVAIS et SAINT-PROTAIS. (Kościół św. Protazego i Gerwazego). Z tyłu za Ratuszem. Plac Saint-Gervais.

Kościół ten rozpoczęty w XIII w., ukończony w XV w., (w portyku i frontonie połączenie trzech porządków: doryckiego, jońskiego i korynckiego), jest dziełem Jakóba de Brosse, wielkiej sławy architekta (1616).

Z prawej strony portyku posąg św. Protazego (dluta Moyne); z lewej św. Gerwazego (Préault'a), po nad temi posągami grupa rzeźbiona przez Dantan'a i Jouffroy'a. Wewnątrz po nad drzwiami kopia Rubens'a: Zdjęcie z krzyża (oryginał w katedrze w Amiens), a nad portykiem z lewej, malowidło przypisywane Valentin'owi (XVII w.) Eskhumacya św. Petroneli i jej Apoteoza.

Ambona zdobna czterema posągami ewangelistów z brązu.

W ołtarzu wielkim wspaniały krzyż i sześć świeczników złożonych (XVII w.).

Na lewo kaplica z chrzcielnicą. Po za tą kaplicą, na lewo od wejścia, przed ołtarzem, godna uwagi płaskorzeźba (XIII w.), przedstawiająca Jezusa, przyjmującego Swą Matkę.

W trzeciej kaplicy malowidła na ścianach i na ołtarzu, model mały z drzewa, frontonu kościoła św. Gerwazego i Protazego.

Zwróciwszy się do zakrystyana, można zwiedzić «Kaplicę Scarron'a,» pamiątkę po jego wdowie, pani de Maintenon; do koła tej kaplicy grobowej malowidła na drzewie.

Zakrystye oddziela od kościoła bogata i piękna krata żelazna z XVII w.

Kaplica Matki Boskiej Laskawej; Najświętsza Panna trzyma Chrystusa na kolanach; po nad grupą freski Norblin'a.

Kaplica Najświętszej Panny: piękne starożytne witraże; sklepienie w kształcie korony. Na ołtarzu, w niszy lukowej, Najświętsza Panna z Dzieciątkiem; freski (Delorme). W kaplicy sąsiedniej pomnik Michała le Tellier'a, kanclerza za Ludwika XIV-go (ojca Louvois) i głównego promotora odwołania Edyktu nantejskiego.

W tym kościele brała ślub pani de Sevigné.

SAINT-LAURENT. (Kościół św. Wawrzyńca). Bulwar de Strasbourg (róg bulwaru Magenta) i przedmieście Saint-Martin, w bliskości dworca kolei Wschodniej.

Jest to jeden z najstarszych kościołów w Paryżu. Grzegorz z Tours mówi o nim w swoim opisie powodzi Paryża w 593 r. Powiększony w r. 1548; odnowiony w r. 1622.

Presbiterium dekorowane przez Blondel'a, a wielki ołtarz przez Lepaute'a.

W kaplicy na prawo, ładna grupa marmurowa (Roubaud 1864 r.), przedstawiająca Dzieciątka Jezus i Najświętszą Pannę, a na lewo posąg św. Apolonii (Bougron 1823 r.).

W kaplicy następnej, także na lewo, piękne malowidło ścienne (Bremond 1845): Chrystus nauczający w kościele, dalej z tej samej strony ołtarz: Męczeństwo św. Wawrzyńca (Grenze), obraz ofiarowany przez miasto Paryż.

Na lewo od chóru, płyta pamiątkowa M-gnora Duquesney'a, biskupa Cambrai, proboszcza Saint-Laurent do r. 1872.

Za presbiterium piękna kaplica poświęcona Matce Boskiej; liczne vota.

Z prawej strony kościoła, w pobliżu drzwi szklanych, wspaniały obraz, także ofiara miasta Paryża: Apoteoza św. Genowefy (Lancrenon 1827); naprzeciw wielka szafa z mahoniem, która należała do Ludwika XVI; król własnoręcznie zrobił zamki i okucie do tej szafy.

SAINT-ROCH. (Kościół św. Rocha). Ulica Saint-Honoré, blisko ogrodu Tuileries i Palais-Royal.

Kościół Saint-Roch był długi czas filią kościoła Saint-Germain-l'Auxerrois.

Fundowany w r. 1659 przez Ludwika XIV-go i jego matkę, Annę Austriacką, skończony został w r. 1740. Architektura kościoła odznacza się harmonijną całością. Portyk, świeżo odnowiony, ma kolumny doryckie i korynckie.

Ze schodów tego kościoła Napoleon strzelał, 13-go vendémaire'a IV roku, do oddziału powstańców, idących na Konwencyę. W owym czasie przed kościołem był duży plac, ciągnący się aż do Tuileries. Obecnie plac ten znikł pod licznemi budowlami.

Na lewo od wejścia, na słupie, jest płyta marmurowa, wskazująca, że wielki poeta Corneille pochowany był w tym kościele św. Rocha (1606—1684).

Kaplice (18 bocznych) zawierają posagi marmurowe osobistości sławnych: Bossuet, ksiądz de l'Épée, założyciel instytucji głuchoniemych; popiersia: Mignard'a i Le Nôtre'a; posagi: kardynała Dubois i księcia de Créqui; medaliony: marszałka Lesdiguières, geometry Maupertuis, marszałka d'Asfeld, hrabiego d'Harcourt i pani de Lalive de Juilly; płyty grobowe: margrabiego de Rommefort, księżny de Conti i hrabiego de Pressigny, arcybiskupa Besançon. Na prawo: posagi św. Rocha i św. Leona, na lewo: posagi św. Augustyna i św. Andrzeja.

Po za chórem trzy wielkie kaplice: Matki Boskiej w formie, rotundy: Grobu Świętego i Przenajświętszego Sakramentu. Posąg św. Rocha (Couston'a), ambona wsparta na czterech ewangelistach, kolosalna figura Chrystusa i organy, arcydzieło Cliquot'a.

W tym kościele, jednym z najbogatszych w Paryżu, odbywają się w święta uroczyste, o godz. 10-ej, msze solenne z muzyką i śpiewami.

LA TRINITÉ. (Kościół św. Trójcy). Ulica Saint-Lazare, przy końcu ulicy Chaussée d'Antin.

Zbudowany w r. 1867, kościół la Trinité jest jednym z najpiękniejszych gmachów nowego Paryża (architekt Ballu).

Fronton ma wielki portyk, uwieczony elegancką rozetą i dzwonnicią bardzo wysoką.

Portyk, rzeźbiony w stylu florentyńskim z XVI i XVII w., wychodzi na skwer bardzo duży. Kolo fontanny posagi: Wiara, Nadzieja i Miłosierdzie (Lequesne).

Wewnątrz dwie przepiękne chrzcielnice, po nad niemi posagi, symbolizujące Niewinność i Czystość. Przy każdym filarze w nawie, posagi, na drugim na lewo, na płycie marmurowej, wypisane:

« Kościół św. Trójcy zamieniony był na ambulanś podczas oblężenia Paryża 1870—1871 r.; wierni parafianie pielęgnowali w nim szlachetne ofiary bohaterskiego oporu. »

Malowidła, zdobiące kaplice, są pędzla: Brisset'a, Lecomte du Nouy'a, Barrias'a, Laugée, Lévy i Français'a.

NOTRE - DAME - DES - VICTOIRES albo **LES PETITES-PÈRES.** (Kościół Najświętszej Panny Zwycięskiej). Na placu

des Petits-Pères, blisko placu Zwycięstwa i placu Bankowego.

Główny z przepięknych wotów i nowen do Najświętszej Panny, kościół ten był fundacyi Ludwika XIII-go, który ofiarował go Pannie Maryi, na pamiątkę zwycięstwa nad protestantami przez wzięcie Rochelli.

Portyk jest dziełem Cartault'a; kościół ma tylko jedną nawę i sześć kaplic.

Boazerye na chórze zdobne siednioma obrazami (Karol Vanloo), z których najwięcej cenione: alegorya na wzięcie Rochelli i śmierć św. Augustyna.

Kościół św. Trójcy.

Ołtarz wielki z białego marmuru. Z prawej strony wspinała kaplica Panny Maryi, ze ścianami pokrytymi wotami; z lewej, kaplica św. Augustyna.

W pierwszej kaplicy na prawo, św. Piotr, z brązu, siedzący na tronie papieskim; na lewej jego nodze wierni składają pocałunki.

W drugiej kaplicy na lewo pomnik muzyka Lulli (Cotton), a w drugiej na prawo, dwie tablice z czarnego marmuru, na pamiątkę osobistości znakomitych.

NOTRE-DAME-DE-LORETTE. (Kościół Najświętszej Panny Loretańskiej), przy końcu ulicy Laffite i ulicy Châteaudun.

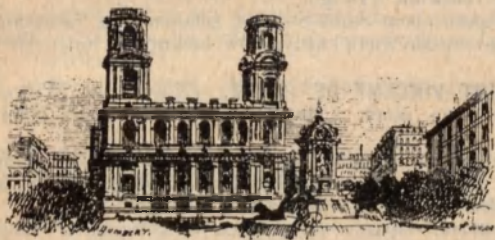
Kościół Notre-Dame-de-Lorette, który niema równego pod względem piękności wnętrza, na zewnątrz ma wygląd ciężki i surowy.

Zbudowany w kształcie bazyliki rzymskiej, zaczęty w r. 1823 — skończony w r. 1836, podług planu i pod kierunkiem architekta Lebas. Fronton rzeźbiony przez Nanteuil'a przedstawia Chrystusa w gronie aniołów, po nad tem trzy enoty teologiczne: Wiara, Nadzieja i Miłosierdzie, przez rzeźbiarzy: Foyatier, Lemaire i Laitié.

Przy wejściu do kościoła olśniewa nagromadzenie złocień i malowideł.

Wszędzie malarze: Schnetz, Roger, Drolling, Blondel, Picot, Hesse, Heim, Couder, Devéria, Decaisne, Caminade, Monvoisin i t. d. Dekoracya kaplicy Panny Maryi przez Orsel'a i kaplicy Przenajświętszego serca, przez Perrin'a, uważane są słusznie za arcydzieła malarstwa religijnego wieku XIX-go.

Ambona zdobna pięknymi posagami rzeźbiarza Elshoëct.

Kościół św. Sulpicyusza.

SAINT-SULPICE. (Kościół św. Sulpicyusza). Lewe wybrzeże, plac św. Sulpicyusza, blisko pałacu Luksemburskiego.

Kościół Saint-Sulpice, piękny gmach, wspaniałych wymiarów, zaczęty 1648 r. podług planu Karola Gamard, dokończony przez architekta Servandoni (1749). Królowa Anna Austriacka była obecną przy położeniu kamienia węgielnego.

Główna fasada, dwa portyki i wieże w trzech stylach: jońskim, doryckim i korynckim.

Dwie wieże (70 metrów wysokości), każda według innego modelu. Wieża południowa zbudowana przez Maclaurin'a w r. 1749; wieża północna przez Chalgrin'a w r. 1777.

Wspaniały wielki ołtarz wysunięty ku środkowi nawy. Ośmnastcie kaplice bogatych pobokach nawy i presbiterium.

Bogata kopuła, z freskami Lemoine'a, przedstawiającymi Wniebowzięcie.

Nad zakrystyą (prawa strona) posąg siedzący św. Sulpijusza.

Piękny witraż, przedstawiający Zaślubiny Panny Maryi.

Ambona fundacyi marszałka de Richelieu, nad nią grupa złożona przedstawiająca Miłosierdzie. Naprzeciwko ambony Chrystus na Krzyżu.

Kaplica z chrzcielnicą, dzieło Chalgrin'a, pod perystylem kościoła.

Wszystkie kaplice jaśnieją od malowideł ściennych Delacroix'a, Heim'a, Hesse'a, Lafon'a, Pujol'a, Vinchon'a etc.

Organy odnowione w 1861—1862 przez Cavaillé-Coll, są jedne z najlepszych w Paryżu.

Olbrzymie muszle, służące za kropielnice, dar republiki Weneckiej dla Franciszka I-go.

Przed kościołem wspaniała fontanna z posagami Bossuet'a, Fenelon'a, Massillon'a i Fléchier'a, znakomitych kaznodziei z wieku Ludwika XIV-go.

W głębi placu Saint-Sulpice, seminaryum Saint-Sulpice, z którego wyszło wielu kardynałów, biskupów i ludzi sławnych.

SAINT-VINCENT-DE-PAUL. (Kościół św. Wincentego à Paulo), na placu Lafayette, w pobliżu stacyi kolei Północnej.

Piękny ten kościół, zaczęty w r. 1824 podług planu Lepère'a i Hittorf'a, na wzór bazylik łacińskich, oddany został do użytku wiernych 21 października 1844 r.

Perystyl, wsparty na dwunastu kolumnach rzniętych w rowki w stylu jońskim; fronton, rzeźby Lemaire'a, przedstawia św. Wincentego à Paulo z krzyżem w ręce, pomiędzy Miłosierdziem i Wiarą. Dwie wieże kwadratowe, 54 metry wysokie, wieńczą kościół; w jednej zegar, w drugiej dzwony.

Na galeryi, łączącej wieże, znajdują się posagi: św. Matysza, św. Łukasza, św. Marka i św. Jana.

Na drzwiach z brązu, wykonanych według wzoru Farochon'a, przedstawieni: Chrystus i apostołowie.

Wewnątrz wspaniała kolumnada i fryz Hipolita Flandrin (szereg apostołów, świętych, proroków, męczenników, papieży i świętych niewiast), uważany za najpiękniejsze i mistrzowskie dzieło współczesne tego malarza. Kopuła nad presbiteryum, malowana na tle złotem; plafony w nawach, rzeźbione w drzewie, z rozetami, ornamenty złożone, kaplice o wspaniałych witrażach (dzieło Maréchal'a z Metz i Grignon'a, 1844).

Wielki ołtarz, z przepiękną Męką Pańską w brązie, boazerye, przedstawiają w płaskorzeźbie, na 26 *panneaux*, rodzinę książąt Orleańskich.

Po za ołtarzem kaplica Maryi Panny w stylu surowym; piękna grupa z marmuru. Matka Boska, siedząca, unosi po nad głową Dzieciątka Jezus, które świat błogosławi, dzieło Carrier-Belleuse'a, uwieńczone medalem honorowym na wystawie 1867 r. Posągi św. Anny i św. Józefa przy wejściu do kaplicy, tego samego artysty.

Piękna ambona rzeźbiona w drzewie i chrzcielnica z brązu.

VAL-DE-GRAVE. Przy ulicy St.-Jacques, 277 i 279 (lewe wybrzeże).

Fundacya Val-de-Grâce pochodzi z r. 1645. Ludwik XIV w wieku lat siedm, w towarzystwie matki Anny Austriackiej, położył pierwszy kamień pod budowę.

Kopuła, na wzór kopuły św. Piotra w Rzymie; wielki ołtarz wzniesiony w r. 1870, styl *antique*, z piękną grupą z białego marmuru: Narodzenie Jezusa Chrystusa. Val-de-Grâce, dziś szpital wojskowy, był niegdyś sławnym klasztorem Benedyktynów; tam też serca książąt i księżniczek rodziny królewskiej i ciała książąt Orleańskich bywały składane w specjalnem podziemiu.

W podwórzu na lewo, posąg brązowy chirurga Larrey, dłuta David'a z Angers.

SAINT-SÉVERIN. (Kościół św. Seweryna). Obok bulwaru Saint-Michel, ulica Saint-Séverin (lewe wybrzeże).

Kościół Saint-Séverin stoi na miejscu oratorium z czasów Childeberta (VI w.), które zniszczone zostało przez Normandów.

Obecna fasada pochodzi z XIII w.; jest to portyk dawnego kościoła Saint-Pierre-aux-Bocufs, który został przystosowany do jego fasady zachodniej, po zburzeniu tegoż kościoła w 1839 roku. Posąg Matki Boskiej stoi na szczycie fasady. Bardzo piękne wyloty przy rynnach. Witraże drogie z XV i XVI w.

Na lewo drzwi zakrystyi, w ścianie, bardzo ciekawy kamień grobowy (1547). Głęb kościoła, jedyny w swoim rodzaju, wzbudza podziw zwiedzających. Wspiera się nie na kolumnach, lecz na drzewach palmowych, które rozwijają się ku górze wspaniale.

Posąg Najświętszej Maryi Panny słynie z w tym kościele łaskami. Więcej niż tysiąc wotów świadczy o wysłuchanych prośbach. W trzeciej kaplicy (strona prawa) posąg św. Piotra, reprodukcya posągu w Rzymie.

Wszystkie kaplice zdobią malowidła ściennie: Flandrina (Hipolit i Paweł) Schnetza, Signola, Gérôme'a, Biennoury'ego, Heima, Hesse'go, Jobbé-Duvala i innych.

Kościół **SAINT-MERRI**, przy ulicy Saint-Martin nr. 78.

Kościół ten w VII w. był tylko kaplicą; odbudowany w 1520 r., skończony zupełnie 1612 r.; styl: gotyk płomienisty; portyk o bogatej ornamentacyi, odnowiony za Ludwika Filipa. Chór w głębi ze wspaniałym wielkim ołtarzem w stylu w. XVI-go; Chrystus na krzyżu z białego marmuru wielkości naturalnej, dłuta Dubois'a (1861—1866).

Przy wejściu do chóru, po bokach dwa obrazy C. Vanloo: Matka Boska z Dzieciątkiem Jezus i św. Karol Boromeusz na modlitwie.

Kościół posiada, oprócz przepięknych witraży Pinagrier'a (XVI w.), piękne malowidła ściennie artystów: Chassériau'a, Amaury-Duval'a, Kar. i Noela Coypel'ego, Belle'go, Henryka Lévy'ego, Epila Lafon'a, C. Vanloo i rzeźby znakomite braci Stodtz. Wspaniała krypta, grób pierwotny św. Merry, odbudowana 1515 r.

SAINT-THOMAS-D'AQUIN. (Kościół św. Tomasza z Akwinu), na placu tejże nazwy, parafia przedmieścia Saint-Germain.

Zbudował go w r. 1683 architekt Bullet, w stylu florenetyńskim, skończony w r. 1740; portyk z r. 1787, wykonany podług planu zakonnika rzymskiego, Romaina, dominikanina.

Fasada w połączonym porządku jońskim i doryckim. Godne uwagi rzeźby na frontonie: Religia i płaskorzeźba przedstawiająca św. Tomasza.

Wnętrze, wielki portyk, z drzwiami i widokiem na wielki ołtarz, po nad którym Chwała niebieska w złotych promieniach; kaplica św. Ludwika, plafon przez Lemoine'a, przedstawia Przemienienie Pańskie; malowidła ściennie: sceny z życia św. Ludwika (Blondel'a). Kaplice: św. Wincentego à Paulo; na prawo, Matki Boskiej na lewo; malowidła na ścianie pomiędzy chórem w głębi i nawą i w kopule, także Blondel'a; po obu stronach wielkiego ołtarza malowania na tle złotem: śś. Piotr i Paweł, przez Abba de Pujol'a; Narodzenie i Trzej Magowie, tegoż.

SORBONNE, na placu Sorbony, wprost liceum św. Ludwika. (Zwrócić się dla zwiedzenia do stróża od g. 8—11-ej rano i od 1—5-ej wieczór).

Kościół zbudowany z rozkazu kardynała de Richelieu (1643), był częścią zakładu Roberta de Sorbon, kapelana króla Ludwika Świętego, dla kształcenia młodzieńców ubogich, przeznaczonych do stanu duchownego.

Portyk koryncki i mieszany, z frontonem przypominającym fronton Panteonu w Rzymie. Cztery posagi zdobią

fasadę kościoła. W górze św. Tomasz z Akwinu z lewej strony i Piotr Lombard z prawej. W niszach, na lewo Bossuet, na prawo Gerson.

Wewnątrz, na lewo od wejścia, w kaplicy, wielki i piękny obraz: «Sorbon, przedstawiający uczniów swoich królowi Ludwikowi Świętemu,» a trochę dalej, z tej samej strony, Chrystus u słupa, posąg Ramey'a (1826).

W jednej z kaplic na prawo od wejścia pomnik marmurowy księcia de Richelieu, który zachował Francyi granicę Renu.

Kopułę, malowidło Filipa de Champeigne'a, zdobią cztery medaliony.

W nawie poprzecznej prawej grób marmurowy, dłuta Girardon'a, kardynała de Richelieu, opiekuna szkoły *Sorbonne*, któremu głowę odcieśli w grobie rewolucyoniści w r. 1793; włożono ją z powrotem 15 listopada 1866 r.

PANTEON, (Świątynia narodowa), na placu Panthéonu (w pobliżu ulicy Saint-Jacques) można zwiedzać co dzień, z wyjątkiem poniedziałku, od godz. 10-ej rano do 4-ej po południu. Zwiedzanie podziemi odbywa się grupami od godz. 10-ej rano do 4-ej, pod przewodnictwem dozorczy. Dla wejścia na wieżę (kopułę) i zejścia do podziemi trzeba uzyskać bilet od dyrekeyi Sztuk Pięknych, na prośbę pisaną.

Historya. Panteon, zbudowany w r. 1764, według planów architekta Soufflota, był naprzemian kościołem i świątynią Chwały. Ludwik XV ofiarował ten kościół św. Genowefie, patronce Paryża. W 1791 r. Konwecya zmieniła jego przeznaczenie i, zamiast kościoła, nazwała go Panteonem z napisem: *Aux grands hommes, la Patrie reconnaissante* (Wielkim ludziom, wdzięczna ojczyzna). Po powrocie starszej linii Bourbonów stał się znów kościołem, po rewolucyi 1830 powrócił do tytułu Panteonu, 1851 zamieniony na kościół, 1885 sekularyzowany.

Perystyl podtrzymują 22 kolumny żłobkowane, porządku korynckiego; do portyku wchodzi się po jedenastu stopniach; nad perystylem fronton, rzeźbił go David (z Angers), przedstawia: «Ojczyznę, pomiędzy Wolnością i Historyą, rozdającą palmy wielkim ludziom.» Na lewo figury: Rousseau, Voltaire, David; na prawo, general Bonaparte. Pod perystylem po bokach wielkich drzwi, grupy kamienne: św. Genowefa, błagająca Attyłę o oszczędzenie Paryża i Chrystus Kłodowieusza (Maindron, 1857 i 1865 r.).

Widok gmachu okazały; 113 metrów długości, 83 m. szerokości. Boczne nawy wyższe o pięć stopni od środkowej

Pośrodku kopuła majestatyczna (83 metr.), spoczywa na kolumnach korynckich, zakończona latarnią zdobną dziecięciami kolumnami.

Wnętrze. Dokoła gmachu balustrada kamienna, a pod pryncypalnem wejściem, galeria przeznaczona na organy. Na prawo obrazy: św. Dyonizego i jego towarzyszy, przez Ga-

Panleon.

land'a, Dzieciństwo św. Genowefy, przez Puvis de Chavannes'a, a nad tem Cnoty teologiczne i procesya świętych. Na lewo: Męczeństwo św. Dyonizego, przez Bonnat'a; Pochód Attyli na Paryż i św. Genowefa pocieszająca lud; św. Genowefa podczas oblężenia Paryża, rozdająca ludowi żywność, mało-widła zaczęte przez Delaunay'a, skończone przez Courcelles-Dumont'a.

Przy filarach, podpierających kopułę, umieszczono płyty, na których wyryte nazwiska obywateli poległych 27, 28 i 29 lipca 1830.

Nawa poprzeczna prawa. Malowidła ściennie: strona prawa: Koronacya Karola Wielkiego na cesarza Zachodu przez papieża Leona III, w dzień Bożego Narodzenia (800 r.) w bazylice św. Piotra w Rzymie (H. Levy'ego); Karol Wielki zakłada szkoły i przyjmuje posłów Harun-Al-Raszyda, który przysyła klucze Grobu Świętego; te dwie kompozycje także H. Levy'ego; w głębi lud paryski, z biskupem Szczepanem na czele, udaje się do katedry św. Genowefy o wybawienie od zarazy (1130 r.); Relikwie św. Genowefy obnoszone w procesyi, ażeby ubłagać o pogodę i ustanie zalewów (Maillet'a). Wspaniały gobelin.

Chór. Tu znajduje się sławny fresk, tryptyk, J. P. Laurens'a: Śmierć św. Genowefy. W półkołu mozaiki Hébert'a. Na prawo chóru posąg św. Bernarda, przez Jouffroy'a; na lewo posąg św. Jana Laterańskiego, przez Hiolle'go.

Nawa poprzeczna lewa. Posąg św. Wincentego à Paulo (P. Frémiet'a). Malowidła ściennie: strona prawa: Joanna d'Arc pod Orleanem, w Reims, w więzieniu; w głębi: wspaniały gobelin. Ten gobelin i ów z prawej nawy poprzecznej oceniono na 100,000 fr. każdy; na lewo piękne malowidła Cabanel'a; epizody z życia św. Ludwika.

Krypta. W grobach podziemnych leżą w kryptach: Victor Hugo, Soufflot budowniczy Panteonu, Rousseau, Volter, Murat i Mirabeau; kilkunastu sławnych generałów i dygnitarzy pierwszego cesarstwa: matematyk Lagrange, marszałek Lannes, książę de Montebello, konwencyonista Łazarz Carnot, przedstawiciel ludu Boudin, grenadier La Tour d'Auvergne, Carnot, były prezydent Rzeczypospolitej, zamordowany w Lionie w 1891 r. Na 300 miejsc, 51 tylko zajętych.

Kopuła. Można wejść na kopułę bez żadnego niebezpieczeństwa! Zaopatrzyć się w bilety, ulica de Valois, 3.

Uwaga. Wychodząc z Panteonu, na prawo Szkoła prawa i Biblioteka św. Genowefy; na lewo: merostwo 5-go okręgu i posąg J. J. Rosseau; nieco głębiej: kościół Saint-Etienne-du-Mont i liceum Henryka IV, a naprzeciw: szczyt wieży Eiffel, której sylweta odrzyna się po nad pałacem Luksemburskim.

Kościół **SACRÉ-COEUR.**

Kościół ten zbudowany na wzgórzu Montmartre, kosztował więcej niż 30 milionów; zaczęty w r. 1875 r. przez architekta Abadie, którego plan, po jego śmierci, skrupulatnie był wykonany.

Wspaniały i wielki gmach w stylu bizantyńskim wzniesiony ze składek i ofiar, stał się ozdobą stolicy.

Z wielkiej kopuły wspaniała panorama Paryża i wszystkich jego gmachów. Widok równie piękny, jak z wieży Eiffla.

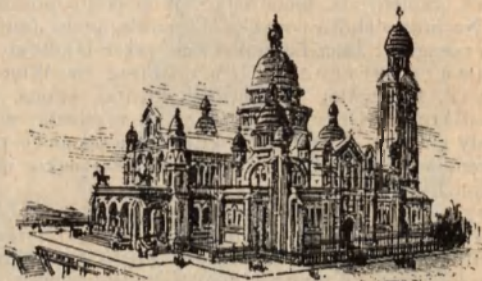
Kościół Sacré-Coeur ma 100 metr. długości, a 50 szerokości. Kaplice biegną dokoła. Jest w nich już kilkanaście artystycznych posągów.

Wychodząc z kościoła, można wziąć na dole, na prawo od przedsionka, bilet (25 cen.) na zwiedzenie krypty.

Krypta. Kaplica de Saint-Perre i kaplica Rayonnantes.

Kopuła. Wejście na kopułę kosztuje 50 cen. Widok prawdziwie wspaniały.

Można także obejrzeć (50 cen.) *La Savoyarde*, największy dzwon we Francji, zawieszony 1895 r. Waga jego 26,215 kil., 3 metr. średnicy, 9 m. 50 c. obwodu.

Kościół Sacré-Cœur.

LA CHAPELLE EXPIATOIRE (Kaplica żałobna), zbudowana na skwerze, pomiędzy ulicą Mathurin i bulwarem Hausmana. Dla zwiedzenia udać się do stróża.

Wzniesiona w 1820 r. przez Fontaine'a i Percier'a na pamiątkę śmierci Ludwika XVI i Maryi Antoniny, skończona została w r. 1826.

Kaplica ma formę krzyża, z jedną kopułą; stoi na miejscu dawnego cmentarza św. Magdaleny, gdzie szczatki śmiertelne króla i królowej spoczywały przez dwadzieścia jeden lat.

Wewnątrz dwie grupy z białego marmuru (Bosio), na prawo Ludwik XVI wstępujący w niebo: anioł, który go podtrzymuje, przypomina te piękne słowa: *Synu Ludwika Świętego, wejdź do nieba*; na piedestale, złotymi literami testa-

ment Ludwika XVI (25 listopada 1792 r.) Na prawo królowa, podtrzymywana przez Religie, uosobioną w postać M-me Elisabeth, jej bratowej, przez Cortot. List królowej do M-me Elisabeth (6 października 1793 r.), wyryty na czarnej marmurowej płycie.

Rada municypalna kilka razy wyrażała życzenie zburzenia kaplicy.

SAINT-JULIEN-LE-PAUVRE, przy ulicy Saint-Julien-le-Pauvre nr. 11, po za dawnym szpitalem miejskim; kościół przeznaczony dla osób wyznania greckiego, liturgia odprawia się w języku greckim i arabskim. Kościół ten używał już sławy za św. Grzegorza z Tours w w. VII. Zburzony i spalony przez normandów, odbudowany w w. XIII, został przeorstwem sławnego opactwa de Long-Pont, ustąpiony na szpital miejski w r. 1655.

Wnętrze: gotyk czysty, jedna nawa środkowa i dwie boczne. Filary monolitowe, podtrzymują sklepienie, w górze mają kapitele artystycznie rzeźbione.

Na środku nawy wznosi się wspaniały ikonostas 8 metr. wysokości, z drzewa jednolitego, rzeźbiony, pokryty inkrustacyami znakomitemi. Grecy-katolicy sprowadzili to piękne dzieło ze Wschodu i ustawili według stylu bizantyńskiego.

Dokola ścian kamienie grobowe, posągi: św. Wincentego à Paulo, Montyona i św. Landry, fundatora szpitala.

INNE KOŚCIOŁY. Prócz powyższych najglówniejszych wymieniamy jeszcze następujące:

W dzielnicach prawego wybrzeża:

Kościół Saint-Eugène, przy ulicy Sainte-Cécile; kościół Saint-Nicolas-des-Champs, przy ulicy Saint-Martin nr. 254; kościół Saint-Leu, na rogu ulicy Saint-Denis i bulwaru Sebastopskiego; kościół Saint-Ambroise, na bulwarze Voltera nr. 73; kościół Saint-Georges, przy ulicy Bolivar nr. 104; kościół de l'Assomption, przy ulicy Saint-Honoré nr. 263; kościół Sainte-Elisabeth, przy ulicy du Temple nr. 195; kościół Saint-Louis-d'Antin, przy ulicy Caumartin; kościół Notre-Dame-de-bonne-Nouvelles, przy ulicy Beauregard nr. 21; kościół Notre-Dame-des-Blancs-Manteaux, przy ulicy des Blancs-Manteaux nr. 12; kościół Saint-Bernard, w La Chapelle; kościół Sainte-Marguerite, przy ulicy Saint-Bernard; kościół Notre-Dame-d'Auteuil, przy ulicy i placu d'Auteuil; kościół Notre-Dame-de-la-Croix, przy ulicy de la Mare nr. 6; kościół Saint-Denis-du-Saint-Sacrament, przy ulicy de Turenne; kościół Saint-Jean-Baptiste, przy ulicy de Belleville; kościół Saint-Pierre de Chaillot, przy ulicy de Chaillot; kościół Saint-Paul, przy

ulicy Saint-Antoine; kościół Saint-Philippe-du-Roule, przy ulicy Faubourg de Saint-Honoré; kościół Saint-Pierre-de-Montmartre, przy ulicy Mont-Cenis nr. 2; kościół Saint-Honoré, w Passy; kościół Saint-Jean-et-Saint-François, przy ulicy Charlot; etc. Na wyspie św. Ludwika, kościół Saint-Louis-en-l'Île.

W dzielnicach lewego wybrzeża:

Kościół Saint-Jacques-du-Haut-Pas, przy ulicy Saint-Jacques, na rogu ul. de l'Abbé-de-l'Épée; kościół Saint-Nicolas-du-Chardonnet, przy ulicy Saint-Victor nr. 30; kościół Notre-Dame-des-Champs, na bulwarze Montparnasse; kościół des Lazaristes, przy ulicy de Sèvres; kościół Saint-Joseph-des-Carmes, przy ulicy Vaugirard; kościół Saint-Pierre-du-Gros-Caillou, przy ulicy Saint-Dominique nr. 192; kościół

Cerkiew prawosławna.

Saint-Medard, przy ulicy Mouffetard nr. 141; kościół Saint-Pierre de Montrouge, w alei (avenue) d'Orleans, na rogu avainue du Maine; kościół Notre-Dame-de-l'Abbaye-aux-Bois, przy ulicy de Sèvres nr. 16; kościół Notre-Dame-de-Carmelites, przy ulicy Danfert-Rochereau i Val-de-Grâce; kościół Saint-Thomas-de-Villeneuve, przy ulicy de Sèvres nr. 27, przy klasztorze pod tem samem wezwaniem; kościół Saint-François-Xavier, na bulwarze Inwalidów nr. 39; kościół des Missions-Etrangères, przy ulicy du Bac (Muzeum narzędzi św. inkwizycji) i inne.

CERKIEW PRAWOSŁAWNA, przy ulicy Daru nr. 12, w pobliżu parku Monceau. Wytworna ta świątynia, wzniesiona w roku 1861 w stylu bizantyńskim, jest do zwiedzenia każdego dnia od godziny 3 — 4-ej w zimie, a do 5-ej w lecie. Udać się do stróża (za wynagrodzeniem). Odznacza

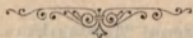
się kopułami złoconymi i jedną najwyższą w środku także złoconą, w niej osadzony krzyż o podwójnych ramionach, również złocony. Na fasadzie figura Chrystusa błogosławiącego (na tle złotem).

Wchodzi się pod sklepienie z kopułą złoconą; cztery, kolumny z czerwonego marmuru, z kapitelami złoconymi. Środkiem, wewnątrz, przepierzenie złocone dzielące sanetuaryum od nawy. Przepierzenie jaśniejsze złoconiami i przepieknymi malowidłami, na tle złotem, przedstawiającymi Jezusa Chrystusa, Matkę Boską i świętych; w półkoło, tworzącym nawę, znajdują się nabożni, stoją lub klęczą na dywanach, krzeseł niema. Po za przepierzeniem chór śpiewaków.

KOŚCIOŁY REFORMOWANE (kalwińskie): Oratorium, przy ulicy Saint-Honoré nr. 147; Saint-Esprit, przy ulicy Requépine nr. 5; Pentemont, przy ulicy Grenelle-Saint-Germain nr. 106; Sainte Marie, przy ulicy Saint-Antoine nr. 216; Batignoles, na bulwarze des Batignolles nr. 46; Milton, przy ulicy Milton nr. 5; Belleville, przy ulicy Julien-Lacroix nr. 97; Etoile, na avenue de la Grande-Armée nr. 54; Montmartre, przy ulicy Berthe nr. 2 *bis*; Vincennes, przy ulicy de Montreuil nr. 37; Neuilly, na bulwarze d'Inkermann nr. 8; Boulogne, przy ulicy de la Reine nr. 117; Les Gobelins, przy ulicy Lebrun nr. 35.

KOŚCIOŁY REFORMOWANO-AUGSBURSKIE: Rédemption, przy ulicy Chauchat nr. 16; Billettes, przy ulicy des Billettes nr. 18; Saint-Marcel, przy ulicy Tournefort nr. 18; Montmartre, przy ulicy Poissonniers nr. 43; Resurrection, przy ulicy Quinault, w Vaugirard; Oratoire na bulwarze de la Gare nr. 172; Bon secours, przy ulicy de Charonne nr. 97; La Villette, przy ulicy de Crimée nr. 93; Batignolles, przy ulicy Dulong nr. 47; Gros-Caillon, przy ulicy Amélie nr. 19.

SYNAGOGI: przy ulicy N. D.-de-Nazareth nr. 15; przy ulicy de la Victoire nr. 44 i przy ulicy des Tournelles nr. 21.

MUZEA.

Muzea paryzkie, jedne z najbogatszych w starym i nowym świecie, zawierają całe światy cudów, które zająć mogą każdy umysł i zadowolnić najwybredniejszą i najbardziej wrażliwą imaginację.

Muzea te mają swoje specjalne katalogi, które jednakże są zbyt szczegółowe, aby je mógł podać dosłownie w tak niewielkim tomie, jak nasz Przewodnik.

Z pomiędzy wszystkich muzeów Paryża pierwsze miejsce, tak pod względem wspaniałości pomieszczenia, jak doboru i bogactwa zawartych zbiorów, zajmuje

Muzeum Luwru.

Muzea Luwru dzielą się na piętra, zawierające we wspaniałych galeryach najbogatsze zbiory świata. Mieszcza się one w pałacu Luwru (pt. pałace) i otwarte przez cały tydzień z wyjątkiem poniedziałku. Latem od godziny 9 rano do 5 po południu, w niedziele i święta od 10 do 4, zimą zaś stale od 10 do 4 po południu.

Parter. Rzeźba starożytna, nowożytna, wicków średnich i odrodzenia. — Muzea egipskie, assyryjskie i Azji Mniejszej.

1 Piętro. Muzeum malarstwa, Muzeum Kampańskie, Muzeum starożytności greckich, etruskich, egipskich, babilońskich i chaldejskich. — Zbiory Lenoira, Davillier'a, Dienlafoy'a i in. — Muzeum wicków średnich i Odrodzenia. — Zbiór Thiers'a i t. d.

2-ie piętro. Muzeum Marynarki. — Muzeum etnograficzne i chińskie i sala dodatkowa malarstwa.

Wejścia. Muzeum Luwru ma trzy wejścia: 1-e Pawilon Denon (Nowy Luwr); 2-e Pawilon Sully (Cour d'honneur du

Louvre) wejście przez schody Henryka II: 3-e Kolumnada Louvru (rue du Louvre) naprzeciw Saint-Germain l'Auxerrois.

Widok Luwru.

Informacje praktyczne przy zwiedzaniu Luwru.

Luwru zawiera taką niezmierną ilość najciekawszych zbiorów, że zaledwie dwa dni wystarczy na zwiedzenie różnych sal, a mianowicie:

1-szy dzień. Zwiedzanie zbiorów i galerii pierwszego piętra, a głównie Muzeum malarstwa.

2-gi dzień. Dalszy ciąg pierwszego piętra, zwiedzanie galerii drugiego piętra, zejście na parter i zwiedzanie galerii rzeźby starożytnej, nowożytnej i Odrodzenia, a następnie muzeów: egipskiego, algierskiego, assyryjskiego i Azji mniejszej, któremi kończymy zwiedzanie Luwru.

Dzień pierwszy.

Do Luwru przybywamy przez ulicę Rivoli, przechodzimy pod pawilonem Marengo, naprzeciwko ulicy i przeszedłszy dziedziniec Luwru, zwracamy się na prawo ku pawilonowi Sully, gdzie znajduje się zegar wieżowy. Pod zegarem wchodzimy na lewo do Muzeum, i zostawiwszy na lewo Muzeum starożytności, wchodzimy na schody Henryka II, które prowadzą wprost na pierwsze piętro do Muzeum malarstwa. Tam przez zielone podwoje wchodzimy na prawo do Muzeum czyli sali la Caze.

Sala ta zawiera piękny i bogaty zbiór, obrazów, złożony z 275 obrazów, które Ludwik la Caze ofiarował wspaniałomyślnie rządowi z warunkiem, aby zbiór ten nie został rozproszonym. Portret ofiarodawcy znajduje się na prawo od wejścia, oznaczony n-cm 275. W zbiorze tym na szczególną uwagę zasługują niżej wymienione obrazy:

Na prawo nr. 991 — «Jupiter i Antiope» — Watteau; 376 — «Główna młodej dziewczyny» — Greuze; 488 — «portret prezydenta de Laage» — Largillière'a; 2384 — «Cyganka» — Hals; 1311 — «Śmierć Seneki» — L. Giordano; 2120, 2121, 2127 — Rubens; 1945 — «prefekt kupców Paryża» — Ph. de Champaigne; 2550 — «W kąpiel» — Rembrandt; 292 — «Godzina pasterza» — Fragonarda; 2174 — «Uroczystość wiejska» — Teniers młodszy; 983 — «Gilles» — Watteau; 2385 — «Portret kobiety» — Hals; 1925 — «Most Talavera» — Breughel; 103 — «Zamek z kart» — Chardin; 2009 — «Pejzaż» — Huysmans; 491 — «Portret autora, jego żony i córki» — Largillière; 471 — «Gaskończyk ukarany» — Lauret; 2177 — «Palacz» — Teniers; 2170 — «Kiermasz» — Teniers; 659 — «Portret panny Lambes i młodego hr. de Brionne» — Nattier; 1468 — «Zuzanna w kąpiel» — Tintoretto; 293 — «Kobiety w kąpiel» — Fragonard; 2515 — «Pejzaż zimowy» — J. van-Ostade; 1890 — «Ś. ty Józef» — Van Dyck.

Na lewo: 2393 — «Wnętrze» — Hoemskereck; 2579 — «Posilek w rodzinie» — J. Steen; 2502 — 2503 — «Pijacy» — Czytający — A. van Ostade; 1725 — «le Pied-Bot» — Ribera; 1946

«Portret Ph. de Champaigne; 2549 — «Kobieta w kąpielu» — Rembrandt; 2406 — «Biały indyk» — Hondekoeter; 2504 — 2505 — «Czytanie gazety» — A. van Ostade; 690 — «Zebranie w Parku» — Pater; 769 — «Trzy Gracye» — Regnault; 692 — «Rozmowa w parku» — Pater; 1736 — «portret młodej kobiety» — Vélasquez; 2109 — «Portret Maryi Medicis» — Rubens; 2551 — «Portret mężczyzny» — Rembrandt; 987 — «Eskamoter» — Watteau; 87 — «Zwycięstwo Flory» — Callet; 986 — «Zebranie w Parku» — Watteau; 2132 — «Portret kobiety grającej na mandolinie» — Szkoła Rubensa; 46 — «Wenus u Wulkanu» — Boucher; 791 — «Portret kardynała de Polignac» — Rigaud; 1916 — «Palacz» — Brauwer; 2707 — «Portret starej kobiety» — Denner.

Z sali La Caze wchodzimy wprost do sali Henryka II, gdzie możemy podziwiać dzieła francuskich mistrzów XIX wieku. Ogłędziny zaczynamy od strony prawej. 406 — «Komedia ludzka» — Hamon; 955 — «Polowanie na łanie za Karola X» — C. Vernet; 206 — «Buldog i jamnik szkocki» — Decamps; 771 — «Egzekucya bez sądu za królów maurytańskich w Grenadzie» — Regnault; 121 — «Skromna Zuzanna» — Chassériau; 143 — «Pogrzeb w Ornans» — Courbet; 125 — «Deszcz i słońce» — Chintreuil; 420 — «Joanna D'Arc podczas koronacyi Karola VII» — Ingres; 833 — 834 — «Kwiaty» — Saint-Jean; 361 — «Sen Endymiona» — Girodet-Trioson; 120 — «Tepidarium» — Chassériau; 359 — «Handlarz niewolników» — Girard.

Sufit, malowany przez Blondel'a, przedstawia «Spór Neptuna i Minerwy».

Z sali Henryka II przechodzimy do sali siedmiu kominków (Sept-Cheminées).

Sala ta zawiera arcydzieła nowożytnej szkoły francuskiej.

Na prawo. 396 — «Pyrrus, biorący w opiekę Andromache i Astyanaksa» — Guérin; 332 — «Portret Isabey» — Gérard; 362 — «Atala niesiona do grobu» — Girodet-Trioson; 388 — «Bonaparte odwiedzający zadżumionych w Jaffie» — Gros; 756 — «porwanie Psychy» — Prond'hon; 393 — «Powrót Marka Sextusa» — Guérin; 328 — «Psyche otrzymująca pierwszy pocałunek Amora» — Gérard; 395 — «Fedra i Hipolit» — Guérin.

W głębi. 526 — «Portret pani Molé-Raymont» — pni Lebrun; 343 — «Karabinier» — Géricault; 348 — «Wyścigi w Epsom» — Géricault; 202 — «Portret autora» — Dawid; 202 (bis) — «Koronacya Napoleona I» — Dawid; 198 — «Portret Piusa VII» — Dawid; 522 — «Portret pani Lebrun z córką» — p. Lebrun; — «Wniebowzięcie» — Prond'hon.

Na lewo. 398 — «Klytemnestra i Egist, przygotowujący się do zabicia Agamemnona» — Guérin; 338 — «Tratwa Medu-

zy — Géricault; 747 — «Sprawiedliwość i Zemsta w pogoni za Zbrodnią» — Pröud'hon; 751 — «Portret cesarzowej Józefiny» — Pröud'hon; 360 — «Scena z Potopu» — Girodet-Trioson.

Ściana od wejścia: 341—342 — «Ranny kirasyer» — Géricault; 188 — «Sabinki rozdzielające walczących Rzymian i Sabinów» (wspaniały) — Dawid; 339 — «Oficer strzelców, nabijający broń na koniu» — Géricault; 187 — «Leonidas pod Termopilami» — Dawid.

Z sali Siedmiu kominków, pozostawiając na lewo muzea greckie, egipskie, kampańskie, przez drzwi znajdujące się obok obrazu Sabineek N. 188 wchodzimy do sali kosztowności.

Jestto wspaniały zbiór kosztowności starożytnych, pochodzących z wykopalisk. Sufit zajmuje wspaniały plafon, przedstawiający: Czas, który wskazuje ruiny, jakie spowodził i arcydzieła, które w nich odkryć pozwala. Tutaj w witrynach, umieszczonych przy oknie, wychodzącemi na Plac Karuzelu, mieszczą się bransolety złote i brązowe, i starożytne agrafy (fibules).

Pod oknami, wychodzącemi na Sekwanę, stoją witryny, zawierające srebrne wazy, pochodzące ze skarbcza Notre-Dame d'Alençon, lustra, puchary, kosztowności kobiece, pochodzące z Boscoreale, pierścienie greckie i rzymskie, z brązu i złota, i bogaty zbiór kamei.

Pod ścianą wejściową witryny zawierają przedmioty srebrne, pomiędzy którymi zasługują na specjalną uwagę statuetka z ruchomymi ramionami, maski starożytne, pochodzące ze skarbcza Notre-Dame d'Alençon, pierścienie i zausznice etruskie z Volsinii.

Pośrodku sali w witrynach mieści się wspaniały dyaden grecko etruski, precudnej, nie do naśladowania roboty, kask żelazny złożony i emaljowany z epoki rromańskiej, znaleziony w Eure, kask etruski formy stożkowatej z koroną złotą i podniesionemi skrzydłami, korony, kolie, amulety, szpilki do włosów, starożytne agrafy i t. d. — cały srebrny skarbiec z Boscoreale około Pompei, ofiarowany przez bar. Ed. Rothschilda w 1895 r.

Z tej sali przechodzimy do przedsionka w kształcie okrągłej rotundy, ozdobionej prześliczną nowoczesną mozaiką, wśród której wznosi się wielka waza z białego marmuru, kopia takiejże starożytnej, znajdującej się w Watykanie. Sklepienie przedstawia: Słońce i cztery żywioły natury.

Zwróciwszy się na lewo przez wspaniałe drzwi z kutego żelaza, wchodzimy do tak zwanej Galeryi Apolina (Galerie d'Apollon.)

Galerya Apollina.

Galerya ta—dzieło malarza Lebrun'a z XVII-go wieku, odnowiona przez Duban'a, jest sama przez się arcydziełem

Galerya Apolina.

i stanowi prawdziwą ozdobę całego Muzeum. Wspaniałe plafon, malowany przez pierwszorzędnych malarzy, przedstawia Apollina zwyciężającego węża Pythona—Eugeniusza Delacroix; na prawo „Noc i Wieczór—Lebrun'a i „Intrenka-

Millera; po bokach «Wiosna», «Lato», «Jesień» i «Zima» i dwanaście miesięcy roku.

Łuk nad drzwiami przedstawia «Tryumf Ziemi» — Guichard'a (według Lebrun'a); takiż łuk nad przeciwległymi drzwiami, wyobraża «Tryumf Wody» malowany przez samego Lebrun'a.

Wszędzie zauważyć możemy portrety pierwszorzędných malarzy i rzeźbiarzy, znakomitych architektów, wykonane w tkaninach gobelinowych, naśladowujących do złudzenia naj-żywsze obrazy olejne.

Z prawej strony widzimy tutaj portrety Ludwika XIV i Henryka IV, z lewej Franciszka I.

Pośrodku sali na przepysznych rzeźbionych podstawach, jak również przed oknami i pod ścianami rozmieszczono witryny, zawierające kosztowności, wyroby ze szkła, wazy drogocenne i t. d.

Przedewszystkiem zwrócić tutaj należy uwagę na główny stół środkowy, z białego marmuru, na którym umieszczono witrynę, zawierającą brylanty korony francuskiej.

Witryna ta zawiera wszystko, co pozostało po pamiętnej sprzedaży w 1887 r. Widzimy więc tutaj jeden z najpiękniejszych brylantów świata, zwany «Regentem», a oszacowany na 12 milionów; «Maly Mazarini» brylant różowy, nadzwyczajnej piękności, niezmiernie rzadko spotykany; szpadę Napoleona I-go, nabijaną brylantami; koronę Karola Wielkiego; koronę Ludwika XV z kamieni fałszywych; wspaniałą broszę brylantową, należącą niegdyś do Maryi Antoniny; maleńkie zwierzątko z rubinów wielkiej wartości, noszone przez Anne Bretońską; zegarek złoty nasadzany brylantami, ofiarowany Ludwikowi XV-mu przez Dey'a z Algieru; insygnia orderu Białego Słonia z Danii, ozdobione brylantami i maleńkiego brylantowego smoka. Za pomocą specjalnego mechanizmu witryna ta co wieczór wsuwa się w swoją podstawę, tworząc szczelnie zamkniętą szkatułę.

Naprzeciwno brylantów korony, pod oknem znajduje się witryna, w której oglądać możemy: berło Karola V-go, szpadę i ostrogi, używane przez królów francuskich podczas koronacyi (wiek XII-ty); notatnik Katarzyny de Médicis, wiele czar, roztruchanów i t. p.

Pod ścianami, zawsze bliżej środka, widzimy kask i tarczę Karola IX-go ze złota i emalii.

Inne witryny zawierają przeważnie emalie.

W głębi sali naprzeciwko okien podziwiać możemy wspa-
niale biuro Ludwika XV-go z zegarem o podwójnym cyfer-
blacie, tworzącym z biurkiem jedną całość.

W witrynach, znajdujących się pomiędzy oknami, mieści
się kasetka Anny Austriackiej i naczynia złote, pochodzące
z kaplicy S-go Ludwika z Tuluzy, srebrna złocona statuetka
Matki Boskiej, trzymającej Dzieciątka Jezus, puhar i wazy
starożytne.

Salon Carré stanowi właściwie dalszy ciąg galerii
Apollina i przedstawia zbiór areydział wszystkich szkół ma-
larstwa.

Zaczynamy oględziny od strony prawej:

2545 — «Portret młodego mężczyzny» — Rembrandt'a;
1565 — «Rodzina Święta» — Perugino; 1198 — «Jowisz, rzucają-
cy pioruny na zbrodnię» (starożytny plafon z sali Rady Dzie-
sięciu w Wenecyi) — Pawła Veronese; 1354 — «Sen Dzieciąt-
ka Jezus» — Luini'ego; 1584 — «Złożenie do grobu» — Tycyana;
1706 — «Święty Bazyli, dyktujący swoje doktryny» — Herrery;
1454 — «Dejanira i Centaur Nessus» — le Guide'a; 1118 — «An-
tiope i Jowisz» — Corregio; 2496 — «Nauczyciel» — van Osta-
de'a; 1509 — «Apollo i Marsyas» — Raphaëla.

Nad drzwiami, wiodącemi do sali Duchatel, wisi obraz
Poussin'a, oznaczony numerem 723, a przedstawiający S-go
Franciszka Ksawerego, przywracającego życie córce japoń-
czyka.

Z drugiej strony drzwi widzimy:

1731 — «Portret infantki Maryi Małgorzaty» — Velasquez'a;
1976 — «Portret mężczyzny» — Van Dyck'a; 2587 — «Żołnierz,
ofiarujący złoto młodej kobiecie» — Terburga; 2459 — «Oficer,
przyjmujący młodą damę» — Metsu; 1352 — «Nawiedzenie N.
M. Panny» — del Piombo; 2348 — «Kobieta, cierpiąca na wo-
dną puchlinę» — Dou; 1947 — «Portret artysty» — de Champai-
gne; 1193 — «Uczta u Symona Faryzeusza» — Veronese; 1709
— «Niepokalane Poczęcie N. M. P.» (areydzioło, kupione za
615,300 fr. przez Państwo w 1852 roku na licytacyi u mar-
szalka Soult'a) — Murillo; 1590 — «Alfons z Ferrary i Laura
Dianti» — Tycyana; 1977 — «Portret mężczyzny» — Van Dyck'a;
1497 — «N. M. P. w dyademie» — Raphaëla; 1601 — «Joconda»
— Leonardo da Vinci; 1967 — «Karol I Angielski» — Van
Dyck'a; 1498 — «Rodzina Franciszka I-go» — Raphaëla; 741 —
«Dyogenes» — Poussin'a; 2077 — «Pozdrowienie Magów» — Ru-
bensa; 2539 — «Pielgrzymi z Emaus» — Rembrandt'a; 1496 —
«N. M. P. z Dzieciątkiem Jezus i S-tym Janem» — Raphaëla;
1932 — «Zwłoki Chrystusa» — de Champaigne'a; 437 — «Zdjęcie
z Krzyża» — Jouveneta; 1986 — «N. M. Panna» — Van Dyck'a.

Nad drzwiami, prowadzącymi do Wielkiej galeryi, wiszą:
783—«Portret Bossuet'a»—Rigaud'a; 2015—«Koncert po
ucze»—Jordaens'a.

Z drugiej strony drzwi:

129—«Portret Elżbiety Austriackiej, Królowej Francyi»
—Clouet'a; 2715—«Erazm Rotterdamski»—Holbein młodszy;
1598—«N. M. Panna, Dzieciatko Jezus i Ś-ta Anna»—Leo-
nardo da Vinci; 1134—«Kondotyer»—Ant. da Messina; 288
—«Portret Juvenala»—Fouquet'a; 1136—Koncert wiejski—
le Gorgion; 743—«Portret artysty»—Poussin'a; 2082—«Chry-
stus na krzyżu»—Rubensa; 1192—«Gody w Kanie Galilej-
skiej»—Veronese (największe płótno Luwru); 2555—Por-
tret Rembrandt'a w starszym wieku—Rembrandt'a; 1713—
«Rodzina Święta»—Murillo; 1117—«Małżeństwo mistyczne
Św. Katarzyny»—Corregio; 1592—«Człowiek z rękawiczką»—
Tycyana; 1504—«Ś-ty Michał, depeczęcy szatana»—Raphaela;
—«Małżeństwo mistyczne świętej Katarzyny»—Memlinga.

Z salonu Carré wchodzimy do sali Duchâtel.

Sala ta zawiera pięć obrazów, ofiarowanych przez panią
Duchâtel w roku 1878, i freski Luini'ego i jego szkoły.

Z obrazów, ofiarowanych przez panią Duchâtel, wszyst-
kie pięć zasługują na uwagę, mianowicie:

2480 i 2481—dwa portrety, tworzące boki tryptyku—
Mora; 422—«Źródło»—Ingesa; 2026—«N. M. P. i Dzieciatko
Jezus»—Memlinga.

Z fresków Luini'ego zauważyć należy: 1359—«Narodze-
nie Jezusa Chrystusa; 1361—«Chrystus błogosławiący»; 1360
—«Pozdrowienie Magów»; 1357 i 1358—«Dzieci w altanie»;
1363—«Zwiastowanie»; 1365—«Kuryus Dentatus, odrzucają-
cy dary Samnitów.»

Sala Duchâtel komunikuje się wprost z salą sprze-
dazy fotografii.

Sala ta, otworzona w 1885 r., pozwala osobom zwiedzają-
cym Luwr nabywać fotografie rysunków, obrazów lub rzeźb,
które im się najbardziej podobały.

Fotografie te mogą być wykonane momentalnie na żada-
nie kupujących, lub wybrane ze znajdujących się już na miej-
scu zbiorów.

Z tej sali wracamy znów do sali Duchâtel i salonu Carré,
skąd otwierają się przejścia do Wielkiej Galeryi i do
sali des sept Mètres.

Ta ostatnia zawiera obrazy starej włoskiej szkoły (od
XIV w.), dopełniając wystawę obrazów pierwszej i drugiej
sekcyi Wielkiej Galeryi.

1607—«Śty Jan Kapistran»—Vivarini; 1211—«Kazanie Ś-go Stefana w Jeruzalem»—Carpaccio; 1259—«N. M. Panna z Dzieciątkiem Jezus»—Cima da Conegliano; 1157—«Przyjęcie ambasadora weneckiego w Kairze»—Bellini; 1156—«Portrety mężczyzn»—Bellini; 1158—«Rodzina Święta»—Gio. Bellini; 1384—«Obraz w trzech częściach»—Massone; 1261—«Dwór Izabeli d'Este, księżnej Mantuańskiej»—J. Costa; 1374—«Dziewica zwycięstwa»—Mantegna; 1376—«Mądrość zwyciężająca Dowcip»—Mantegna; 1567—«Walka Miłości ze Skromnością»—Perugino; 1523—«N. M. Panna z Dzieciątkiem»—J. Schiavone; 1564—«N. M. P. z Dzieciątkiem»—Perugino; 1260—«N. M. Panna w otoczeniu aniołów»—Cimabue; 1301—«Zwiastowanie»—Gaddi; 1273—«Bitwa»—P. Dono; 1290—«Koronacja N. M. Panny»—Beato-Angelico; 1345—«N. M. Panna i Dzieciątko»—Ec. de Lippi; 1320—«N. M. Panna otoczona Świętymi»—Gozzoli; 1295—«Magnificat»—Filipepi; 1344—«N. M. Panna i Dzieciątko Jezus»—Lippi; 1296—«N. M. Panna, Dzieciątko Jezus i Śty Jan»—Filipepi; 1343—«Narodzenie»—Lippi; 1300—«Treść religijna»—Filipepi; 1322—«Portret starca»—Ghirlandajo; 1321—«Nawiedzenie»—Ghirlandajo; 1263—«N. M. Panna z Dzieciątkiem»—Credi; 1167—«N. M. Panna z Dzieciątkiem»—Bianchi.

Nad drzwiami, prowadzącymi do Wielkiej Galeryi, znajduje się wspinały fresk la Magliana (włoskiej szkoły), przedstawiający: Boga Ojca i aniołów.

Wielka Galerya. Wielka Galerya dzieli się obecnie na ośm sekeyi i zawiera arcydzieła szkół: włoskiej, hiszpańskiej, niemieckiej, flamandzkiej i holenderskiej.

Rozpatrywać ją będziemy według sekeyj, które ułatwiają grupowanie obrazów.

Sekeya I-sza (szkoła włoska). 1393—«Koronacja N. M. Panny»—Carbo. 1526—«Pozdrowienie Magów»—Signorelli. 1469—«Koronacja N. M. Panny»—Piero di Lorenzo. 1114—«N. M. Panna z Dzieciątkiem Jezus»—Albertinelli. 1516—«Rodzina Święta»—Andrea del Sarto. 1153—«Zwiastowanie»—Fra Bartolomeo. 1154—«Rodzina Święta»—Fra Bartolomeo. 1515—«Rodzina Święta»—Andrea del Sarto. 1246—«Pejzaż»—Casanowy. 1506—«Portret młodego mężczyzny»—Raphaël. 1502—«Śty Michał»—Raphaël. 1503—«Śty Jerzy»—Raphaël. 1505—«Portret Baltazara Castiglione»—Raphaël. 1507—«Portret Joanny Aragońskiej»—Raphaël. 1183—«Chrystus i Magdalena»—Bronzino. 1500—«Śty Jan Chrzciciel na pustyni»—Raphaël. 1501—«Śta Małgorzata»—Raphaël. 1508—«Portret mężczyzny»—Raphaël. 1484—«Niedo-

wiarstwo S-go Tomasza — Rossi. 1486 — Niedowiarstwo — Bosso. 1420 — Tryumf Tytusa i Wespazyana — Jul. Romain. 1404 — Koncert — Panini. 1553 — Sen Dzieciątka Jezus — Tintoreto. 1353 — Rodzina Święta — Luini. 1605 — Portret kobiety — Leonardo da Vinci. 1285 — S-ty Paweł — Ferrari. 1353 — Salome, otrzymująca głowę S-go Jana Chrzciciela — Luini. 1530 — N. M. Panna na zielonej poduszce — Solario. 1597 — S-ty Jan Chrzciciel — Leonardo da Vinci. 1604 — N. M. Panna z wagą — Leonardo da Vinci. 1599 — N. M. Panna w skalach — Leonardo da Vinci (obraz wielkiej wartości artystycznej). 1603 — Wieszcza — (według Leonardo da Vinci). 1600 — Portret kobiety, zwany Piękna kupcową — Leonardo da Vinci. 1602 — Bachus — Leonardo da Vinci. 1169 — N. M. Panna rodziny Casio — Boltraffio. 1578 — N. M. Panna z królikiem — Tyceyan. 1583 — Chrystus w koronie cierniowej — Tyceyan. 1581 — Uczniowie z Emaus — Tyceyan. 1589 — Alegorya — Tyceyan. 1588 — Portret Franciszka I-go — Tyceyan. 1586 — Sobór Trydencki — Tyceyan. 1587 — Jowisz i Atiope — Tyceyan. 1577 — N. M. Panna z Dzieciątkiem Jezus i świętymi — Tyceyan. 1580 — Rodzina Święta — Tyceyan. 1593 — Portret mężczyzny — Tyceyan. 1585 — S-ty Hieronim — Tyceyan.

W środku galerji, pomiędzy pierwszą a drugą sekcją zauważyć możemy ciekawe płótno pod № 1462. Jest to tak zw. obraz na dwie strony de Volterre'a — Dawid zwyciężający Goliata.

Sekcja II (szkół wł. i hisz.) Strona prawa: 1485 — Pieta — Rosso. 1438 — Obrzezanie — Ramenghi. 1150 — N. M. Panna Chwalczona — Barocci. 1149 — Obrzezanie — Barocci. 1562 — Męczeństwo S-tej Ireny — Vanni. 1433 — Koncert — Primatrice. 1163 — N. M. Panna z Dzieciątkiem Jezus — P. de Cortone. 1121 — Śmierć N. M. Panny — M. A. de Caravage. 1288 — Melancholia — Feti. 1124 — Portret Alofa de Wignacourt — M. A. de Caravage. 1368 — Wróżka — Manfredi. 1210 — S-ty Franciszek z Assyżu — Cardi. 1257 — Dyana i Akteon — Cesari. 1543 — S-ty Antoni Padewski — Strozzi. 1479 — Bitwa — Salvator Rosa. 1478 — Pojawienie się Samuela przed Saulem — Salvator Rosa. 1480 — Pejzaż — Salvator Rosa. 1447 — Ecce homo — Guido. 1233 — Połów ryb — Carrache. 1613 — S-ta Cecylia — Dominiquino. 1112 — Apollo i Dafne — Albani. 1233 — Polowanie — Carrache. 1450 — S-ty Sebastyan — Guido. 1111 — Dyana i Akteon — Albani. 1227 — Męczeństwo S-go Szczepana — Carrache. 1616 — Tryumf miłości — Dominiquino.

Strona lewa od drugiego końca: 1185 — Portret młodzieńca —

Calcar. 1135— Św. Rodzina —Giorgone. 1183— Omdlenie Estery —Paweł Veronese. 1199— Portret młodej kobiety —Paweł Veronese. 1399— Zwiastowanie pasterzom —Palma. 1188— Zuzanna i starey —Paweł Veronese. 1594— Portret mężczyzny —Tycyan. 1194— Chrystus, upadający pod krzyżem —Paweł Veronese. 1191 i 1190— Św. Rodzina —Paweł Veronese. 1196— Uczniowie z Emaus —Paweł Veronese. 1187— Pożar Sodomy —Paweł Veronese. 1195— Kalwarya —Paweł Veronese. 1574— Wenus i Amor —Varotari. 1461— Zuzanna w kąpieli —Tintoreto. 1467— Portret mężczyzny —Tintoreto. 1465— Raj —Tintoreto. 1469— N. M. Panna z Dzieciatką i świętymi —Tintoreto (ze zbioru la Caze). 1402— Festyn —Panini. 1460— Praksilena, ofiarowana ceniom Achillesa —Ricci. 1461— Niezlomność Scypiona —Ricci. 1203— Widok Wenecyi —Canaletto. 1408— Wnętrze kościoła św. Piotra w Rzymie —Panini. 1717— Młody żebrak —Murillo. 1732— Portret Filipa IV Hiszpańskiego —Velasquez. 1715— Chrystus u słupa —Murillo. 1734— Zebranie trzynastu, pomiędzy którymi na lewo poznać można Velasqueza i Murilla —Velasquez. 1723— Św. Paweł, pustelnik —Ribera. 1714— Chrystus w ogrodzie Oliwnym —Murillo. 1710— Narodziny N. M. Panny —Murillo. 1708— Niepokalane Poczęcie N. M. Panny —Murillo. 1738— Św. Piotr i św. Rajmund —Zurbaran. 1722— Chrystus w grobie —Ribera. 1716— Cud św. Diago —Murillo. 1735— Portret infantki Maryi Teresy —Velasquez (ze zbioru la Caze). 1703— Pejzaż —Collantes. 1739— Pogrzeb biskupa —Zurbaran. 1704— Portret —Goya. 1711— N. M. Panna Chwalebna —Murillo. 1705— Młoda hiszpanka —Goya.

Sekcyja III (Szkola fr XVI-go wieku). *Na prawo:* 1013— «Dyana» —Szkola Fontainebleau; 1006— Kłęcząca mniszka —Szkola francuska XVI-go w. 155— «Sąd ostateczny» —J. Cousin. 1014— «Niezlomność Scypiona» —Szkola Fontainebleau. 1035— Bal na dworze Henryka III-go —Szkola francuska z XVI-go w. 1032— Portret Henryka III-go —Sz. fr. z XVI-go w. *Na lewo:* 998— Zdjęcie z krzyża —Szkola francuska z XV-go w. Dwa portrety Franciszka I. 995— Męczeństwo św. Dyonizego —Szkola francuska z XV-go w. 271— Charyklea, poddająca się próbie ognia —Dubois. 365— Narodziny —Gourmont.

Sekcyja IV (Szkoly: niemiecka, flamandzka i holenderska).

Zaczynamy przegląd od strony lewej, gdyż tutaj znajduje się serya obrazów Rubensa, przedstawiająca historję Maryi Medycejskiej. Obrazy te, malowane na zamówienie Maryi de Medicis, dla ozdoby jej Luksemburskiego pałacu, tworzą

wspaniałą seryę, złożoną z 21 płócien allegorycznych, a do-
kompletowaną portretami królowej, jej ojca i matki. W 1621
roku Rubens przybył do Paryża dla zrobienia szkiców, po-
czem wrócił do Antwerpii, gdzie w pracy pomagali mu jego
uczniowie.

Obrazy te rozwieszone są w następującym porządku:

2085— Parki, wysnuwające nic przeznaczenia Maryi de
Médicis. 2086— Narodziny księżniczki. 2087— Wychowa-
nie pod kierunkiem Minerwy, Apollina, Merkurego i Gracyi.
2088— Amor, ukazujący portret księżniczki Henrykowi IV
i Francyi. 2089— Małżeństwo per procuram. 2090— Wy-
ładowanie w Marsylii. 2091— Ślub w Lyonie: Henryk IV,
jako Jowisz, Marya, jako Junona. 2092— Narodziny Ludwi-
ka XIII-go. 2093— Henryk VI powierza rządy królowej.
2094— Koronowanie królowej przez kardynała de Joyeuse
w St.-Denis. 2095— Apoteoza Henryka IV-go. 2096—
Rządy królowej pod opieką bogów Olimpu. 2097— Podróż
królowej do Anjou. 2098— Zamiana księżniczek: Elżbiety
Francuskiej, przeznaczonej Filipowi Hiszpańskiemu, i Anny
Austriackiej, przyszłej żony Ludwika XIII-go. 2099— Po-
myślność regencyi. 2100— Dojście do pełnoletności Ludwika
XIII-go. 2101— Ucieczka królowej z zamku Blois. 2102—
Pogodzenie się królowej z synem. 2103— Pokój. 2104—
Widzenie się królowej z Ludwikiem XIII-ym na Olympic.
2105— Tryumf prawdy. 2108— Portret Maryi de Médicis.

Z innych obrazów zwracają uwagę:

2191— Otto Venius i jego rodzina — Otto Venius. 2029—
Bankier i jego żona — Quentin Metsys. 2028— Męczeństwo
i zmartwychwstanie św. Sebastyana — Memling. 2640— We-
nus i Amor — Suster. 1957— Gody w Kanie — David.
Przypowieść o ślepym — Brueghel. 1941— N. M. Panna
z Dzieciątkiem Jezus — Van Dyck. 1921— Bitwa pod Arbe-
lami — Brueghel. 2154— Jezus nauczający w kościele — Te-
niers. 2162— Wnętrze karczmy — Teniers. 2075— Ucieczka
Lota — Rubens. 1972— Portret Franciszka de Moncade —
Van Dyck. 2070 i 2071— Portrety Henryka IV-go — Por-
bus. 2157— Czyny miłosierdzia — Teniers. 2114— Portret —
Rubens. 2158— Pokusa św. Antoniego — Teniers. 2081—
Zmartwychwstanie Łazarza — Rubens. 1952— Zebranie ro-
dzinne — Coex. 2166— Tokarz — Teniers. 1942— Portret
dziewczynki — de Champaigne. 2352— Kuchnia holender-
ska — G. Dou. 2594— Sąd o cenie łuku — Van der Helst.
2350— Kupcowa towarów korzennych — G. Dov. 2330—
Portret — Bol. 2623— Wyjazd na polowanie — Wouwer-
mann. 2359— Portret własny — G. Dov. 2508— Odpoczy-

nek — Van Ostade. 2536 — Anioł Rafael, opuszczający Tobiasza — Rembrandt. 2403 — Pejzaż — Hobbema. 2415 — Wnętrze holenderskie — Hooch. 2564 — Chrystus w Emaus — Sandwoort. 2495 — Rodzina A. Ostade — A. van Ostade. 2353 — Kobieta, łapiąca koguta w oknie — G. Dou. 2460 — Lekcja muzyki — G. Metsu. — 2589 — Koncert — Ternburg. 2559 — Pejzaż — Ruysdael. 2580 — Złe towarzystwo — Stein. 2356 — Czytanie Biblii — G. Dou. 2596 — Pejzaż — Van der Welde. 2500 — Palacz — Van Ostade. 2524 — Nimfy i Satyr — Poolenburgh. 2431 — Krajobraz i zwierzęta — Karel du Jardin. 2306 — Krajobraz morski — Backhuisen. 2389 — Święto wiejskie — Dirk Hals. 2509 — Odpoczynek — Van Ostade. 2561 — Pejzaż — Ruysdael. 2137 — Wnętrze pracowni — Ryckaert. 2399 — Ratusz w Amsterdamie — Van der Heyden. 2360 — Wnętrze kordegardy — le Duck. 2378 — Widok morski — Van Goyen. 2022 — Odpoczynek wojskowy — Miel. 2307 — Widok morski — Backhuisen. 2163 — Wnętrze karczmy — Teniers. 1943 — Portret kobiety — P. de Champaigne. 1968 — Portrety dzieci Karola I-go — Van Dyck. 2169 — Bańki mydlane — Teniers. 2039 — Ren — Van der Meulen. 2016 — Portret admirała holenderskiego Ruytera — Jordaens. 2072 — Portret Maryi Medieis — Pourbus. 1965 — Chrystus, oplakiwany przez N. M. Pannę i aniołów — Van Dyck. 1940 — Portret mężczyzny — de Champaigne. 2165 — Palacz — Teniers młodszy. 2155 — Św. Piotr — Teniers młodszy. 1920 — Powietrze — Breughel. 2160 — Karczemka na brzegu rzeki — Teniers młodszy. 2011 — Jezus, wypędzający przekupniów ze świątyni — Jordaens. 1941 — Portret dziewczynki — de Champaigne. 1919 — Raj ziemski — Breughel. 2164 — Polowanie na czaple — Teniers młodszy. 2079 — N. M. Panna z Dzieciątkiem i anioł — Rubens. 2479 — Karzeł Karola Piątego — Moro. 2143 — Jeleń, ścigany przez stórę psów — Snyders. 2202 — Pozdrowienie anielskie — Szkoła flamandzka z XVI-go wieku.

Sekcja V. W seceyi tej znajdujemy piękne wazy nowożytnie z porcelany sewrskiej.

Z okien piękny widok roztacza się na prawo na plac Karuzelu, na lewo na most des Saints-Pères i na Sekwanę.

Sekcja VI (szkoły flamandzka i holenderska). Poczynając z prawej strony: 2527 — Łąka — P. Potter. 2548 — Wnętrze rzeźni — Rembrandt. 2159 — Kiermasz — Teniers. 2142 — Wejście zwierząt do arki — Snyders. 1962 — N. M. Panna — Van Dyck. 1954 — Portret Ferdynanda Austriackiego, gubernatora Niderlandów, na koniu — de Crayer. 2314 — Pejzaż — Berghem. 2497 — Na targu rybnym — A. van Ostade.

1978—Portret mężczyzny—Van Dyck. 2611—Zdobycze polowania—J. Weenix. 2083—Tryumf religii—Rubens (obraz ten malowany w Hiszpanii, jako wzór do gobelinu). 2392—Owoce—de Heem. 2117—Pejzaż—Rubens. 1971—Portret markiza d'Ayton, gubernatora hiszpańskiego w Niderlandach—Van Dyck. 2112—Portret Elżbiety Francuskiej—Rubens. 1970—Portret Elżbiety Austriackiej—Van Dyck. 2163—Wnętrze karczemny—Teniers młodszy. 2331—Portret mężczyzny—Bol.

Z lewej strony, z drugiego końca: 2543—Wenus i Amor—Rembrandt. 2141—Raj ziemski—Snyders. 2404—Młyn wodny—Hobbema. 2538—Św. Mateusz—Rembrandt. 2341—Pejzaż—Cuyp. 2553—Portret Rembrandta—Rembrandt. 3588—Lekeya muzyki—Terburg. 2544—Portret starca—Rembrandt. 1974—Portret damy z córką—Van Dyck. 1928—Św. Komunia—de Champaigne. 2013—Młodość Jowisza—Jordaens. 2343—Spacer—Cuyp. 2014—Król pije... (kiermasz rodzinny)—Jordaens. 2076—Eliasz na pustyni—Rubens. 2342—Wyjazd na spacer—Cuyp. 1973—Portret mężczyzny z dzieckiem—Van Dyck. 1985—Portret Jana Grusset, Richardot'a i jego syna—Van Dyck. 2557—Las—Ruysdael. 2113—Portret Heleny Fourment, drugiej żony Rubensa—Rubens. 2035—Wjazd Ludwika XIV-go i Maryi Teresy do Arras—Van der Meulen. 2405—Ptaki w parku—Hondecoeter. 2078—N. M. Panna w otoczeniu niewiątek—Rubens. 2068—Św. Wieczerza—Pourbus.

Sekeya VII zawiera dwie piękne wazy z porcelany sewskiej z czasów Restauracji.

Sekeya VIII (Szkoly: flamandzka i holenderska). Zaczynamy od strony prawej:

2510—Kanał zamrznięty w Holandyi—Van Ostade. 3458—Rynek kwiatowy w Amsterdamie—G. Metsu. 2067—Zaraza w Mediolanie—Van Oost star. 2560—Porażenie słoneczne—Ruysdael. 2383—Portret Descartes'a—F. Hals. 2410 i 2411—Portrety—Honthorst. 2609—Korsarze odparci—Weenix. 1953—Św. Augustyn—de Crayer. 2397—Portret—Hals. 2554—Portret Rembrandta—Rembrandt. 2386—Portret—Hals. 2537—Dobry Samarytanin—Rembrandt. 2082—Chrystus na krzyżu—Rubens. 2558—Burza—Ruysdael. 2578—Święto flamandzkie—Steen.

Z Sekeyi VIII-ej wracamy do Sekeyi IV-ej, zawierającej seryę obrazów Rubensa (Historja Maryi Mediceis), i stąd dopiero przez drzwi, znajdujące się obok obrazu № 1937, wchodzimy do Sal francuskich. Sale te poświęcono

przeważnie dziełom Szkoły francuskiej i niektórym szkoły angielskiej i niemieckiej.

W pierwszej sali widzimy:

71—«Zdjęcie z krzyża»—Bourdon. 152 i 153—«Walki kawaleryi»—Courtois. 1614—«Wenus przy toalecie»—Szkoła Fontainebleau. 652—«Wspaniałość królewska»—Mosnier. 165—«Apollo»—Coytel. 559 i 460—«Pejzaż»—La Hyre. 539—«Narodzenie»—Le Nain. 541—«Uczta wiejska»—Le Nain. 74—«Juliusz Cezar»—Bourdon. 58—«Ostatni z Cezarów»—Le Valentin.

Sala II: 2703—«Wenus»—Cranach starszy. 2718, 2719 i 2720—«Portrety»—Holbein młodszy. 2737—«Chrystus po zdjęciu z krzyża»—Szkoła Kolońska XV-go w. 2713—«Portret»—Holbein młodszy. 2709—«Głowa starca»—Alb. Dürer. 2714—«Portret»—Holbein młodszy. 2724—«Gniazdo ziemie»—Mignon. 2732—«Śmierć Adonisa»—Rottenhammer. 2716—«Portret»—Holbein młodszy. 2741—«Portret»—Szkoła Niemiecka z XVI-go w. 2717—«Portret»—Holbein młodszy. «Portret mężczyzny»—Cranach starszy. 2739—«Pokłon Magów»—Szkoła Niemiecka XVI-go wieku.

Pośrodku sali znajduje się t. z. *stół Bcham'a*, przedstawiający epizody z Pisma Św.: 1) Wejście Saula do Jerozolimy po zwycięstwie nad Filistynami; 2) Dawid i Betsabea i 3) Prorok Natan przed Dawidem.

Sala III: 1801—«Brat i siostra»—Beechy. 1803—«Mazarini i Anna Austriacka»—Bonington. 1816—«Kobieta»—Opie. 1813—«Portret lorda Whithworth'a»—Lawrence. 1807—«Tęcza»—Constable. 1806—«Wiejski dworek»—Constable. 1805—«Widok Weneccyi»—Bonington. 590—«Zebranie artystów»—Le Sueur; oprócz tego obrazu zasługują jeszcze na uwagę dekoracye, wykonane przez tegoż Le Sueur'a, dla hotelu Lambert w Paryżu (na wyspie św. Ludwika).

Sala IV: zawiera seryę z 22-ch obrazów, przedstawiających główne epizody z życia św. Brunona; obrazy te malował Le Sueur dla klasztoru des Chartreux w Paryżu (od 1645 do 1648 roku). Szczególniej zwrócić uwagę należy na № 584, przedstawiający śmierć św. Brunona.

Sala V. Ta niewielka salka mieści w sobie zwykle tylko obrazy, otrzymane w ostatnim czasie, ułożone tu tymczasowo.

Po wyjściu z Sali V-ej, znajdujemy się na platformie schodów pawillonu Mollien (gdzie są mumie egipskie); stąd na prawo wejście do Galeryj francuskich (przez drzwi zielone). Idą one równolegle do Wielkich Galeryj i zajmują

dwie wielkie, podłużne sale, przedzielone Salonem Denon, i salę poprzeczną, łączącą je z Wielką Galeryą.

I. Galerya francuska: zawiera arcydzieła Lebrun'a, Poussin'a, Mignard'a etc. Zaczynając przegląd od strony prawej, spostrzegamy tutaj następujące dzieła:

730—«Bachantka»—Poussin. 513—«Wejście Aleks. Wielkiego do Babilonu»—Lebrun. 56—«Niewinność Zuzanny»—Valentin. 504—«Męczeństwo św. Szczepana»—Lebrun. 558—«Jezus, ukazujący się Magdalenie»—Le Sueur. 494—«Pozdrowienie pastuszków»—Lebrun. 710—«Filistyni, trapieni zarazą»—Poussin. 740—«Orfeusz i Eurydyka»—Poussin. 502—«Chrystus (po śmierci) na kolanach N. M. Panny»—Lebrun. 433—«Cudowny polów»—Jouvenet. 724—«Porwanie Sabinek»—Poussin. 510—«Bitwa pod Arbelami»—Lebrun. 790—«Portret Roberta de Cotte»—Rigand. 557—«Zdjęcie z krzyża»—Le Sueur. 441—«Portret pana de Fagon, pierwszego lekarza króla Ludwika XIV-go»—Jouvenet. W głębi sali, pomiędzy dwiema parami drzwi, widzimy: 555—«Pozdrowienie anielskie»—Le Sueur. 52—«Św. Benedykt, uzdrawiający dziecko»—Boulogne. Dalej: 736—«Raj ziemski»—Poussin. 780—«Podniesienie»—Rigaud. 977—«Bogactwo»—Vouet. 512—«Aleksander Wielki i Porus»—Lebrun. 720—«Śmierć Saffiry»—Poussin. 735—«Czas osłania Prawdę przed napaścią Zazdrości i Niezgody»—Poussin. 658—«N. M. Panna z kiścią winogron»—Mignard. 734—«Pasterze Arkadyjscy» (b. piękny obraz)—Poussin. 781—«Portret Ludwika XIV-go»—Rigaud. 705—«Wyratowanie Mojżesza»—Poussin. 605—«Chrystus, niosący krzyż»—Le Sueur. 978—«Wiara»—Vouet. 530—«Portret mężczyzny»—C. Lefebvre. 540—«Kuźnia»—Le Nain. 732—«Tryumf Flory»—Poussin. 509—«Przeście Graniku»—Lebrun. 69—«Podniesienie»—Bourdon. 634—«Św. Cecylia»—Mignard. 483—«Portret hr. de la Châtre»—Largillière. 704—«Eleazar i Rebeka»—Poussin.

Z sali pierwszej Galeryi francuskiej, wchodzimy wprost do Salonu Denon. W salonie tym szczególnie zasługuje na uwagę umieszczony na znacznej wysokości plafon, na którym znajdują się cztery wielkie malowidła historyczne, a mianowicie:

1) Św. Ludwik w Św. Kaplicy. 2) Franciszek I, od-wiedzający jednego z artystów. 3) Ludwik XIV, prowadzący budowę Lawru i 4) Napoleon I, nakazujący jego ukończenie.

Na ścianach widzimy tutaj portrety znakomitych francuskich malarzy, rzeźbiarzy, architektów etc. Portretów tych jest 104 a znaczna z nich część przedstawia samych autorów. W samym środku Salonu umieszczona jest wspianiała waza

niebieska z sewrskiej porcelany. Z salonu tego przez drzwi z prawej strony wchodzimy do starodawnej sali Stanów, w której za panowania Napoleona III-go odbywało się otwarcie gabinetu. Sala ta, obecnie zupełnie przerobiona, łączy Salon Denon z Wielką Galeryą.

Sala Stanów poświęcona jest przeważnie mistrzom szkoły nowoczesnej, a wspaniałe dekoracye tej sali wykonane są pod kierunkiem M. Guillaume'a.

Widzimy tutaj: male obrazy Corot'a, Diaz'a, H. Régnault'a i Th. Rousseau. 250—«Narodziny Henryka IV»—Deveria. 415—«Chrystus, dający klucze do raju»—Ingres. 207—«Dante i Wirgiliusz»—Delacroix. 419—«Roger, oswabadzający Angelikę»—Ingres. 147—Courbet. 363—«Stracone złudzenia»—Gleyre. 156—«Rzymianie w czasach upadku»—Th. Couture. 702—«Rouget de l'Isle, śpiewający po raz pierwszy Marsylianek»—Pils. 841—«Św. Augustyn i św. Monika»—Ary Scheffer. 615—«Ruiny meczetu w Kairze»—Marilhat. 390—«Franciszek I i Karol V»—Gros. 423—«W kąpieli»—Ingres. 189—«Przysięga Horacyuszów»—David. 138—«Poranek»—Corot. 417—«Apoteoza Homera»—Ingres. 145—«Walka jeleni»—Courbet. 306—«Obóz arabski»—Fromentin. 744—«Chrystus na krzyżu»—Prud'hon. 191—«Lektorowie, przynoszący Brutusowi ciało jego syna»—David. 643—«Wiosna»—Millet. 956—«Rogatka w Clichy»—Vernet. 889—«Woły przy pracy»—Troyon. 610—«Śmierć Wirginii»—Lethière. 305—«Polowanie na sokoly»—Fromentin. 817—«Powrót z pielgrzymki»—L. Robert. 748—«Widzenie się Napoleona I-go z Franciszkiem II»—Prud'hon. «Rafael w Watykanie»—H. Vernet. 827—«Wyjście z lasu Fontainebleau»—Rousseau. 284 i 285—«Portrety»—Flandrin.

Nad drzwiami, prowadzącymi do Wielkiej Galeryi: 142—«Lewita z Efraim»—Coudé. Dalej: 184—«Winobranie w Burgundyi»—Daubigny. 216—«Śmierć Elżbiety Angielskiej»—Delaroche. 840—«Kuszenie Chrystusa»—Ary Scheffer. 816—«Żniwiarze»—L. Robert. 847—«Młoda kurtyzana»—Sigalon. 609—«Brutus, skazujący synów na śmierć»—Lethière. 890—«Powrót na fermę»—Troyon. 210—«Kobiety w Algierze»—Delacroix. 213—«Wzięcie Konstantynopola przez Krzyżowców»—Delacroix. 50—«18-ty Brumaire'a»—Bouchot. 141—«Pejzaż»—Corot. 199—«Pani Récamier»—David. 389—«Napoleon na polu bitwy pod Eylau»—Gros. 217—«Dzieci Edwarda»—Delaroche. 957—«Judyta i Holofernes»—Vernet. 212—«Barka Don Juana»—Delacroix. 644—«Kobiety zbierające kłosy»—Millet. 208—«Sceny zabójstw w Scio»—Delacroix.

Nad drzwiami do salonu Denon: 770—portret generała Prim—Regnault.

Powracamy następnie do sali Denon, a ztąd przez drzwi, znajdujące się z prawej strony, wchodzimy do II-ej Galeryi szkoły francuskiej.

II Galerya francuska. Zaczynamy od prawej strony: 411—«Pies atakujący gęsi»—Huet. 701—«Aglaura, zamieniona w kamień»—Pierre. 35—«Pasterze i pasterki»—Boucher. 672—«Krajobraz»—Oudry. 42—«Cel»—Boucher. 654—«Trzy Gracye»—Natoire. 462, 463, 464 i 465—«Wiosna, Lato, Jesień i Zima»—Lancet. 168—«Atalia, wypędzona ze świątyni»—Coypel. 531—«Amor, rozbrojony przez Venus»—Lefèvre. 374 i 377—«Głównki dziewczęce»—Greuze. 657—«Magdalena»—Nattier. 896—«Dyana i Endymion»—I. B. van Loo. 900—«Portret Maryi Leszczyńskiej»—C. van Loo. 33—«Fujarka»—Boucher. 30—«Dyana, wychodząca z kąpieli»—Boucher. 32—«Śpiąca pasterka»—Boucher. 906—«Sultan w otoczeniu odalisk»—C. van Loo. 620—«Dziewczyna, zdobiąca posąg Amora girlandą kwiatów»—Roslin. 664, 671, 468—«Psy»—Oudry. 863—«Tryumf Amfitryty»—Taraval. 658—«Portret Adelaidy Francuskiej»—Nattier. 520—«Pokój, prowadzący Dobrobyt»—M-me Le Brun. 766—«Pigmalion»—Raoux. 291—«Lekeya muzyki»—Fragonard. 261—«Wnętrze kuchni»—Drolling. 194—«Helena i Parys»—David. 43—«Venus przy toalecie»—Boucher. 370—«Przekleństwo ojcowskie»—Greuze.

Na lewo od drzwi, wychodzących na platformę schodów pawilonu Daru:

371—«Syn ukarany»—Greuze. 44—«Venus rozbrajająca Amora»—Boucher. 922—«Powrót z polowu»—C. Vernet. 925—«Działanie światła księżycowego»—C. Vernet. 469 i 468—«Niewinność i Aktorowie sceny włoskiej»—Lancet. 369—«Narzeczona wiejska»—Greuze. 884—«Strój Estery»—de Troy. 34—«Gniazdo»—Boucher. 899—«Odpoczynek na polowaniu»—C. van Loo. 865—«Portret staruszki»—Theolon. 982—«Wyprawa na Cyterę»—Watteau. 91 i 92—«Pracująca matka i Błogosławieństwo»—Chardin. 372—«Stłuczony dzbanek»—Greuze. 923—«Krajobraz»—C. Vernet. 45—«Dramat pasterski»—Boucher. 638—«Portret Delfina Ludwika francuskiego, jego żony i dzieci»—Mignard. 921—«Kąpiące się»—C. Vernet. 36—«Wulkan, pokazujący Wenerze zbroję dla Eneasza»—Boucher. 89—«Kot w spiżarni»—Chardin. 237—«Drób, dzierzyna i jarzyny»—Desportes. 230—«Psy ze sfory Ludwika XIV»—Desportes.

Miedzy drzwiami: 835—«Zuzanna w kąpieli»—Santerre.

Teraz wracamy do wyjścia z galeryi i przez drzwi obok obrazu «Przekleństwo ojcowskie» wchodzimy na platformę schodów pawilonu Daru, gdzie znajdują się freski.

Schody pawilonu Daru, czyli *Wielkie schody Luwru* nie są jeszcze zupełnie wykończone. Swoją jednakże wielkością, przepychem ozdób i ornamentacyi stylowych stanowią jedną z prawdziwych pereł całego muzeum. Zbudowane według planu budowniczego M. Guillaume'a, staną się niezawodnie główną ozdobą Luwru. Wszyscy wielcy artyści, wszystkich krajów i szkół, których arcydzieła wystawione są w Luwrze, złotemi zgłoskami wyryli swe imiona na tych ścianach.

Cztery wielkie obrazy mozaikowe, przedstawiające «Francye, Włochy, Flandryę i Niemcy», stanowią centralną kopułę muzeum, oświetloną wielkiem oknem, umieszczonem u szczytu.

Na łukach kopuły znajdujemy portrety:

Poussin (Francya), Rafaël (Włochy), Rubens (Flandrya) i Albert Dürer (Niemcy).

W innej kopule widzimy figury mozaikowe, przedstawiające Egipt, Assyryę, Grecyę etc. Zwracając się ku klatce schodowej, wchodzimy na przeciwległą platformę, gdzie zwraca uwagę olbrzymi fresk, na którym odbija wyraźnie starożytna galera, na końcu której wznosi się postać zwycięstwa.

Uwaga. Jeżeli chcemy zwiedzić cały Luwr dnia jednego, idźmy dalej według marszruty, ułożonej na dzień drugi.

Dzień drugi.

Przez salę Siedmiu kominków, do której trzeba wrócić, wejść możemy do dwóch równoległych galeryj: jedna z prawej strony zawiera Muzeum Kampanińskie, druga na lewo—muzeum starożytności rzymskich, greckich i egipskich. Te dwie galerye odpowiadają jedna drugiej.

Wchodzimy na prawo do muzeum kampanińskiego (Muzeum Campana).

Muzeum to składa się przeważnie z waz i naczyń z palonej gliny, stanowiących część słynnej kolekcyi Campana, kupionej od rządu papieskiego w 1861 r. i znacznie od tego czasu powiększonej.

Muzeum zajmuje dziewięć sal; w każdej z nich plafon ozdobiony wspaniałemi malowidłami szkoły francuskiej, datującemi epoki, której poświęconą jest sala.

Sala I. Statuetki i wazy fenickie, cypryjskie, Azji mniejszej, rodoskie i greckie. Plafon wyobraża Richelieu'go, przedstawiającego Ludwikowi XIII-mu malarza Poussin'a—Alaux.

Sala II. Terrakoty włoskie, greckie, smyrneńskie i Grecyi Wielkiej. Statuetki pochodzą z wykopalisk w Myrinie. Plafon przedstawia Bitwę Iwry i miłosierdzie Henryka IV—Steuben.

Sala III—zawiera naczynia gliniane etruskie czarne i brązowe. Plafon przedstawia Pugeta odsłaniającego przed Ludwikiem XIV swoją grupę Milona z Krotony—Devéria.

Sala IV—zawiera ceramiki etruskie; pośrodku sali znajduje się grobowiec z terrakoty, na którym umieszczeni są: mężczyzna i kobieta w pozycyi nawpół leżącej. Grobowiec ten stanowi najcenniejszy przedmiot zbioru. Prócz tego znajdują się tutaj malowidła na ceglach, małe sarkofagi z terrakoty; płaskorzeźby grobowe, wazy etruskie i t. d.

Sala V—zawiera wazy i naczynia koryneńskie, pochodzące z Archipelagu, amfory i wazy greckie starożytne, dwa sarkofagi malowane (z terrakoty), znalezione w Azji Mniejszej. Plafon przedstawia Odrodzenie Sztuk we Francyi i 8 scen z historyi Francyi — od Karola VIII-go do śmierci Henryka II-go—(Heim).

Sala VI. Tutaj znajdują się wazy greckie, znalezione na wyspach Archipelagu, i także wazy starożytne o figurach czarnych. Plafon przedstawia Franciszka I-go, pasowanego na rycerza przez Bayarda—(Fragonard).

Sala VII—zawiera wazy greckie o figurach czerwonych, w części oznaczone nazwiskami tych, którzy je wykonali. Plafon przedstawia Karola Wielkiego, otrzymującego od Aleina księgi pisane—(Schnetz).

Sala VIII—zawiera naczynia z gliny palonej, werniksovane, pułhary greckie i italogreckie, naczynia gliniane z Arezzo, z których jedne mają polewę czerwoną, inne zieloną; rzeźby z figurami różnego rodzaju i t. p. W wielkiej witrynie umieszczono mnóstwo przeróżnych statuetek i niewielkich zwierzątek. Plafon przedstawia Ludwika XII, obwołanego przez Stany Generalne w Tours ojcem narodu—(Drolling).

Sala IX. Znajdujemy tutaj malowidła ściennie z Pompei i Herkulanum, starożytne szkła i wyroby gliniane z Pompei, Sylicyi, Dalmacyi i Gallii, wreszcie różne wykopaliska. Plafon przedstawia Wyprawę egipską pod dowództwem Bonapartego—(Cogniet).

Z tej ostatniej sali (zostawiając z lewej strony drzwi, łączące ją z Muzeum Starożytności rzymskich), powracamy tą samą drogą, po której dotychczas szliśmy, przechodzimy *Sala Siedmiu kominków* i, skręcając na prawo pod obrazem № 360, przedstawiającym «Potop», przechodzimy do Muzeum starożytności rzymskich, greckich i egipskich.

Muzeum starożytności rzymskich, greckich i egipskich—składa się z dziewięciu sal, zasługujących na zwiedzenie nie tylko ze względu na drogocenne zbiory, znajdujące się w nich, lecz i ze względu na piękne malowidła, jakie zdobią plafony tych sal.

Sala I, zwana *salą de Clarac*, zawiera statuetki i figurynki z marmuru i kamienia, greckie wyroby z gipsu, naczynia gliniane i wyroby z kości słoniowej—starożytne i średniowieczne. Na plafonie: Apoteoza Homera (podług obrazu Ingres'a, przez braci Balze i Dumas'a).

Sala II, zwana *salą naczyń włoskich, v. naczyń o figurach czerwonych*, posiada zbiór naczyń italo-greckich z epoki upadku. Na plafonie: Wezuwiusz, otrzymujący od Jowisza ogień dla zniszczenia Pompei, Herkulanum i Stabii—(Heim).

Sala III, zwana *s. Grecką*, zawiera liczne naczynia i terrakoty greckie. W witrynie środkowej—starożytne malowidła na drzewie, figurynki i medaliony terrakotowe. Na plafonie: Nimfy Partenopei (Neapolu), przenoszą swoje penaty na brzeg Sekwany—(Meynier).

Sala IV. — Naczynia greckie i z terrakoty, pochodzące z Tarsu. Na plafonie: Cybela, osłaniająca Herkulanum i Pompeję przed ogniem Wezuwiusza—(Picot).

Sala V, zwana *Salą kolumn*, zawiera sarkofagi egipskie z drzewa, pokryte malaturą. W witrynach: statuetki z brązu, papyrusey starożytne z czasów do Aleksandra Wielkiego, papyrusey arabskie, koptyjskie, greckie i figurki ze zbiorów Thiers'a; fragment z obrony, wyrzeczonej przez Hyperidesa, przyjaciela i współzawodnika Demostenesa, przeciwko Atenogensowi—na papyrusie; zbroje i różne przedmioty z brązu. Przed oknami—t. zw. papyrus królewski (8 metrów długości) pisany przez księżniczkę Nczencę, stanowiący wyciąg z Księgi zmarłych i znakomicie zachowany, choć egzystuje już około 3,000 lat. Na plafonie: W środku—Sława, opierająca się na Chocie; z prawej strony—Czas, oddający Prawdę pod opiekę Mądrości; z lewej strony—Mars, uwieczony przez Zwycięstwo i powstrzymywany przez Umiarkowanie; naokoło—Stulecia, najważniejsze w historii sztuki.

Sala VI, zwana *salą bogów*, zawiera statuetki i różne przedmioty, odnoszące się do kultu egipskiego, przepyszne kance i t. d. Na plafonie: Praca i Geniusz okazują Grecyi Egipt—(Picot).

Sala VII, zwana *salą pogrzebową*, zawiera sarkofagi, pokryte malowidłami treści allegorycznej; mumie ludzkie i zwierzęce, szkatuły, statuetki żałobne, maski, manuskrypty i t. p.

Wielki rozmiarami papyrus, wyjęty z Księgi zmarłych. Na plafonie: Egipt ocalony przez Józefa—(Abel de Pujol).

Sala VIII, zwana *salą pamiątek, odnoszących się do życia prywatnego*. W sali tej widzimy mnóstwo przedmiotów, mających styczność z życiem prywatnem, jako to: zausznicę, pierścienie, bransolety, kolce i t. p. przedmioty zbytku. Na plafonie: Juliusz II, dający Bramante'mu, Michałowi Aniołowi i Rafałowi rozkaz odnowienia Watykanu i Bazyliki S-go Piotra—(H. Vernet).

Sala IX zwana *salą pamiątek historycznych*, zawiera wiele pamiątek i przedmiotów, mających jakiegokolwiek znaczenie dla historyi. Na plafonie: Geniusz Francyi, ośmielający Sztuki Piękne i biorący Grecyę pod swoją opiekę—(Gros).

Z tej sali przez drzwi, znajdujące się nawprost, zostawiając na prawo drzwi do Muzeum Campana, które już znamy, wchodzimy na platformę schodów Muzeum Egipskiego, gdzie znajdujemy posagi i groty egipskie. Nie schodząc ze schodów, zwracamy się na lewo i wchodzimy do sal, jakie stanowiły niegdyś część starożytnego Muzeum des Souverains (Muzeum władców), a które dziś poświęcono bardziej nowoczesnym przedmiotom.

Sale starożytnego Muzeum des Souverains.

Sala I posiada sufit, ozdobiony medalionami i malowidłami; nad kominkiem wisi portret Anny Austriackiej, na-przeciwno—takiż sam portret Ludwika XIII: jej małżonka. Wiele wazonów z porcelany sewrskiej, a nawprost drzwi wchodowych wielki posąg ze srebra (dluta Chaudet'a), przedstawiający «Pokój.»

Sala II mieści w sobie alkowę, gdzie Henryk IV wydal ostatnie tchnienie; paradne łóże z XVI wieku, dar Piot'a; sufit złożony, po bokach portrety Henryka IV-go i Maryi Medycejskiej, drugiej jego żony.

Sala III, gdzie niegdyś mieściła się kaplica zakonu S-go Duchy (zakon ten założony został przez Henryka III-go w 1578 roku). W sali tej wisi portret Henryka II-go we wspianiałych złożonych starożytnych ramach i stoją przepyszne rzeźbione meble.

Sala IV (dawna sala Monarchii) zawiera fajanse włoskie z XVI-go wieku, z pracowni Urbino, Pesaro i t. d.

Sala V do czasów wojny w 1870 r. poświęconą była pamiątkom po Napoleonie I-szym, obecnie zawiera naczynia i wyroby z żelaza, jako to: rozmaite części zbroi, medale, uzbrojenia całkowite, pomiędzy którymi zasługuje na uwagę zbroja Henryka II.

Sala VI—zbiór Dienlafoy'a. Zawiera starożytności perskie i chaldejskie, pochodzące z sali trójkątnej pałacu Artakserksesa Mnemona.

Sala VII—zbiór Dieulafoy'a. Zawiera część wnętrza pałacu Artakserksesa Mnemona; zwoje i pieczęcie chaldejskie, assyryjskie i Partów; cegły z napisami i malaturami; część murów wraz z lwami, zdobiącymi pałac Artakserksesa. W środku zali znajduje się płaskorzeźba wyobrażająca grobowce w Suzie i Chaldei.

Sala VIII zawiera starożytności babilońskie i chaldejskie, cegły assyryjskie, statuetki z terrakoty, kamienia i marmuru.

W lewym kącie tej sali znajdują się drzwi, prowadzące na korytarz, przez który dochodzimy do przedsionka Muzeum przedmiotów sztuki z wieków średnich, Odrodzenia i czasów późniejszych.

Z tego przedsionka na prawo drzwi prowadzą do szerokiej galeryi, zawierającej zbiór szkiców mistrzów starożytnych —dar His de la Salle. Stąd male schody prowadzą na drugie piętro, gdzie mieszczą się: Muzea—Marynarki, Etnograficzne, Chińskie, Sala Szkatuł i sala dopełniająca Muzeum malarstwa.

Jeżeli chcemy zwiedzić te muzea, musimy wejść na drugie piętro i tam, skierowawszy się na lewo, znajdziemy dwie sale Muzeum marynarki i salę dodatkową malarstwa, zawierającą dawne szkoły: francuską, flamandzką, holenderską i niemiecką; stamtąd na prawo zwracamy się do głównej części Muzeum, a mianowicie do galeryi pirog, gdzie zauważyć możemy pirogi (długie łódki) całego wschodniego i zachodniego Archipelagu, i do galeryi handlu morskiego. Dalej widzimy Muzeum Etnograficzne i muzeum Chińskie, gdzie znajduje się korona Behanzena, dawnego króla Dahomeju; salę Szkatuł (salle des Boîtes), gdzie wystawione są szkice Rafaëla, Michała-Anioła, Leonarda da Vinci, Tycjana i innych wielkich mistrzów (sala otwartą jest codziennie od 2-giej do 4-tej lub 5-tej pp. z wyjątkiem niedziel i poniedziałków).

Zwiedzwszy to wszystko, wracamy znów aż do małych schodów, po których weszliśmy na drugie piętro i, zwracając się na prawo, wchodzimy do Muzeum przedmiotów sztuki z czasów średnich, Odrodzenia i epoki bieżącej.

Muzeum przedmiotów sztuki zajmuje siedm pokoi, w których zbiory rozłożone są w następujący sposób:

Przedśionek i pokój I—Zbiory fajansów arabskich.

Pokój II—Meble i ozdoby dekoracyjno-tapicerskie.

Pokój III—Meble i ozdoby dekoracyjno-tapicerskie.

Pokój IV—Fajansy francuskie Bernarda Palissy z XVI wieku; fajansy z Nevers z XVI i XVIII w.; fajansy z Rouen i fajansy z Saint-Porchaire (ze zbioru Sauvageot'a), prócz tego piękny obraz: Tryumf Amfitryty.

Pokój V—w witrynach—naczynia z gliny tłoczonej. Na ścianie piękne malowidło, przedstawiające «Jesień.»

Pokój ten łączy się na prawo z galerią His de la Salle i ze zbiorami Thiersa, o których będzie mowa niżej.

Pokój VI—Rzeźby na kości słoniowej, figurki, szkatulki. Nad jedną z wielkich rzeźbionych szkatuł olbrzymich rozmiarów obraz religijny o trzech częściach; tkanina z XV-go w.

Pokój VII—w witrynach szkła oryginalne weneckie.

Ztąd przechodzimy prosto do Muzeum rysunków.

Muzeum rysunków zawiera prześliczny zbiór szkiców i rysunków wielkich mistrzów szkoły francuskiej, flamandzkiej, włoskiej i niemieckiej.

Pokój I (Sala 14-ta). W tej sali zwracają uwagę portrety znakomitego pastelowego malarza Latour'a i weneçyanki Rosalby Carriera. Na prawo znajdują się portrety Latour'a i Chardin'a, malowane przez nich samych; na lewo takież portret Pani de Pompadour; pośrodku śliczna marmurowa statuetka Pigalle'a, przedstawiająca Dziecię z klatką. W witrynach z każdej strony wystawiono piękną kolekcję tabakierok, emalii i miniatur, pochodzących z daru Lenoir'a.

Z tej sali wchodzimy na prawo do t. zw. *Muzeum Thiersa*.

Muzeum to składa się z dwóch sal. zapelnionych zbiorami Thiersa i z gabinetu do pracy. Wszystko to prezydent trzeciej Rzeczypospolitej francuskiej ofiarował Muzeum Luwrui. Piękne te zbiory składają się z różnego rodzaju starożytności egipskich i greckich, z terrakot z czasów Odrodzenia i późniejszych, z bronzów, marmurów, kości słoniowej, drzewa rzeźbionego i inkrustowanego, ze szkiele weneckich, z porcelany japońskiej, chińskiej i innej, z akwarel, obrazów i malowideł chińskich, z bronzów japońskich i chińskich, z emalii, biżuteryi i wschodnich wyrobów złotych. W pierwszej sali na prawo wisi portret ofiarodawcy, pendzla Bonnat'a.

Z Muzeum Thiersa wracamy do sali pastelów, a ztamtąd wchodzimy do pokoju II Muzeum rysunków.

Pokój II (Sala 13). Rysunki i szkice szkoły francuskiej. W głębi sali widzimy stare malowidła na jedwabiu, ofiarowane przez Karola V katedrze Narbońskiej, jako antepedia do ołtarzy.

Pokój III (sala 12) zawiera rysunki szkoły francuskiej i niewykończony obraz Davida: «Przysięga w sali Jeu de Paume.»

Pokój IV (sala 11) Plany rysunków, wyborne szkice Davida, Gerarda, Gericaulta, Girodeta, Grosa, Isabey'a, Prudhon'a i innych. Malowane kartony szyb, zdobiących kaplice de Dreux i S-go Ferdynanda—Ingesa i portrety ołówkowe—Heima.

Pokój V (sala 10) opracowane szkice i rysunki Watteau, Bouchera, Vanloo, Fragonarda i innych.

Pokój VI (sala 9)—szkice i rysunki Claude Lorraina, Lebruna, Girardona, Coypela i innych.

Pokój VII (sala 8)—reszta rysunków szkoły francuskiej i piękny zbiór miniatur (dar. Perin'a).

Pokój VIII (sala 7) — plany obrazów Holbeina, Alberta Dürera i innych (szkoła niemiecka).

Pokój IX (sala 6)—obrazy pastelowe przeważnie opracowane.

Małeńkie drzwi prowadzą do Muzeum marynarki na 2-gie piętro.

Pokój X (sala 5)—plany rysunków i szkiców malarzy flamandzkich i holenderskich, głównie Rembrandta, Teniersa, Rubensa, Van Dycka i innych. Na sklepieniu «Tryumf Maryi Medycejskiej»—Carolusa Durana.

Pokój XI (sala 4)—szkice i rysunki szkoły włoskiej. Na sklepieniu: Boska mądrość, dająca prawa królom i prawodawcom. Wazy z brązu—Biennais'a i wielki wazon z porcelany sewskiej.

Pokój XII (sala 3)—Rysunki szkoły włoskiej: wielki szkic do obrazu Juliusza Romain'a. Na sklepieniu: Prawo, schodzące na ziemię.

Pokój XIII (sala 2). Rysunki i szkice największych malarzy włoskich. Wielkie obrazy Juliusza Romain'a. Na sklepieniu widać: Francję, otrzymującą Charte z rąk Ludwika XVIII.

Pokój XIV (sala 1). Plany i wzory rysunków pierwszych mistrzów szkoły włoskiej. Wielki obraz Juliusza Romain'a. Na sklepieniu: Francja, zwyciężająca w Bouvines.

Wychodząc z tej ostatniej sali, znajdujemy kamienne schody, prowadzące do sali szkatuł (des Boites) i do Muzeum marynarki.

Po tych schodach schodzimy w niedziele i święta, ażeby zwiedzić dół.

Sala bronzów starożytnych. Po wyjściu z ostatniej sali rysunków, zostawiamy na prawo schody i wchodzimy do przedsionka, gdzie przepyszne podwoje z rzeźbionego żelaza prowadzą wprost do sali bronzów starożytnych (dawniejszej kaplicy starego Luwru).

Sala zawiera statuetki, wazony, biusty, przedmioty gospodarskie, świeczniki, kaski, zausznice, kolce, lance i t. p.

Z Muzeum bronzów wchodzimy naprzeciwko do sali La Caze, z kąd po wielkich schodach Henryka II schodzimy na dół. Tam zwracamy się na prawo i wchodzimy do Muzeum rzeźby starożytnej.

Luw. Galeria rzeźby.

Sale parterowe. Sale na parterze zajęte są przeważnie dziełami rzeźby i dzielą się na:

Sale rzeźby starożytnej.

Sale rzeźby nowożytnej.

Sale rzeźby wieków średnich i Odrodzenia.

Muzeum Egipskie.

Muzeum Assyryjskie i Azyi Mniejszej.

Rzeźby starożytne. Pierwszą salą, do której wchodzimy, kierując się na prawo od schodów Henryka II, jest t. zw. *Sala Karyatyd*, biorąca swoją nazwę od wspaniałych karyatyd znakomitego rzeźbiarza Jana Goujona. Przypomnijmy tutaj dla pamięci, że jestto sala, w której Henryk IV brał ślub z Małgorzatą Walezyanką i że po morderstwie, spełnionem przez Ravallac'a tutaj na trybunie, podtrzymywanej przez Karyatydy, złożono martwe zwłoki króla.

Tutaj i Molière grał pierwsze swoje sztuki.

W liczbie rzeźb, znajdujących się w sali, zasługują na uwagę:

Bachus; olbrzymi i wspaniały świecznik, przedstawiający fragment starożytny, przystosowany do pojęć nowożytnych; posąg Herkulesa w wieku młodzieńczym.

Pośrodku sali wznosi się posąg Bachusa, starożytny wazon Borgiów z rzezbami o tematach bachicznych i dwie wazy antyczne z żyłkowanego alabastru, znalezione w XVIII wieku w Marmorata. Ustawione w dwóch przeciwnych końcach sali tworzą niezwykle zjawisko oddawania dźwięków. Jeżeli dwie osoby pochylone nad niemi zaczną mówić, dźwięk przenosi się tak wyraźnie, że się wzajem porozumiewać mogą.

W dalszym ciągu zauważyć możemy na lewo: Wenus-Afrodyte (główka nowoczesna); Jowisz; Wenus, wychodząca z muszli; Pluton-Jowisz; Dziecko z gęsią; Aleksander Wielki (głowa dorobiona znacznie później); Wenus w kąpieli.

W głębi sali między dwoma filarami:

Jowisz Wersalski (wspaniały posąg kolosalnych rozmiarów); po prawej stronie Posidoniusz—filozof grecki i na lewo Demostenes.

Cała głębia sali Karyatyd stanowi przedsionek, ozdobiony pięknym nowoczesnym kominkiem; przed kominkiem piękna grupa Herkules ze swym synem, przed oknem Hermafrodyta Borgiów.

W dalszym ciągu za salą karyatyd idzie korytarz *Pana*, gdzie na prawo znajduje się wejście do sal jeszcze niższych (*souterraines*).

Sale dolne (sutereny). W roku 1883-cim administracya Luwru poleciła architektowi Guillaume zrobić podkop dla

zaprowadzenia kaloryferów pod salą karyatyd i Muzeum starożytności.

Za pierwszym jednak uderzeniem motyki, ochotnicy napotkali pod salą karyatyd ślady dawnego Luwru Franciszka I-go, a mianowicie odkryli szeroką niską salę, zwaną salą Filipa Augusta. Posuwając dalej roboty, w prawym rogu znaleziono małą cysternę, dominującą nad Sekwaną, z której rozciągał się widok na podwórze Luwru, nareszcie znaleziono jeszcze kawałek starych murów, na którym zachowała się dość dobrze, wyryta prawdopodobnie przez któregoś z robotników, karykaturalna trąbka z czasów Karola IX.

Dzięki tym odkryciom i zreczności p. Guillaume, który wznosząc nowe urządzenia, umiał uszanować te pozostałe resztki, możemy dzisiaj odtworzyć dokładnie plany dawnego Luwru.

Te sale dolne, w których znaleziono resztki sklepień łukowych, kości ludzkie i kawałki płyt kamiennych z XIII w., wystawione w witrynach w sali Filipa Augusta, zwiedzać można w poniedziałki od 1-szej do 3-ciej pp. po otrzymaniu karty wejścia od zarządzającego Luwrem.

W towarzystwie stróża schodzimy po starożytnych schodach Karola V, do których wejście prowadzi przy wyjściu z sali Karyatyd w korytarzu *Pana*.

W galerii *Pana* zauważyć możemy posąg Marsa Borgiów, sklepienia wspaniale malowane a w dali największy skarb muzeum «Wenus Milońska.»

Przeszedłszy korytarz, do którego jeszcze wrócimy, wchodzimy do *Sali Tybru*.

Sala Tybru. W sali tej widzimy stojących pod ścianami czterech satyrów podtrzymujących kolumny sceny jednego ze starożytnych teatrów. Przed tem wspaniałem dziełem znajduje się kolosalna statua Tybru, w postawie śpiącej, opiekującego się Romulusem i Remusem, których karmi lwica.

W środku sali, na piedestale, ozdobionym płaskorzeźbą, stoi posąg Dyany-lowczyni.

Z sali Tybru przechodzimy do sali Gladiatora waleczącego; dalej Venus Genitrix; na prawo—Merkury Richelieu'go i posąg Hygei; na lewo Merkury na giełdzie, Amor, Marsyas i Amor i Psyche.

Ztąd wchodzimy do sali Minerwy-Pallady.

Sala Minerwy-Pallady, w której zwraca uwagę na lewo posąg «Uwielbiająca» —dalej, pod drugą z arkad, otaczających salę, statua Polihomnii i sarkofag Dziewięciu Muz, pod trzecią nareszcie takiż sarkofag Minerwy-Pallady, od którego sala wzięła swe nazwisko. Pośrodku znajduje się Apollo Sauroc-

tone, Venus z Arles, Geniusz odpoczynku i starożytna waza, ozdobiona maskami.

Sala Melpomeny — olbrzymi posąg Melpomeny, muza Tragedyi; na prawo Apollo; na lewo Merkury. Przed tym posągiem widzimy piękną mozaikę współczesną Belloniego.

Teraz przechodzimy na lewo, gdzie znajduje się:

Sala Wenus Miłońskiej. W środku posąg Wenery Miłońskiej — skarb i ozdoba Luwru, najpiękniejsza ze wszystkich rzeźb starożytnych, znaleziona na wyspie Milo w 1821 r. i ofiarowana Ludwikowi XVIII przez markiza de Rivière.

Miedzy dwiema salami — Venus z Falerone.

Na lewo znajduje się:

Sala Psyche. Na prawo dwie wsporniki podstawy: jedna z Cererą — druga z Bachusem.

Na lewo — Psyche.

Pomiędzy dwiema salami — Wenus Afrodyte.

Sala Adonisa. Na lewo — Herkules odpoczywający; wsporniki sarkofag, na którym zwracają uwagę Trytony i Nereidy. Pod ścianą Adonis na polowaniu, raniony przez dziką, umiera w obecności zasmuconej Wenery. Na lewo sarkofag z Bachusem, pokryty płaskorzeźbami. Miedzy dwiema salami — Wenus wychodząca z morza.

Sala Hermafrodyty Welletryjskiej. Na prawo — Hermafrodyta podczas snu; na lewo — Minerwa. Miedzy dwiema salami — Wenus Afrodyte.

Sala Medei. Na lewo: Trzy Gracje i cudny sarkofag, przedstawiający Zemstę Medei; na prawo Flora i Merkury.

Korytarz Pana. Tutaj po prawej stronie widzimy Najadę, dalej Minervę i Dyannę; po lewej — posąg siedzącego Pana.

Ztąd, zostawiając na prawo salę Karyatyd, przybywamy do sali greckiej.

Sala grecka (dawniej sala Fidiasza). Piękny plafon pendzla Prud'hona, przedstawiający Dyannę, błagającą Jowisza. Pod ścianami płaskorzeźby, pochodzące ze świątyni Jowisza w Olimpii; kawałki fryzów z Partenonu i płaskorzeźby z wyspy Thasos.

Środek sali zajmuje Junona i dwa posągi Apollina.

Z sali greckiej wchodzimy do wielkiej okrągłej sali, zwanej salą Rotundy.

Sala Rotundy. Pośrodku sali znajduje się statua Marsa, przezywana niegdyś Achillesem. Na prawo widzimy: Nymfę, Marsa, Merkurę i Apollina; na lewo: Cererę, Bachantkę i Melpomenę; z dwóch stron okna stoją posągi Poluksa i Apollina.

Z sali Rotundy przechodzimy na lewo i kierujemy się ku t. zw. *Salom Imperium rzymskiego*.

1-sza, Sala Mecenasa. Tutaj zaraz przy wejściu widzimy Sylena i Bachusa w płaskorzeźbie, na lewo—wielką głowę Karakalli, olbrzymie popiersie Mecenasa i posąg Nerona; na prawo—płaskorzeźby rzymskie, Sylla; w środku sali—prześliczna fontanna starożytna. Malowidła na suficie wykonane przez Meyniera.

2-ga, Sala Mitrasy. Sala ta zawiera kilka płaskorzeźb, odnoszących się do kultu Mitrasy (boga słońca). Najważniejsza z tych płaskorzeźb przedstawia bóstwo, uderzające szpadą w szyję powalonego byka.

Dalej widzimy tutaj mnóstwo popiersi cesarzowych i cesarzów rzymskich. Na prawo Konstantyn Wielki i Germanicus; na środku Adryan i Sabina, jako Mars i Wenus. Malowidła na suficie wykonane przez Romanello.

3-cia, Sala Pokoju. W środku tej sali znajduje się posąg Minerwy siedzącej z porfiru czerwonego i posągi cesarzów rzymskich. Sufit pendzla Romanello.

4-ta, Sala Septima Sewera. Sufit—Romanello. Posągi: Pertinaksa, Juliana Apostaty i t. d.; popiersia: Wersa, Komodusa, Septima Sewera, Karakalli, Gety, Antinousa i t. d. W środku statua Mammi.

5-ta, Sala Antoninów. Popiersia i posągi różnych cesarów rzymskich. W środku olbrzymi posąg Marka Aureliusza i statua Trajana w postawie siedzącej. Na lewo przed oknem głowa Lucylli znacznie powiększona. W głębi t. zw. okno Karola IX. Sufit malowany przez Romanello.

6-ta, Sala Augusta (na prawo). Tutaj na środku zwraca uwagę niezmierniej wielkości głowa Antinousa, dalej wspaniały posąg jednego z mówców rzymskich, jako Merkurego, podawanego niekiedy za Germanikusa; głowa—Rzym wyobrażająca (na kasku Romulus i Remus karmieni przez wilczyce). W głębi posąg Augusta, przepysznie drapowany. Przed posągiem piękna mozaika, złożona z dziewięciu części. Sufit malowany przez Matout.

Z sali Augusta wracamy do okragłej sali Rotundy, a ztamtąd na lewo wchodzimy do przedsionka Daru.

Przedsionek Daru napelniony jest sarkofagami, posągami i kolumnami różnych pochodzeń i początków. Na środku posągi niewolników barbarzyńskich i piękna mozaika, przedstawiająca sceny i prace w polu, w rozmaitych porach roku. Na prawo pod oknami Najada i Bachus śpiący.

Ztąd, pod sklepieniem wielkich schodów Daru, przecho-
dzimy kilkanaście kroków na lewo i wchodzimy do nowej sali,
zwanej salą starożytności północnej Afryki.

Sala starożytności północnej Afryki przedstawia zbiór pla-
skorzeźb z Kartaginy i Filippei, posagi Dioskura i kilka in-
nych, wspaniałemi ozdobione draperjami; ciekawe napisy,
między któremi pierwsze miejsce zajmuje dedykacya z roku
198 na pamiątkę swobód Septymusa Sewera i Karakalli. Ztąd
wracamy znów na platformę schodów, schodzimy osiem sto-
pni i wchodzimy do galeryi Denon.

Galerya Denon zawiera bronzы, imitujące antyki i arcy-
dzieła Watykańskie, kilka posągów obtluczonych i sarkofag,
przedstawiający sceny z podania o Achillesie.

Wyszedszy z galeryi, znajdujemy się w przedsionku
Denon, w którym stoi kilka posągów z marmuru i bronzu,
i ztąd wchodzimy do galeryi Molien.

Galerya Molien zawiera rzeźby starożytne z kamienia
i marmuru, po większej części uszkodzone, i wielką mozaikę
byzantyjską.

Z galeryi Molien wracamy do przedsionka Denon, wy-
chodzimy na podwórze Karuzelu, przechodzimy pod pawilo-
nem Sully i wracamy się bezpośrednio na lewo, ażeby zwie-
dzić Muzeum rzeźby nowożytnej (2-gie drzwi na lewo).

Rzeźby nowożytne. Rzeźby nowożytne wystawione są
w sześciu salach, podług planu podanego poniżej:

Sala Puget'a zawiera w środku Herkulesa, Milona z Kro-
tony i Perseusza, oswobadzającego Andromedę—dłuta Pu-
get'a; dalej Factusa—dłuta Theodon'a; popiersia Boileau, Se-
guier'a, Mansart'a i Colbert'a; Cztery pory roku—dłuta Le-
gros'a, Atlas—Theodon'a; płaskorzeźbę; Aleksandra i Dyoge-
nesa; grobowiec Mazariniego—Coysevox'a; posagi bronzowe
Ludwika XIII, Ludwika XIV i Anny Austryackiej—Simona
Guillain.

Sala Coysevox'a (na lewo od sali Puget'a)—posąg księżnej
Burgundzkiej; popiersia — Richelieu'go, Mazarini'ego, Bos-
suet'a, Colbert'a, Lebrun'a i Mignard'a. Faun—Le Paultre,
Rodan—Coysevox; Venus przysiadająca—Coysevox, Amfitryta
—Mich. Anguier; Pasterz i mały satyr—Coysevox. W śro-
dku monument grobowy Le Longuevilla—F. Anguier; Nimfa
w muszli—Coysevox i dwa posagi księcia i księżnej de la
Vieuville w postawie klęczące.

Sala Coustou (na prawo od sali Puget'a)—Posagi Juliu-
sza Cezara, Dyany i Wenus w kąpieli, Amaltei, Hannibala,
Ludwika XV, Merkurego i Maryi Leszczyńskiej. W środku
—Adonis, Prometeusz i Amor.

Sala Houdona.—Dyana, posąg z brązu—Houdon'a, Bachantka—Pajou, Amor—Bouchardon, Psyche—Pajou, księżę Richelieu, Śmierć Abła—Stoni, Faun śpiący—Bouchardon, Miłość i przyjaźń—Pigalle; Amalteia—Julieu; popiersia Mira-beau, pani Dubarry, J. J. Rousseau, Bufon'a i innych.

Sala Chaudet'a—zaczynając od prawej strony—Wiktorya (Zwycięstwo) z brązu, Katon z Uttyki—Rude; Żołnierz z pod Maratonu—Cortot; Epaminondas—Bridau; Biblis zamieniony w fontannę—Dupatey; Amor i Psyche—Canova; Salmas—Bosio; Zefir i Psyche—Ruxtiel; Nisus i Euryala—Roman; Amor i Psyche—Delaistre; Dafnis i Chloe—Cortot; Homer—Roland. W środku sali: Forbas i Edyp—Chaudet; popiersie pani Dumont—Dumont; Mucius Scewola—Descine; Arystea—Bosio.

Sala Rude'a—na prawo: Spartakus—Foyatier; Ludwik XI—Jaley; Maurycy Saski—Rude; Joanna d'Arc—Rude; Rozpacz—Perraud; Napoleon, budzący się w nieśmiertelności—Rude; Safo—Pradier; Rybak tańczący—Duret; Tezeusz, zwyciężający Minotaura—Ramey; Dzieciństwo Bacchusa—Perraud; Taniec, model grupy, zdobiącej front Wielkiej Opery—Carpeaux. W środku sali—4 części świata—Carpeaux; Merkury (z brązu)—Rude.

Z sali Rude'a wracamy do pierwszej sali Puget'a. Wyszedszy z Muzeum rzeźby nowożytniej, idziemy w stronę mostu des Arts. Na lewo od pawilonu tego nazwiska, na temże samem podwórzu znajduje się Muzeum rzeźby wieków średnich i Odrodzenia.

Muzeum rzeźby wieków średnich i Odrodzenia znajduje się w podwórzu honorowem Luwru, na lewo od pawilonu des Arts.

Z przedsionka na lewo idą dwie sale obecnie wykończane, na prawo zaś:

Sala chrześcijańska zawierająca płaskorzeźby, sarkofagi i napisy, mozaiki rzymskie i tunetańskie, części naczyń glinianych i t. zw. lampy chrześcijańskie.

Na prawo znajduje się sala mniejsza, obecnie reorganizowana. Gdyby wejście do niej było jeszcze wzbronione, musimy wrócić do przedsionka i ztamtąd dopiero wchodzimy do sali Jana Goujon'a.

Sala Jana Goujon'a. W środku sali zwraca uwagę przepiękna grupa Dyany-łowczyni z jeleniem i psami—pochodząca z zamku Anet. Dalej grupa trzech Gracy, czy też trzech cnót teologicznych, przeznaczona jako monument Henryka II-go i Katarzyny Medycejskiej; Złożenie do grobu, grupa złożona z czterech osób, z kaplicy św. Genowefy; wspaniała kominek z zamku Villeroy; kolumna z posągami; pomnik konetabla

Montmorency; mauzoleum rodziny de Cossé-Brissac; popiersia: Henryka II, Karola IX, Henryka III i innych; na prawo od pierwszego okna — nadzwyczaj ciekawa płaskorzeźba, przedstawiająca Sąd Daniela.

Na prawo od sali Jana Goujona, wchodzimy do *Sali Michała Anioła*.—Tutaj uderza nas przede wszystkim wspaniały portyk z XV wieku z palacu Stanga w Kremonie; płaskorzeźby szkoły florentyńskiej, włoskiej i miłośkiej; Chrystus umarły z XVI wieku; Dwaj niewolnicy—dłuta Michała Anioła; Herkules zwyciężający smoka i Jazon (obydwa z brązu). Nimfy z Fontainebleau (z brązu)—Benvenuto Cellini.

Żąd wchodzimy znów na prawo do *Sali VI-ej*, zawierającej: popiersia imperatorów rzymskich (z XVI w.), posąg przyjaźni—dłuta Olivieri, posąg Ludwika XII, posagi szkoły włoskiej.

Teraz wracamy do sali Jana Goujona i udajemy się wprost do sali Michała Colomb'a, która łączy się bezpośrednio z salą Goujona.

Sala Michała Colombe—sala ta zawiera płaskorzeźby z XV wieku, jak np. Święty Jerzy, zwyciężający smoka—dłuta Michała Colombe; N. M. Panna z Dzieciątkiem Jezus; brązowe popiersia Franciszka I-go i Joanny d'Alesso; w środku sali prześliczna rzeźba Merkury i Psyche,

Sala wieków średnich przedstawia posagi w marmurze z XIV wieku — szkoły francuskiej; drzwi domu z XV wieku, pochodzące z Walencji, a obecnie przystosowane do potrzeb muzeum, prowadzą do następnej sali.

Sala Andrzeja Beauneveu.—Posagi z marmuru, pochodzące z XIV wieku i częścią z XV-go—pomiędzy nimi zwracają uwagę: posąg Filipa VI (przypisywany Andrzejowi Bedeneveu), księcia d'Evreux i Katarzyny d'Alençon; na kolumnach popiersia Karola VII i Maryi d'Anjou; statua Blanki de Champagne (z miedzi, wykonana w Limoges w XIV wieku) i nakoniec grobowiec Filipa Pot, pochodzący z opactwa de Cîteaux. Jest to dzieło niezmiernie ciekawe i wielkiej wartości artystycznej.

Po za grobowcem Filipa Pot zaczyna się korytarz, który prowadzi do Muzeum egipskiego, obok wielkich schodów, wiodących do starożytności egipskich. Pomijamy te schody i wchodzimy na prawo do Muzeum egipskiego, gdzie już w przedsionku zauważyć możemy posagi, statuetki i groby egipskie.

Muzeum egipskie (parter na prawo pod kolumnadą). Muzeum egipskie przedstawia zbiór sfinksów, płaskorzeźb, kolumn, napisów, obelisków i sarkofagów.

Na uwagę zasługują tutaj: grobowiec z jednego kamienia z epoki Amazysa; sarkofag Ramzesa III i Horusa; statua Sebekhotepa III (na 2,000 lat przed erą chrześcijańską); statua Seti II; podstawa obelisku z Luksoru; statua Ramzesa II; sarkofag z czasów 26-ej dynastyi; sarkofag Tako; część świątyni z Filoku; podstawa olbrzymiego posągu jednego z królów 12-tej dynastyi; przy wyjściu dwa wielkie sfinksy z różowego granitu; w środku—pilastr z kapitelem z Bubastis. Na jednej stronie tego pilastru znajduje się płaskorzeźba kolorowana, przedstawiająca króla Seti I-go i boginię Hathor.

Wyszedszy z Muzeum egipskiego, przechodzimy pod sklepieniem i znajdujemy się wprost Muzeum starożytności Azji Mniejszej.

Muzeum assyryjskie i Azji Mniejszej. (Na parterze na lewo pod kolumnadą).

W przedsionku zaraz widzimy płaskorzeźby z Niniwy i z pałacu Sargona (VIII wiek ery przedchrześcijańskiej).

1. *Sala assyryjska* przedstawia zbiór niezmierniejszej ilości ciekawych zwierząt fantastycznych, skrzydlatych głów ludzkich, figur ludzkich olbrzymiej wielkości, znacznej ilości płaskorzeźb, obrazów i kamieni, pokrytych napisami, prawie niemożliwymi do odczytania, ulamków, pochodzących z pałacu Sardanapala z Niniwy (z VII wieku przed Chrystusem), jak również części posągów chaldejskich.

2. *Sala assyryjska i fenicka.*—Sarkofagi, płaskorzeźby, pokryte rysunkami z napisami. W witrynach—kolie z agatów i koralu, posążki, statuetki i przedmioty użytku praktycznego.

W przedsionku, znajdującym się u podnóża schodów, prowadzących do sali Diculafoy, znajdują się sarkofagi fenickie wielkiej starożytności, i popiersia, pochodzące z Kartaginy.

Na prawo od schodów znajduje się *sala żydowska* (Judejska), w której zebrane są starożytności judejskie, jakoto: sarkofagi, kamienie, napisy, płaskorzeźby i t. d., pochodzące przeważnie ze zbioru Sauley.

Na lewo od schodów znajdują się trzy sale:

1-sza *Sala fenicka i cypryjska.* Ulamki architektoniczne, kapitele, napisy, wielka ilość waz z Amathontu (wyspa Cypr), sarkofagi z Kneifedli, blisko Tyru.

2-ga *Sala Miletu* zawiera zbiór, ofiarowany Muzeum przez Rotschildów, z wykopalisk, znalezionych w Azji Mniejszej w głębi Meandru. Poszukiwania tam czynione były na koszt baronów Rotschildów.

Dalej znajdujemy tutaj przedmioty starożytne, pochodzące w znacznej części z ruin świątyni Apollina Didymejskiego: masywny lew z marmuru białego; trzy narożne półkolumny, ozdobione gryfami; dwie kolumny z palmowemi liśćmi pośrodku, kilka wiązań, ozdobionych Chimerami; nareszcie dwie olbrzymie podstawy, które podtrzymywały dziecięce kolumn głównej fasady świątyni.

3. *Sala Magnezyi* zawiera rzeźby z Magnezyi, Meandru i Efezu, części świątyni Artemis Leucophryne, a mianowicie fryz, stanowiący jedną z najpiękniejszych kompozycji, jakie nam się dostały z epoki starożytnej, a przedstawiający walkę z Amazonkami. W środku sali wielka ilość waz, znalezionych w Pergamie.

Oto i wszystkie najważniejsze i najwięcej warte widzenia osobliwości Luwru. Rozumie się, że w Przewodniku naszym wybraliśmy tylko te, które, czy to niezwykłą pięknoscią, czy wartością historyczną wybiły się na plan pierwszy, pomijając dla szczupłości miejsca wiele rzeczy pięknych, lecz mniej

Muzeum Luksemburskie.

wybitnych. Myśmy wskazali tylko porządek, w jakim należy zwiedzać te, nieledwie najbogatsze zbiory świata, aby wrażenia układać się mogły w pewien systematyczny całokształt. Resztę pozostawiamy smakowi i osobistym upodobaniom turysty.

Wyszedszy z Luwru przez drzwi Muzeum assyryjskiego, znajdziemy się pod kolumnadą, która doprowadzi nas do placu Saint-Germain-l'Auxerrois; tam, skierowawszy się na lewo, wchodzimy na ulicę Rivoli, która wiedzie prosto do Palais Royal.

Muzeum Luksemburskie.

Muzeum Luksemburskie znajduje się w ogrodzie Luksemburskim (strona lewa) i dostępnem bywa dla publiczności codziennie z wyjątkiem poniedziałków: latem od 9-ej rano do 5-ej p.p., zimą od 10-ej rano do 4-ej p.p. W niedziele i święta od 10-ej rano do 4-ej p.p.

Wejście do niego prowadzi od ulicy Vaugirard, naprzeciwko ulicy Férou. Muzeum Luksemburskie, nazywane także Muzeum artystów współczesnych, niegdyś zajmowało pałac Luksemburski, obecnie przeniesione zostało do dawnej oranżeryi ogrodu, powiększonej nowemi budynkami.

Muzeum to, znakomicie podzielone i oświetlone, zawiera właściwie dwa muzea:

1-sze *Muzeum rzeźby, medalów i przedmiotów sztuki*, zajmujące jedną galeryę, mającą 432 metry kwadr. przestrzeni.

2-gie *Muzeum malarstwa*.

Przeszedłszy za kratę, oddzielającą małe podwórze przed muzeum od ulicy, przybywamy przed fasadę, podtrzymującą fronton gmachu. Na frontonie przedstawiona jest Francya, ofiarująca palmy i korony Rzeźbie i Malarstwu—Crauka. Pod tem widnieje napis: «Muzeum narodowe Luksemburgu» (*Musée national du Luxembourg*); dalej po jedenastu szerokich stopniach wchodzimy do obszernego przedsionka, skąd kierujemy się prosto do galeryi rzeźby, która pomiędzy innemi posiada kilka witryn z medalami i przedmiotami sztuki. Po zwiedzeniu tej galeryi, wchodzimy do sal malarstwa. Ponieważ w Muzeum Luksemburskiem wystawiane bywają dzieła sztuki właściwie tylko czasowo, przed wysłaniem ich do Muzeum Luwru i do muzeów prowincjonalnych, przeto niepodobniestwem jest podać tutaj jakikolwiek, choćby tylko przybliżony katalog. W tym wypadku radzimy nabyć na miejscu mały katalog za 45 centymów, który oprowadzi nas po salach w ich porządku numeracyjnym.

Muzeum des Thermes i Hotel Cluny.

Muzeum to znajduje się na bulwarze Saint-Michel, wejście od ulicy Du Sommerard 24. W muzeum znajdują się bogate zbiory starożytności narodowych i obcych z wieków średnich i Odrodzenia.

Muzeum Cluny otwarte jest dla publiczności codziennie, z wyjątkiem poniedziałków i niektórych świąt, od 1-go kwietnia do 30 września od 11-ej rano do 5-ej p.p.; od 1-go października do 31-go marca — od 11-ej rano do 4-ej po południu.

Do ogrodów wchodzi się przez drzwi hotelu Cluny. Karta wejścia wydawana bywa przez sekretaryat muzeum.

Pałac Termów, na ruinach którego zbudowano hotel Cluny, a z którego pozostała jeszcze jedna sala nienaruszona ze swemi starożytnemi sklepieniami, stanowi jeden z najstarszych zabytków Paryża; budowę jego odnoszą do czasów panowania Konstantyna Chlorusa, a kronikarze zapewniają, że tutaj w 360 roku Julian Apostata został obwołany cesarzem.

Wejście do muzeum Cluny.

Ruiny pałacu w 1340 r. były oddane opactwu Cluny, które cokolwiek później zaczęło budowę hotelu dla swoich księży. Budowa ta jednak, prowadzona w dalszym ciągu przez Jacka d'Amboise, skończona została zaledwie na początku XVI-go wieku.

Stawszy się własnością narodową podczas rewolucyi, Hotel Cluny był odstąpionym w prywatne ręce, aż do roku 1843, kiedy państwo zdobyło go znowu, jak również i zbiory, które A. du Sommerard umieścił tutaj w roku 1833.

Hotel Cluny jest jedynym zabytkiem Paryża, który utrzymał swój wygląd pierwotny; prace przy odnowieniu go były prowadzone z całą starannością i ostrożnością, aby nie tylko

zewnątrz ale i wewnątrz zachować jego pierwotną czystość i oryginalność stylu i charakteru.

Założone według prawa z 1843 r., muzeum Termów i Hotel Cluny, które zawierały do tej chwili zaledwie 1,400 sztuk, obecnie posiadają więcej niż 13,000 przedmiotów najbardziej interesujących.

Podział muzeum. Wszedłszy na główne podwórze Hotelu Cluny przez wielkie drzwi, prowadzące z ulicy Du Sommerard, otoczone wiązką eleganckich rzeźb współczesnych, czy to przez małe drzwi, znajdujące się z boku, a które godne są uwagi z powodu rzeźby, wznoszącej się nad nimi, porzucamy życie współczesne i znajdujemy się w pełni wieków średnich. Ogrodzenie zewnętrzne stanowi mur zębaty, pod którym dawniej szła droga patrolów bezpieczeństwa; pawilony łączą się z głównym gmachem hotelu.

Główny gmach i oba skrzydła są gęsto poprzeryzane krzyżującymi się oknami i tworzą piękne, nadzwyczaj jasne galerie na wszystkich piętrach.

Niezmierna ilość szczytowych okien, przepyszenie wykonanych z rzeźbionego kamienia, wznosi się nad dachem szyfrowym; wielka wieża, która ze swej wysokości panuje nad całym gmachem, ma na wierzchołku kamienną ażurową balustradę z herbami domu Amboise—założycieli hotelu. Lewe skrzydło opiera się na czterech arkadach, ozdobionych rzeźbionymi kwiatami i płaskorzeźbami; prawe skrzydło trzema frontami wychodzi na ogrody, otaczające hotel i pałac rzymski. W rogu podwórza na prawo, naprzeciwko starożytnej studni, ozdobionej armaturą z żelaza, niezwykle pięknej i oryginalnej roboty, znajduje się wejście do muzeum.

Wchodzimy tam przez wielkie podwoje, ozdobione herbami domu Amboise, które znajdujemy wszędzie, tak na zewnątrz, poczynawszy od wrót, aż do obramowań okien szczytowych, jak na wewnątrz, na konsolach, słupach, podpierających sufity i we wszystkich motywach ozdób w komnatach i galeriach.

Parter. Widok wewnętrzny galerii hotelu odpowiada najzupełniej ich zewnętrznej architekturze. Wszystkie sale, pomimo odnowienia, utrzymane są w stanie pierwotnym z wielkimi starożytnymi kominkami, ze słupami, podtrzymującymi sklepienia; dekoracye sal są w najzupełniejszej harmonii z meblami, rzeźbami a przedmiotami sztuki, jakie zawierają.

Meble i starożytności. Sala I. Znajdujemy tu kilka starożytnych kufrów a w witrynach dokładnie zachowane instrumenty.

Sala II. Kominek wykonany w 1562 r. przez Hugo Lallement; kolekcya starożytnego obuwia wszystkich narodów;

działa grawera Juliusza Jacquemarta i barona Schwiter; kilka mebli renesansowych, ozdobionych figurami i grupami z drzewa w stylu wieków średnich i odrodzenia. Pomiedzy innymi zwraca uwagę wielki obraz: «Złożenie do grobu,» szkoły flamandzkiej z XVI wieku.

Sala III. Dwa wielkie i piękne obrazy kościelne; meble i grupy z drzewa rzeźbionego; klęcznik; stalle z kościoła szwajcarskiego; naczynia gliniane z wieków średnich i w witrynach kolekcya ołowianych przedmiotów, znalezionych w Sekwanie.

Sala IV. Piękny kominek, pochodzący z Châlons-sur-Marne; ozdobna płaskorzeźba, przedstawiająca Akteona, zamienionego w jelenia—przez Juliusza Lallement z XVI-go wieku; mebel flamandzki umieszczony naprzeciwko okna i zawierający zbiór żetonów i medalów historycznych paryskich, ofiarowany Muzeum przez pana d'Affry de la Maunoye, a składający się z 10,000 okazów złotych, srebrnych, bronzowych i ołowianych. W witrynach widzimy również medale i numizmaty.

Dwa panneaux z miedzi, malowane i rzeźbione w XVI wieku, przedstawiają Mauniusza Torquatusa i Horacyusza Kolesa.

Dalej widzimy cztery meble z XVI wieku z rzeźbami przedstawiającemi: Neptuna i Amfitryte, Sąd Salomona, Wulkana, Marsa i Junone, prócz tego, Statuę N. M. Panny na modlitwie, z XVI-go wieku.

Na prawo od czwartej sali znajduje się mały pokój, gdzie mieszczą się meble i rzeźby hiszpańskie i włoskie z XVI-go i XVII-go wieku; pomiedzy temi ostatniemi widzimy «Pokłon królów i pasterzy,» dzieło neapolitańskie z XVIII-go wieku, złożone z siedemdziesięciu osób z drzewa malowanego i terrakoty, w szatach jedwabnych i z czterdziestu zwierząt, ofiarowane Muzeum przez Juliusza Audeoud.

Z tego pokoju wychodzimy na korytarz ze ścianami rzymskimi, który łączy muzeum ze starożytnym pałacem Term. Tutaj spostrzegamy na lewo pod ścianą rzeźby kościelne. Jedna z nich, ozdobiona malaturami na tle złotem, przedstawia część ołtarza z kaplicy Kartuzów z Villefranche (Aveyron), druga pochodzi z XIII-go wieku.

Mniej więcej w środku korytarza widzimy dwoje drzwi. Jedne z nich, na prawo, prowadzą do obszernej sali, poświęconej rzeźbom wieków średnich,—drugie, na lewo, do dwóch wielkich sal, zajętych przez wyroby tapicerskie, tkaniny i jedwabie wszelkich rodzajów i hafty. W drugiej sali znajdujemy grobowce kamienne z 1376, 1461 i 1467 r., ulamki posągów

z XV-go w., mozaiki, wielki obraz malowany w XV w., obrazy kościelne z kościoła Saint-Germain (Oise), z opactwa Saint-Denis z XIV w. i trzeci z kaplicy Kordelierów de Provins, wielkie rzeźbione kufry i tkaniny z XV-go i XVI-go w.

Wróciwszy na korytarz, wchodzimy wprost do sali tkanin, gdzie mury pokryte są rzeźbami rzymskimi.

Pierwsza sala zawiera: grupę z białego marmuru, przedstawiającą trzy Parki, ofiarowaną przez Germain Pilon, zbiór tkanin i dywanów, przedstawiających obrazy biblijne, jak: Przeniesienie arki, Sceny z życia Dawida i Betsabei; dalej: hafty na jedwabiu. W witrynach: wielki dywan, tkany w Palermo w XIV w. i pewna ilość haftów z XIII-go do XVIII-go wieku, ubrania kościelne, ornaty, mitry, zbiór biretów niemieckich i t. d.; meble i tkaniny z wieków średnich i Odrodzenia.

Druga sala zawiera rzeźby w drzewie i kamieniu (szkoła francuska XVI w.): dywany, tkaniny, koronki i materye starożytne, i w wielkiej witrynie obie kaplicy i płaszcze rycerzy św. Ducha, zakonu, ustanowionego przez Henryka III w 1579 roku.

Galerya powozów. Z drugiej sali przechodzimy na prawo do galeryi powozów. Przedstawia ona najbogatszy i jedyny może w swoim rodzaju zbiór na świecie. Widzimy tam cztery wielkie karoce, o ośmiu resorach każda, pojazd francuski z XVIII w. i trzy włoskie z XVII i XVIII w., powóz o dwóch kołach z XVIII w.; wielką ilość lektyk, saní wszelkiego rodzaju i innych.

Ściany pokryte są rzedami na konie, służącemi do wszelkiego rodzaju zaprzęgów.

Po zwiedzeniu tej ciekawej galeryi, wracamy znowu do sali tkanin i dywanów i przechodzimy na lewo przez korytarz, prowadzący do wspaniałych schodów z rzeźbionego drzewa z herbami Henryka IV i Maryi Medycejskiej, jakie znajdowały się niegdyś w Izbie obrachunkowej w Paryżu. Schody te prowadzą prosto na pierwsze piętro.

Pierwsze piętro. Galerye, obiegające pierwsze piętro, przeznaczone są na wszelkiego rodzaju przedmioty sztuki. I tak, pierwsza część od schodów Henryka IV zawiera herby i różne okazy broni zaczepnej i odpornej. Widzimy więc tutaj trofea wszelkiego rodzaju, pomiędzy któremi zasługuje na uwagę kilka ciekawych tarcz. Dwa wyjścia łączą tę galeryę z przyległą salą, pełną witryn ze zbiorami szpad, ofiarowanych muzeum przez E. de Beaumont, broni i uzbrojeń, pomiędzy któremi znajduje się część kirysu Tureniusza, jaki miał na sobie w dniu śmierci.

Stąd przechodzimy wprost do Wielkiej Galeryi, leżącej nad parterową salą wieków średnich. Galeria ta zawiera zbiory rzeźb w kamieniu, marmurze i drzewie; fajanse francuskie ze Strassburga, Moustiers, Alkory, Sceaux, Marsylii, Rouen, Sinceny, Lille i t. d., Bernarda Palissy i jego naśladowców: de Lorrain'a, de Nevers'a i innych; fajanse holenderskie i flamandzkie.

Dalej widzimy kratę z lanego i złoconego żelaza, naśladującą winne grona, przed którą ustawiono dwie grupy z terrakoty przez Clodiona, popiersie dłuta Pigalla, wielkie panneau z Rouen, pochodzące z zamku de la Batie i dwie rzeźby z Ecouen.

Wychodząc z sali, kierujemy się na prawo od schodów do sali, której środek jest przeźroczystym dla przepuszczania światła do sali parterowej.

Sala ta zawiera ośm witryn z fajansami włoskimi z różnych epok i płaskorzeźbami Luca della Robia.

Z tej sali przechodzimy do wspaniałej galeryi, odpowiadającej położeniem galeryi ekwipaży na parterze, a otworzonej 21 kwietnia 1883 r. W głębi znajdujemy kominek z ulicy de la Croix-de-Ter w Rouen, wspaniałe dzieło rzeźby z kamienia z XVI wieku, przedstawiające historię św. Domku, przeniesionego z Palestyny do Loretu. Sufit, w tej części galeryi, otoczony jest sztukaterią rzeźbioną z drzewa złoconego, pochodzącą również z Rouen. Na ścianach wiszą przepyszne dywany z XI wieku, pochodzące z zamku de Boussac i przedstawiające historię życia wielkiej damy danej epoki, dywany ze szpitala d'Auxerre z historią św. Stefana, w osmnastu obrazach, na 38 metr. długości.

W witrynach znajdują się emalie z Limoges (treści religijnej), pochodzące z XII, XIII, XIV, XV do XVII-go wieku; emalie te są malowane przez Pénicaud, Leonarda Limosin, P. Reymonda, Courteys'a, Nouailher'a i Laudin'a.

Równolegle do tych witryn rozłożono seryę rzeźb w drzewie z XV, XVI i XVII-go wieków.

Z tej samej strony inne witryny, znajdujące się bliżej kominka, zawierają kolekcję szkieł weneckich, francuskich i niemieckich. Między innemi widzimy na ścianach dziewięć wielkich emalii, pochodzących z zamku madryckiego, zbudowanego przez Franciszka I-go, a zburzonego w końcu ostatniego wieku. Meble i posagi z drzewa ustawione są wzdłuż ścian.

Przeszedłszy trzy kroki, wchodzimy do drugiej sali fajansów, położonej nad drugą salą tkanin.

Sala ta zawiera wspaniałą kolekcję fajansów, wykonanych w Lindos (wyspa Rodos) w XIV, XV i XVI-ym wieku przez robotników perskich; fajansów perskich i kolekcję fajansów hiszpańsko-maurytańskich z XIV i XVII-go wieku.

Z tej sali przechodzimy do niewielkiej galeryi na prawo, zawierającej kolekcję Straussa.

Zbiory Straussa. Tę wspaniałą kolekcję ofiarowała dla Muzeum baronowa Natanielowa Rothschildowa. Zawiera ona ciekawe zabytki sztuki hebrajskiej z XII, XIV i XVII-go wieku. Miedzy innymi widzimy tutaj: świętą arkę w formie szafy, z czasów Odrodzenia włoskiego i ozdobioną pięćdziesięcioma czterema rzeźbami w stylu gotyckim; pulpit; świeczniki o siedmiu, ośmiu i dziewięciu ramionach z rzeźbionego drzewa, ze srebra i miedzi etc.; szkatułki na wonności; noże do obrzezania z rękojeściami srebrnymi, ozdobionymi ćwiekami; pierścienie zaręczynowe i t. p. Nad drzwiami wejściowemi znajduje się tablica, upamiętniająca dar baronowej Rothschildowej.

Całą głębść sali zajmuje kominek z XV-go wieku w stylu nadzwyczaj eleganckim, choć skromnym. Następna sala zawiera meble z XVI i XVII-go wieku, kufer z drzewa rzeźbionego z malowanymi figurami i różnemi malowidłami szkoły włoskiej. W witrynie wystawiono pełny komplet narzędzi muzycznych; w innej — szkatuły, futerały z miedzi cyzelowanej lub tłoczonej i t. d.

Ztąd przechodzimy do malej sali, w której ustawiono niektóre meble z XVII i XVIII-go wieku, ściany zaś pokryte są gobelinami flamandzkimi, według Teniersa. Plafon tej sali jest udatną kopią plafonu z Hotelu Lambert, malowanego przez Eustachego Lesuer.

Na prawo znajduje się sala *Franciszka I-go*, którą ozdabia olbrzymi kamienny kominek z XV-go wieku, pochodzący z Mans. Tam również widzimy wielkie łóże, arcydzieło stylu Odrodzenia; skrzynie rzeźbione; gabinet, z dwóch części złożony, wszystko w cudnem wykonaniu. Obicia jedwabne haftowane i wyszywane, pochodzące z dawnego pałacu Arsenału; formy do pieczenia ciast, tarki do tabaki i przeróżne przedmioty przesuwają się przed naszymi oczami w witrynach przy i pod oknami; w środkowej witrynie widzimy miniaturowe manuskrypty, portret Bernarda Palissy, figurki z terrakoty, drzewa i agatu; nad tem statua Matki Boskiej, rzeźbiona w drzewie, pochodząca z kościoła w Poissy. Ztąd, zwracając się na prawo wchodzimy do salonu du Sommerard.

Sala Sommerard. Salę tę zdobią biusty założyciela A. du Sommerard i jego syna. Dalej widzimy w niej prześli-

czne drobne wyroby z kości słoniowej z XVII-go wieku. W witrynach, umieszczonych w środku i pod oknami rozłożono rzeźby na kości słoniowej, z których najstarsze odnoszą się do starożytności rzymskich (figury, tablice, płaskorzeźby, dyptyki i tryptyki).

Przed pierwszym oknem na lewo od strony ogrodu rozłożono na okrągłym stole pod szkłem przepyszne pasy i delikatnie rzeźbione wrzeciona.

Wielka następna sala poświęcona jest przeważnie wyrobom z żelaza, jako to: klucze, zamki, statuetki żelazne i brązowe i t. d. Prócz tego zawiera kilka mebli w stylu Odrodzenia, między którymi zwracają uwagę trzy kredensy na nóżkach, dwa stoły i dwie skrzynie rzeźbione; wielki kominek z XVI-go wieku, pochodzący z Troyes w Szampanii (Champagne), ozdobiony płaskorzeźbą, zręcznie wykonaną, który zajmuje jedną stronę sali.

Dalej widzimy tutaj złożoną ławę, kilka warsztatów z grafirowanego żelaza z XVI w., globus ziemski z miedzi złożonej (wyrób włoski z XVI wieku), kufer do wyprawy z rzeźbionego drzewa (szkoła wenecka XVI w.), kufer z kutego żelaza, kolekcję żelaztwa, ofiarowaną muzeum przez barona des Mazis, a zawierającą piękne zamki z XV-go wieku, staroświeckie młotki do pukania w bramę, rygle, pochodzące z XVI-go i XVII-go wieku. Cały nieledwie ten zbiór pochodzi z zamków Anet i Ecouen.

Znajduje się jeszcze tutaj kilka przedmiotów mosiężnych z wieków średnich; kilka bronzów z XVI i XVII-go wieku, dwie chrzcielnice z XIV-go wieku, miary z brązu, datujące XVIII-go wieku, posąg Joanny D'Arc na koniu i t. d. — dar barona A. Rothschilda.

Następna sala posiada dywany z czasów Ludwika XII i wyroby złote wysokiej wartości, jak: korony królewskie z epoki Gotów, korony złote masywne, ozdobione szafirami i perłami—prawdziwy skarbiec VII wieku, który sam przez się stanowić może ozdobę każdego publicznego muzeum; ołtarz złoty z Bazylei, wspaniały zabytek z masywnego złota ozdobiony figurami i płaskorzeźbami, ofiarowany przez pobożnego Henryka II do katedry w Bazylei na początku XI-go wieku; skarbiec z epoki Gallów, odkryty w Saint-Marc-le-Blanc w okolicy Rennes w 1856 r., składający się z pierścieni, kolii, zausznice i bransolet z masywnego złota; piękny Torquès de Cessons, znaleziony w 1854 r.; wielkie bransolety z Villers-Cotterêts znalezione w 1864 r. w dobrach M. H. de Cambacérès; złota róża, przysłana przez papieża Klemensa V księciu biskupowi Bazylei na początku XIV-go w.; szachownica kry-

sztalowa, karty, relikwiarze, monstrance, kielichy, przenośne warsztaty i t. d.; łańcuchy, pierścienie, zegarki i inne kosztowności. Wszystkie te przedmioty stanowią jeden z najbardziej godnych widzenia działów Muzeum.

Z tej sali wracamy przez dwie poprzednie i z sali Somnerard na prawo wchodzimy do sali *Królowej Blanki*, nazwanej tak na pamiątkę pobytu Maryi Angielskiej, wdowy Ludwika XII-go i siostry Henryka VIII-go, króla angielskiego (styczeń 1515 r.). Malowidła tej sali pochodzą z czasów panowania Henryka II-go. W głębi widzimy wspaniałe łożo marszałka markiza d'Effiat z XVII-go wieku; psalterz włoski z XVII-go wieku, dwa spinety—jeden wenecki z XVI-go w.—drugi włoski z XVII w.

Kaplica. Małe drzwi obok okna prowadzą do kaplicy, prze cudnego i znakomicie utrzymanego zabytku z końca XV wieku. Rzeźbione dzwony, obramowania pokryte delikatnymi liśćmi, tysiące szczegółów architektury, czynią z kaplicy jedno z najlepiej zachowanych arcydzieł z czasów Odrodzenia.

W kaplicy zwraca uwagę Chrystus na krzyżu z XII wieku, posagi Najświętszej Panny i św. Jana z XIII wieku, pulpit rozkładany, wspaniałe dzieło mosiężne z XIV wieku, inny pulpit, przyrządy do oświetlenia z żelaza kutego, pochodzące z XV wieku, wielkie oparcie ołtarzowe szkoły flamandzkiej z XV wieku, stalle z drzewa rzeźbionego różnego pochodzenia i malowane szyby okienne.

Ażurowe schody, na które wychodzimy przez rzeźbione dębowe podwoje, pochodzą z Hotelu Dieu de Provins i pozwalają zejść na dół, skąd przez kryty pasaż, którego środkowe filary ozdobione są inicjałami Karola VIII i herbami Jacques d'Amboise, opata Cluny, możemy wejść do ogrodów. Ztamąd wchodzimy znowu do Muzeum, wracamy do sali Wieków średnich, którą już znamy, przechodzimy przez tę salę i znajdujemy się przed drzwiami, prowadzącymi do pałacu Term.

Pałac Term. Jest to jedyny gmach zachowany w całej czystości. Pod sklepieniami znajdujemy tutaj mnóstwo zabytków starożytnych z kamienia i marmuru, pomiędzy którymi na pierwszym miejscu stawiamy ołtarze z epoki Gallów, znalezione pod katedrą Notre-Dame de Paris, i posąg marmurowy cesarza Juliana Apostaty, ogłoszonego cesarzem w 360 roku w tym samym pałacu Term.

Część dolna pałacu wychodzi na ogród, a jej sklepienia, po części zrujnowane, tworzyły niegdyś wielką salę zajętą pod kąpielnie, od których pałac przyjął swoją nazwę. Dziś jeszcze widzimy z każdej strony nisze, które ją niegdyś zdobiły.

Na lewo i na prawo od tej starożytnej sali, z której jedynie mury przechowały się do chwili obecnej, wyjść możemy do ogrodów, otaczających starożytny pałac Cezarów i Hotel Cluny, zbudowany na pewnej części tych ruin.

Krata ogrodu otacza pałac Term, dotyka sali Wieków średnich potem na lewo sal parterowych i kończy się na głównym podwórzu, naprzeciwko starożytnej studni, a na lewo od krytego pasażu, przez który wchodzimy do ogrodów.

Ogrody te ozdobione są licznymi kolumnami, posagami, pochodzącymi po większej części z dawnego mieszkania opatów. Główną jednak uwagę zwracamy na trzy arkady rzymskie z opactwa Argenteuil, krzyż żelazny, wznoszący się niegdyś na świątyni św. Włodzimierza w Sebastopolu i portyk starożytnego kościoła św. Benedykta.

Po zwiedzeniu ogrodu, wracamy na główne podwórze hotelu, skąd przez wielkie lub małe wrota wychodzimy na ulicę. Tutaj idziemy kilka kroków wprost aż do ulicy la Sorbonne, skąd na lewo na rogu ulicy des Ecoles spostrzegamy wspaniały gmach Akademii Paryskiej. Zwiedzenie tego gmachu zostawiamy na później, a tymczasem skręcamy w ulicę des Ecoles i idziemy ku bulwarowi Saint-Michel.

Muzeum maszyn i sztuki stosowanej.

(Konserwatorium sztuk i rzemiosł), ulica Saint-Martin 292. Zbiory otwarte są dla publiczności w niedziele, wtorki i czwartki od godz. 10-ej rano do 4-ej p.p. W inne dni, jeżeli stan robót reperacyi lub wewnętrznej gospodarki pozwala na to, można je zwiedzać od godz. 12-ej do 3-ej p.p. za pozwoleniem dyrektora zakładu. Konserwatorium Sztuk i rzemiosł zajmuje miejsce dawnego przecratu Saint-Martin-des-Champs, przerobionego i powiększonego przez nowe budowle. Główny korpus starożytnego gmachu składa się z trzech skrzydeł: środkowego, południowego i północnego. Później dobudowano jeszcze cztery skrzydła równoległe do ulicy Vaucanson, na vis-à-vis Szkoły Centralnej Sztuk i przemysłu. Kursa publiczne nauk, odnoszących się do przemysłu, odbywają się podczas zimy codziennie wieczorem. Kursa te prowadzą specyjalnie mianowani profesorowie.

Do muzeum wchodzimy przez piękną kratę, oddzielającą główne podwórze od ulicy. Przed nami wspaniały portyk, architektury nowoczesnej, podtrzymuje elegancki fronton gmachu. Na prawo posąg Dyonizego Papin'a, na lewo także posąg Mikołaja Leblanc'a.

Budynek gotycki, który znajduje się na prawo i był dawnym refektarzem przeoratu, jeden z najbardziej godnych uwagi zabytków architektury XIII wieku, przerobiono na bibliotekę, otwartą codziennie z wyjątkiem poniedziałków.

Parter. Wszedłszy do przedsionka, znajdujemy tam modele narzędzi rolniczych.

Na dole wchodzimy do *sali echa* (salle de l'écho), nazwanej tak z powodu echa, jakie odbija się w dwóch przeciwległych rogach sali.

Sala ta mieści ośm popiersi znakomitych mężów, trofea z grafitu z kopalni Alibert, model parowca handlowego «le Danube,» poruszanego śrubą.

Strona południowa (na prawo). *Sala I.* Okazy przemysłu górniczego, fabrycznego i naftowego, przyrządy do sondowania i motory różnego rodzaju. W witrynach na prawo i lewo okazy kamieni, skał i minerałów.

Na prawo sala *du Creusot* zawiera modele maszyn do robienia blach i wzory obrobionego żelaza.

Sala II. Wielkie i małe piece do wypalania i wytapiania rud kruszcowych. W witrynach próbki minerałów.

Na prawo galeria prac nad metalami, kamieniami twardymi i drogiemi; złotnictwo i jubilerstwo; modele pracowni, warsztatów i t. d.

Sala III. Próby i wzory metali obrobionych.

Sala IV. Obrabianie drzewa; okazy pierwotne; warsztaty i produkty przemysłu leśnego; bednarstwo, stolarstwo zwykające i wykwintne.

Sala V czyli *Starożytny kościół*. Wielkie modele i maszyny, przeznaczone do prac doświadczalnych; maszyny rolnicze i parowe, zbudowane przez inżyniera Cugnot w 1770 r.; mechaniczne przyrządy do decia szkła braci Appert; prasy drukarskie Marinoni i Alauzet.

Stąd wracamy do sali czwartej, a z niej na prawo wchodzimy do sali VI-ej.

Sala VI. Pługi rozmaitych wielkości i systemów. Wielka liczba narzędzi rolniczych. Okazy różnych ras koni i bydła.

Z sali VI-ej wracamy do sali echa, z kąd przechodzimy do skrzydła północnego.

Strona północna. *Sala I.* Gwichty i miary, szale i wagi wszelkiego rodzaju.

Pieć pozostałych sal zajętych jest przez zegarmistrzostwo, astronomię i geodozję.

Inne sale północnego skrzydła, po za salą zegarmistrzostwa, poświęcone są geometrii wykresłej, budownictwu prywatnemu i robotom publicznym.

Wracamy znowu do sali echa, zwracamy się na prawo i po wielkich schodach wchodzimy na pierwsze piętro.

1-sze piętro zawiera modele lokomotyw, wagonów, motorów i t. d.

W wielkiej galerii na prawo i w małej sali mamy modele maszyn parowych i warsztatowych, pomp, tłoczni i różnych motorów.

Na końcu tej sali znajdujemy inną, zawierającą narzędzia fizyczne, meteorologiczne i przyrządy doświadczalne Lavoisiera.

Dalej idzie sala długa i szeroka, równoległa do wielkiej galerii, poświęcona akustyce, optyce, telefonologii i telegrafologii.

Po prawej stronie wielkiej galerii widzimy modele kotłów parowych, maszyn morskich i różnorodne przyrządy, zastosowane do potrzeb chemii, np. dystylacji, cukrownictwa i t. d.

Na końcu wielkiej galerii na prawo znajdujemy się w długiej sali, położonej równolegle do ogrodu, która zawiera przyrządy dynamometryczne, rachunkowe, rysunkowe i inne. Po zwiedzeniu tej sali, zwracamy się na prawo do sal chemicznych, farbiarskich, ceramiki i szklarstwa.

Wracając do wielkiej galerii, wstępujemy do sali przemysłu gazowego, dalej wchodzimy do korytarza, przeznaczonego na przyrządy do analizy chemicznej, a stąd do sali fabrykacji papieru, drukarni, rytowni i fotografii. Z sal tych przechodzimy do *galerii przędzy i tkanin*, na której kończymy naszą marszrutę.

Muzeum artyleryi.

Muzeum Artyleryi znajduje się w pałacu Inwalidów. Dla publiczności otwarte jest we wtorki, czwartki i niedziele od 1-go października do 31-go stycznia od południa do 3-ej p.p. i od 1-go Lutego do 31-go września—od południa do godz. 4-ej p.p.

Wchodzimy przez złoconą kratę pałacu Inwalidów i, pomijając główną aleję, na końcu której, na fasadzie pałacu, widzimy w płaskorzeźbie posąg Ludwika XIV na koniu, założyciela pałacu Inwalidów w 1671 roku, kierujemy się na prawo w aleję boczną.

Na wielkiem podwórzu, w środku niewielkiego skweru, widzimy posąg księcia Eugeniusza z brązu.

Aleja, którą postępujemy, prowadzi do korytarza, którego ściany ozdobione są armatami i kuszami i gdzie wisi łańcuch z przytwierdzonemi pięćdziesięcioma przegierzami, wzięty przez armię francuską podczas wojny marokańskiej w bitwie pod

Iśle; łańcuch ten przeznaczony był dla wziętych do niewoli francuzów.

Korytarz ten łączy się niewielkiem podwórzem, zwanem d'Angoulême (cour d'Angoulême), gdzie ustawiono w porządku chronologicznym armaty, używane we Francyi od panowania Ludwika XI; na prawo wznosi się posąg generała artyleryi de Gribeauval, założyciela muzeum; wielka kolubryna Ehrenbreitsteina, ustawiona naprzeciw Kobleneyi przed 1799 r.; na lewo znajdują się wielkie armaty, zdobyte na nieprzyjacielu, nareszcie na ścianach wiszą olbrzymie łańcuchy, któremi turcy zczepiali mosty łyżwowe, budowane przez nich na Dunaju podczas oblężenia Wiednia w 1682 r. Przy wyjściu z podwórza, w pasażu na prawo, znajdują się *sale broni przenośnej*.

Pod pasażem widać dwadzieścia armat, pochodzących z początków artyleryi i dwie przenośne strzelnice ruskie, przywiezione z Sebastopola.

Sala broni przenośnej (Parter). Dwie pierwsze sale zawierają broń przenośną wszelkich rodzajów, pochodzącą ze Wschodu.

W głębi sali drugiej widzimy strój wojenny cesarza chińskiego, zdobyty przez francuzów w jego pałacu letnim w 1860 roku i cztery siodła mameluków, wzięte w bitwie pod Piramidami. W jednej z sal na prawo, przedzielonej przegrodą na dwie części, znajduje się w okazach cała historia szpady od XII-go wieku do naszych czasów, historia dzidy, lancy, oszczepu, halabardy i t. p., historia broni palnej od XV-go wieku i t. d.; nareszcie szafy oszklone zawierają najpiękniejsze okazy broni.

Oszklone stoły, ustawione pod oknami, mieczą broń z XIV, XV i XVI wieku, zebraną na rozmaitych polach bitew. Tutaj także podziwiać możemy piękny zbiór siodeł, pomiędzy innemi siodła Ludwika XVI-go, Napoleona I-go i Karola X-go; seryę orderów i nagród wojskowych przed ustanowieniem przez Napoleona orderu Legii honorowej.

Tutaj mieści się również wiele pamiątek po Napoleonie I, np.: kapelusz, używany przez cesarza podczas kampanii francuskich, znany szary surdut, strój generała dywizyi z pod Marengo, łóżko polowe z parą firanek, ławka, na której odpoczywał na wyspie św. Heleny, chustka do nosa, zabrana z jego śmiertelnej pościeli na wyspie św. Heleny, i pistolety, które Napoleon miał z sobą pod Waterloo.

W witrynach laski marszałków Cesarstwa, sztandary, szable i szpady honorowe, medale wojskowe i klucze miast Anjou, Rzymu i Meksyku.

Sala lewa dzieli się przegrodą na dwie galerye i zawiera fuzye rozmaitych systemów, nabijane z tyłu, broń palną, będącą w użyciu w wojskach obcych od roku 1840 i kolekeye fuzyj francuskich od 1717 r. do naszych czasów.

Pod ścianami kusze ręczne, okazy przedstawiające historię pistoletu; na stołach pod szkłem broń z wieku brązowego i żelaznego, broń grecka, rzymska, Gallów, Merowingów i Skandynawów. Cztery wielkie szafy zawierają fuzye i pistolety francuskie i obce z XVI, XVII i XVIII wieku; nareszcie w witrynach, umieszczonych na końcu sali, widzimy koafiury wojskowe od Ludwika XIV do naszych czasów.

Na końcu sali znajduje się jeszcze mała sala, zawierająca zbiór broni współczesnej francuskiej i obcej. W środku w witrynach broń z okresu kamiennego. W głębi pałeczki do bębnow, bębny, kotły i trąby francuskie i obce, topory liktorów republiki Cisalpejskiej i t. d. Z tej sali wracamy na podwórze de la Victoire, gdzie widzimy lawety i armaty floty francuskiej od 1786 do 1870 r.

Wracamy dalej aż do sali broni przenośnej, wchodzimy na korytarz, gdzie na prawo znajdują się schody, prowadzące na pierwsze piętro. Tam mamy dwie sale: 1) Sala modeli artyleryi (na prawo); 2) Sala ubiorów wojskowych (na lewo).

W przedsionku, prowadzącym do tych sal, widzimy sześć dział górskich (systemu Kruppa), zdobytych w bitwie pod Mui-Bop 4 stycznia 1885 r. przez generała de Négrier.

Sala modeli (pierwsze piętro). Sala ta zawiera modele artyleryi od ich początków do 1870 r., jak również uzbrojenie floty od początku wieku. Pod ścianami stoja sztandary i chorągwie francuskie od Ludwika XIV do 1870.

Sala kostymów wojennych (pierwsze piętro) przedstawia 74 manekiny uzbrojone i kompletnie wyekwipowane na wojnę, przedstawiające poglądowo okres kamienny, brązowy i żelazny, czasy Merowingów, Gallów, Karolingów, Greków, Rzymian, jednym słowem historię ludzkich uzbrojeń aż do 1789 roku.

Po wyjściu z sal pierwszego piętra schodzimy na dół, gdzie znajdujemy nowy przedsionek, wychodzący na główne podwórze i gdzie znajdują się dwie sale, znane pod nazwą sal rynsztunków.

1-sza sala rynsztunków (parter na prawo). Sala ta, ozdobiona freskami Van der Meulen'a, zawiera zbroje, pochodzące z rozmaitych stron Europy, począwszy od XV-go w. I tak widzimy tutaj zbroje konetabla de Montmorency, księcia de Guise, księcia de Mayenne, hrabiego de Soissons, de Sully, księcia de Bouillon i marszałka Turenusza: kilka zbroic

niemieckich, bardzo pięknych; w witrynach: kaski, szpady, pugiwały, pistolety i muszkiety wielkiej wartości artystycznej. Sufit przybrany flagami francuskimi od Karola Wielkiego aż do naszych czasów. W głębi zamek Pierrefonds, z kamienia, w zmuszczeniu 2 centymetry na 1 milimetr.

2-ga sala uzbrojeń (parter na lewo). Sala ta ozdobiona również freskami Van der Meulen'a i udrapowana chorągwiakami i sztandarami, zawiera rzeczywisty oddział wojowników na koniach, zakutych w żelazo, maszerujących na wojnę. Jest o jedna z osobliwości Muzeum.

Dalej widzimy: ordynansa z czasów Karola VII, zbroję księcia Bawarskiego, zbroję Alberta Brandenburskiego, zbroję saraceńską i zbroję królów francuskich: Franciszka I-go, Franciszka II-go, Karola IX-go, Henryka II-go, Henryka III-go, Henryka IV-go, Ludwika XIII-go i Ludwika XIV-go. W kilku witrynach widać broń i przedmioty wojenne wielkiej wartości, nie tylko artystycznej, ale i historycznej. W jednej z tych witryn widzimy kask i tarczę, ryte przez Juliusza Romain i szpadę Lannoy'ego, wicekróla Neapolitańskiego, o rękojeści rzeźbionej przez Benvenuto Cellini. Inna witryna zawiera przeważnie broń panujących, jak: szable Franciszka I, Karola IX, Henryka II, Henryka IV, Ludwika XIV, Ludwika XV, Karola XII szwedzkiego, muszkiet Ludwika XIII, karabin Napoleona I, kuszę Katarzyny de Medicis. W głębi sali trofea i uzbrojenia z XVI wieku, a w małej sali na prawo kolekcja kasków, kirysów, tarcz i zbroje na konie.

Stąd wracamy do wielkiej sali i przechodzimy na prawo przez wielkie podwoje do galeryi etnograficznej.

Galerya etnograficzna. Te, rzeczywiście ciekawe zbiory, zajmują cztery sale i zawierają dziewięćdziesiąt manekinów, przedstawiających główne typy Afryki, Oceanii, Ameryki i Azji, odpowiednio przybrane i uzbrojone.

Pod ścianami znajdują się zbroje i siodła, pochodzące z tych lądów.

Chcąc wyjść z Muzeum etnograficznego, wracamy przez salę uzbrojeń do przedsionka na parterze i wychodzimy na główne podwórze, gdzie za posągami cesarza znajduje się wejście do kościoła św. Ludwika (Saint-Louis).

Muzeum Archiwów Narodowych.

Muzeum Archiwów Narodowych znajduje się w pałacu Archiwum przy ulicy des Francs-Bourgeois nr. 60—strona prawa od bulwaru Marais. Zwiedzać je można za specjalnem

pozwoleniem w niedzielę od południa do godz. 3-ej i w czwartki od południa do godz. 4-ej p.p.

Muzeum mieści się w eleganckim pałacu książąt de Rohan-Soubise, kupionym za czasów pierwszego cesarstwa i przeznaczonym na pomieszczenie archiwum. Archiwum to przedstawia zbiór drogocennych dokumentów, odnoszących się do autentycznej historii Francji, historii pisanej z dnia na dzień, i które tworzyły Muzeum paleograficzne i sigillograficzne.

Przeszedłszy szerokie podwórze, otoczone zgrabną kolumnadą, wchodzimy na schody i znajdujemy się w przedsionku, z którego schody prowadzą na pierwsze piętro.

Parter i pierwsze piętro zajmują sale, w których ustawiono zamknięte witryny, zawierające karty swobód, umowy, dokumenty historyczne, stanowiące prawdziwy skarb muzeum. Wszędzie znajdują się napisy. Niezależnie od tego przy wejściu sprzedają katalogi w cenie jednego franka.

Parter Sala I. Akta Merowingów, Karolingów i Kapetów.

Znajdujemy tutaj: papyrus Merowingów, datujący z r. 627, który potwierdza dar Klotara II, mianowicie nadanie kawałka ziemi w Paryżu opactwu Saint-Denis; pergaminy, wprawiające w zachwyt uczonych, paleografów, ciekawych i t. p. Kolekcya dyplomów i dokumentów jest jedną z najbogatszych na świecie.

Dalej zwracamy uwagę na: regestr rady Parlamentu, w którym znajdują się najstarsze wzmianki o Joannie d'Arc z portretem bohaterki, wykonanym piórem przez jakiegoś pisarza; dwa kodycyle Ludwika świętego z 1270 r.: jeden pisany na pokładzie okrętu na wybrzeżach Sardynii, drugi pisany przed Kartaginą. W witrynach, poświęconych Walezyuszom i Burbonom, widzimy: list Franciszka I do Karola V-go, zapraszający do przejścia przez Francję z roku 1539; kontrakt małżeński Franciszka II, natenczas następcy tronu z Maryą Stuart, królową Szkocji z d. 10 kwietnia 1558 r.; listy Katarzyny i Maryi Medycejskiej, Maryi Stuart, Franciszka I, Henryka IV, Ludwika XIII, Ludwika XIV, Anny Austriackiej i t. d.; inwentarz nieruchomości Gabyrieli d'Estrees; listy kardynała Richelieu'go, de Sully, Turennyusza i innych.

Sala II.—Medale, pieczęcie i wielki obraz, przedstawiający nawę kościoła, napadniętego przez szatanów.

Sala III.—Główne traktaty pomiędzy Francją i krajami obcemi od 1195 do 1812 r.

Sala IV.—Noty dyplomatyczne, dotyczące się stosunków Francji z krajami obcemi.

Pierwsze piętro (Muzeum paleograficzne).

Sala Burbonów. Piękna sala z balustradą złoconą, ozdobiona dwoma przesłicznymi malowidłami Bouchera, niedysypialnia księżniczki Soubise. Dokumenty i autografy z czasów panowania Ludwika XV. W witrynach w głębi zbiór znacznej liczby regestrów w miniaturze.

Salon ośmiokątny był eleganckim salonem księżniczki; ozdobiony złoconymi medalionami i delikatnymi malowidłami pendzla Natoire'a, przedstawiającymi historię Psyche.

W witrynach z czarnego hebanu widzimy z jednej strony testament Ludwika XVI, zrobiony w Temple dnia 29-go grudnia 1792 r. i ostatni list Maryi Antoniny, pisany w Consergerie 16 września 1793 r.; z drugiej strony—proces i protokół inhumacyi Ludwika XVI i dziennik tegoż króla.

W witrynie na prawo: deklaracya dotycząca Stanów Generalnych, listy i dowody dotyczące się Zgromadzenia narodowego, deklaracya praw cywilnych i miejskich, różne konstytucye od 1791 roku do VIII, regestr tych, którzy przysięgali w sali Jeu de Paume; testament M. Leszczyńskiej; zbiór asygnat i t. d.

Sala Republiki. Sala ta zawiera dokumenty z ciekawej epoki Rewolucyi od 1789 do 1793. W witrynie, znajdującej się na środku, leży list Karoliny Corday i listy Żyrodystów.

Ostatnia sala poświęcona jest dokumentom Dyrektoryatu, Konsulatu i Cesarstwa.

Przed kominkiem znajduje się długi stół, który był umieszczony w Sali Komitetu Zbawienia publicznego w Tuileryach, i na którym Robespierre, po nieudanym zamachu samobójczym złożony był (w nocy z 9 na 10 Thermidora)—po przyniesieniu go z Ratusza.

Muzeum Carnavalet.

Muzeum Carnavalet, inaczej Muzeum (i biblioteka) historyczne miasta Paryża—ulica de Sévigné, 23—otwarte we wtorki, czwartki i niedziele od 11-tej rano do 4-tej pp.

«Hotel Carnavalet,» zbudowany w 1550 r. przez Piotra Lescota, ozdobiony był wspaniałymi rzeźbami Jana Goujona tak wewnątrz, jak i zewnątrz głównego wejścia. Z jego także szkoły pochodzą olbrzymie figury czterech pór roku, które zdobią fronton w głębi głównego podwórza; ośm innych figur przypisują Van Obstalowi, rzeźbiarzowi z XVII wieku.

Odnowiony przez Mansarda w 1661 r. budynek ten, przedstawiający dość prawidłowy czworobok z głównem po-

dwórzem wewnątrz i ogrodem, wysuniętym po za główny budynek, zajmuje 2,500 kwadr. metrów powierzchni. Zbudowany dla Jacques des Ligneris, prezydenta parlamentu paryskiego, w 1572 r. przeszedł na własność p. de Kernevenoy. W 1677 r. posiadłość tę nabyła markiza de Sévigné i od tej chwili Hotel Carnavalet stał się miejscem zebrań całej inteligencji XVII wieku, a jego uroczą pani z tej swojej rezydencji umiała nadawać ton wszystkim dworom i towarzystwom Europy.

Po rewolucyi w 1789 roku zostały tutaj pomieszczone biura Dyrekcji Bibliotek i zajmowały hotel przez lat kilka; potem Napoleon I zainstalował tutaj szkołę Dróg i Mostów (Ponts et Chaussées), 1829 r. zastąpiło ją kolegium Karola Wielkiego.

Pan Verdot, ówczesny przełożony, sprzedał hotel miastu Paryżowi, które kazało go odnowić, przywracając mu o ile możności dawny charakter XVI wieku i zachowując starannie wszystkie pamiątki po pani de Sévigné. W 1889 roku hotel został znacznie powiększony.

Do hotelu dostajemy się przez wspaniałe podwoje z XVI wieku, znajdujące się pod łukowatym sklepieniem.

Parter. Sala I. Przy wejściu nabyć możemy fotografie znajdujących się w Muzeum zabytków. Na lewo w witrynach widzimy kości zwierząt z epoki czwartorzędnej, znalezione w piaskach Montreuil,—na prawo skamieniałości drzew i kości, znalezione w Sekwanie.

Sala II. W witrynach znajdują się okazy z epoki kamienia gładzonego, kości zwierząt przedpotopowych, znalezione w Montreuil i Levallois, plan Buttes-Chaumont broni i z epoki kamiennej.

Sala III. Kamienie gallo-romańskie, pochodzące ze starożytnych murów rzymskich na Cité i z areny przy ulicy Monge, w środku sali olbrzymi blok betonowy—częstka dawnych wodociągów, które doprowadzały wodę z Rungis do Luteccyi.

Na lewo znajduje się *Galerya Grobów*, podzielona na siedm części, gdzie wystawione są przedmioty pochodzące z epoki rzymskiej i Merowingów. Widzimy tutaj młyny ze skrzydłami z epoki rzymskiej, sarkofagi, płaskorzeźby, kamienie, pochodzące z pomników grobowych, z kapiteli i kolumn rzymskich z fryzów i tablic, pokrytych napisami.

W sali VI-ej znajdujemy starożytną kuchnię z XVI w pomieszczoną w krypcie żałobnej.

Sarkofagi od IV do X wieku i urny z popiołami po dwóch pierwszych kremacyach, dokonanych na Père-Lachaise.

Wracając do *Galeryi Grobowców*, zostawiamy na prawo schody, prowadzące na pierwsze piętro i zwracamy się na lewo do sal rzymskich i sal Merowingów.

Sala I. — Kapitele, płaskorzeźby i fryzy, pochodzące z wykopalisk na Cité; wspaniały kominek z rzeźbami i herbami rodziny Ligneris.

Sala II. — W witrynach: medale, numizmaty, szkła, brzozy i naczynia z gliny, pochodzące z wykopalisk paryskich z epoki gallo-rzymskiej; kominek ozdobny w stylu starodawnym.

Sala III. — Przedmioty z epoki Merowingów: broń, naczynia z gliny, całuny lniane, znalezione w sarkofagu z II wieku.

Kominek podobny do poprzedniego.

Sala IV, czyli przedsionek, zawiera tablice, pochodzące z kościołów i pomników rozwalonych i sarkofagi.

Po zwiedzeniu tych sal kierujemy się na pierwsze piętro. Na głównych schodach fac-simile planu Paryża od XVI-go do XVIII wieku, na platformach w odlwach arcydzieła Jana Goujona.

I piętro. Na prawo znajduje się Biblioteka i sala sztychów (otwarta dla osób, które chcą w niej pracować, cały dzień z wyjątkiem niedziel — zimą od 10-tej rano do 4 pp., latem zaś od 11-tej rano do 5-tej pp.); pierwsza zawiera do 100,000 tomów, druga 80,000 sztychów i planów.

Wszedłszy do sal I-go piętra przez prześliczne na ażur rzeźbione drzwi, zaraz przy wejściu widzimy popiersia Jana Goujona i M-me de Sevigné.

Sala I. — Kolecya rycin i widoków dawnego Paryża.

Sala II. — Serya rycin Ragueneta ojca i syna, przedstawiających widoki starego Paryża. Dysputa przy fontannie — Jeaurat; Pożar Petit Pont-Oudry i kilka innych, pochodzących ze zbiorów Baur'a. W witrynach mnóstwo widoków Paryża z XVII i XVIII wieku.

Sala III. — Portrety ławników miasta Paryża, w witrynach rzeźby z kości słoniowej i kamce; prześliczny wachlarz z widokiem Pont-Neuf.

Sala IV. — Obrazy i sztychy starego Paryża, pomiędzy którymi zasługują na uwagę: Odjazd popisowych — Boilly, Pasaż Pont-Royal (na szkle) tegoż, Błogosławienie sztandarów gwardyi cesarskiej — Grosa (zbiór Baura) i t. d.

Sala V. — Obrazy starożytnych pomników Paryża.

Sala VI. — Pogrzeb ofiar lipcowych; widok portu de Bercey; portret J. de Flesselles, Komedjanci włoscy (plótno z XVI wieku); plan rzeźbiony okolic Paryża; popiersie Scri-

hego i Aubera; model teatru Opera-Comique, spalonego w r. 1887 i t. d.

Sala VII.—Chorągiew bractwa Saint-Sépulcre. Ofiary miasta z przyczyny narodzin Gastona Orleańskiego 1608 r. Sztuciec wojenny Napoleona I-go. Boazerie i plafon z hotelu de Dangeau.

Sala VIII, zwana *Salą Fajansów*. Starożytna sala jadalna z hotelu de Dangeau. Plafon Lebrun'a, odnowiony przez C. Maillot przedstawia Hebe, prowadzoną przez Merkurego do Jowisza. Ściany pokryte są talerzami i emblematami narodowymi. W głębi popiersie Liesville'a. W witrynach bardzo piękna porcelana sewrska z epoki rewolucyi. Tutaj wyróżnia się wspaniała czara, imitująca gilotynę i przedstawiająca ścięcie króla i królowej.

Z tej sali przez sieć wchodzimy na prawo do galeryj, poświęconych pamiątkom rewolucyi. W klatce schodowej widzimy stare sztandary i starożytne tablice kominkowe, pochodzące z rozmaitych ruin Paryża; na platformach schodów—szafy, zawierające rozmaite numizmaty z czasów rewolucyi 1848 r.

Galerya I: portrety Ludwika XVI, Maryi Antoniny, Marata, Robespiera, Dantona, Saint-Justa; sala, a właściwie niektóre przedmioty z sali le Serment des Jeu de Paume; model przedstawiający gabinet Voltaire'a z 1778 r.; znaki, insygnia, wachlarze, porcelana i t. d.

Mały Salon. Z Galeryi wchodzimy do małego salonu z rzeźbionemi ścianami, pochodzącymi z hotelu Stuartów. Tutaj widzimy dwie piękne komody z czasów Ludwika XV i fotele Voltaire'a i Bérangera.

Galerya II stanowi pod względem rozkładu i przeznaczenia dopełnienie pierwszej: na ścianach portrety i sztychy, pod nimi w witrynach: wachlarze, ozdoby, znaki oficerskie i państwowe dla działaczy publicznych; dalej kamce, zegarki i pierścienie.

Wyszedszy z tej galery, przez małe drzwi dostajemy się do sali Rewolucyi.

Wielka sala Rewolucyi (Grande salle de la Revolution). W środku sali, na podstawie, udrapowanej trójkolorowym aksamitem, znajduje się model Bastylii, wyrobiony z kamienia, pochodzącego z ruin tej fortecy. Na lewo: wielka szafa Ludwika XVI, ozdobiona medalionami; kopia ciekawego sztandaru z mostu d'Arcole; stoły, przy których pisane były—akt Konstytucyi i Prawa człowieka (Droits de l'homme); wachlarze, karty do gry i almanachy republikańskie.

Na prawo (od strony ogrodu) — szafa rzeźbiona, broń La Tour d'Auvergne'a; ogłoszenie egzekucyi Ludwika XVI;

osobisty rozkaz królewski do Szwajcarów zaprzestania ognia w dniu 10 Sierpnia; zegar ścienny rewolucyjny o dwóch cyferblatach, wskazujący miesiące.

Od strony kominka wspaniałe zbroje z czasów rewolucyi; na prawo na żelaznej skrzyni z XIII wieku witryny z tabakierami—na lewo pod szkłem czapki i kokardy z czasów Rewolucyi.

Mała sala. Obrazy, odnoszące się do Rewolucyi 1830 i 1840 roku; akwarele, miniatury; w witrynach: szklanki, filiżanki i inne przedmioty z emblematami rewolucyi 1830-go i 1848 roku. Portret Ludwika Blanka i popiersie marmurowe Bérangera.

Przedsionek. Projekt dokończenia Luwru jako pałacu narodowego; drzwi celi z hotelu des Haricots (więzienie strażnicy narodowej), fuzya gwardyi narodowej z emblematami państwotycznymi.

Schodzimy ze schodów i przez szeroki korytarz, wyłożony kamieniami dostajemy się do ogrodu.

Ogród. Pod arkadami ogrodu widzimy szczątki budowli paryskich z wieków średnich, Odrodzenia, jak również z XVII i XVIII wieku.

Na lewo przy ulicy des Francs-Bourgeois: Łuk Nazaretu (Arc de Nazareth), który przecinał niegdyś ulicę tego imienia w Cité. Na prawo, wprost Łuku, posąg konny Henryka IV—plaskorzeźba z brązu. W głębi odnowiony fronton Bureau des Drapiers, ozdobiony rzeźbą, przedstawiającą miasto Paryż.

W Bureau des Drapiers na parterze znajdujemy trzy sale, które możemy zwiedzić.

Wehodzimy na lewo od strony Łuku Nazaretu.

Sala Dantana—rzeźby i gipsy Dantana.

Sala Ratusza—starożytne drzwi spalonego ratusza. Pamiątki dawnego ratusza.

Sala pałacu Royal—ciekawe modele galeryj pałacu Royal. Kolekcya współczesnych sztychów i medalionów Davida d'Angers i t. d.

Wszedłszy do przedsionka znajdujemy tam zbiory przedmiotów z gliny Liesville'a; potem zwracamy się na prawo i przechodzimy pod arkadami aż do korytarza z kamieni grobowych. Tutaj, mijając schody, prowadzące do suterenu, wychodzimy na pierwsze podwórze, gdzie na lewo znajduje się wyjście z hotelu Carnavalet.

Muzeum mennicy.

Muzeum mennicy—w gmachu Mennicy—Wybrzeże Conti № 11. Zwiedzać muzeum można we wtorki i piątki od 12-tej rano do 3-eiej pp. za specjalnem pozwoleniem. Ażeby otrzymać kartę wejścia, należy wnieść podanie, dołączając 5 centymów na odpowiedź.

W głównem podwórzu widzimy popiersia Henryka II, Ludwika XIII, Ludwika XIV i Ludwika XV.

Muzeum monet znajduje się na pierwszym piętrze. Wchodzimy tam przez piękne schody, prowadzące z prawej strony od przedsionka. Muzeum zawiera drogocenny zbiór medali, bitych od Karola VIII do naszych czasów, specjalnych żetonów, monet francuskich i obcych, modeli narzędzi, służących do bicia monet, stempli, rylców do medalów i żetonów i t. d.

Przedsionek. Próby odlewania i bicia na blachy metalów, używanych do fabrykacyi monet i medalów. Młot mechaniczny do wybijania monet; wahadło do wybijania stempla na sztukach 50-cio centymowych.

Wielka sala — ozdobiona dwudziestu korynckimi kolumnami. Plafon malowany w 1892 r. jest dziełem malarza Weertsza.

Witryny na prawo zawierają kolekcję monet z rozmaitych epok i różnych krajów. Mała witryнка zawiera monety niklowe, kursujące między różnemi państwami, jak również monety próbne z tego metalu.

W witrynach na lewo znajdujemy ułożone w porządku chronologicznym medale od Karola VIII do Ludwika XVI i specjalne żetony.

Na prawo i lewo od wejścia dwie małe szafy z drzewa, ozdobione girlandami ze złożonego ołowiu, zawierają urzędowe miary i wagi, i modele rylców i kowadeł i t. p.

W głębi sali z dwóch stron kominka, ozdobionego dwoma wazonami z porcelany Sewrskiej, znajdują się dwie szafy podobne do poprzednich, mieszczące próby wznowienia monet starożytnych i próby oczyszczania drogich metalów.

Nad kominkiem popiersie Ludwika XVIII, prawie naprzeciwko drzwi wchodowych, nad któremi umieszczono popiersie Ludwika XVI.

Mały pasaż, w którym widzimy próby i wzory preparatów chemicznych, odnoszących się do bicia monet, prowadzi do sali II, gdzie wystawiono monety i medale z czasów rewo-

lucyi i pierwszej republiki w 1792 r., małą prasę do wybijania assygnat i inne małe maszyny.

Tutaj także widzimy stemple i rylce z czasów pierwszego cesarstwa, popiersie Napoleona I—Canovy, maskę pośmiertną tegoż cesarza zdjętą przez d-ra Antonmarchi, medale Napoleona I, nadane Muzeum przez Napoleona III, nareszcie zmniejszona kolumna Vendôme i model tego zmniejszenia przez Breneta.

Ztąd wchodzimy do sali III, gdzie wystawiono medale z czasów Restauracyi, panowania Ludwika Filipa, republiki z 1848 r. i drugiego cesarstwa, jak również kilka małych modeli maszyn.

Nareszcie w sali IV, gdzie kominiek dźwiga posąg Republiki, z niepolewanej porcelany sewrskiej przez Injalberta i dwa wazony z porcelany sewrskiej, możemy podziwiać dzieła artystów współczesnych. Medale są tutaj ułożone według nazwisk ich autorów.

Pracownie mennicy. Odlewnia, walcownia, blachownia i inne przedstawiają piece do lania i topienia, formy do odlewania, maszyny do wyrabiania blach i wycinania krążków metalowych.

Sala przygotowywania monet. Krążki wycięte, obliczone i zważone przychodzą tutaj, gdzie prasy wybijają obie strony i brzegi. Sztuki odbite idą pod maszynę, która ostatecznie je wykończy i wyrzuci jedną za drugą od 45 do 60 sztuk na minutę.

Pracownia medalów. Tutaj widzimy wszystkie fazy wybijania medalów. Medalów nie można otrzymywać od jednego uderzenia wahadła. Najprzód więc trzeba metal dostatecznie rozmięczyć i dopiero włożyć pomiędzy dwa artystycznie grawirowane stemple, które nadają medalowi pożądaný wygląd. Całą tę pracę, jak również wszystkie odnoszące się do tego maszyny i narzędzia widzimy w sali medalów.

Muzeum drukarskie.

Muzeum typograficzne, czyli drukarskie — przy ulicy Vieille-du-Temple Nr 87. Dla publiczności otwarte jest w czwartki tylko do godz. 2-jej pp. Po godzinie drugiej wejście jest stanowczo wzbronione.

Muzeum to mieści się w starożytnym hotelu kardynała Roland, zwanym także hotelem Strasburgskim (hôtel de Strashbourg).

Muzeum wydaje wszystko, co się tycze prawa rozporządzeń ministerjalnych i administracyjnych. Zajmuje 1,300 robotników i uprawia wszelkie gałęzie drukarstwa i litografii.

Zakład posiada 288 rodzajów druku, pomiędzy któremi 158 cudzoziemskich, te ostatnie zaś zawierają 63 języki oryentalne.

Biblioteka zawiera po jednym egzemplarzu z wszystkich dzieł, jakie tylko wyszły z pod prasy.

Hotel pomiędzy wieloma dziełami sztuki zawiera salon, ozdobiony malowidłami C. Hueta z 1745 r. i starożytne drzwi z przepysznymi rzeźbami Roberta Le Lorrain. Dla zwiedzenia salonu Hueta, sali rylców i biblioteki potrzeba specjalnego pozwolenia dyrektora zakładu.

Muzeum mineralogiczne.

Muzeum mineralogiczne mieści się przy bulwarze Saint-Michel 60 i 62, na końcu sztachet, oddzielających Luksemburg. Wejście ogólne prowadzi przez kryty peron do drzwi środkowych. Muzeum otwarte bywa we wtorki, czwartki i soboty od godziny 1-szej do 4-tej pp. i w pierwszą niedzielę każdego miesiąca od godziny 9-tej do 12-tej rano. Na schodach głównych widzimy malowidła ścienne, przedstawiające najbardziej ciekawe położenia i widoki geologiczne.

Na pierwszym piętrze bogaty zbiór mineralogiczny i geologiczny. Kolekcya minerałów i kamieni skalnych ze wszystkich departamentów i kolonij francuskich.

Na drugim piętrze kolekcya paleontologiczna, rozklasyfikowana według porządku zoologicznego, i kolekcya roślin kopalnych.

Na parterze kolekcya minerałów, skał i pokładów ziemnych i skalnych.

Muzeum Dupuytren'a.

Muzeum Dupuytren'a przy ulicy Ecôle-de-Médecine 15, otwarte codziennie z wyjątkiem niedziel od 11-ej do 4-ej wyłącznie dla studentów i lekarzy. Inne osoby muszą posiadać karty wejścia, wydawane za specjalnem pozwoleniem.

Muzeum zawiera kolekcję okazów patologicznych.

Muzeum anatomii porównawczej.

Muzeum anatomii porównawczej przy ulicy Ecole-de-Medicine 12, otwarte codziennie z wyjątkiem niedziel od godz. 11-ej rano do 4-ej pp. wyłącznie dla studentów i lekarzy.

Muzeum instrumentów muzycznych.

Muzeum instrumentów muzycznych—ulica Faubourg-Poissonniere 15, otwarte dla publiczności w poniedziałki i czwartki od południa do godz. 4-tej. Muzeum to mieści się przy Konserwatorium muzycznym i zawiera olbrzymią kolekcję starożytnych instrumentów, pomiędzy którymi zwracamy uwagę na lutnie włoskie z XVII wieku, dzieła najlepszych mistrzów w tym kierunku włoskich i niemieckich.

W małej witrynie widzimy troje skrzypiec: jedne prawdziwy Guarnerius, ofiarowany Muzeum przez generała Dawidowa, drugie dwa Stradivariusy, legowane Konserwatorium przez markiza de Queux de Saint-Hilaire.

Pomiędzy instrumentami rzniećmi zwraca uwagę starożytna wiola Gasparda da Salo, jak również wielka ilość bogato ozdobionych gitar z XVII i XVIII wieku i innych instrumentów, odznaczających się starożytnością pochodzenia, wartością historyczną i pięknnością form i odrobienia.

Muzeum Opery.

Główne wejście do Muzeum i biblioteki Opery na pierwszym piętrze głównego pawilonu; prowadzi od ulicy Auber (strona prawa). Muzeum to w dnie publiczne otwarte dla wszystkich od godz. 11-tej do 4-tej, zawiera galerie rysunków, malowideł, sztychów etc. Składa się ono z głównej galeryi, czytelnicy, czterech małych sal i biblioteki. Wszystkie zawierają przedmioty odnoszące się do sztuki dramatycznej i dramatyczno-muzycznej, poczynając od pierwotnej prostoty scenicznej do obecnych złożonych partytur, figuracyi, dekoracyi, kostymów i przyborów scenicznych.

Obserwatorium.

Muzeum astronomiczne i Obserwatorium może być zwiedzane pierwszej soboty każdego miesiąca za specjalnem po-

zwoleniem dyrektora. Mieści się przy obserwatorjum na Avenue tegoż nazwiska.

Obserwatorjum paryskie, utworzone przez Ludwika XIV-go, za inicjatywą Colberta, wzniesione zostało według planów Perraulta. Podwórze zdobi posąg marmurowy astronoma Le Verriera, dłuta Chapu. Na pierwszym piętrze znajduje się muzeum z czterech sal złożone. Są tu zbiory historyczne, dotyczące tej instytucyi, i liczne fotografie. Oglądać też można aparaty astronomiczne.

Muzeum rzeźby porównawczej.

Muzeum rzeźby porównawczej znajduje się w pałacu Trocadero. Muzeura samo zajmuje dwa skrzydła pałacu, jedno od strony Paryża, drugie od strony Passy.

Dwie te galerie przedzielone są głównym korpusem gmachu, gdzie znajduje się sala uroczystości (salle des Fêtes) i Muzeum etnograficzne. Przechodząc pod portykiem, który tworzy wieżę sali uroczystości, łatwo nam przejść z jednej do drugiej.

Wejście znajduje się na lewo pod wielkim perystylem. Do czasu otwarcia wystawy zbiory otwarte są dla publiczności codziennie, z wyjątkiem poniedziałków—od maja do września od godz. 11-tej rano do 4-tej pp. Muzeum rzeźby porównawczej, to wspaniałe zbiorowisko artystycznych skarbów Francyi, zostało otwarte 28 maja 1882 r. Poświęcono je reprodukcjom najpiękniejszych dzieł rzeźby wieków przeszłych, tak francuskich, jak obcych, w odlewach i gipsach, pomnikom rzeźby francuskiej od XI do XVIII w., rozklasyfikowanym według epok, jak również podobnym dziełom epok innych narodów, mogącym służyć za punkt porównania.

Zbiór ten powiększono przez sprowadzenie kolekcyi fotografii pomników historycznych, odbitych tak w głównych zarysach, jako i w oddzielnych częściach.

Te odlewy i fotografie pozwalają amatorom na utworzenie sobie pewnego całokształtu rzeźby w chronologicznym jej rozwoju.

Galerya wschodnia (od strony Paryża).

Sala I.—Starożytność i wieki średnie od XI do XII wieku. Nad drzwiami przy wejściu tympan (dekier) z nad drzwiami głównych z katedry w Autun; na lewo kolumny z figurami

z katedry w Chartres; tympan z nad drzwi głównych katedry w Chartres z XII wieku; na lewo rzeźby gallo-romańskie z III wieku; rozmaite przedmioty architektoniczne z katedry w Angoulême; drzwi boczne z kościoła Notre-Dame w Clermont; posagi ze świątyni w Eginie z V i VI wieku przed Chr.; główne drzwi klasztoru przy katedrze w Reims.

Pomiędzy pierwszą a drugą salą—brama z kościoła św. Magdaleny z Vezelay, z XI wieku.

Sala II. Na lewo: tympan z nad drzwi bocznych katedry paryskiej; jeden pilastr z drzwi od strony południowej i dwa inne z drzwi północnych katedry w Chartres; posagi z katedry w Reims i Amiens. Na prawo; tympan z nad drzwi bocznych katedry paryskiej; pilastr ścienny i próg drzwi głównych z katedry w Amiens; płaskorzeźba frontonu katedry w Reims; ściana z pomiędzy okien katedry w Amiens; płaskorzeźba wewnętrzna z katedry w Reims; rozmaite ozdoby architektoniczne z kościoła Saint-Etienne w Auxerre, Notre-Dame w Senlis, płaskorzeźba z progu katedry w Reims; w środku sali pilastr z katedry Strasburskiej.

Sala III (XIII i XIV wiek); oddział pierwszy. W środku kapitel pilastru strony lewej z katedry Reims. Z każdej strony stalugi z fotografiami głównych katedr Europy. Na prawo—posąg świętego Jerzego z katedry w Bazylei.

Oddział drugi. Na lewo — fragment z drzwi bocznych katedry w Laon; pilastry katedry w Chartres; posagi z kaplicy Saint-Chapelle w Paryżu; mury poprzeczne rzeźbione z wieży północnej z katedry w Amiens; podstawy i nisze portyku głównego z katedry Lyonńskiej; w środku kapitale pilastrów katedry w Reims; grobowiec świętego Szczepana z końca XIII wieku z kościoła d'Aubazine. Na prawo kilka rzeźb z katedry w Laon; płaskorzeźby z katedry w Bourges; kapitale z katedry w Laon; zagłębienie chóru z kościoła Saint-Urbain w Troyes. Pomiędzy trzecią a czwartą salą drzwi z katedry w Bordeaux z XIV wieku.

Sala IV (XV i XVI wiek). Przybudówka obok drzwi północnych katedry w Bordeaux; drzwi pałacu książęcego w Nancy. W środku: studnia Mojżesza ze starożytnej Kartuzni w Dijon; posagi Filipa Smiałego, księcia Burgundzkiego i Małgorzaty Flandryjskiej; drzwi boczne z kościoła kartuzów w Dijon; grobowiec dzieci Karola VIII—J. Juste'a (katedra w Tours); grobowiec Franciszka I księcia Bretanii i Małgorzaty de Foix (katedra w Nantes); mauzoleum Henryka II i Katarzyny Medycejskiej—Germaina Piona (opactwo Saint-Denis). Na lewo — wspaniałe stalle z chóru katedry

w Amiens; dwie okiennice z katedry w Beauvais Jana le Pot 1563 r.; stalle z chóru kaplicy starożytnego zamku de Gaillon. Na prawo—Dawid (Muzeum narodowe we Florencyi) serya płaskorzeźb; drzwi z Saint-Macudon w Rouen; grobowiec Ludwika de Brézé (katedra w Rouen); modele Jana Goujona i rozmaite mauzolea. W przejściu z sali 4-tej do piątej — ambona z katedry w Limoges. Przegroda, prowadząca do sali piątej. Pośrodku fontanna z placu Marché w Tours. Na lewo grobowiec z kościoła Saint-Just w Narbonne. Na prawo Hermes i Dyonisos-Praxyteles ze świątyni Hery w Olimpii, Adonis umierający (Muzeum narodowe we Florencyi).

Sala V (XVII i XVIII wiek). Posągi, wazy, płaskorzeźby i t. p. Pugeta, Coysevoxa, Van Clèvesa, Girardona, Coustou, Bouchardona, Houdona i innych sławnych rzeźbiarzy (Wersal).

Na lewo—Basen Dyany (Wersal); płaskorzeźba ze starożytnego pałacu de Rohan w Paryżu, XVIII wiek. W środku wspaniałe wazony z tarasów Wersalu. Na prawo mnóstwo popiersi i drzwi ratusza z Tuluzy—Pugeta.

Sala VI (od XI do XVI wieku)—poświęcona ornamentacyom. W środku szczyt muru poprzecznego w Saint-Pierre w Rouen; fasada kościoła Sainte-Marie-des-Dames w Saintes; na prawo koninek z zamku d'Ecouen.

Schody prowadzą do suterenu, gdzie znajdują się pracownie odlewów. Zwiedzać je można za specyalnem pozwoleniem dyrektora.

Ztąd wchodzimy do Biblioteki, otwartej od godz. 11-tej rano do 4-tej pp., która zawiera dzieła, traktujące o sztuce, fotografie, pomniki historyczne, rysunki oryginalne Violeta-le-Duc, i wzory malatur ściennych. Chcąc coś skopiować, należy się zaopatrzyć uprzednio w pozwolenie dyrektora.

Galerya zachodnia. Sala I.—Część lewego skrzydła z kościoła Saint-Trophime w Arles; portyk z kościoła Saint-Pierre w Moissac; pilastr z kościoła w Aulnay; płaskorzeźba z pałacu de la Ferté-Milon; wystawa pięknych malowideł ściennych.

Sala II. Drzwi główne starego opactwa de Charlieu.

Sala III. Drzwi główne z kościoła w Saint-Gilles.

Sala IV. Portyk kościoła z Aix w Prowancyi i z katedry w Bourges; sklepienie z Grosse-Horloge w Rouen.

Sala V. Dekoracye jednej części podwórza Trybunału handlowego (dawny hotel d'Escoville) z XVI wieku z Caen—posąg Dawida; posąg Judyty; inna część podwórza trybunału w Caen; część dekoracyi z Lyceum w Tuluzie; starożytny

hotel Berny z XVI wieku; pilastr z kościoła w Esecoville rzeźby z Chartres i Evreux.

Sala VI. Plan w wypuklorzeźbie grobowca królów Francyi (Bazylika Saint-Denis); modele opactwa Saint-Michel i Pierrefonds.

Sala VII. Fontanna z Grosse-Horloge w Rouen; odlewy posągów z XVIII i XIX wieku (Flora—Carpeaux'a; Lew—de Barye'a i inne).

Dalej znajduje się *Muzeum starożytności kmerów*, przeniesione z pałacu Compiègne do pałacu Trocadero. Zawiera ono w olbrzymiej sali ciekawe rzeźby olbrzymich budowli kmerów — ludu z Kambodży; szerokie schody prowadzą do suterenu, gdzie znajdują się posagi ludzi i zwierząt z Kambodży.

Z tamtąd wracamy do wielkiego perystylu pałacu i wchodzimy na pierwsze piętro, gdzie znajduje się:

Muzeum etnograficzne. Muzeum to, do czasu otwarcia wystawy otwarte dla publiczności w niedziele i czwartki od południa do godz. 4-tej, zwiedzać można za pozwoleniem administracyi Muzeum. Utworzone w 1880 roku przez ministerium i dyrekcję naukową, zawiera obecnie 40,000 przedmiotów i kostyumów wszystkich narodów, przedstawionych na figurach, robionych z natury przez M. Herberta.

Przedsiónek. — Zbiory etnograficzne, odlewy, popiersia Dumont d'Urville'a, Laperousse'a i Bougainville'a.

Pierwsze piętro. Na schodach i na platformach przedmioty etnograficzne amerykańskie. Na lewo sala, mieszcząca bogate zbiory afrykańskie, pomiędzy którymi zasługują na uwagę insygnia i broń królów Dahomeju i Sudanu.

Drugie piętro. Sale tutaj poświęcono Oceanii, Melanezyi i Polinezyi. Zawierają one: kostyumy naczelników, modele mieszkań, popiersia dzikich i t. p.

Obok tej sali znajduje się Biblioteka.

Z prawej strony schodów znajduje się *Galerya Lorillarda*, zawierająca modele armat, płaskorzeźby, posagi rozmaitych narodów Ameryki; chaty indyjskie z Ziemi Ognistej; szaragi z rozmaitemi materyami; w witrynie amfory, pochodzące z wykopalisk w Boliwii i Peru; wypuklorzeźby z rozmaitych ruin amerykańskich; słupy monolitowe formy ludzkiej; sanktuarium świątyni słońca z Meksyku; płaskorzeźba z nad wrót słońca Tiahuanako; świątynia z Tikal; kamień słońca z Meksyku; obrazy i płaskorzeźby z Palenqué.

Sala równoległa do galeryi zawiera materye, broń i rozmaite przedmioty, odnoszące się do mieszkańców Stanów Zjednoczonych, Kolumbii angielskiej, Kalifornii, Meksyku, No-

wej Grenady, Ameryki środkowej, Wyższego i Niższego Peru, Boliwii, Guyany i Brazylii. Widzimy tam jeszcze kilka mumij, pochodzących z niektórych okolic tych krajów.

Na końcu galeryi Lorillarda, w prawem skrzydle, mieści się muzeum etnograficzne Europy, zawierające zbiory z Japonii, Islandyi, Norwegii, Hiszpanii, Portugalii, Włoch, Grecyi, Turcyi, Rosyi i t. p.

W zbiorach tych widzimy groby lapońskie, biżuterję skandynawskie starożytne, bardzo rzadkie, wielką ilość kostyumów i t. p. Na prawo w sali francuskiej (salle de France), otworzonej w 1889 r., widzimy etnografię Europy, a przezwłaszcza Francyi.

Tutaj kończymy zwiedzanie pierwszego piętra. Na dole widzimy serię przedmiotów, odnoszących się do eskimosów: kajak, przyrządy do łowienia ryb, kostyumy i t. d.

W sali bocznej ugrupowano i odtworzono sceny z życia naszych przodków przedhistorycznych z epoki przedpotopowej, kopalnianej i bronzowej.

Podczas wystawy w r. 1900 na całej przestrzeni parku Trocadero urządzono wspaniałą wszechświatową wystawę etnograficzną.

Muzeum pedagogiczne.

Muzeum pedagogiczne, przy ulicy Gay-Lussac № 41, w jednym z gmachów państwowych, otwarte bywa od godz. 10-tej rano do 5-tej pp. dla osób zaopatrzonych w karty wejścia.

Zawiera ono: 1) Bibliotekę, złożoną z dzieł pedagogicznych, z przedmiotów do użytku nauczycieli, metod, map, tablic, modeli, przedmiotów szkolnych i podręczników naukowych.

2) Bibliotekę naukową, wypożyczającą książki wykładającym.

3) Instrumenty, narzędzia i modele potrzebne przy wykładach.

4) Wzory budynków szkolnych, wzory urządzenia klas. Muzeum dzieli się na trzy części:

Parter. Wielka sala geograficzna, sale rysunkowe, laboratorya fizyczne i chemiczne i t. d.

Pierwsze piętro. — Biblioteka pedagogiczna francuska i obca, składająca się z wielu białych kruków. Książki naukowe z XVI wieku.

Drugie piętro.—Kolekcyę naukowe, laboratoria historyi naturalnej, dokumenty prawnicze francuskie i obce.

Muzeum Guimeta.

Zbiory te, zebrane przez E. Guimeta w jego podróżach na Wschód, a ofiarowane państwu, mieszczą się na placu Jena. Otwarte są codziennie z wyjątkiem poniedziałków od godziny 12-tej do 5-tej pp.

Muzeum to zawiera studia religijne, sztuki narodowej starożytnej ludów wschodnich, według dokumentów autentycznych, posągów, rysunków i t. d.

Gmach o trzech piętrach zbudowany jest na wzór domów w Pompei.

Parter zawiera ceramiki chińskie, rozklasyfikowane według fabryk, kolorów i marek urzędowych; ceramiki japońskie i koreańskie.

Pierwsze piętro. Religie indyjskie, Indo-chińskie, Tybetu i Chin. Religie japońskie, portrety kapłanów, kolekcyę przedmiotów z laki.

Drugie piętro. Malowidła i sztychy japońskie. Religia grecka i rzymska. Religia egipska i egipsko-rzymska. Sala w bocznem skrzydle zawiera zbiory, odnoszące się do misyj w Azji.

Sale te otwierane bywają tylko na żądanie zwiedzających.

Muzeum Cernuschi.

Muzeum Cernuschi znajduje się przy ulicy Velasquez 7. Muzeum ofiarowane zostało miastu Paryżowi przez p. Henri. Cernuschi i zawiera kolekcyę bronzów chińskich, japońskich, indyjskich, jak również rysunków i książek nadzwyczaj ciekawych.

Muzeum Galliera.

Muzeum Galliera na rogu ulic Pierre-Charron i Trocadero.

Jesto przeszliczny budynek w stylu włoskim, wykończony w 1895 roku, przeznaczony na pomieszczenie zbiorów księżnej

Galliera. Kolekcya ta znajduje się obecnie w Genui. W roku 1896 pomieszczono tutaj *Muzeum sztuki stosowanej*. Otwarte jest codziennie, prócz poniedziałków, od godz. 12-tej do 4-tej.

Muzeum Galliera.

Muzeum to, składające się z pięciu sal, zawiera dotychczas bardzo niewiele okazów; dzięki jednak Radzie Muncypalnej i sekcjom sztuki stosowanej co rok powiększa się nowemi zdobyczami.

Pomiędzy przedmiotami wystawionemi widzimy piękne dywany z Saint-Gervais; obicia, przedstawiające polowanie Maksymiliana; dwie witryny, zawierające emalie, wyroby z kamienia i cyny, ciekawą witrynę Carabin'a; fontannę cynową A. Charpentier'a i kilka pięknych marmurów i bronzów.

Muzeum kontrabandzistów.

«*Musée des Fraudeurs*» w pałacu komory celnej na placu Ratusza.

W jednej niskiej sali znajduje się zebrana ilość wszelkiego rodzaju przedmiotów, jak; gorsety, spódnice z kauczuku, klocki artystycznie odrobione, miary, pasy, skrzynki powozowe i t. p., używane przez defraudantów, którzy w ten sposób oszukiwali akeyzę.

Zbiory te, nadzwyczaj ciekawe, zwykle bywają niedostępne i chcąc je zwiedzić, trzeba uprzednio podać prośbę piśmienną do dyrektora akeyzy.

Muzeum Walentyna Haüy.

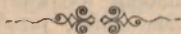
Muzeum Walentyna Haüy, nazwane tak od imienia pierwszego założyciela szkół dla niewidomych, mieści się przy ulicy Bertrand 14. Muzeum otwarte dla zwiedzających we wtorki od godziny 11-tej rano do 4-tej lub 5-tej po południu. Widzimy tutaj specjalne instrumenty do pracy dla niewidomych i wielką ilość robót, wykonanych przez niewidomych całego świata.

Muzeum Caen.

Muzeum Caen, założone przez panią de Caen, specjalnie poświęcono dziełom i wystawom artystów, odznaczonych nagrodą «prix de Rome.»

Muzeum znajduje się w Instytucie przy quai Conti № 21, w pawilonie północno-zachodnim.

Cheąc zwiedzić muzeum, należy się zwrócić do sekretaryatu Instytutu (podwórze la Fontaine, drzwi lewe).

BIBLIOTEKA NARODOWA.

Biblioteka narodowa (Bibliothèque nationale) zajmuje obszerne gmachy pomiędzy ulicami Richelieu, Colbert, Vivienne i des Petits-Champs, z głównem wejściem od strony ul. Richelieu, naprzeciwko skweru Louvois. Pierwotnie ufundowana w r. 1373 przez p. Karola V-go, wielokrotnie zmieniała miejsce, aż ostatecznie w r. 1724 została ulokowana w dawnym pałacu de Nevers. Gmach w nowszych czasach uległ przebudowaniu. Wewnątrz gmachów znajdują się trzy wielkie podwórza.

Biblioteka narodowa jest jedną z największych w świecie, a pod względem rzadkich druków bodaj, że trzyma prym przed wszystkimi innemi.

Dnie wejścia. Sale medalów, geografii, rycin i galerya Mazarini'ego—otwarte są dla odwiedzających we wtorki i piątki od 10 godz. rano do 4-tej po południu.

Czytelnia (ulica Colbert) dostępna dla publiczności codziennie, nawet w niedziele—od godz. 9-tej rano do 4, 5 i 6-tej wieczorem, stosownie do sezonu.

Od Wielkiej niedzieli do poniedziałku Wielkiejnocy (włącznie) biblioteka jest zamknięta.

Bufet urządzony jest nawprost szatni.

Sale zajęć dostępne są tylko dla tych, którzy otrzymali karty wejścia, wydane (na zasadzie prośby piśmienniczej z wyszczególnieniem motywów) przez administracyę biblioteki, mianowicie:

Sala druków—otwarta codziennie, z wyjątkiem świąt, od godz. 9-tej rano do 4-tej, 5-tej lub 6-tej wiecz.—stosownie do sezonu.

Sala manuskryptów, map i rycin—otwarta codziennie (z wyjątkiem świąt) od 10-tej godz. rano do 4-tej wieczorem.

Sala medalów (numizmatów) — otwarta w poniedziałki środy, czwartki i soboty od godz. 10-tej rano do 4-tej wiecz.

Wskazówki ogólne. Biblioteka dzieli się na cztery oddziały:

1-y) Oddział druków, map i zbiorów geograficznych.

2-i) Oddział manuskryptów, kart i dyplomów.

3-i) Oddział rycin (sztychów i rysunków).

4-y) Oddział medalów (numizmatów) i antyków.

Wehódząc do gmachu Biblioteki, mamy na wprost drzwi, na parterze — piękną salę oddziału druków, do której dostać się można tylko za kartą wejścia. Dalej, za tą salą w głębi korytarza mamy z prawej strony Galeryę rycin, z lewej zaś Sekretaryat.

Schody, znajdujące się przy końcu przedsionka, prowadzą nas na pierwsze piętro na platformę, z kąda widzimy przedsionek parteru i z kąda przechodzimy na lowo do małego pokoju, pośrodku którego wznosi się pomnik z drzewa i bronzu, znany pod nazwą «Francuskiego Parnasu», ozdobiony u góry posągami Ludwika XIV w postaci Apollina.

Z tego małego pokoju dostajemy się do *Galeryi Mazarini'ego*, odnowionej przez Degoffe'a i przeznaczonej na wystawę paleografii, typografii i intrologatorstwa. Na plafonie malowidła treści alegorycznej wykonał Romanelli.

Sala zajęć sekcji geograficznej znajduje się przy końcu Galeryi Mazarini'ego.

Powróciwszy następnie na platformę schodów pierwszego piętra, mamy z lewej strony dość wąską galeryę, której ściany i przegrody pokrywają plany i starodawne mapy geograficzne.

Z tej samej platformy, jeżeli zwrócimy się twarzą do galeryi Mazarini'ego, ujrzymy inną jeszcze galeryę, w której urządzono salę zajęć dla oddziału manuskryptów.

Gabinet medali i antyków.

Wspaniałe to muzeum, należące do Biblioteki Narodowej (patrz wyżej), otwarte jest we wtorki i piątki od godz. 10-tej rano do 4-tej po południu. Wejście do tego muzeum znajduje się przy ulicy Richelieu'go, w pobliżu ulicy Małych-Pól (des Petits-Champs). Należy dzwonić u małych drzwi, obok posterunku policyjnego.

Na parterze obszerny westybul, w którym znajdują się — Zodyak z Denderah, łaźnia ze starożytnego porfiru, pokój królów Karnaku (Egipt), napis pomnika, wzniesionego przez Szwajcarów na pamiątkę zwycięstwa ich nad Karolem Śmiałym w Morat, i napisy greckie i rzymskie. Zwiedziwszy westybul, kierujemy się na prawo ku małym schodom, naokoło których widzimy mnóstwo napisów na kamieniach, wpra-

wionych w ściany. Napisy te są greckie, rzymskie, koptyjskie, fenickie etc. U góry schodków widzimy dwie galerie; zwiedzamy przedewszystkiem znajdującą się z lewej strony, jako więcej zasługującą na uwagę; nosi ona napis: «Medale i antyki» (*Médailles et antiques*). Wszystko tu uporządkowano i rozklasyfikowano wzorowo. Naokoło sali umieszczono w witrynach: statuetki, popiersia, różne naczynia, półmiski, wyroby szklane, lampy, kaski, topory, broń starożytną i różnego rodzaju przybory.

W wysokiej witrynie, przy samej ścianie, z lewej strony od wejścia znajdują się dwa wielkie półmiski srebrne, znane: jeden pod nazwą tarczy Scypiona, której płaskorzeźby wyobrażają porwanie Bryscidy z rozkazu Agamemnona, drugi zaś—pod nazwą tarczy Hannibala. Pierwszy z tych półmisków znaleziony został w pobliżu Awinionu w Rodanie (w roku 1656). Część dolna tej witryny zawiera różne pamiątki ze srebra i statuetki z brązu.

W środku galerii, na skrzyniach, zamkniętych umieszczono są witryny z kameami, medalami i monetami.

Witryna I. (Tuż przy drzwiach wejściowych) zawiera: walce, stożki, skarabeoidy i kamienie ciosane z Syryi, Assyrii, Chaldei i Persyi.

Witryna II. Starożytne kamienie rzeźbione. Kamee i kamienie rzeźbione nowoczesne, pomiędzy którymi znajdują się bransolety Dyany de Poitiers i pieczęć Ludwika XV-go. Przedmioty religijne, mitologiczne i ikonografia nowoczesna.

Witryna III. Wspaniałe kamee starożytne.

Witryna IV (podłużna, prawie pośrodku galerii): Naczynia z sardonyksu, kamee, pierścienie, pieczęcie — naokoło pięknej witryny, w której znajdują się: popiersie Konstantyna (z agatu); złoty medal Eukratydesa, króla greckiego Baktryan; złota patera z Rennes; złote medaliony, stanowiące ozdobne obramowanie tej patery, wyobrażają cesarzów i cesarzowe. Dalej—apoteoza Augusta, wspaniała kamea; wielkie medale złote ze skarbeca Tarsu, dar Napoleona III; skarb Gourdon'a, łańcuchy i medale złote, puchar Chozroesa I-go, z dynastji Sassanidów; waza dyonizejska, zwana pucharem Ptolomeuszów; złote kolie i blachy; starożytna złota przepaska; rzeźba na kamieniu, wyobrażająca Julię, córkę Tytusa i ozdabiająca relikwiarz, znany niegdyś w Saint-Denis pod nazwą kłęcznika Karola Wielkiego.

Witryna V (w poprzek)—zawiera medale rzymskie, asyryjskie, italskie ze złota, srebra i brązu. Niedaleko okna witryna dodatkowa, zawierająca monety galijskie, rozłożone na mapie geograficznej.

Witryna VI. Medale greckie (Europa i Azja) złote, srebrne i brązowe.

Witryna VII. Medale francuskie i cudzoziemskie z brązu, złota i srebra; monety francuskie, królewskie, baronowskie; monety cudzoziemskie.

Witryna VIII. Naczynia, półmiski z rzeźbami, różne przybory; statuetki, z których jedna wyobraża Merkurego ze srebra; dzbanki pod tytułem: «Skarb Sacellum Merkurego» (Mercurius canetonensis). Skarb ten, znaleziony w roku 1830 w Villeret, w pobliżu Berthouville okręgu de Bernay (Eure), stanowi jedną z najrzadszych osobliwości starożytnych wyrobów złotych.

Wzdłuż całej galeryi, z prawej strony znajdują się witryny, zawierające bogatą kolekcję starożytnych statuetek z brązu, naczyń malowanych, różnych przyborów etc. etc.; z lewej zaś strony stoi sześć złożonych skrzyń (kas) z czasów Ludwika XV, wzniesionych na starożytnych popiersiach.

W głębi galeryi—dwie wielkie skrzynie w tym samym stylu, również na starożytnych popiersiach. Przed oknami galeryi znajdują się dwie małe witryny: jedna zawierająca starożytne zbroje i inne przedmioty, znalezione w 1855 r. w wykopaliskach kościoła de Saint-Brice w Tournai (Belgia) i pochodzące z grobowca Chilperyka I-go, króla Francyi (481 r.); druga—zdobycze i dary najnowsze.

Zbiory de Luynes.

Dar ks. de Luynes dla Biblioteki Narodowej. Sala z prawej strony przedsionka do głównej galeryi.

W głębi sali: kolosalny korpus Wenery (z marmuru), zakupiony we Włoszech przez ks. de Luynes. Naokoło sali i pod witrynami: pancerze, szczatki i kawalki oręża, pochodzące z wykopalisk: miecz Boadbiła, ostatniego króla maurytańskiego Grenady; naczynia, pierścienie, statuetki, kamce, brązy etc.

Pod witrynami, w przejściu przez salę: starożytne rzeźby kamienne (wschodnie), zwoje z Assyrii, Persyi etc.; dalej różnego rodzaju starożytności, obrazy, portrety, kamienie, napisy, medale greckie (Europa, Azja, Afryka) i medale galijskie ze złota, srebra i brązu.

Przy wyjściu z sali de Luynes znajdujemy dwie sale: pierwsza z nich, zwana salą Odrodzenia, zawiera płaskorzeźbę w marmurze—Ligier-Richier'a, oprawioną jak obraz w ramy; prócz tego piękną seryę malowideł dyptyków z czasów Konsulatu (ze słoniowej kości), wyroby z kości słoniowej, po-

między którymi zasługuje na uwagę szachownica, która, jak głosi podanie, ofiarowaną była Karolowi Wielkiemu przez posłów Harun al Raszyda; starożytne skrzynie (kasy) i bogaty zbiór medalów rzymskiej Republiki, legowany testamentem barona d'Ailly w 1877 roku.

W oszklonej szafie, ustawionej po prawej stronie od wejścia, znajdują się medale, wazy, wyroby z kości słoniowej, kamienie, marmury, medaliony, pieczęcie, miecz honorowy wielkich mistrzów Maltańskich, ofiarowany Zakonowi przez Filipa II-go hiszpańskiego i przesłany do Biblioteki Narodowej przez generała Bonapartego w roku 1799; popiersie (z marmuru) młodej dziewczyny (przez Mino de Fiesole).

Pośrodku tej sali znajduje się sławny fotel króla Dagoberta; fotel ten niegdyś znajdował się w Lawrze, w muzeum „des Souverains.”

Druga sala, zwana *salą ofiarodawców* (salle des Donateurs), zawiera starożytne statuetki z brązu, wazy i inne wogóle starożytne przedmioty terrakotowe, ofiarowane przez wielhrabiego de Janzé i komendanta Oppermann'a. W środku sali wielka ośmioboczna witryna, zawierająca medale francuskie i starożytne, brązy, terrakoty i wazy malowane, pochodzące z różnych darów.

Inne księgozbiory paryskie.

Biblioteka arsenatu, ul. Sully 3. — Otwarta codzień, prócz niedziel od g. 10-ej do 4-ej. Zamknięta od 15 lipca do 1 września. Założona przez margr. Pauliny, nabyta przez ks. d'Artois, posiada pół miliona tomów, 10,000 manuskryptów i 2,500 medali.

Biblioteka sztuk i rzemiosł przy muzeum tejże nazwy, otwarta codzień prócz poniedziałków i świąt od g. 10-ej do 3-ej i od 7½ wiecz. do 10-ej. Posiada 40,000 dzieł odnoszących się przeważnie do sztuk stosowanych do przemysłu.

Biblioteka sztuk pięknych przy ul. Bonaparte № 14, posiada 20,000 tomów i przeszło milion rycin, fotografii i t. p.

Biblioteka historyczna miasta Paryża, ul. Sevigné № 20; książki i manuskrypty odnoszące się do historii Paryża i rewolucyi.

Prócz powyższych wymienimy jeszcze biblioteki: *Mazariniego*, w gmachu Instytutu, quai Conti № 23; *Uniwersytectu*, w gmachu Sorbony; *Konserwatorium*, w gmachu Konserwatorium. Istnieją prócz tych liczne biblioteki specyalne.

P A Ł A C E.

Pałac Tuileryjski.

Pałac Tuileryjski stanowił dawniej przedłużenie Luwru; oddzielony od niego tylko placem Karuzelu; pałac ten, zbudowany pierwotnie w r. 1564 przez Philiberta Delorme dla Katarzyny de Médicis, ulegał następnie różnym przekształceniom, aż w roku 1871 podczas Komuny został zniszczony prawie do szczytu. Ruiny Tuileryów uprzątnięto dopiero w 14 lat później, w roku 1884.

Przez pewien czas na miejscu dawnego pałacu znajdowały się prowizoryczne budynki pocztowe i baraki, przeznaczone na rozliczne wystawy; następnie wszystko to zwalono i dziś rozciąga się tam wspaniały skwer, poprzedzający ogród Tuileryjski i stanowiący front Łuku Tryumfalnego Karuzelu i pomnika Gambetty.

Z dawnego pałacu Tuileryjskiego pozostały tylko:

Pawilon Flory, odbudowany całkowicie pomiędzy 1863 i 1869 rokiem przez budowniczego Leftuela w stylu dawnej galeryi Henryka II-go, niewiele ucierpiał podczas Komuny. Stanowi on bezpośrednie przedłużenie odpowiedniego skrzydła Luwru i jest bardzo bogato dekorowany rzeźbami Meunier'a, Schoeneverck'a, Perrey'a, Santona i innych. Przy bramie, dającej od strony Sekwany dostęp powozom na plac Karuzelu, zwracają uwagę dwa posagi dłuta Jouffroy'a: Marynarka wojenna i Marynarka handlowa, a wyżej płaskorzeźba Mercie: Geniusz sztuki.

Pawilon de Marsan od strony ul. Rivoli, spalony podczas Komuny, został odbudowany w ciągu lat od 1876 do 1878.

Stanowi on również przedłużenie skrzydła Luwru. Ozdabiają go rzeźby Barrias'a, Delaplanche'a, Cruak'a i innych.

Oba te pawilony stanowią dziś część nowego Luwru.

Pałac Luwru.

Pałac Luwru jestto jeden z najwspanialszych gmachów Paryża, godny uwagi ze względu zarówno na architekturę, pełną zadziwiającego przepychu, jak i na starożytność niektó-

Stary Luwr.

rych jego części; wreszcie z powodu wspomnień historycznych i obecnego przeznaczenia gmachu, który jest miejscem pomieszczenia wspaniałych muzeów.

Gmach ten, składający się z labiryntu przepięknych pawilonów, rozciąga się długim pasem na wybrzeżu Sekwany, pomiędzy rzeką i ulicą Rivoli, przytykając z dwóch drugich stron, na wschód do placu Luwru, na którym widzimy na-

przeciwko starożytny kościół Saint-Germain-l'Auxerrois, na zachód zaś—do placu Karuzelu.

Pałac Luwru, rozpoczęty za panowania Franciszka I-go w r. 1541, wznosi się na miejscu dawnej fortecy, zbudowanej przez Filipa-Augusta, a przetworzonej i przebudowanej przez Karola V. Budowniczym, który za Franciszka I-go rozpoczął budowę Luwru, był sławny Piotr Lescot. Następnie budowę pomnikowego gmachu prowadzono za panowania Karola IX, Henryka IV i Ludwika XIII, którzy tu zamieszkiwali; Katarzyna de Médicis przyczyniła się również do ozdobienia Luwru. Od czasów Ludwika XIV Luwr pozostawał nieukończony i groził upadkiem, dopóki Napoleon I w 1805 roku nie nakazał odnowienia istniejących już części i ukończenia budowy. Burzliwe dzieje panowania Napoleona nie pozwoliły mu dokończyć rozpoczętego dzieła.

Ludwik XVIII, Karol X i Ludwik Filip nie prawie lub bardzo niewiele zrobili dla tego pałacu, który dopiero za Napoleona III-go został całkowicie ukończony podług planów budowniczego Visconti'ego.

Inauguracja nowego Luwru odbyła się d. 14 sierpnia 1857 roku; roboty około ukończenia tego gmachu rozpoczęte w 1852 roku, kosztowały 75 milionów franków z górą. W tym to nowoczesnym pałacu znajduje się Sala Stanów, gdzie za czasów Napoleona III-go odbywało się otwarcie Gabinetu.

Ażby dobrze osadzić front Luwru w całości, należy zatrzymać się przed kolumnadą, stanowiącą niejako ulicę Luwru—nawprost kościoła Saint-Germain-l'Auxerrois.

Kolumnada Luwru. Kolumnada ta, arcydzieło architektury w Paryżu, jest dziełem słynnego budowniczego Perrault'a. W ostatnich czasach została z gruntu odrestaurowana. Kolumnada ta, składająca się z 52-ch bogatych kolumn porządku korynckiego, z wdziękiem połączonych, robi wrażenie wznoszącego się wspaniałe portyku świątyni greckiej. Na uwagę zasługuje to, że wznosi się ona na pierwszym piętrze, nad dolnem piętrem zupełnie równem, bez żadnych kolumn. Powab wspaniałego widoku zwiększają jeszcze piękne skwery, jakie otaczają kolumnadę.

Podwórze Luwru. Idąc pod kolumnadą zupełnie w prostym kierunku, dochodzimy do podwórzka Luwru (dziś stary Luwr^o).

Stary Luwr, dzieło Piotra Lescot i Jana Goujon, składa się z czterech fasad, formujących czworobok i zawierających parter, pierwsze piętro i małe piętro nad gzem-sami gmachu. Tutaj mieści się główna część Muzeum Luwru.

Na parterze znajdują się muzea: rzeźb starożytnych, średniowiecznych i z epoki Ogrodzenia, rzeźb nowoczesnych i muzea: egipskie, assyryjskie i mało-azyatyckie.

Na pierwszym piętrze: muzeum malarstwa, muzea starożytności greckich, etruskich, egipskich etc. etc.; dalej muzeum Campana, zbiory Diculafoy'a, Lenoir'a, Davillier'a i Thiers'a.

Na drugim piętrze muzea: marynarki, chińskie, japońskie i etnograficzne i sala dodatkowa malarstwa (patrz muzea Luwru). Wchodzimy do muzeum malarstwa przez pawilon zegarowy (pavillon de l'Horloge), zwany pawilonem de Sully (schody Henryka II).

Wyszedszy z podwórza Luwru przez bramę pawilonu de Sully, znajdujemy się odrazu na placu, ozdobionym dwoma skwerami. Całość budynków, jakie znajdują się na tym placu, tworzą t. zw. *nowy Luwr*. Składa się on z sześciu pawilonów, wspaniale ozdobionych alegorycznemi grupami.

W budynkach tych mieszczą się: z prawej strony Ministerjum Finansów i archiwa—z lewej zaś strony część zbiorów Luwru i Ministerjum Kolonij.

Plac Karuzelu (place du Carrousel).

Plac ten stanowi dalszy ciąg nowego Luwru i ciągnie się do skweru Karuzelu, gdzie znajduje się Łuk Tryumfalny Karuzelu, ozdobiony dwoma alegorycznymi posagami Wojny i Prawa. Z tego miejsca roztacza się widok na ogród Tuileryjski, Obelisk, Pola Elizejskie i Łuk Tryumfalny Gwiazdy. Cztery pawilony wspaniałych rozmiarów zasługują na uwagę; są to z prawej strony pawilony de Rohan i de Marsan od ulicy Rivoli, z lewej zaś strony pawilony Lesdignières i de Flore, ciągnące się nad brzegiem Sekwany, od której oddziela je Quai des Tuileries.

Na placu Karuzelu, pomiędzy pawilonami Turgot i Mollien, przed skwerami Luwru, znajduje się pomnik Gambetty, wzniesiony ze składek narodowych i odsłonięty dnia 13 lipca 1888 r.

Pomnik Gambetty.

Na podstawie, ozdobionej z 4-ch stron alegorycznemi postaciami z brązu, wyobrażającemi Prawdę, Siłę, Swobodę i Równość, wznosi się pylon z posagiem Gambetty, który przedstawiony jest w postaci stojącej, z głową lekko w tył odchyloną, z prawą ręką wyciągniętą naprzód gestem energicznym; wskazuje ona współobywatelom obowiązek i honor. U stóp jego obrońcy ojczyzny, osłanianiani przez Geniusz Francyi, podnoszą się z ziemi, zbierając połamany oręż.

Na zewnętrznej stronie pylonu wyróżnione są najslawniejsze zdania wielkiego trybuna: wezwanie do obrony narodowej, apoteoza prawa głosowania powszechnego i fragment mowy w Cherbourg. Nakoniec, wierzchołek pomnika ozdobiony jest grupą allegoryczną z brązu—Demokracja tryumfująca, przedstawiona w postaci młodej kobiety, siedzącej na lwie skrzydlatym.

Pałac Królewski.

Palais Royal (plac Palais-Royal). Galerye i ogród Palais-Royal otwarte dla publiczności przez cały dzień.

Pałac, jest zajęty obecnie przez Radę Państwa i wewnątrz nie jest widzialny.

Pałac ten, zbudowany przez budowniczego Lemercière'a dla Richelieu'go i zamieszkiwany przez Annę Austryacką, Ludwika XIV i Filipa Orleańskiego, grał wielką rolę w rocznikach politycznych. Przez długi przeciąg czasu stanowił on własność księcia Orleanu (Ludwika-Filipa), a za czasów ostatniego cesarstwa stał się rezydencją księcia Napoleona kuzyna cesarza. Pałac ten spalili komuniści w 1871 roku. Wkrótce jednak został w zupełności odbudowany. Na boku, przy ulicy Saint-Honoré wznosi się pomnikowa fasada, odpowiadająca harmonijnie nowemu Luwrowi, który znajduje się naprzeciwko. Piękny plac przed wejściem do Teatru Francuskiego pozwala objąć całość budowli za jednym rzutem oka.

Palais-Royal przedstawia czworobok podłużny, którego front wychodzi na ulicę St.-Honoré i plac Palais-Royal. Przed frontem znajduje się «Dzielnica zegarowy» (Cour de l'Horloge). Przeszedłszy przez to podwórze i przez bramę przechodnią w gmachu frontowym, znajdziemy się w poprzecznej Galeryi Orleańskiej a idąc dalej, wyjdziemy na ogród Palais-Royal; na prawo widzimy Galeryę Valois, na lewo Galeryę Montpensier. Głęb ogrodu zamyka Galerya Beaujaulais. Wszystkie te galerye mają 180 arkad, pod którymi znajdują się setki sklepów najrozmaitszych—istny bazar turecki. Są tu i restauracye, licznie zwiedzane.

Do Palais-Royal dotyka gmach Teatru francuskiego, zniszczonego pożarem w marcu r. 1900-go. Po drugiej stronie gmachu znajduje się teatr Palais-Royal.

Pałac Palais-Royal jest zawsze głównym punktem przemysłowo-handlowym, gdzie endzoziemcy całego świata wyznaczają sobie spotkania.

Zwrócić należy uwagę na podwórzku głównem na budowlę, mającą wygląd nożyc raka i obsadzoną krzewami. Jest to zakład Towarzystwa elektryczności (Edison), oświetlający pałac i galeryę. (Patrz ogród Palais-Royal).

Pałac Giełdy.

Palais de la Bourse—ulica Vivienne i plac Giełdy.

Publiczność zwiedzać może bezpłatnie Giełdę codziennie z wyjątkiem niedziel od godz. 12 w południe do 5-tej po po-

Giełda.

łudniu (od g. 12 do 3-ej—weksle; od g. 3-ej do 5-ej—operacye handlowe).

Aby poznać Giełdę i mieć wyobrażenie o gorączkowym ruchu, jaki tutaj panuje, należy między godz. 12-tą a 3-cią po południu wejść na pierwsze piętro: ztąd bowiem można ogarnąć okiem całość operacyj, dającą nam niezrównany widok.

Pałac Giełdy, zbudowany przez architektów: Brongniart'a i Labarre'a, i otworzony dnia 23 listopada 1826 roku, ma formę świątyni greckiej o 69 metrach długości, 41 metr, szerokości i 30 metr. wysokości. Obszerny perystyl grecki o 66 kolumnach korynckich pozwala obejść gmach naokoło. Schody wejściowe (od strony placu Giełdowego) ozdabiają posagi: «Sprawiedliwość konsularna» Duret'a i «Handel» Dumont'a. Na schodach ze strony przeciwnej (od ul. Notre-Dames des Victoires) znajdują się posagi: «Rolnictwo» i «Przemysł» Pradier'a.

Wielka sala Giełdy znajduje się na parterze, w środku gmachu; ma ona 32 metry długości i 18 metrów szerokości, oświetlona jest zgóry i może pomieścić 2,000 osób.

W głębi sali kawalek posadzki i «kosz» okraża krata żelazna; miejsce to przeznaczone jest dla agentów giełdowych.

Zauważyć należy na sklepieniu głównej sali malowidła pędzla Abel de Pujol'a i Meynier'a, które do złudzenia naśladują płaskorzeźby.

Malowidła te wyobrażają: otwarcie Giełdy przez Karola X-go,—Francję, otrzymującą haracz od pięciu części świata,—Unię handlu, nauki i sztuki i główne miasta Francyi. W pałacu Giełdy mieści się biuro telegraficzne i telefoniczne.

Wielki okrągły barometr umieszczony jest pod arkadami fasady pałacu.

U w a g a . Bufet, znajdujący się na południowym rogu pałacu, od strony ulicy Notre-Dame des Victoires, daje giełdziarzom możliwość znalezienia odpoczynku i posiłku, bez oddalania się od miejsca swych zajęć.

Pałac Inwalidów.

Pałac Inwalidów znajduje się na Esplanadzie Inwalidów, której znaczną część zajęto pod wystawę wszechświatową w r. 1900. Otwarty dla publiczności codziennie, od 12-ej do 3-ej po południu w zimie; latem zaś—od 12-ej do 4-ej po południu; wejście bezpłatne. Co niedziela od g. 8¹/₄ r.—Msza św. w kościele Saint-Louis.

Grobowiec Cesarza zwiedzać można w poniedziałki, wtorki, czwartki, piątki i niedziele w tych samych, co wyżej, godzinach, t. j. od 12-ej do 3-ej po południu w zimie, a do 4-ej w lecie.

U w a g a I. Muzeum Artyleryi dziś już przeniesione do pałacu Inwalidów, otwarte jest we wtorki, czwartki i niedziele od godz. 12-ej do 3-ej po południu w zimie, a do 4-ej godz. w lecie. (Bliższe szczegóły co do tego muzeum patrz Muzeum Artyleryi.)

U w a g a II (ważna). Cudzoziemcy, którzyby chcieli zwiedzić jednego dnia i Muzeum Artyleryi i Grobowiec Cesarza—dostępne dla publiczności tylko w dni określone—powinni zacząć od zwiedzenia Muzeum Artyleryi i stamtąd dopiero powrócić do kościoła św. Ludwika (Saint-Louis) lub do części pałacu zwanej le Dôme, gdzie znajduje się Grobowiec Cesarza.

Pałac Inwalidów. Pałac (Dom) Inwalidów, zajmujący powierzchnię 126,585 metrów kwadratowych, jest jednym z największych gmachów Paryża. Założony został w 1670 r.

przez Ludwika XIV-go, który chciał tu zapewnić spokojny przytułek żołnierzom, starganym wiekiem i dolegliwościami a pozostawionym bez rodziny i bliższej opieki. Napoleon I zorganizował tę instytucję na szerszych podstawach.

Pałac Inwalidów.

Ogromny ten gmach, zbudowany na 5,000 pensyonarzy, nie ma ich jednak w chwili obecnej więcej nad 250, starsi bowiem żołnierze wolą mieszkać niezależnie, otrzymując pensję, do których mają prawo; jest to objawem dość szczególnym, gdyż pensyonarze pałacu mają tu zapewnione całkowite utrzymanie i są otoczeni największą troskliwością.

Zwiedzanie pałacu. Wyszedszy z Esplanady Inwalidów, ozdobionej z obu stron rzędami drzew, znajdziemy się na zewnętrznem podwórzu Inwalidów, otoczonem dokoła fosą i grożącym na prawo i na lewo baterią tryumfalną, składającą się z 18 armat.

Są to sławne działa pamiątkowe, przypominające zwycięstwa Napoleona I-go; dziś służą one do salw podczas różnych uroczystości.

Obok tej baterii widzimy mnóstwo armat wszelkiego kalibru i modelu, a dalej, w różnych stronach rozrzucone niewielkie ogródki i skwery—miejsca przechadzek starych wojowników.

Wprost nas—wejście do pałacu, z lewej zaś strony—posąg księcia Eugeniusza.

Fronton pałacu, zasłonięty drzewami ogrodu, ma w sobie coś majestatycznego i imponującego, jest to olbrzymia fasada, mająca około 200 metr. długości i składająca się z trzech pięter; fasada ta posiada bardzo piękną i oryginalną ornamentację w formie trofeów wojskowych, z konną figurą Ludwika XIV-go nad portykiem wejściowym.

Podwórze honorowe (Cour d'honneur), długości prawie 130 metr., otoczone jest budowlami, których cztery fronty posiadają dwa piętra arkad, ozdobionych malowidłami ściennymi, przedstawiającymi sceny bitew; malowidła te wykonane zostały przez Benedykta Masson'a.

Pod galerią prawą w samym rogu stoi posąg generała Daumesnil; pod galerią lewą—posąg Duphota.

Na środku fasady południowej—kościół, i posąg Napoleona I-go.

Na parterze, z prawej strony—wejście do Muzeum Artylerji; z lewej—Muzeum wojskowe.

Na pierwszym piętrze, na przodzie, t. j. nawprost kaplicy, znajduje się sala Rady i biblioteka, z obu zaś boków pierwszego i drugiego piętra—sypialnie, infirmary i apartamenty zarządzającego.

Refektarze i kuchnie zajęte są teraz przez muzeum wojskowe. Muzeum to, założone przez towarzystwo «Sabretache», jest muzeum retrospektywnem historii militaryzmu we Francji; zawiera wielką ilość pamiątek wojen z czasów Rewolucyi i Cesarstwa. Celem tego muzeum jest zebranie i skupienie w nim tego wszystkiego, co w jakimkolwiek pozostaje związku z historią armii francuskiej. Z przedmiotów ciekawych zauważamy: kule, pamiątki po wojownikach Francji; kapelusz Napoleona I-go; stół z czasów, kiedy Napoleon był jeszcze porucznikiem artylerji; uniformy Mac-Mahon'a, Canrobert'a etc. etc.

Sypialnie urządzone na pierwszym i drugim piętrze, zawierają każda prawie po 50 łóżek.

Sala Rady i Marszałków zawiera portrety marszałków i dawnych zarządzających pałacem Inwalidów; model kolumny Vendôme, bombę, która zabiła Tureniusza pod Salzbach w 1675 roku; model posągu konnego i śliczny model pałacu Inwalidów.

Plany (wypukłe) placów fortecznych umieszczone są na górze; oglądać je można tylko od 1-go maja do 15-go czerwca za pozwoleniem prezydenta komitetu fortyfikacyj.

Kościół św. Ludwika (Saint-Louis). Kościół ten znajduje się obok pałacu Inwalidów i nie odznacza się niczem niezwykle nazęwnątrż; składa się on z jednej nawy i dwóch bocznie z chórami. Ołtarz umieszczony jest przed drzwiami szklanymi (zamkniętymi dla publiczności), które wiodą do drugiej części kościoła, zwanej «le Dôme», w której znajduje się Grobowiec Cesarza.

W kościele św. Ludwika znajdują się groby marszałków i komendantów pałacu Inwalidów, jako też liczne pomniki, wzniesione na pamiątkę najslawniejszych wojowników.

Sklepienie jest przystrojone sztandarami, zdobytymi na nieprzyjaciela w Afryce, we Włoszech, w Chinach, Meksyku i Tonkinie; cenniejsze jednak sztandary uległy zniszczeniu podczas oblężenia Paryża w r. 1871 i w czasie pożaru.

Zwrócić należy uwagę na znajdujące się z lewej strony chóru malowidło na płótnie, przedstawiające Chrystusa w grobie.

Od pałacu Inwalidów do Grobowca Cesarza.

Uwaga. Wychodząc z kościoła, jeżeli chcemy zwiedzić Grobowiec Cesarza, powinniśmy zwrócić się na prawo na galerię Podwórza honorowego, następnie zaś—na rogu tejże galerii na prawo, na passaż, zwany de Metz, który prowadzi na wielkie podwórze, gdzie znajduje się wejście do le Dôme.

Kościół św. Ludwika, zbudowany przez Mansard'a, jest wspaniałem arcydziełem w stylu greckim. Kaplica grobowa stanowi oddzielną całość i odznacza się bardzo piękną architekturą. Portyk, ozdobiony posągami, podtrzymują dwa szeregi kolumn doryckich i korynckich; wspaniała kopuła, kryta metalem i opierająca się na podstawie, opasanej 40 kolumnami korynckimi, wieńczy kaplicę.

Wnętrze kaplicy odpowiada zewnętrznemu bogactwu. Wszystko tu odznacza się powagą i wspaniałością; mnóstwo pięknych malowideł i cennych rzeźb; półmrok, panujący dokoła, wzbudza szacunek i skupia myśli. Oprócz środkowej nawy,

formy kolistej, widzimy tutaj kilka kaplic, a mianowicie: z lewej strony od wejścia — kaplicę św. Hieronima (Saint-Jerôme), zawierającą śmiertelne szczątki Hieronima, brata Cesarza i ojca księcia Napoleona. W tejże kaplicy znajduje się pomnik pierworodnego syna Hieronima; nieco dalej — grobowiec Wielkiego Turenusza, do którego frontem stoi grobowiec Vauban'a; prócz tego — z prawej strony — wznosi się wspinalały sarkofag, grobowiec Józefa Napoleona, drugiego brata Cesarza Napoleona I-go.

Grobowiec Napoleona. Grobowiec Cesarza zbudowany przez Visconti'ego, jest to wspinalały sarkofag z różowego granitu (z jednej sztuki); grobowiec ten znajduje się w samym środku krypty, mającej bardzo piękną posadzkę mozaikową z epoki Ludwika XIV i u góry odkrytej. Dziesięć przepysznych płaskorzeźb, wyobrażających sławne momenty z czasów pierwszego Cesarstwa, i kolosalne figury dłuta Pradier'a, uzmysławiające główne zwycięstwa Napoleona I-go, widzimy dokola sarkofagu. Dalej w głębi kościoła, spostrzegamy kosztowny oltarz, ozdobiony czterema kolumnami z bardzo rzadkiego marmuru i podpierający Chrystusa na krzyżu.

Z obu stron oltarza tego widać balustrady schodów, prowadzących do wejścia do krypty.

Z prawej i lewej strony tego wejścia, jakoby na straży, stoja mauzolea dwóch wiernych towarzyszywów broni Cesarza: Duroc'a i Bertrand'a. Na drzwiach krypty czytać można napis, wyjęty z testamentu Cesarza:

«Życzeniem jest mojem, aby me popioly spoczywały nad brzegami Sekwany, pośród ludu, który tak bardzo ukochałem.»

Z obu stron wznoszą się dwa kolosalne posagi z bronzu; jeden z nich trzyma berło cesarskie, drugi — emblematy siły wojskowej i cywilnej.

Pałac Sztuk Pięknych.

Palais des Beaux-Arts (ulica Bonaparte nr. 14) — otwarty dla publiczności w niedziele od g. 12-ej w południe do g. 4-ej; innych dni — od g. 10-ej rano do g. 4-ej po południu (w soboty — od g. 10-ej do g. 3-ej); wejście bezpłatne; zwiedza się pałac z przewodnikiem, po którego zwrócić się należy do odźwierni, znajdującej się z prawej strony od wejścia (napiwek konieczny).

Wystawa publiczna wielkich nagród Rzymu — corocznie, w miesiącu sierpniu.

Pałac Sztuk Pięknych, wzniesiony na miejscu dawnego klasztoru OO. Augustyanów, rozpoczął budować Debret, zakończył Duban w 1858 roku.

Przewodnik: Wchodzimy na pierwsze z dwóch podwórz, znajdujących się przed palacem, przez małe drzwi, które otwierają się na ulicę Bonapartego—z prawej strony Wielkiej kraty z biustami Poussin'a i Puget'a.

1-sze podwórze—z prawej strony tego podwórza widzimy portyk zamku d'Anet, zbudowanego w 1548 roku przez Philiberta Delorme'a i Jana Goujon'a dla Dyana de Poitiers z rozkazu Henryka II-go. Kolumny doryckie, jońskie i korynckie.

Dalej nieco, z tej samej strony, westybul szkoły; widzimy tutaj: pomnik Ingres'a, biust z brązu, niżej—medale Simart'a i Flandrin'a, wykonane przez Guillaume'a; na przodzie:—Minerwa (kopia z marmuru) przez Thomas'a.

Z lewej strony podwórza—portyk, kolumny i zabytki architektury domu de la Trémouille; wyżej—«Wieczność, błogosławiąca świat» (z lawy, kolorowana) podług Rafała. W samym środku podwórca—kolumna z różowego mozaikowego marmuru z kapitelem korynckim i posągami Obfitości (z brązu).

W głębi—fasada zamku de Gaillon (Eure) wybudowanego około roku 1508 dla kardynała d'Amboise.

2-gie podwórze oddzielony jest od pierwszego niską kamienną kratą; nawprost—Galerya muzeum studyów.

W podwórzu tem, którego jeden bok jest półokrągły, mieści się zbiór posągów, szczątki posągów i architektury od średnich wieków do XVII-go w.

W środku—basen z kamienia wapiennego (z jednej sztuki); basen ten poprzednio umieszczony był przy wejściu do refektarza w klasztorze Saint-Denis i służył do umywania rąk.

Na głównym frontonie, wykonanym przez Duban'a, czytamy napis:

«Malarstwo, Architektura, Rzeźba.»

Wokoło imiona Raphaël'a, Léonarda da Vinci, Michała Anioła i innych. Z prawej i lewej strony okna—Lesueur i Mikołaj Poussin (w medalionach).

Wchodząc do palacu, znajdujemy się najprzód w przed-sionku.

Przed-sionek. Spostrzegamy tutaj szczątki wyrobów starożytnych, nadewszystko zaś, odlewy frontonów Parthenonu

i Świątyni Minerwy, oryginały których znajdują się w Londynie i Monachium.

U w a g a. Z przedsionka, jeżeli to jest niedziela, możemy przejść wprost na podwórzec wewnętrzny, do którego wejście jest wprost bramy pałacowej; z podwórza tego, zawierającego odlewy najznakomitszych posągów i reprodukcye kolumn Parthenonu i Świątyni Jowisza Statora w Rzymie, idziemy zobaczyć fasadę Hemicykle Pawła Delaroche'a (l'Hémicycle de Paul Delaroche—patrz niżej). Innych dni należy trzymać się marszruty następującej:

1-sze piętro. Z przedsionka udajemy się po kamiennych schodach (podwójnych) do galeryj pierwszego piętra, ozdobionych 62 kopiami łóż Rafała w Watykanie; stąd widzimy całe podwórze wewnętrzne. Galerya lewa zawiera nadto odlewy z bronzu i terrakoty starożytnej, wyroby z kości słoniowej etc. etc.

U w a g a. Jeżeli udalibyśmy się po schodach, znajdujących się z lewej strony, przybylibyśmy do biblioteki, otwartej codziennie od g. 12-ej w południe do g. 4-ej, wyjąwszy soboty, w które bibliotekę zamykają już o g. 3-ej. Stamtąd wchodzimy do sali Budownictwa, mieszczącej modele korkowe Kolizeum, aren cyrkowych i różnych budowli rzymskich, wreszcie bogaty zbiór rysunków mistrzów.

Następna sala upiększa kopie mistrzów holenderskich i hiszpańskich.

Dalej—sala, zwana salą Ludwika XIV-go. Mnóstwo tu kopij obrazów włoskich, flamandzkich etc., serwa rysunków mistrzów, ofiarowana przez His de la Salle'a i wielki kominek z białego marmuru (z dwoma aniołami) wykonany przez Germain Pilon'a.

Z sali Ludwika XIV-go udajemy się przez korytarz do niewielkiej loży, skąd widać wewnątrz Amfiteatru, ozdobionego znakomitym Hemicyklem Pawła Delaroche'a (l'Hémicycle de Paul Delaroche), przedstawiającym mistrzów wszelkich szkół i epok z Iktynusem, Apellesem i Fidyaszem na czele. Wielka ta karta w historii sztuki uległa częściowemu zniszczeniu podczas pożaru w 1855 roku; następnie jednak była wyreparowana i doskonale odnowiona przez pp. Roberta Fleury'ego i Mercier'a.

Przy końcu korytarza znajduje się sala Rady, tworząca «pendant» do sali Ludwika XIV-go. Sala ta zawiera portrety członków dawnej Akademii malarstwa i rzeźby, również jak i portrety niektórych profesorów Szkoły sztuk pięknych.

Parter. Po zejściu z pierwszego piętra powracamy na 1-sze podwórze, aby zwiedzić znajdujący się z lewej strony

podworzec Mûriera; na podworze to (z pomnikiem Ingres'a) dostajemy się z przedsionka Szkoły. Pośrodku podworca—basen; na prawo pod ścianą—odlewy kolorowane z emaliowanej terrakoty, Della - Robbia, wyobrażają siedem czynów Miłosierdzia; w głębi — pomnik wzniesiony na cześć Henryka Regnault.

Przeszedłszy kilka kroków, wchodzimy do sali Melpomeny, gdzie wystawione są kopie obrazów, stanowiących własność muzeów zagranicznych. Sala ta, również jak i pierwsze piętro boczne, służy na wystawy prywatne i konkursowe.

Równolegle do sali Melpomeny leżą trzy małe sale zawierające: pierwsza—nagrody za głowy (malarstwo i rzeźba) i wielkie nagrody za pejzaż historyczny; druga—wielkie nagrody za rzeźbę i rytownictwo; trzecia, na koniec—nagrody za malarstwo od końca XVII-go w.

Powracamy stąd następnie na podwórze Mûrier'a i zwiedzamy znajdującą się z lewej strony kaplicę Konwentu (Chapelle Conventuelle) w korytarzu, przytykającym do portyku zamku d'Anet; kaplicę tę obecnie przekształcono na muzeum średnich wieków i epoki Odrodzenia. W głębi—wykonana przez Sigalon'a kopia znakomitego obrazu Michała-Anioła — Sąd ostateczny.

Mała kapliczka boczna—z prawej strony powyższego obrazu — zawiera odlewy (podług Michała-Anioła) posagu Mojżesza, grobowców Juliana i Wawrzyńca Medyceuszów i drzwi chrzcielniczy we Florencey (Ghiberti).

U waga. Wskutek nabycia przez państwo hotelu de Chimay, położonego na bulwarku Malaquais, Szkoła sztuk pięknych znacznie się rozszerzyła. Hotel ten obrócono na pracownię.

Pałac Luksemburski.

Pałac Luksemburski, zajęty obecnie przez Senat, zwiedzać można tylko podczas feryj, od 9-ej lub 10-ej g. rano do 4-ej lub 5-ej g. po południu. (Zwrócić się trzeba w głąb głównego podwórza na lewo, gdzie stale przebywają stróże; należy napiwek). Można i w czasie posiedzeń Senatu zwiedzić sale zebrań, ale tylko za biletem, wydanym (na zasadzie prośby pisemnej) przez sekretarza kwestury.

W 1612 roku Marya de Médicis, żona Henryka IV, nabyła od księcia de Pincy-Luxemburg dom, na miejscu którego w roku 1615 został wybudowany przez architekta Jakóba de

Brosse pałac, zamieszkały od roku 1620 i zwany wtedy pałacem królowej wdowy; później Luksemburskim. Pałac Pitti we Florencyi, gdzie królowa urodziła się, służył za wzór dla architektury pałacu Luksemburskiego, choć za kopię uważać go w żadnym razie nie można z powodu licznych różnic, jakie zachodzą pomiędzy obiema temi pomnikowemi budowlami. Od 1797 do 1804 roku wykonane zostały przez budowniczego Chalgrin'a różne roboty w pałacu Luksemburskim, np. schody główne (d'honneur). Fasada w ogrodzie publicznym, sala posiedzeń i rozmaite roboty wewnętrzne są dziełem A. de Gisors (1830—1845).

Z kolei pałac Dyrektoryatu, Konsulatu, Senatu, Izba parów i pałac Senatu—pałac Luksemburski, zamieniony po wojnie na Ratusz, obecnie stał się znów pałacem Senatu.

Pałac Luksemburski.

Część gmachu, zwana Małym Luksemburgiem, zajęta jest na mieszkanie prezydenta Senatu.

Architektura Luksemburgu, lekki włoski renesans, godną jest uwagi. W środku gmachu godne widzenia kaplice, piękne dzieło sztuki z końca wieku XVI, posągi Montesquieu'ego i Pasquier'a, oraz Sully'ego i budowniczego Desbrasses'a wreszcie biust brązowy Maryi Medicis.

Przewodnik: Wchodzimy do pałacu przez główne podwórze, leżące przy ulicy Vaugirard i nawprost ulicy de Tournon. Przechodzimy wspomniane podwórze i, zwróciwszy się na lewo, wchodzimy na ganek, gdzie przebywają stróże pałacowi, z których jeden obowiązany jest nam towarzyszyć (napiwek).

1-sze piętro. Zaczynamy od pierwszego piętra, gdzie z lewej strony ciągnie się szereg sal, zajętych przez komisyo Senatu i Bibliotekę.

Biblioteka nie jest dostępną dla publiczności; tylko senatorowie mają tam prawo wejścia; zawiera 50,000 tomów. Jeżeli wszakże udałoby nam się przypadkiem rzucić okiem do wnętrza biblioteki, zauważylibyśmy wspaniałe malowidła kopuły pędzla Eug. Delacroix.

Sala posiedzeń (Salle des séances) zwraca uwagę swemi boazeryami, kolumnami i posągami; składa się z dwóch półkoli, z których większe zawiera łotele senatorów, mniejsze—biuro. Z posągów wyróżniają się posągi: Karola Wielkiego i Ludwika Świętego.

Malowidła na sklepieniach przedstawiają: Parów, ofiarujących koronę Filipowi Długiemu (Philippe le Long); Stany z Tours, przyznające królowi Ludwikowi XII-mu tytuł Ojca narodu.

Galerya popiersi zawiera popiersia dawnych parów i senatorów.

Dawna sala Napoleona I posiada wspaniałe malowidła:

Spotkanie księcia de Guise i prezydenta Achillesa de Harlay (Vinchon); Karol Wielki, dyktujący swoje postanowienia (Chammartin); św. Ludwik (Flandrin); Kanclerz, oddający pieczęć królów Karolowi IX (Caminade). Na plafonie—malowidło Decaisme'a: Prawo w otoczeniu Sprawiedliwości, Sily, Sławy i Dobroczynności.

Sala des Pas-perdus (dawna sala tronowa) wspaniałe udekorowana: po środku na sklepieniu—Apoteoza Napoleona I-go, w medalionie; Pokój i Wojna—przez Brunne'a. Hemicykle, malowane przez Lehmann'a, wyobrażają Francję pod panowaniem różnych dynastji.

Schody główne, znajdujące się przy samym końcu galeryi popiersi, ozdobione są pięknymi tkaninami gobelinowemi.

Parter. Od schodów głównych wracamy tą samą drogą, którą przebyliśmy, na parter, gdzie zwiedzamy salę Złotej Księgi (du Livre d'or). Zwracają tutaj na siebie uwagę przesłizne arabeski na złotem tle, przypisywane Janowi d'Udine.

Plafony przedstawiają: Apoteozę Maryi de Médicis, przywracającej pokój i jedność we Francji (przez Van Hoeck'a).

Po wyjściu z sali Złotej Księgi udajemy się do kaplicy Senatu, odznaczającej się prostotą i dobrym gustem ornamentacyi.

Za wielkim ołtarzem znajduje się: Hold pasterczy—przez Carlo Maratti. Nawprost okien malowidła de Gigoux: Św. Filip apostoł, Św. Ludwik, przebaczący buntownikom, Św. Ludwik, grzebiący zmarłych i Zaślubiny N. M. Panny. Nad wielkim ołtarzem wyjątek z Apokalipsy przez Abła de Pujol. Na wielkim sklepieniu—czterech ewangeli-

stów—przez Vauchelet'a; na frontonie organów—dwoje dzieci dłuta Klagmann'a; na dole w zagłębieniu—grupa aniołków (z marmuru)—przez Jaley'a.

M e n n i c a .

Palais de la Monnaie, znajduje się przy ulicy Conti nr. 11. Muzeum monet jest zarazem pracownią i mennicą. Zwiedzać je można za specjalnem pozwoleniem głównego dyrektora mennicy, o które trzeba podawać prośbę, dołączając 5 centymów na odpowiedź.

Gmach mennicy pełen powagi, wzniesiony został w r. 1775, posiada dwa fronty—od wybrzeża i od ulicy Guénégand: pierwszy ozdobiony sześcioma posagami alegorycznemi, przedstawiającemi: Prawo, Mądrość, Siłę, Handel, Obfitość i Pokój; drugi—czterema posagami.

Wewnątrz gmachu znajduje się muzeum menniczne.

W drugim podwórzu mieszczą się pracownie menniczne, które można zwiedzać co wtorek i piątek od godziny dwunastej do trzeciej po południu.

Pracownie owe są godne widzenia, w liczbie ich wymienimy salę machin parowych, o ogólnej sile 52 koni, odlewnię srebra (każdy piec mieści po 75 kilogramów metalu), salę machin do ciągnięcia metalu, salę pras, gdzie 22 specjalne prasy w oczach zwiedzających wybijają sztuki menety (jedna prasa bije od czterdziestu do sześćdziesięciu sztuk na minutę) i wreszcie salę medalów.

Do gmachu mennicy wchodzi się od ulicy Conti; sala sprzedaży znajduje się przy wejściu; sala wystawy na prawo i na pierwszym piętrze.

Pałac Elizejski.

Pałac Elizejski (Palais de l'Elisée) znajduje się przy zbiegu przedmieścia Saint-Honoré i ulicy Gabriel nr. 55 na Polach Elizejskich.

Odkąd pałac stał się rezydencją prezydenta republiki, publiczność ma wstęp do wnętrza zabroniony.

Pałac Elizejski zbudowanym został w 1718 roku przez budowniczego Molleta dla hrabiego d'Evreux, później nabył go Ludwik XV dla pani de Pompadour, w dalszym ciągu był oficjalną rezydencją nadzwyczajnych ambasadorów.

Zamieszkivany kolejno przez Ludwika XV, panią de Pompadour, Napoleona I-go, Wellingtona, Murata, księżnę de Berry, był świadkiem dwóch wielkich wydarzeń historycznych: abdykacyi Napoleona I-go po Waterloo i zamachu stanu dnia 2 grudnia 1851 r.

Obecnie, najzupełniej odrestaurowany, pałac Elizejski stanowi jeden z najpiękniejszych gmachów Paryża.

Pałac Sprawiedliwości.

Pałac sprawiedliwości na bulwarze tejże nazwy, otwarty jest codziennie z wyjątkiem świąt i niedziel. Ażeby zwiedzić Conciergerie trzeba prosić lub podać prośbę piśmienną do prefektury policyi.

Pałac Sprawiedliwości był niegdyś rezydencyą królów francuskich, obecnie, odnowiony, składa się z czterech budynków, stanowiących właściwie jeden.

Mieszczą się w nich: Pałac Sprawiedliwości z wieżą Zegarową (tour l'Horloge), Conciergerie (wiezienie) z trzema charakterystycznymi wieżyczkami, Prefektura Policyi od Quai des Orfèvres i Kaplica wewnątrz pałacu.

Spalony częściowo podczas komuny, pałac Sprawiedliwości został obecnie na nowo odrestaurowany.

Na rogu ulicy, nawprost Trybunału handlowego znajduje się wieża z zegarem odnowionym 1852 r. W niej znajdują się wspaniałe dzwony z Saint-Barthélemy z 1572 r.

Wechodzimy na wielkie schody pod zegarem a następnie do galeryi Mercière. Zostawiwszy na lewo galeryę więźniów, gdzie znajduje się szatnia adwokatów, wchodzimy do wielkiej sali Pas-Perdus. Na prawo od wejścia piękny posąg Bosio przedstawiający Malesherbes'a przed trybunałem rewolucyjnym. Na lewo pomnik Berryer'a.

Z galeryi więźniów przechodzimy do galeryi Delfina. Tutaj na prawo mamy salę des Criees et Références, dalej galeryę Saint-Louis z pięknymi drzwiami z lanego żelaza. Galerya zachowana zupełnie w stylu archaicznym ze swemi kolumnami, unoszącymi głowy aniołów, z posadzką mozaikową i podłużnemi oknami z kolorowemi szybami, ozdobiona jest posagiem Ludwika Świętego i dwoma freskami, przedstawiającemi Ludwika, wymierzającego sprawiedliwość słabym i możnym.

Sala kryminalna godną jest widzenia; znajduje się tam bogaty i wspaniały plafon, urezdzioło malarstwa i rzeźby.

Dalej, ciągle na prawo od galeryi więzień, trzy pokoje Izby kasacyjnej i nareszcie galerya Delfina, gdzie zaczyna się nowy front późniejszej doróbki gmachu.

Od galeryi Delfina zaczyna się peron z potrójnemi schodami i balustradą, które prowadzą do trzech wnetrz. Pierwsze do środka galeryi Delfina, drugie do galeryi Więźniów, trzecie do galeryi, która się ciągnie aż do Kaplicy.

W galeryi Delfina widzimy popiersie Ludwika Duca z białego marmuru, budowniczego pałacu, dłuta Chapu.

Pałac Sprawiedliwości.

Z galeryi Delfina wracamy przez galeryę Więźniów i tam na prawo wchodzimy do sali Izby wezwań, gdzie znajdują się wspaniałe malowidła. Sale tę zwiedzać można tylko we wtorki, środy, czwartki i piątki. W powrocie wchodzimy pod arkady i kierujemy się ku Kaplicy.

Kaplica otwarta jest dla zwiedzających codziennie z wyjątkiem poniedziałków i dni świątecznych od 11-ej do 4-ej.

Kaplica ta jest istnem cackiem. Przepiękny to i bogaty okaz gotyckiej architektury. Zbudowaną została na rozkaz

Ludwika Świętego, podług planów Piotra de Montereau, dla przechowania relikwii: kawałka cierniowej korony i największego ze znanych kawałka drzewa Krzyża świętego, które król kupił od Baldwina II, cesarza konstantynopolitańskiego w 1241 r. (Relikwie te znajdują się obecnie w skarbcu katedry Notre-Dame).

Zamknięta podczas Rewolucyi i używana później jako archiwum, dziś kaplica jest najstaranniej odnowiona.

Wewnątrz kaplica ma formę relikwiarza; stoją tam trzy posągi między niemi św. Ludwika Kościół, napelniony malowidłami, dzieli się na dwie części. Kościół dolny, czyli krypta nie należy już do kościoła; w kościele górnym 16 października odprawiała się jeszcze Msza święta. Dwanaście słupów kaplicy ozdobią posągi dwunastu apostołów.

Szyby w oknach, uważane za najpiękniejsze, jakie istnieją w świecie, odnowione zostały bez najmniejszego uszkodzenia. Przedstawiają one główne sceny z historyi Starego Testamentu.

Na prawo od chóru w ścianie znajduje się kryta loża, z której Ludwik XI słuchał Mszy świętej, nie będąc przez nikogo widzianym, oraz dwie stalle, przeznaczone dla Ludwika Świętego i Blanki Kastylskiej.

Pałac ciała prawodawczego.

Pałac ten, w którym mieści się Izba deputowanych, znajduje się przy ulicy d'Orsay, naprzeciwko placu de la Concorde i ulicy de l'Université.

Pałac izby deputowanych podczas trwania posiedzeń można zwiedzać za pozwoleniem, wydanem przez sekretarza kwestury, na wstawiennictwo jednego z deputowanych lub na żądanie, wyrażone na piśmie. Podczas wakacyj parlamentarnych pałac można zwiedzać codziennie w towarzystwie nadzorczy.

Pałac ciała prawodawczego, dawniej pałac Burbonów, wzniesiony został w roku 1722 przez włocha Girardini dla księżnej de Bourbon. Dopiero w początkach wieku bieżącego gmach ukończono i rozszerzono. Ma on dwa fronty: jeden od strony wybrzeża Quai d'Orsay, drugi od ul. Uniwersytetu.

Główny front składa się z głębokiego portyku o dwunastu korynckich kolumnach podtrzymujących fronton, na którym Francya otoczona Wolnością, Pokojem, Wojną, Sztuką, Wymową, Przemysłem i Handlem, trzyma Konstytucyę.

W glebi portyku widzimy olbrzymie posagi Sprawiedliwości i Skromności i posagi siedzące d'Aguesseau, Colberta, l'Hospitalla i Sully.

Front od ulicy de l'Université, ozdobiony jest płaskorzeźbą, przedstawiającą prawo.

Sala posiedzeń, cała z marmuru, ozdobiona jest dwudziestu joińskimi kolumnami i mieści 584 deputowanych.

Nad salą posiedzeń znajdują się jeszcze sale następujące:

Sala des Pas Perdus. Na plafonie «Pokój»—Verneta.

Sala Konferencyjna. Na plafonie «Historja prawodawstwa we Francyi»—Heima.

Sala des Distributions. Malowidła Abba Tujol.

Gmach Izby Deputowanych.

Sala Casimir-Periera. Posagi Mirabeau i de Bailly dłuta Jaley'a, Perier—Dureta; płaskorzeźby Dalou.

Sala tronowa (Salle du Trône). Wspaniałe malowidła Delacroix.

Biblioteka. Plafon pędzla Delacroix.

Pałac Instytutu.

Pałac Akademij francuskich, zwanych ogólnie Instytutem, znajduje się przy ulicy Conti nr. 21, naprzeciwko Pont des Arts. Otwarty jest codziennie z wyjątkiem świąt i niedziel od godz. 11-ej rano do 1-ej p.p.

Pałac wzniesiony w roku 1662 według planów budowniczego Levau, zajmuje miejsce dawnej wieży Nesle (Tour de Nesle) i obejmuje pięć sekeyj czyli akademij:

- 1) Akademia francuska.
- 2) Akademia napisów.
- 3) Akademia nauk.
- 4) Akademia sztuk pięknych.
- 5) Akademia nauk moralnych i politycznych.

Co roku dnia 25 października, wszystkie sekcye się łączą na ogólnem posiedzeniu.

Front przedstawia linię krzywą wgłębioną. W środku znajduje się portyk, o kolumnach korynckich i kopuła, nakrywająca wielką salę uroczystych posiedzeń. W przedsionku sali widzimy posągi znakomitych uczonych i pisarzy: d'Alemberta, Montesquieu'ego, Pallina, Pascala, Montansier'a, Pous-sina, Kornela, Rasyna, Moliera i Lafontaine'a.

Sala posiedzeń uroczystych, eliptyczna, przecięta czterema arkadami, pomiędzy któremi otwierają się trybuny. Znajdują się tutaj posągi Bossueta, Kartezjusza, Fenelona i Sully'ego.

W drugim podwórzu mieści się sala zwykłych posiedzeń Akademii, ozdobiona posągiem Chateaubrianda i licznymi biustami akademików, tudzież biblioteka Akademii, licząca 300,000 tomów i 6,000 rękopisów. W sali tej znajduje się wspianaly posąg Woltera.

Pałac legii honorowej.

Pałac legii honorowej (ulica de Lille i wybrzeże Orsay), zbudowany w r. 1786 przez budowniczego Rousseau, dla księcia Salm, kupiony w roku 1830 przez państwo, spalony podczas komuny, został następnie odrestaurowany z gruntu, prze-ważnie ze składek oficerów Legii honorowej. Wejście od strony ulicy de Lille przedstawia bramę tryumfalną pośród kolumnady jońskiej. W głębi główne gmach, noszący na froncie dewizę: „Honor i Ojczyzna.” Tu mieszczą się biura instytucyi orderu Legii honorowej.

Pałac Term.

Pałac, a raczej ruiny pałacu Term (Thermes), jest to jeden z najdawniejszych zabytków Paryża. Znajduje się tuż przy pałacu Cluny, pomiędzy bulwarami St.-Michel i St.-Germain. Gmach ten zachowany jest w stanie pierwotnym. Ilekroć go odnawiano, zawsze starano się utrzymać dawną jego strukturę. O ile twierdzi podanie, gmach ten wzniesiony został za czasów

cesarza rzymskiego Konstantyna Chlorusa. Według kronik rzymskich w pałacu tym ogłoszony został cesarzem Julian Apostata. Przez długie lata następnie rezydowali tu królowie z dynastyi Merowingów.

Nazwa «Thermes» pochodzi od łaźni, jakie tu niegdyś, za czasów rzymskich, istniały. Dziś jeszcze pozostały po nich ślady w postaci muru doskonale zachowanego. W podziemiach zaś są ślady kanałów, które odprowadzały stąd wodę do Sekwany.

Ratusz.

Ratusz miasta Paryża, spalony podczas komuny i odrestaurowany na miejscu starego, przedstawia wspaniały gmach, będący przedmiotem zachwyty dla przyjezdnych.

Pomimo, że zbudowano go na ruinach dawnego ratusza, wprowadzono jednak tyle zmian tak w urządzeniu wewnętrznem, jak i w ozdobach zewnętrznych, że nowy ratusz nie ma najmniejszego podobieństwa do starego. Trudno tutaj wyliczać wszystkie ozdoby; temwięcej, że suchy opis nie da nam najmniejszego pojęcia o rzeczywistości, polecamy tylko czytelnikom naszym nie pomijać tego jednego z najpiękniejszych gmachów Paryża.

Tymczasem ograniczymy się tylko na rozkładzie wewnętrznym.

Salony recepcyjne ratusza zwiedzać można w poniedziałki, środy i piątki od 3-ej do 5-ej p.p. za specjalnem pozwoleniem, wydawanem przez Sekretaryat jeneralny.

Parter. Wchodzimy na dziedziniec środkowy, pośrodku którego wznosi się statua brązowa «Chwały» — *Mercié*. W przedsionku widzimy dwie grupy marmurowe — «Pierwsze pogrzeby» — *Barriasa* i «Raj utracony» — *Gautherina*.

Pierwsze piętro. — *Galerya boczna.* 16 krajobrazów paryskich wykonanych przez Raffaelli'ego, Bretona, Yona, Poincellina i innych.

Przedsionek wstępny. Dekoracye Rolla, wielka rzeźba ścienna, symbolizująca «Radości życia.»

Salon wstępny (Salon d'introduction). Malowidła allegoryczne M. Bonisa.

W portyku dwa marmury: «Horacy» i «Lesbia» — Guillaume'a.

Sala uroczystości (Salle des Fêtes). Plafony malowane przez Gervex, Ferrier, B. Constant i Morot. Symbole staro-

żytnych prowincyj Francyi—Humberta, Ehrmanna, Weerts'a i Millieta. Sklepienie zdobią liczne rzeźby i karyatydy.

Sala Karyatyd. Malowidła tej sali nie są jeszcze wykonane. W środku sali znajduje się wielka waza z jaspisu syberyjskiego, ofiarowana Paryżowi przez Cesarza Mikołaja II-go, wykonana według wskazówek, danych przez Cesarza.

Z tej sali przechodzimy do małego salonu, w którym znajdują się dwa posągi marmurowe: Safo i Anakreon.

Ratusz.

Wielka jadalnia recepcyjna. Pokryta od góry do dołu boazeryami z dębu rzeźbionego ciemnego, tworzy nisze, w których kryją się posągi z białego marmuru, dłuta: Dalou, Chapu, Falguière, Barrias i innych. Ztąd przechodzimy przez wielki salon, pokryty malowidłami Laurensa, dalej mały salon, w którym się mieści wielka kompozycja Tattegrina «Wjazd Ludwika XI do Paryża.»

Salon nauk z trzema plafonami przez Besnarda, dwoma fryzami Lerolla i Carriera i rzeźbą nad drzwiami Dueza.

Salon sztuk z trzema plafonami Bonnata i fryzami Glaze'a.

Salon literatury—plafon Lefebvre'a, dwa fryzy Cormona, nad drzwiami malowidło Urbana Bourgeois.

Każdy z tych salonów zawiera cztery rzeźby ścienne i cztery krajobrazy.

Galerya, idąca wzdłuż tych salonów i ozdobiona przez Gallanda, prowadzi do głównych schodów prywatnych dla prefekta. Schody te, areydzielo Ballu, ozdobione posagami konnemi, posiadają plafon Puvis de Chavannes'a, na którym Wiktor Hugo ofiaruje swoją lirę Paryżowi. Tuż z boku znajduje się gabinet prefekta, który podczas balów służy jako salon dla ciała dyplomatycznego.

Z galeryi Gallauda przechodzimy do galeryi de Tourelles i wracamy do przedsionka wstępnego, gdzie znajdujemy dwie wielkie kompozycje Puvis de Chavannes'a *«Lato»* i *«Zima»*. Ztąd zwracamy się na schody, gdzie podziwiać możemy dwa marmurowe posagi *«Spiew»* i *«Akompaniament»*, i dalej dochodzimy do głównego dziedzińca, który jest punktem naszego wyjścia.

Pałac Trocadero.

Pałac Trocadero wzniesiony przed wystawą w 1878 r., w r. 1900 również włączony do obszaru wystawy, jest dziełem architektów Davioud i Boudais. Jako budowla przedstawia mieszaninę wszystkich stylów.

Składa się z głównego korpusu z kolumnadą podtrzymującą statwę Wziętości przez Mercie i dwóch galeryi, idących w półkole. Część środkowa składa się z wielkiej sali, służącej obecnie na koncerty (wielkie organy) i ozdobionej ornamentacyami i malowidłami Lemeire'a. Scena pomieścić może 400 muzykantów, sala—5,000 osób.

Skrzydła pałacu mieszczą Muzeum rzeźby porównawczej i Muzeum etnograficzne (pt. Muzea).

Park Trocadero. U stóp pałacu rozciąga się prześliczny park zielony, którego malowniczość podnosi jeszcze kaskada złożona z ośmiu basenów. Ostatni z nich ozdobiony jest czterema posagami zwierząt z lanego brązu.

Przy zbiorniku umieszczono prześliczną grupę, przedstawiającą Sekwanę, Sonę i Marnę. Na balkonie stoją złożone posagi wszystkich części świata.

W lewej części parku znajduje się akwaryum z rybami wód słodkich, pomieszczone w malowniczej grocie. Akwaryum otwarte od 9-cj do 11-cj r. i od 5-cj do 6-cj p.p.

Obecnie (w r. 1900) park Trocadero włączono do obszarów Wystawy i urządzono na nim wszechświatową wystawę etnograficzną.

Pałac sądu handlowego.

Pałac sądu handlowego, położony na bulwarze du Palais, tuż naprzeciwko pałacu Sprawiedliwości, zbudowany w r. 1864, posiada wspaniałą kopułę, wysokości 42 metr. Ozdobiony na zewnątrz rzeźbami symbolicznymi Roberta Eudesa i Chevaliera, posiada wewnątrz posagi Pascala, Cabeta, Chapu, malowidła Roberta Fleury i Jobbe'go. Tutaj mieści się również Rada biegłych, rozstrzygających spory rzemieślników.

Pałac arcybiskupi.

Pałac arcybiskupi (ul. Grenelle 127, nieopodal Inwalidów) dawniej pałac Duchâtelet, jest to piękny gmach z czasów Ludwika XIV-go.

Gmach poczty.

Gmach poczty zajmuje ogromny czworobok, zabudowany pomiędzy ulicami Luwru, Etienne Marcel, Jean-Jaques-Rousseau i Gutenberga. Razem 7,700 metr. kwadr. (Rysunek pt. str. 36). Gmach ten pod względem architektonicznym nie odznacza się niczem nadzwyczajnem. Za to wnętrze znakomicie jest urządzone, z uwzględnieniem warunków dogodności zarówno dla interesantów, jak i dla urzędników. Główne wejście prowadzi od ulicy Luwru, chociaż ze wszystkich czterech ulic, gmach ten otaczających, znajdują się wejścia oddzielne.

Pałace prywatne.

Paryż liczy także wiele pięknych gmachów prywatnych, odznaczających się starożytnością lub zaletami architektonicznymi. Wymienimy z ich liczby: Dom Franciszka I-go (przy Cours de la Reine, róg ul. Bayard), zbudowany w Moret w r. 1523 i przeniesiony do Paryża, kamień po kamieniu, w r. 1826.

Hôtel Barbette (ul. des Francs-Bourgeois, przy rogu ul. Vielle du Temple); Hôtel de Beauvais (ul. François Miron 68); Hôtel de Bethune (ul. Saint-Antoine 143); Hôtel Lamoignon (ul. Pavée 24); Hôtel la Valette (wybrzeże des Celestins 9); Hôtel de Ninon de Lenclos (ul. de Tournelles 28); Hôtel d'Ormesson (ul. Saint-Antoine 212) i wreszcie Hôtel Lambert na wyspie św. Ludwika (ul. St.-Louis 2).

Ten ostatni, zbudowany w wieku XVII dla prezydenta Lamberta de Thoriny, przez budowniczego Levau, posiada wewnątrz piękne malowidła ściennie Lebruna (Małżeństwo Herkulesa i Heby), Lesueura i innych. W pałacu tym od dłuższego czasu zamieszkują księżęta Czartoryscy.

FABRYKI RZĄDOWE.

Gobeliny.

Rządowa fabryka dywanów, aleja des Gobelins nr. 42. Można zwiedzać w środy i soboty od godz. 1-ej do 3-ej p.p.

Fabryka gobelinów, założona została przez Henryka IV, w r. 1603, na gruntach należących do farbiarni, wystawionej nad wybrzeżem Bièvre, przez Jana Gobelin, w XV wieku. Po funkcyonowaniu przez lat pięćdziesiąt, nabył ją w r. 1662 Ludwik XIV, z namowy Colberta, i założył tam *Fabrykę sprzętów koronnych*.

Oprócz tkaczy dywanów, fabrykantów mozaiki na wzór florenckiej, byli tam stolarze, robiący sprzęty z kosztownego drzewa i złotnicy, obok pracowni rzeźbiarzy, którzy pracowali dla Wersalu.

Od końca panowania Ludwika XIV w Gobelins wyrabiano tylko obicia dywanowe na ściany.

Kobierce były tkane w Chaillot w *Mydlarni* (Savonnerie), gdzie Ludwik XIII założył salę zajęć dla biednych dzieci z zakładów dobroczynnych w Paryżu.

W 1826 r. fabryki z Savonnerie przeniesiono do Gobelins, gdzie zastąpiły dawne wyroby, przeniesione znów do fabryki w Beauvais.

25 maja 1871 r. podpalacze komuny spalili część warsztatów i sal wystawy, razem z dywanami i będącymi w robocie i już wystawionymi na widok publiczny.

Po długiej walce, nie bez powodzenia, z malarstwem, wyrabiając wszelkie rodzaje obrazów, zakłady wyrobu dywanów

fabrykowały tylko dywanowe obicia o charakterze czysto dekoracyjnym, podług wzorów specjalnych.

Warsztaty la Savonnerie wyrabiają również obicia z tkaniny naśladowującej aksamit.

Zwiedzanie fabryki Zwiedzanie zaczyna się od muzeum (dół, lewa strona), gdzie dywany, prawie wyłącznie gobeliny, zajmują kilkanaście sal; napis wskazuje zawartość każdej sali.

U w a g a. W fabryce można dostać książeczkę z objaśnieniem, i wiele innych, traktujących o fabrykacji dywanów.

Z pomiędzy wystawionych dywanów wymienimy:

W pierwszej sali (zaczynając od strony prawej): «Ofiara Abrahama», «Les amours de Gombault de Macé», o których mówi Molière w *Skąpcu*, «Taniec nimf», «Jesień», «Pałac Saint-Germain», «Małżeństwo Aleksandra i Roxany, królowej Amazonek», dywan na którym widać szwy draperyi, narzuconej na postacie nagie, na rozkaz pani de Maintenon. «Tryumf Pallas», «Ludwik XIV zwiedzający Gobeliny». W witrynach dywany koptyjskie, wykonane w II i VIII w. naszej ery.

W westybulu na prawo: «Flamandzcy, proszący o pokój Klodoweusza» i «Dwa byki»; na lewo: «Polowanie Ludwika XV» i «Walka zwierząt».

W drugiej sali (na prawo z westybulu): Dywany perskie starożytne i dywanowe obicia flamandzkie ofiarowane przez Alberta Goupil.

Dywanowe sztuki z Bruges z r. 1501. «Ludwik XI odstepujący od oblężenia Dôle», obecnie zupełnie wyreparowane, ofiarował Spitzer; dalej «Dzik Kalydona» i t. p.

W trzeciej sali na prawo: «Obicia dywanowe z Fontainebleau», «Koncert (XVI w.)». Przeróżne fragmenty i kawałki bordiur.

Warsztaty. Z tej sali przechodzi się prosto do warsztatów dywanów, które ciągną się wzdłuż ulicy Croulebarbe. Warsztaty te są w tem samym miejscu, gdzie pracował Jans, najzręczniejszy robotnik dywanów z czasów Ludwika XIV.

Dwanaście warsztatów czynnych.

Z tamtąd przez korytarz i schody schodzi się na parter gdzie z jednej strony jest wystawa dywanów chińskich, japońskich, koptyjskich i francuskich z w. XVIII i XIX, a z drugiej strony warsztaty Savonnerie.

Fabryka porcelany w Sèvres, pod Paryżem.

Muzeum Ceramiki widzialne co dzień od 12 w południe do 4-ej lub 5-ej godz. p.p., stosownie do pory roku. Warsztaty fabryczne można zwiedzać tylko z upoważnienia administracyi.

Fabryki tytoniu.

Rządową fabrykę tytoniu na bulwarze d'Orsay, w pobliżu Esplanade des Invalides (Plac Inwalidów), można zwiedzać w czwartki, od godz. 10-ej do 12-ej rano i od godz. 1-ej do 4-ej po południu, za pozwoleniem dyrektora.

SPACERY.

Oprócz wielkich bulwarów, Paryż posiada liczne miejsca spacerowe, a każde ma swój właściwy powab.

Są to: *Champs-Élysées*, (pola Elizejskie), laski *de Boulogne* i *de Vincennes*, park *Monceau*, *Buttes-Chaumont*, *Ranelagh*.

Pola Elizejskie.

Champs-Élysées są dalszym ciągiem wielkich bulwarów. Chcąc się do nich dostać trzeba tylko przebyć ulicę *Royal* i plac *de la Concorde*. Jest to spacer szczególnie w swoim rodzaju, lecz bardzo ciekawy dla cudzoziemców.

Pola Elizejskie są miejscem schadzki całego eleganckiego towarzystwa paryskiego.

Bulwary są obrzeżone domami, *Champs Élysées* palacami.

Aleja *Champs-Élysées*, zawsze w każdej porze roku roi się publicznością, pieszymi, cyklistami, jeźdźcami konnymi i ekwipażami. Wśród dnia, to jest od 12-ej do 7-ej godziny ruch tu jest ogłuszający, cały *high life* paryski spieszy do «Lasku.»

Wieczorem inny obraz, publiczność inna. Są jeszcze ekwipaże; bogaci próżniacy i bogate próżniaczki, używają świeżego powietrza po obiedzie, lecz piesi przeważają.

Marszruta dla pieszych.

Wychodząc z placu *de la Concorde*, przejść pomiędzy dwoma grupami *Constou'a*: «*Chevaux de Marly*» (pochodzące z dawnego palacu *Ludwika XIV* w *Marly*), i iść prosto

aleją nadi, którą wznosi się l'Arc de Triomphe. Po lewej stronie alei le Jardin de Paris, restaurant Ledoyen i Palais de Glace.

Pola Elizejskie z lotu ptaka.

Z prawej strony dwie kawiarnie: *Café-concerts des Ambassadeurs* i *de l'Alcazar*; ładne fontanny i trochę dalej teatr *des Folies Marigny* i Cyrk *des Champs Elysées*.

Uwaga. Z tej strony znajdują się także, ku wielkiej uciechcie dzieci, powoziki zaprzężone w kozy, i *les Guignols*. Minawszy cyrk, dochodzi się do środka alei wielkiej, to jest do *Rond Point*; tu są piękne klomby kwiatowe z wodotryskami.

Minawszy *Rond-Point*, idąc ciągle prosto, przybywa się na plac de l'Étoile, gdzie stoi Arc de Triomphe; ztąd dokoła rozchodzi się dwanaście bulwarów.

Uwaga. Skorzystać ze sposobności i wejść na pomnik (wspaniała panorama).

Bois de Boulogne (Lasek bułoński).

Lasek bułoński nie jest już, jak przed laty, laskiem ulubionym poetów i zakochanych, lecz pozostał, jak przed laty, uprzywilejowanym miejscem spacerów dla cudzoziemców. Nigdzie chyba nie znajdzie takich tłumów i takich toalet, zwłaszcza pomiędzy godz. czwartą i piątą w dniu wyścigów, to jest w chwili, kiedy *aleja Bois-de-Boulogne*, natłoczona jest powozami, spacerowiczami i konnymi. Można udać się do Łasku bułońskiego piechotą, koleją lub powozem.

Powozem. Jeżeli w kilka osób, najoszczędniej wziąć powóz na godziny. Trzy godziny wystarcza na zwiedzenie Łasku.

Taryfa powozów. Powóz o 2 miejscach kosztuje 2 fr. 50 cent. za godzinę; o 4-ch miejscach 2 fr. 75 cent. Powóz z remizy 3 fr.

Uwaga. Jeżeli nie zatrzymuje się powozu na powrót do Paryża, daje się stangretowi 1 fr. odszkodowania o ile powóz wzięty był z placu, 2 fr. zaś jeżeli z remizy.

Koleją. Linia kolei d'Auteuil (stacya Saint-Lazare) odchodzi pociąg co kwadrans.

Brac bilet: *pour l'avenue du Bois-de-Boulogne*.

Marszruta do Bois de Boulogne. Czy piechotą, czy powozem, zawsze ulicą Rivoli, placem de la Concorde, Champs-Élysée i aleją du Bois-de-Boulogne aż do bramy Dauphine, wznoszącej się przy samem wejściu do Łasku.

Koleją; wysiąść przy alei Bois-de-Boulogne i iść do bramy Dauphine, rzuciwszy wpierw okiem na aleję i na dominującą Arc-de-Triomphe.

Marszruta w Łasku. Wejść do Łasku bramą Dauphine, potem prosto, minawszy *Pavillon Chinois*, przez *route du lac* lub *route de Suresnes* dojdzie się prosto do jeziora niższego.

Obejść jezioro (stroną lewą) na prawo będą dwie wyspy połączone mostem sielskim. Idąc ciągle brzegiem wody, przybędzie się do *Rond des cascades* (wodospady).

Warto obejrzeć: *Kiosk*, dwa jeziora, piękne ich skały i idąc pomiędzy jeziorami, udać się wprost do Wielkiego Wodospadu piękną aleją, ocienioną drzewami, zw. *Hippodrome*. Tu się zatrzymać i wejść po nad kaskadę, zkad roztacza się wspaniała panorama.

Naprzeciw Sekwana, obrzeżona z jednej strony rozległymi łakami, z drugiej wzgórzami Suresnes. Na lewo młyn, z tyłu dawne opactwo de Longchamp i pole wyścigowe. Na prawo pole trenowania wyścigowców; po za niem widać le-Mont-Valerien, najwyżej wzniesiony z dawnych fortów paryskich.

Na lewo od kaskady, znajduje się *le Restaurant de la Cascade*, ulubione miejsce sławnych elegantek i sportsmen'ów, gdzie można zjeść obiad w cieniu drzew.

Wracać wielką i piękną aleją, zwaną *avenue de Longchamp* i kazać zawieźć się do *Jardin d'Acclimatation*, brama des Sablons.

Jadąc tedy, pozostawia się na lewo *Bagatelę* i jezioro *klubu łowiączy*, a na prawo *Pré Catelan*, gdzie znajduje się *Vacherie du Jardin d'Acclimatation*.

Jardin d'Acclimatation (Ogród aklimatyzacyjny).

Le Jardin d'Acclimatation w Łasku Bułońskim, położony pomiędzy bramą des Sablons i bramą Madrid, otwarty cały dzień dla publiczności.

Zakład ten wzorowy, dziś prosperujący w najwyższym stopniu, założony był przez Towarzystwo akcyonaryuszów celem aklimatyzowania zwierząt, drzew i roślin, przedstawiających najwięcej użyteczności i przyjemności. Le Jardin d'Acclimatation, jest bezsprzecznie, jednym z najprzyjemniejszych miejsc spacerowych.

Cena wejścia: W tygodniu 1 frank; niedziele i święta 50 cent.; powóz z liberyą 3 franki.

Koncerty. Koncerty w niedziele i czwartki, o 3-ej godzinie w lecie w ogrodzie, a zimą w wielkiej hali.

Można udać się do Ogródu Aklimatyzacyjnego: 1-o koleją *de l'Ouest*, prawe wybrzeże, stacya Saint-Lazare, linja d'Auteuil. Wsiąść przy bramie *Maillot*, gdzie naprzeciw wyjścia ze stacyi jest tramway de Courbevoie, który za 25 cent. dostawi w pięć minut do ulicy Sablons; tu wsiąść na lewo, po za fortyfikacyami w mały tramwaj, specjalny do Ogródu Aklimatyzacyjnego (20 cent.)

2-o Omnibusem żółtym litera C, od Ratusza do bramy *Maillot*.

3-o Tramwajem od la Madeleine do Courbevoie. Wysiąść przy alei de Neuilly i na końcu ulicy d'Orleans zwrócić się bulwarem *des Sablons*, prowadzącym do bramy *des Sablons*, po za którą jest wejście do Ogrodu Aklimatyzacyjnego.

4-o Tramwajem z placu de l'Etoile do Courbevoie, korespondującym: 1-o z omnibusem orzechowym, litery AB, z placu de la Bourse do Passy; 2-o z omnibusem z la Villette do placu de l'Etoile.

5-o Powozem wziętym z placu lub z remizy.

Uwaga. Małe tramwaje zabierają podróżnych i obwożą ich po główniejszych alejach ogrodu.

Marszruta. Wejść do ogrodu bramą *des Sablons* i wziąć bilet na prawo od wejścia.

Szeroka i wspaniała aleja służy do wejścia: na prawo biura, na lewo ogród zimowy.

Iść prosto, potem na prawo ku Serre d'exposition florale (cieplarnia z wystawą kwiatów) i *Muzeum* myślistwa i rybolfówstwa, gdzie są zebrane wszystkie narzędzia mogące służyć do chwytania zwierząt.

Muzeum i cieplarnia łączą się z galeryami *de l'Exposition permanente* (wystawa nieustająca), gdzie zebrane są wyroby kikunastu wielkich fabryk paryskich.

Z wystawy, skierować się na prawo w stronę szaletu w pasy niebieskie: to *pałacu małp* (*palais des singes*). Przedtem mija się na prawo źródło sztuczne mineralne dwuwęglanu żelazistego.

W *palais des singes* znajdują się: *Sapajous*, *Macaques* i *Mangabey*, a przy wyjściu, na prawo idąc do wielkiej ptaszarni, widnieje przed tą posąg z białego marmuru *Daubenton'a*; po drodze spotyka się na lewo żurawie, pawie, kazuary.

Wielka ptaszarnia, blisko której znajdują się papugi gładkie i z pierzem falistym, jest arcydziełem budowy lekkiej; składa się z 21 przedziałów, przeznaczonych dla najrzadszych ptaków.

Pigeonnier militaire (gołębnik wojskowy), naprzeciw Wielkiej ptaszarni, pełen najrzadszych gatunków gołębi, które są przedmiotem ciągłych studyów. Przy końcu wielkiej ptaszarni wązka uliczka prowadzi do parku bażantów, dalej do *Poulerie* (chodowli kur), tworzącej półkole, a składającej się z 28 przedziałów.

Za *Poulerie*, po przejściu rzeki, o wodach nieco żółtych, na prawo kangury a wprost stajnie.

Ecuries (stajnie). Stajnie podzielone są na oddziały: zebry, słonie, a dalej w budynku dodatkowym, żyrafy, strusie i dromadery, a także kozy i krowy.

Wychodząc ze stajen i przechodząc pomiędzy zakolem, przeznaczonem dla jeżozwierz, i panoramą świata przedpotopowego (panorama du Monde antediluvien, wejście 50 cent.) iść znów aleją, bieżącą dokola.

Na prawo będą reny, na lewo alpagi i lamy, a w głębi skała dla kóz. Bliżej, basen z fokami.

Następnie na prawo Vacherie (krowiarnia), gdzie można wypić filiżankę mleka (cena 40 cent.).

Dalej, zawsze na prawo, Aquarium, w którym można podziwiać cały świat podwodny; potem wspaniała kawiarnia, gdzie zwykle odpoczywają spacerujący. Nawprost kawiarni, znajduje się Kiosque des Concerts d'été (Kiosk koncertów letnich).

Spotyka się potem, na lewo, jelenie i lanie, i *Salon de lecture* (czytelnię; sprzedaż fotografii zwierząt), a na prawo psiarnię.

Po za psiarnią wznoszą się nowe budynki, gdzie urządzone: galerya dla papug i ptaków zamorskich, akwaryum (pod spodem); wielka hala koncertowa, dokola której ciągnie się Muzeum zoologiczne i botaniczne. W przyległej sali szkoła rysunkowa. W końcu cieplarnia łączy te wszystkie zabudowania z ogrodem zimowym.

Dalej idzie *Grande serre* (wielka cieplarnia), gdzie można spacerować pomiędzy niezliczoną ilością kwiatów i roślinności podzwrotnikowej, ugrupowanej z wielkim gustem.

Park Monceau.

Park Monceau, założony przez Filipa Orleańskiego, według planu Carmontel'a, należał za pierwszego Cesarstwa do Cambacérès'a.

Stał się następnie własnością rządu, a dziś ten ładny park jest ogrodem publicznym i tworzy centrum wspaniałej dzielnicy, gdzie schodzą się wielkie arterye miasta, jak: bulwary Courcelles, Melesherbes etc. Park Monceau otwarty cały dzień dla powozów i pieszych, jest bezsprzecznie jednym z najpiękniejszych miejsc spacerowych nowego Paryża.

Piękna krata okalająca, błyszcząca od złociń, łączy cztery bramy ażurowe, żelazne, wyjątkowo wspaniałe; kolumnada, której nadano pozór zwalisk, otacza basen owalny odświeżany wodami rzeki, która wije się pomiędzy kwaterami kwiatów i gazonów.

Na prawo Piramida i Grota sztuczna, z której spada wodospad miniaturowy; na lewo, piękna rotunda, mieszkanie głównych nadzorców, i ruiny odrestaurowane.

Park Monceau zawiera oprócz tego liczne posągi; godniejsze uwagi są: Semeur (siewca) przez Chapu; le Faucheur (kosiarz) przez Gumery; le Moissonneur (żniwiarz) przez Gau-dez; l'Amour blessé (Miłość zraniona) przez Mabile, etc.

Buttes Chaumont.

Najniezwykłą i zdumiewającą pracą z przedsięwziętych w nowym Paryżu, jest bezwątpienia przeistoczenie Buttes-Chaumont, położonych w północnej części miasta, pomiędzy Belleville i la Villette, w rozległy park, powierzchni 22 hektary.

Te buttes (pagórki), które przedtem były kawałem gruntu nieużytecznego, poprzerzynanego wązozami, trzęsawiskami, a na wierzchołku których wznosiła się sławna szubienica de Montfaucon, stały się miejscem spacerowem najwięcej uczęszczanem przez nowy Paryż i rywalizują z laskiem bułońskim i vinceńskim.

Zwraca uwagę ludny most wiszący, 63 metry długości, i ładna świątynia korynejska, zmniejszenie świątyni Sybilli w Tivoli.

Najbliższa droga do Buttes-Chaumont przez przedmieście Saint-Martin, ulicę Lafayette i ulicę Secrétan. Omnibusy do la Villette i do Belleville, zawiozą na samo miejsce.

Bois de Vincennes.

Bois de Vincennes (lasek vinceński), który ma rozległości 876 hektarów, odznacza się, tak samo jak lasek bułoński, pięknymi trawnikami, wielkością drzew i ślicznymi stawami.

W części lasu, koło stacji kolei Fontenay, jest Restaurant-Ma'et, w cieniu i zachwycającym położeniu, a o 15 minut od Joinville, pola wyścigowe w Vincennes.

Park Montsouris.

Przy bulwarze Jourdan, przetrzymany koleją żelazną de Secaux i położony w pobliżu stacji tramwaju z Montrouge do stacji de l'Est.

Ładny ten park, z jeziorem i zielonemi trawnikami, posiada pomnik pułkownika Flatters i obserwatorium zwane Bardo, które było na wystawie w 1867 roku.

Można jechać: tramwajem Montrouge - Gare de l'Est i omnibusem z placu de la Republique do Montsouris. Koleją, linią de Sceaux, aż do stacyi Sceaux-Ceinture, i przez la Ceinture, do stacyi de Gentilly-La-Clacière.

Le Ranelagh.

Przy alei Ingres, w pobliżu stacyi Passy. Wspaniała promenada, pełna cieniu, z trawnikami i posagami, zastąpiła pawilon, postawiony w 1774 r. dla arystokracji, gdzie oddawano się grze i różnym rozrywkom.

O g r o d y.

Jardin des Plantes (Ogród botaniczny). Jardin des Plantes, położony na placu Valhubert, naprzeciw mostu d'Austerlitz (w pobliżu stacyi d'Orleans) otwarty cały dzień dla publiczności, lecz Muzeum i Menażeryę, zwiedzać można tylko w pewnych dniach i godzinach oznaczonych. Cztery rzeczy są głównie godne widzenia w ogrodzie botaniczn. 1) Ogród, 2) Menażerya, 3) Muzeum i 4) Ciepłarnie.

U w a g a. Żeby zwiedzić menażeryę, muzeum i ciepłarnie, oprócz dni przeznaczonych, trzeba naprzód, na piśmie, żądać biletu od dyrektora muzeum.

M a r s z r u t a. Wejść do ogrodu przez plac Valhubert, zostawić na lewo szkołę rysunkową, zwrócić się na prawo, w aleję prowadzącą do zwierząt mięsożernych.

Menażerya. Otwarta dla publiczności w czwartki od 1-ej do 4-ej godz., za biletem. Menażerya składa się z 22 przedziałów okratowanych żelazem, w których chodzą swobodnie lwy, lwice, tygrysy, niedźwiedzie, pantery, etc.

Specyjalną klatkę mają tygrysy.

Z lewej strony, w małej odległości od menażeryi, znajduje się pawilon dla małp.

Wielka Rotunda i dół dla niedźwiedzi. Naprzeciw palacu małpiego znajduje się la Grande Rotonde, mieszkanie słoni, hippopotamów, dromaderów, a tuż przy Rotundzie, na lewo, dół dla niedźwiedzi.

Od dołu dla niedźwiedzi, wrócić ku Wielkiej Rotundzie i naprzeciw wejścia, przez dużą aleję, iść zwiedzić bażantarnię i sokolarnię.

Bažantarnia. Kolekcyja przeróżnych bażantów, perliczek, kuropatw i ptaków śpiewających.

Sokolarnia. Długi budynek; w osobnych przedziałach: orly, kondory, sepy, etc.

Na lewo sokolarni, oddzielony uliczką, wspaniały pawilon gadów.

Pawilon gadów. Otwarty dla publiczności w czwartki od godz. 1-ej do 4-ej; innych dni w tych samych godzinach, lecz za biletami.

Z zewnątrz, przez wielkie szyby można widzieć prawie zawsze węże, spoczywające leniwie pod ciepłemi nakryciami.

Wewnątrz, w środku, wspaniałej rotundy basen, otoczony skalami i roślinami wodnemi, dla kajmanów, krokodyłów i żółwi wodnych.

Na prawo galerya anatomii porównawczej.

Galerya Anatomii porównawczej. (Otwarta w czwartki i niedziele od godz. 11-ej do 4-ej, a w środy, piątki i soboty za biletami). Przed wejściem dwa wieloryby.

Na dole (na prawo od wejścia) szkielet wieloryba, potfiska i miesożernych.

Na pierwszym piętrze, w różnych salach bogata kolekcyja szkieletów wszelkich zwierząt, i sale poświęcone anatomii człowieka z tykami porównawczemi wszystkich ras.

Dla frenetogów, kompletna kolekcyja czaszek w gipsie, mianowicie sławnych zbrodniarzy: Lacenaire'a, Papavoine'a, etc.

W dziedzińcu, który jest otoczony budynkami galeryi Anatomii porównawczej, na lewo, La Salle de Paleonthologie, muzeum okazów przedpotopowych, jedno z najciekawszych do zwiedzenia, otwarte we wtorki od godz. 1-ej do 4-ej p. p. za biletem.

Otaries (Lwy morskie).—*Labirynt.* Przy wyjściu z galeryi d'Anatomie, zwrócić na prawo i obeszliśmy basen Lwów morskich (Otaries; karmienie o godz. 3-ej p.p.), iść prosto do Wielkiego Labiryntu (Grand Labirinte), zielonego w każdej porze roku, z pięknym kioskiem w pośrodku na wzgórzu, skąd roztacza się nieprzejrzana panorama.

Sławny cedr z Libanu, przywieziony w kapeluszu przez A. de Jussien i kolumna granitowa, wzniesiona dla uczczenia pamięci sławnego naturalisty Daubenton'a, wskazują drogę do Labiryntu.

Cieplarnie (Serres). Naprost Wielkiego Labiryntu, z prawej strony stojącego, Cieplarnie (otwarte: we wtorki, piątki i soboty, od godz. 1-ej do 4-ej p.p. za biletem). Zawierają bogatą i rzadką kolekcję roślin podzwrotnikowych i drzew egzotycznych.

Wychodząc z Cieplarni, udać się wielką aleją na prawo, do galeryi historii naturalnej, nowego wspaniałego budynku, w którym są galerye zoologii.

Galeries de Zoologie. (Otwarte dla publiczności w czwartki i w niedziele od godz. 11-ej do 4-ej, a we wtorki, piątki i soboty o tych samych godzinach, za biletami). Galerye historii naturalnej składają się:

Na dole: Halla: Wielkie ssawce, szkielety wielorybów.

Sala lwów, tygrysów, niedźwiedzi, małp.

Galerya okalająca: Szafy i witryny, zawierające gady, ssawce etc.

Pierwsze piętro: Sala ptaków: papugi, gołębie, rajskie ptaki, kolibry, etc.

Galerya dokoła: Szafy i witryny, zawierające ptaki, gady, ryby, mięczaki, zwierzokrzewy.

Sala ptaków europejskich.

Drugie piętro: Sala owadów, pajaków, skorupiaków.

Galerya dokoła: W szafach i witrynach kolekcya owadów, motyli, robaków, muszli.

Wychodząc z galeryi Zoologii udać się prosto do Muzeum mineralogicznego i geologicznego.

Galerye Mineralogii, Geologii i Botaniki. (Otwarte dla publiki bezpłatnej we czwartki i niedziele od godz. 11-ej do 4-ej, a w piątki i soboty od godz. 11-ej do 4-ej za biletami). Bogata kolekcya metali, drogich kamieni i minerałów. Zwracamy uwagę na próbki pokładów ziemi, składającej skorupę ziemską i kilkanaście wielkich scen ze sfer podbiegunowych, przez Biard'a.

W środku muzeum, na prawo, posąg Cuvier'a, przez Dawida d'Angers i, na lewo, posąg Hally, przez Brion'a. Trochę dalej posąg A. de Jussieu.

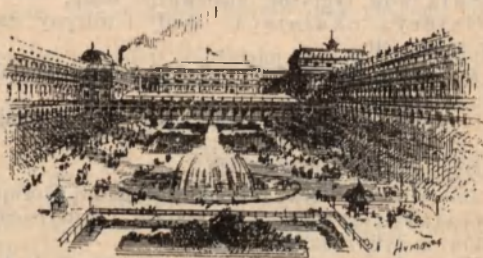
Biblioteka. Biblioteka otwarta dla publiczności cały tydzień, bezpłatnie (z wyjątkiem niedziel i świąt) od godz. 10-ej do 4-ej p.p.

Dobudowano kilka sal do muzeum historii naturalnej, z wejściem od placu Valhubert. Mieszcza się w nich: dół: Anatomia porównawcza; pierwsze piętro: Paleontologia; drugie piętro: Antropologia.

Jardin des Tuileries. Ogród Tuileryjski, dawniej należący do pałacu tej samej nazwy, dziś zburzonego i zastąpionego skwerem, nie zachował nic z dawnego wyglądu. Dawniej był to ogród najwyższej elegancji, dziś chodzą tam dla powietrza i na spacer z dziećmi.

Prowadzi do niego prosto ulica Tuileries i plac Zgody. Polecamy do obejrzenia rozrzucone po ogrodzie posagi, które są prawdziwymi arcydziełami.

Wymieniamy najwięcej godne widzenia: «Flora i Zefir», «Venus z gołąbkim», «Diana z kołczanem», «Apollo belwederski», «Venus de Medicis», «Laokoon», «Spartacus», «Pericles», «Żołnierz z Maratonu», «Fidyasz i Szlifierz».

Ogród Palais-Royal.

Ogród posiada dwa tarasy: jeden od ulicy Rivoli, noszący nazwę des Feuillants, drugi od wybrzeża—Bord de l'eau.

Orkiestra wojskowa grywa całe lato we wtorki, czwartki i niedziele od godz. 5-cj do 6-ej p.p.

Ogród Palais-Royal objęty arkadami, w których znajdują się wspaniałe magazyny, podziw cudzoziemców, zajmuje powierzchnię więcej niż 4,000 metrów. Piękne kwietniki, przejrzysty staw i posagi.

Jeżeli interesy zmuszą kogo do wejścia tam na śniadanie do restauracyi a usłyszy wystrzał armatni, niech spojrzy na zegarek: południowy wystrzał armatni nigdy się nie myli: południe.

Jardin du Luxembourg. Ogród Luksemburski, który otacza trzy strony pałacu Luksemburskiego, jest dziełem Jakóba de Brosse.

Zdobny w piękne posagi kobiet sławnych, francuzek, ogród ten został zmniejszony, a pomimo to jest miejscem spacerowem najwięcej uczęszczanem na lewem wybrzeżu; wszędzie baseny, wodotryski, kwiaty i wielkie drzewa. Na lewo od wejścia piękna fontanna de Medicis, dzieło Jakóba de Brosse; dalej pomnik Eugeniusza Delacroix, przez Dalou, i Muzeum Luksemburskie, umieszczone w cieplarni, powiększonej i urządzanej na ten cel.

Marszruta. Wejść do ogrodu od ulicy Vaugirard wprost teatru Odéon; obejrzeć na lewo fontannę de Medicis, iść piękną aleją prowadzącą do Obserwatoryum. Na przejściu tem jest, na prawo, kiedy minie się ulicę de l'Abbé-de-l'Épée, Wyższa szkoła aptekarska (l'Ecole supérieure de Pharmacie) poprzedzona dziedzińcem z pomnikami Vauquelin'a i Parmentier'a, a dalej na ulicy Michelet, przy końcu alei, piękna fontanna: Cztery części świata (les Quatre parties du Monde) dzieło mistrza Carpeaux.

SKWERY

Paryż posiada wielką liczbę skwerów, wzorowo utrzymanych i zdobnych kwiatami, posagami, wodotryskami, grupami krzewów i trawnikami. Otwarte są dla publiczności przez dzień cały.

Skwer du Temple.

Skwer ten, otoczony pięknymi sztachetami, znajduje się po prawej stronie targu du Temple; zajmuje on miejsce, gdzie przedtem stała wieża du Temple, smutnej pamięci więzienie Ludwika XVI i Maryi Antoniny. Powierzchnia 7,200 metr. kwadratowych.

Plantacje z drzew zawsze zielonych, poprzerzynane ulicami piaskiem wysypanemi, dzielą się na szesnaście grup: wodospad miniaturowy, wypływający ze sztucznej skały, zasilają niewielkie jezioro. Zwracamy uwagę na posąg Berangera, znakomitego pieśniarza ludowego.

Skwer Sztuk i Przemysłu.

Square des Arts-et-Métiers. Skwer ten położony pomiędzy ulicą Saint-Martin i bulwarem Sebastopskim, zajmuje powierzchni 4,650 metr. Zasadzony pięknymi rozłożystymi drzewami i otoczony ozdobną balustradą z twardego kamienia, wraz z kłębami, wodotryskami i udatnym posągami ku pamięci zwycięstw pod Inkermanem, Almą i Sebastopolem, dopełnia pomnikowej całości Konserwatorium Sztuk i Przemysłu.

Skwer św. Jakóba.

Square Saint-Jacques. Skwer ten, pośrodku którego wznosi się starożytna wieża Saint-Jacques, stanowi środek dzielnicy zupełnie nowej, otoczony ze wszystkich stron szerokiemi ulicami, z gmachami bogatemi, zamieszkałymi przez przedstawicieli wielkiego przemysłu.

Skwer ten jest najbardziej uczęszczanym w Paryżu, odznacza się pomiędzy innymi świeżością trawników, pięknie ugrupowaną zielenią i wielkiem ożywieniem. Wstęp na wieżę (pt. Wieża św. Jakóba); zwiedzać można od godz. 12-ej w poł. do 3-ej p.p. codziennie; pozwolenia żąda się w Ratuszu, w dyrekcji robót (Direction des travaux).

Skwer Tuileryjski.

Square des Tuileries, położony pomiędzy pawilonami de Marsan i de Flore, zajmuje plac po pałacu des Tuileries, spalonym podczas komuny w 1871 r. Oddzielony jest od ogrodu Tuileryjskiego ulicą des Tuileries. W środku brama tryumfalna Karuzeln i pomnik Gambetty.

Znajdują się tu liczne posągi, między innymi Quand même Mercie'go.

Skwer Louvois.

Square Louvois, położony przy ulicy Richelieu, naprzeciwko Biblioteki narodowej, zajmuje miejsce dawnej opery, w bramie której zamordowanym został książę de Berry, 13-go lutego 1820 r.

Pelen wdzięku wodotrysk, urocze dzieło Visconti'ego, stoi w pośrodku tego miniaturowego ogrodu.

Skwer Niewiniątek.

Square des Innocents, znajduje się po lewej stronie pawilonów Hal centralnych, od strony ulicy Saint-Denis; zasługuje na obejrzenie.

Tutaj został przeniesiony, kamień po kamieniu, znakomity wodotrysk Jana Goujon, harmonizujący z budynkami tej dzielnicy. Uwagę zwracają pełne wdzięku najady rzeźbione, ze wszystkich stron fontanny.

Inne skwery.

Godne wzmianki są jeszcze prócz powyższych—skwery: Montholon, Monge, Parmentier, Saint-Pierre, de la Trinité, de Saint-Sulpice, na placu Malesherbes, de la Chapelle expiatoire, de l'église Sainte-Clotilde, de Vaugirard, de Belleville, des Batignolles, de Grenelle, de Montrouge, de Charonne, na placu d'Anvers, du Bon Marché, Lamartine, etc.

Wieża Eiffla.

Wieża Eiffla już od wystawy, w r. 1889-ym urządzoncej, stanowi jedną z najbardziej interesujących osobliwości Paryża. Weszła też ona w skład wystawy roku 1900-go. Przez cały czas pomiędzy obu temi wystawami można ją było zwiedzać codziennie. I po zamknięciu ostatniej wystawy długo jeszcze będzie ozdobą Paryża i budzić podziw cudzoziemców. Ze szczytu tej wieży, 300 metrów wysokiej, widać cały Paryż. Wspaniała to panorama.

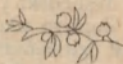
Wieża Eiffla jest najwyższą dotychczas ze wszystkich budowli na świecie. Składa się z trzech części oddzielonych platformami. Pierwsza jest na 57-u, druga na 115-u, trzecia na 280-u metrach wysokości, licząc od ziemi. Szczyt jej zdobi kopuła zakończona latarnią elektryczną. Wieża ma formę strzały piramidalnej na czterech oddzielnych

podstawach wzniesionej. Pomędzy temi podstawami jest przejście w formie łuku o 75-u metr. otworu. Na wieżę dostać się można albo schodami, albo za pomocą windy.

Widoki z Wieży Eiffla. Na północ: u stóp wieży Sekwana, przez którą biegnie most Jena. Po za mostem uderza wzrok pałac Trocadero, a dalej nieco, na prawo, Łuk tryumfalny; na lewo, Mont Valerien. Zwracając się na prawo, widzimy cały szereg gmachów wystawy, idących z biegiem Sekwany przez Quai d'Orsay, dalej most de l'Alma, i znów po obu stronach Sekwany budowlę wystawy, aż do mostu Inwalidów: stąd zaczyna się druga część wystawy, urządzona na Esplanadzie Inwalidów z jednej, a na części Pola Elizejskiego z drugiej strony Sekwany.

Patrząc z wieży Eiffla na wschód, widzimy cały Paryż właściwy. Najbardziej zwracają uwagę gmachy: Opery, kolumna Vendôme, wieże kościoła Notre-Dame, Panteon i Sacré-Coeur.

POMNIKI.

Łuk tryumfalny na placu Gwiazdy.

Arc de Triomphe de l'Étoile, plac de l'Étoile, na krańcu pól Elizejskich. Największy to pomnik ze wszystkich w tym rodzaju. Rozpoczęty w 1806 r. przez cesarza Napoleona I, łuk ten ku chwale armii francuskiej a na pamiątkę zwycięstwa pod Austerlitz, został dopiero ukończony za panowania Ludwika Filipa; kosztował dziesięć milionów. Ma 49 metr. wysokości. Twórcą planu był architekt Chalgrin, zmarły w r.

Łuk tryumfalny na placu Gwiazdy.

1811-ym. Zdobny rzeźbą w pięknym stylu i wspaniałemi płaskorzeźbami, łuk ten jest żywym obrazem sławnych zwycięstw za pierwszego cesarstwa. Każdy kamień mówi tu o tryumfie, każde nazwisko przypomina bohatera. Każde

podmurowanie na zewnątrz przedstawia grupę rzeźbioną ogromnych rozmiarów.

Ze strony prawej, wychodzące na Tuilerye (podmurowanie wschodnie) przedstawia Odjazd (1792) (*Rude*). Z lewej zaś (podmurowanie południowe), przedstawia Tryumf (*Cortot*).

Na froncie wychodzącym na most Neuilly, grupa prawa przedstawia Opór (1814) (*Étex*).

Nakoniec grupa lewa na tymże samym froncie (podmurowanie północne) przedstawia Pokój (1815) (*Étex*).

Na łuku tym napisane są nazwiska 386 generałów, którzy uczestniczyli w wojnach Napoléona. Nazwiska tych, którzy polegli na polu walki, są podkreślone.

Łuk tryumfalny ucierpiał wiele podczas Komuny. Rzucono nań codziennie przeszło 90 pocisków, w ciągu trzech tygodni, co daje przypuszczalną cyfrę 2,000 kul. Lecz od tego czasu pomnik został całkowicie odnowiony.

Pod tym Łukiem tryumfalnym wystawiona była uroczystie d. 31 maja 1885 r. dzień i noc trumna ze zwłokami Wiktora Hugo.

Chcąc wejść na szczyt Łuku tryumfalnego, należy się udać do stróża od g. 10 do 4-ej (za wynagrodzeniem).

Łuk tryumfalny Karuzelu.

Łuk tryumfalny Karuzelu.

Arc de Triomphe du Carrousel, plac du Carrousel, na przeciwko pomnika Gambetty. Wzniesiony na pamiątkę zwycięstw w r. 1805—1806 za panowania Napoleona I, przez budowniczych Fontaine i Percier, na wzór łuku Septima Severa, w Rzymie. Na szczycie znajduje się wóz tryumfalny z brązu, ciągniony przez cztery konie, w rodzaju tych, jakie były zabrane Rzeczypospolitej Weneckiej. Ma przeszło 14 metr. wysokości. Płaskorzeźby przedstawiają epizody bitew pod Austerlitz, Ulm i inne.

Wieża św. Jakóba.

Tour Saint-Jacques, plac Chatelet i ulica Rivoli. Jest to pozostałość po dawnym kościele Saint-Jacques-la-Boucherie, zburzonym w r. 1789. Otoczona ślicznym skwerem, wie-

Wieża św. Jakóba.

ża św. Jakóba jest jednym z najozdobniejszych pomników Paryża. Wzniesiona została w roku 1508—1522. Pod perystylem stoi statua Pascala (1623—1662), a na wieży posąg św. Jakóba.

Widok z wieży wspaniały. Na wieżę wejść można od g. 12 do 2, za upoważnieniem, które wydają raz w tydzień tylko od g. 12 do 3, w Ratuszu, w dyrekeyi robót.

Brama św. Dyonizego.

Porte Saint-Denis, na bulwarze między Przedmieściem i ulicą tegoż nazwiska.

Brama ta została wzniesiona w r. 1672, przez Franciszka Blondel, na cześć zwycięstw Ludwika XIV, odniesionych w Holandyi i w Niemczech. Ma około 25 metr. wysokości. Król Ludwik przedstawiony tu jest w chwili przejścia przez Ren.

W stuleciu bieżącym gruntownie odnowiony, pomnik ten ma napis «Ludovico Magno.»

Brama św. Marcina.

Porte Saint-Martin, na bulwarze Saint-Martin. Wzniesiona w r. 1674 przez Piotra Bullet, dla uświęcenia zdobycia Franche-Comté i zwycięstwa Ludwika XIV nad Niemcami.

o

Brama św. Marcina.

Ozdobiona jest czterema pięknymi płaskorzeźbami (M. Desjardins i G. Marsy), przedstawiającymi zdobycie Besançon i Limburga.

Kolumna Vendôme.

Colonne Vendôme, plac Vendôme, w bliskości Tuileryów i ulicy Saint-Honoré. Wejście na nią wzbronione.

Zaczęta w roku 1806, została odlana z brązu, pochodzącego z 1,200 armat, zdobytych na nieprzyjacielu, i wzniesiona w 1810 r. na chwałę armii francuskiej.

Kolumna Vendôme.

Kolumna ta, wzorowana na kolumnie Trajana w Rzymie, zbudowana przez architektów: Denon, Gondouin i Lepère, ku uwiecznieniu znaczniejszych czynów wojennych z r. 1805, od bitwy pod Boulogne do Austerlitz, ma 44 metr. 20 centm.

wysokości a 4 metry średnicy; na szczycie jej stoi posąg Napoleona I w szacie cesarza rzymskiego.

Plaskorzeźby, wprawione w kolumnę kamienną, wewnątrz której wykute były schody o 176 stopniach, przedstawiają na 274 blachach brązowych główne fakty z kampanii 1805 r.

W r. 1814, kiedy wojska sprzymierzone weszły do Paryża, posąg cesarski podpiłowany u podstawy i zrzucony na ziemię, rozbił się na tysiące kawałków, które posłużyły do ulania posagu Henryka IV, wzniesionego na Pont-Neuf.

Podczas Restauracyi, na miejscu posagu Napoleona zastąpiło olbrzymi kwiat lilii, z którego powiewał biały sztandar.

Ludwik Filip zwrócił kolumnie posąg z brązu Napoleona I w legendowem jego ubraniu (surdut i kapelusz trójkątny); było to za ministeryum Thiers'a w r. 1832. Później, Napoleon III zastąpił ten posąg Napoleonem w szacie cesarza rzymskiego.

Po upadku Napoleona III i wojnie 1870 r., komuniści pod przywództwem wicherzyciela Courbetta, zniszczyli i w proch rozbili tę piękną pamiątkę chwały francuskiej; przywrócono ją do stanu poprzedniego, ku ogólnemu zadowoleniu, wskutek głosowania Zgromadzenia narodowego (30 maja 1873 r.).

Kolumna Lipcowa.

Colonne de Juillet; plac Bastylli, naprzeciwko dworca kolei Vincennes. Wzniesiona w r. 1831—1840 na cześć Wolności, na miejscu gdzie stała Bastylia, kolumna ta ma 47 m. wysokości, stoi na podstawie kolistej z marmuru białego, na którym stoi cokol kwadratowy, z 24-ma medalionami z brązu. Przypomina ona dwie epoki pamiętne: 1789 i 1830. W grobach pod kolumną pochowane są zwłoki ofiar z 1830 r. Nazwiska 615-tu bohaterów wypisane są na kolumnie złotemi głoskami. Na szczycie postać geniusza Francyi z pochodnią w ręku. Można wejść na szczyt kolumny i zwiedzać groby w podziemiach od godziny 10 do 4. Udać się do stróża. Wejście bezpłatne.

O b e l i s k.

Obelisk, na placu Zgody. Monolit ten, zwany igłą Kleopatry, pokryty hieroglifami, jest darem Mehmeta-Alego, wice-

Kolumna Lipcowa.

króla Egiptu. Architektowi Lebas Paryż zawdzięcza ustawienie w roku 1834 tej kolumny, wykutej z jednej sztuki granitu różowego syeńskiego. Ma on 22 metr. 83 c. wysokości i waży 250,000 kil. Stoi na piedestale z granitu bretońskiego. Na piedestale rzeźby przedstawiają przyrządy, za pomocą których obelisk przeniesiono i ustawiono.

P o s a g i.

Paryż, kolebka tylu znakomitości, względnie mało posiada posągów; wymienimy tu najglówniejsze.

Na placu Republiki, kolosalna «Statua Rzeczypospolitej» i dzieło braci Morice, wzniesiona w r. 1883; piedestał zdob, lew z bronzu, broniący urny głosowania powszechnego, oraz płaskorzeźby wykonane przez Dalou'a, upamiętniające główne fakty pierwszej, drugiej i trzeciej Rzeczypospolitej. Piedestał razem z posagiem ma 26 metr. wysokości.

Na moście Pont-Neuf, wznosi się posąg konny Henryka IV, dzieło Lemota; przed Instytutem posąg Republiki, z białego marmuru; Statua konna Joanny d'Arc, na placu Rivoli; Statua konna Ludwika XIV, na placu des Victoires; Statua konna Ludwika XIII, na placu des Vosges; Marszałka Ney, na rynku de l'Observatoire, naprzeciwko miejsca gdzie był rozstrzelany d. 7 grudnia 1815 r.; posąg Bichat'a, w dziedzińcu Szkoły Lekarskiej; Voltaire'a, przy ulicy Monge, na bulwarze Malaquais; Claude Bernarda, i Danta, przed College de France i Budé'go, w dziedzińcu przy ulicy Saint-Jacques; Papina i Lóblanca, w konserwatorium Sztuki i Rzemiosł; Ludwika Blanc, na placu Monge; Aguesseau, w Autenil; Generała Moncey, na placu Clichy; Pince'a, na placu de Salpêtrière; Karola Wielkiego, na placu Paris-Notre-Dame; Diderota, na placu Saint-Germain-des-Prés; Ledru-Rollina, na placu Voltaire; Berangera, na skwerze du Temple; Etienne-Marcela, na skwerze ratuszowym; Voquelina i Parmentiera, przed wyższą szkołą farmaceutyczną; Bernarda Palissy, na skwerze kościoła Saint-Germain-de Prés; Aleksandra Dumasa, na placu Mallesherbes; Le Verrier'a, w Obserwatorium; pomnik Gambetty, na placu du Carrousel; Jana Jakóba Rousseau, na placu Panteonu; Szekspira, na bulwarze Hausmana; Lamartine'a, w alei Henri-Martin; Haüy'ego, na bulwarze Inwalidów; Dantona i Pawła Brocqa, na bulwarze Saint-Germain, w bliskości Szkoły lekarskiej; Lipu de Belforta, (bronz), na placu Denfert-Rochereau; Raspaila, na bulwarze Raspail; Etienne Doleta, na placu Maubert; Neuville'a, na placu Wagram; Augier'a, na placu de l'Odéon, etc. etc.

W o d o t r y s k i.

«Fontaine Louvois» na placu Louvois i ulicy Richelieu. Zbudowana w 1330 r. przez sławnego architekta Visconti. Sekwana, Saona, Loura, i Garonna są tam przedstawione przez cztery prześliczne posagi, które podtrzymują górną wazę.

«Fontaine Molière» na rogu ulic Richeliengo i Moliera. Wzniesiona ze składek narodowych, poświęcona pamięci wielkiego komedyopisarza, stoi przed domem w którym umarł; na niej wyryty napis następujący: *A Molière, né à Paris le 15 Janvier 1662, mort à Paris le 17 Fevrier 1673.*

«Fontaine des Innocents» na ulicy Saint-Denis w bliskości Hall. Dzieło Jana Goujona, zbudowana w 1550 roku, według planu Piotra Lescot, do tej pory budzi podziw cudzoziemców. Przedtem znajdowała się w pośrodku targu owoców.

Przeniesiona kamień po kamieniu na środek skweru des Innocents, fontanna ta stała się jednym z najcenniejszych pomników Paryża.

«Fontaine de Grenelle», na ulicy Grenelle, w pobliżu ulicy du Bac, dzieło Bouchardona. Przedstawia Paryż siedzący na galerze; u jego stóp siedzi Sekwana i Marna, a po bokach (w półkole) nisze zdobne w płaskorzeźby, mieszczące statuy czterech pór roku i dwa okręty, godło miasta Paryża.

«Fontaine du Châtelet», wzniesiona w 1807 r. na placu Châtelet, na miejscu więzienia tego nazwiska. Zdobią ją cztery statuy: Wierność, Siła, Prawo i Czujność. Woda jest wyrzucana przez Sfinksa; wierzchołek zdobi statua Zwycięstwa, trzymająca wieńce.

«Fontaine Saint-Michel», na bulwarze Saint-Michel, naprost mostu tegoż nazwiska (brzeg lewy). Zbudowana w r. 1860-ym; zdobi ją statua naturalnej wielkości św. Michała, zabijającego smoka. U podstawy dwa smoki skrzydlate wyrzucają wodę.

Godne wzmianki są jeszcze wodotryski: de la Concorde, na placu Daumesnil, Cuvier'a w ogrodzie Botanicznym, na placu de la Nation, du Zodiaque, aleja Obserwatorium, z ośmioma kołmi morskimi, żółwiami i grupą czterech części świata, przez Carpeaux; Gaillon; de Médicis; na placu Saint-Sulpice; na placu Théâtre-Français etc.

P a s a ż e.

W Paryżu wielka jest ilość pasaży, zbudowanych w celu skrócenia drogi i ochrony w razie deszczu.

Najwięcej uczeszczane są: «Passage de Panorama», «Jouffroy» i «Verdeau» na bulwarze Montmartre; pasaze

«des Princes» i «de l'Opera» na bulwarze des Italiens; pasaż «Véro-Dodat» na ulicy Boulot; pasaż «Choiseul»; pasaż «Saumon» na ulicy Montmartre i «Galerie d'Orleans» w Palais Royal.

M o s t y.

Paryż posiada 30 mostów. Wymienimy z nich godniejsze uwagi:

«Pont National» (most narodowy), położony na wschodnim krańcu Paryża, przy fortyfikacjach, pomiędzy bramami Bercy i de la Gare, służy jednocześnie za most kolejowy dla drogi obwodowej. Posiada sześć arkad.

«Pont d'Austerlitz», o pięciu arkadach, naprzeciw Jardin des Plantes, jest punktem wyjścia statków parowych, kursujących w jedną i drugą stronę Sekwany. Zbudowany w r. 1807, przebudowany w 1855, został niedawno rozszerzony; pośród ornamentów, zdobiących most, znajdują się nazwiska znaczniejszych oficerów, którzy padli w bitwie pod Austerlitz.

«Pont Sully», wzniesiony w r. 1876, łączy wyspę St.-Louis z bulwarkami Henri IV na prawym i St.-Bernard na lewym brzegu.

«Pont Saint-Louis» łączy wyspę Cité z wyspą św. Ludwika; zbudowany w r. 1861, posiada jedną arkadę długości 65 metrów.

«Pont de la Tournelle», łączący wyspę św. Ludwika z lewym brzegiem, o sześciu arkadach, wzniesiony został pierwotnie w r. 1614; od tego czasu wielokrotnie przebudowywany.

«Pont au Change», stanowi komunikację między wyspą Cité a prawym brzegiem, Pont-Michel z lewym. Tworzą one razem przedłużenie prostej linii, która zaczynając się od bulwarów Strasburskiego i Sebastopolskiego na prawym brzegu i idąc przez bulwar du Palais na wyspie Cité i bulwar Saint-Michel na lewym brzegu, przecina Paryż od północy ku południowi. Są to mosty stare, wielokrotnie odbudowywane.

Wyspę Cité i wyspę św. Ludwika, prócz tego, łączy z obydwojma brzegami kilka innych mostów.

«Pont Neuf», na krańcu wyspy Cité jest starożytnym pomnikiem. Zaczęty w r. 1578, ukończony został w r. 1604; częściowo zrujnowany w r. 1885, obecnie został odrestaurowany.

wany z gruntu. Liczy 229 metrów długości, oprócz platformy, na której się wznosi posąg konny Henryka IV-go. Most ten ma 12 arkad.

«Pont des Arts», o ośmiu arkadach, zbudowany w roku 1805, biegnie zaraz za mostem Pont Neuf i łączy dwa brzegi Sekwany, płynącej tu prosto po ominięciu wysp. Jest przeznaczony tylko dla publiczności pieszej.

Most «Karuzelu» lub «Des Saints-Pères», stanowi komunikację pomiędzy Quai Malaquais i Tuileryami; zbudowany w r. 1834 przez inż. Poloucean, o trzech arkadach, posiada cztery kolosalne posągi alegoryczne, dłuta Petiot'a, od strony prawego brzegu Obfitość i Przemysł, od strony lewego Sekwana i Miasto Paryż.

«Pont Royal», o pięciu arkadach, wzniesiony w r. 1865; obok, punkt wyjścia statków parowych, kursujących do St.-Cloud.

«Pont-Solferino», przy ulicy tegoż nazwiska, o trzech arkadach, zbudowany został w roku 1859. W dwunastu ramkach umieszczane są tu napisy, wskazujące miano główniejszych bitew i starć w roku 1859.

Most «Zgody» (Pont de la Concorde), o pięciu arkadach, łączący Izbę deputowanych z Placem Zgody, został ukończony w r. 1790. Z tego mostu roztacza się jeden z najobszerniejszych i najpiękniejszych widoków Paryża.

Most «Inwalidów» (Pont des Invalides), odbudowany w r. 1880, posiada posągi: «Zwycięstwo na lądzie» przez Diebolta i «Zwycięstwo na morzu» przez Villaina.

«Pont de l'Alma», wzniesiony w r. 1855, ma pomiędzy arkadami kolosalne i bardzo udatne posągi, z jednej strony Żuawa i Grenadyera przez Diebolta, z drugiej Artylerzysty i Strzelca pieszego, przez Arnanda.

Most «Jena» (Pont d'Iena), zbudowany w r. 1813, łączy pole Marsowe z parkiem i pałacem Trocadero; godne uwagi orły, zdobiące most, i grupy kolosalne, przedstawiające poskramianie rumaków.

Na zachodnim krańcu Paryża znajduje się «Pont du Point-du-Jour» lub «d'Anteil» wspaniała budowla, ukończona w r. 1865 przez inż. Bassompierre, przeznaczona dla kolei żelaznej obwodowej. Most ten posiada dwa piętra, niższe o pięciu a wyższe o 42 arkadach. Długość mostu, który służy dla pieszych i dla przejazdu powozów wynosi 175 metrów.

Pont des Arts.

Most Zgody.

Most Aleksandra III — świeżo wzniesiony i ukończony, naprzeciw Esplanady Inwalidów. Zbudowany według planów Cassien-Bernard i Cousin'a. Kamień węgielny założono w r. 1896-ym. U obu wstępów piękne pylony z postaciami kobiecemi alegorycznemi (Francya za Karlowingów, Francya Ludwika XIV, Francya za Odrodzenia, Francya nowoczesna). Otwarty wraz z wystawą 1900 r.

TEATRY.

Godzina ósma. Bulwary się ożywiają, pełno powozów krąży w różne strony, nastaje pora jedna z najbardziej ożywionych w dniu Paryża.

Stupy specjalnie przeznaczone dla afiszów teatralnych, oświecone wieczorem, znajdują się w pewnych odstępach na bulwarach i wielu ulicach. Ponieważ widowiska rozpoczynają się w rozmaitych godzinach, więc trzeba zwracać uwagę na afisze.

Teatry paryskie otwierają zwykle kasy na pół godziny przed podniesieniem kurtyny, lecz jeżeli dana sztuka ma powodzenie, należy wcześniej znaleźć się przed okienkiem i stanąć w szeregu. Cudzoziemcy, którzy chcą mieć naprzód zapewnione miejsca numerowane, winni zdobyć je sobie wśród dnia w kasie zamawiań, znajdującej się u wejścia do każdego teatru.

Kasy zamawiań przy wszystkich teatrach są otwarte od godz. 11 do 5 lub 6. Miejsca zamówione w ogólności kosztują o jeden frank drożej nad cenę oznaczoną.

Są także «Agencye», czyli «Biura teatralne», gdzie można wynajmować miejsca po zwykłej cenie, lub nieco drożej, stosownie do powodzenia granej sztuki.

Większość teatrów, koncertów i cyrków daje «Poranki» w niedziele i dni świąteczne około godz. 2.

Dla osób, oddzielnie idących do teatru (bez rodziny), najlepsze miejsca są w krzesłach przy orkiestrze, a mniej kosztowne na parterze; z rodziną zaś—miejsca na balkonie lub galerii, łoże parterowe, a w niektórych teatrach, obok orkiestry; lecz należy się wystrzegać łóż bocznych, zakratowa-

nych, a nadewszystko amfiteatru, zkąd nie można ani widzieć ani słyseć, z wyjątkiem wspaniałych foteli w amfiteatrze Opery. Należy zachować w pamięci, że jeżeli się widzi miejsce próżne, a podejrzewa się o złą wolę lożmajstra, służy prawo żądania przedstawienia sobie spisu miejsc zajętych i ustapienia sobie numerów, które nie są tam zapisane.

Lubownikom muzyki wielkiej, polecimy przedewszystkiem «Operę» i «Opera-Comique.» Muzykę lekką uprawiają teatry: «Bouffes-Parisiennes», «Folies-Dramatiques» i «Nouveautés.»

Cudzoziemcy, przekładający wyższą komedję, mogą bez wahania iść do teatru «Gymnase», «Odeon» lub «Vaudeville.»

Wesołe farsy grywają teatry «Palais-Royal», «Variétés» i «Nouveautés.»

Uwaga. Cena miejsc jest zmienną; dlatego też należy uważnie przeglądać taryfy wystawiane w bramie każdego teatru.

O p e r a.

Wspaniały ten gmach, wzniesiony przez znakomitego budowniczego Garnier, kosztował piętnaście lat pracy (1859—1874) i sześćdziesiąt pięć milionów fr.. Jest to największy ze wszystkich teatrów w Europie, chociaż niektóre (w Wiedniu opera, w Medyolanie «La Scala») więcej mają miejsc. Prawie cały gmach zbudowany jest z kamienia i marmuru.

Podstawę frontonu Opery stanowi podmurowanie, wzniesione znacznie nad poziomem ulicy, utworzone z siedmiu arkad. U kolumn tych arkad stoją 4 grupy i 4 posagi, a mianowicie (od lewej ku prawej): «Poezya liryczna» — Jouffroy, «Muzyka» — Guillaume, «Idylla» — Aiselin, «Deklamacya» — Chapu, «Śpiew» — Dubois i Vatrinnelle, «Dramat» — Falguière, «Taniec» — Carpeaux, i «Dramat liryczny» — Perraud. Po nad statunami znajdują się medaliony Bacha, Pergolesego, Haydna i Cimarosy. Na pierwszym piętrze «loggia» z 30-tu kolumnami korynckimi, każda z jednej sztuki kamienia; 16 z nich ma przeszło 10 metrów wysokości; kapitele z brązu, złocone. Nad kolumnami we fryzie popiersia brązowe znakomitych kompozytorów. Wyżej — attyk bogato rzeźbiony. Na szczytach narożnych dwie grupy Gumery'ego, z brązu, złocone, przedstawiające Muzykę i Poezyę z Muzami i Sławą. Nad gmachem wznosi się kopuła (nad salą widzów), a za nią fron-

ton trójkątny, oznaczający miejsce, gdzie wewnątrz gmachu scena się zaczyna. Nad frontonem tym Apollo z lirą złożoną, przez Milleta, na bokach zaś dwa pegazy—Lequesne'a.

Opera.

U fasad bocznych znajdują się wspaniałe pawilony podjazdowe, zdobne popiersiami muzyków i figurami symbolicznymi.

Wnętrze jeszcze wspanialsze, aniżeli front. W przed-sionku posągi znakomitych muzyków: Lully, Rameau, Gluck i Haendel. Po bokach kasy, na wprost *schody honorowe*, arcydzieło Garniera.

Nabywszy bilet, wchodzi się do miejsc schodami bocznymi, na honorowe jednak dostać się można z pierwszego piętra w czasie antraktu. Na schodach tych biegnie rząd kolumn (30) marmurowych od 1-go do 3-go piętra. Freski na plafonie Pilsa przedstawiają (od prawej ku lewej) bogów Olimpu, Apollina, Budowanie Opery, Zwycięstwo Harmonii. U wejścia na pierwszą platformę stoją dwie ogromne karya-

tydy z brązu: Komedia i Tragedya. Grupy brązowe służą jako świeczniki elektryczne.

Widownia obejmuje 2,156 miejsc; bogato ornamentowana, ma 5 piętr. Na plafonie malowidło Lenepveu przedstawia «Godziny dnia i nocy.»

Scena ma 60 metr. wysokości, 55 szer. i 25 głębokości; łączy się z foyer baletowem w głębi. Na foyer to mają prawo wejścia abonenci Opery. Są tu piękne portrety słynnych tancerok — Boulangera.

Foyer dla publiczności znajduje się na pierwszym piętrze; poprzedza je avant-foyer, z pięknymi mozaikami Salvatięgo na suficie. Foyer samo ma 50 met. dł., 18 wys., a 13 szer. Pięć okien i dwoje drzwi wychodzi na loggię. U bocznych ścian kominki z karyatydami. Na plafonie malowidła Baudry'ego: w środku Melodya i Harmonia, między Komedia i Tragedya, nad kominkami Parnas i pocię starożytni, dalej Muzy i Muzyka u wszystkich ludów.

Na lewo od foyer bufet z pięknymi gobelinami.

Przedstawienia w Operze odbywają się w poniedziałki, środy, piątki i soboty. Oprócz tych przedstawień, Opera daje niekiedy w niedziele poranki koncertowe, które mają wielki rozgłos.

Łoże i fotele rocznie abonowane mogą być wynajmowane na wieczory, w których abonament jest nieważny. Na takie przedstawienia (patrz afisze), damy bez kapeluszy, mają wstęp do foteli obok orkiestry.

Teatr Komedyi Francuskiej.

Théâtre Français, przy ulicy Richelieu, na rogu placu Palais-Royal, wzniesiony w r. 1800, spłonął 6 marca 1900 roku; ma być pośpiesznie odbudowany. Na repertuar tego teatru składają się tragedye, komedye, dramaty i arcydzieła autorów klasycznych. Do czasu odbudowania, przedstawienia trupy tego teatru dawane są w teatrze «Odeon.»

Teatr Komedyi Francuskiej jest kolebką wszystkich arcydzieł literatury dramatycznej francuskiej. Wykonawcy, którzy przedtem nosili tytuł: «Comédiens de l'Empereur», są wybranymi artystami francuskimi.

W przedśionku znajdowały się przed pożarem posagi Tragedyi oraz Komedyi, Salmy, wyobrażające podobiznę aktorok *Rachel* i *Mars*.

Teatr Komedyi Francuskiej
przed pożarem.

W foyer popiersia znakomitości artystycznych, oraz posągi Voltaira i George Sand. Wszystkie te dzieła uratowane w czasie pożaru, staną w nowym budynku.

Opera komiczna.

Opera-Comique, świeżo odbudowana po pożarze w roku 1877 przy placu Boieldien. Co wieczór przedstawienia oper komicznych i poważnych lżejszego repertuaru.

Gmach wzniesiony według planów Berniera. Na zewnątrz sześć karytyd. Wewnątrz piękne malowidła Constanta, Mersona, Flamenga i innych.

Teatr „Odeon.”

Odeon (wzniesiony w r. 1818) teatr narodowy, subwencyonowany, stanowiący niejako filię Teatru Francuskiego, przy placu de l'Odeon, po lewym brzegu, w bliskości pałacu Luksemburskiego. Każdego wieczoru, jak w Théâtre-Français: tragedye, komedye i dramaty. Poranki w niedziele i święta.

Szeroki peron i portyk w stylu korynckim, poprzedzają główną fasadę tego teatru.

Teatr „Gymnase.”

Gymnase, przy bulwarze Bonne-Nouvelle, (wzniesiony w r. 1820). Przedstawienia co wieczór: wodewile, komedye, dramaty rodzajowe. Dawniej teatr ten nosił nazwę «Le théâtre de Madame.» Scribe przedstawiał tu wiele pięknych utworów. Później zmienił się w «Gymnase» i stał się polem pierwszych występów z arcydziełami Emila Augier, Oktawiusza Feuillet, Wiktoryna Sardou, Aleksandra Dumas'a syna, Gondinet'a, Meilhac'a i Halevy. Po wielu przemianach podniósł się do szeregu pierwszorzędných scen paryskich. Jest on miejscem zebrań towarzystwa wyborowego.

Inne teatry.

«*Vaudeville*», przy bulwarze des Capucines, na rogu ulicy Chaussée-d'Antin (wzniesiony w r. 1869). Przedstawienie co wieczór: wodewile i komedye.

Teatr ten od lat dziesięciu stanął w rzędzie teatrów rodzajowych paryskich i zarówno jak «Gymnase» jest licznie uczęszczany przez wielki świat Paryża.

Paranki w niedziele i święta.

«*Variétés*», przy bulwarze Montmartre (wzniesiony w roku 1807), gmach duży, ładny, przebudowany w r. 1868. Sala mieści 1,250 miejsc. Przedstawienia każdego wieczoru: wodewile, pełne werwy, i farsy, przeplatane kupletami.

Teatr ten daje w ogólności sztuki zabawne, zazwyczaj z przyprawą drastyczną.

Teatr «Variétés,» aby utrzymać swoją nazwę, czynił wycieczki w dziedzinę operetek, których następnie zaniechał dla wodewilów z kupletami.

Poranki w niedziele i święta.

Palais-Royal, w gmachu tegoż nazwiska w Galeryi Montpensier (wzniesiony w roku 1831). W widowni 850 miejsc. Przedstawienia co wieczór: wodewile, farsy.

Jest to teatr tak zwany ekscentryczny. Repertuar składa się ze sztuk treści zazwyczaj drastycznej a dowcipnej. Odnacza się zawsze doborem aktorów doskonałych.

W foyer tego teatru znajdują się portrety najlepszych jego aktorów i autorów sztuk tu grywanych, pędzla Bayarda.

Théâtre du Châtelet, przy placu du Châtelet nad Sekwaną (wzniesiony w r. 1862). Jest to największy teatr w Paryżu. Sala mieści 3,600 miejsc. Na repertuar składają się dramaty historyczne z wielką wystawą, sceny czarodziejskie i balety fantastyczne. Balet liczy przeszło 200 tancerek. Na zaznaczenie zasługuje znakomita maszynerya sceniczna.

Poranki w niedziele i święta.

Théâtre de la Renaissance, po prawej stronie Porte-Saint-Martin, na bulwarze tego samego nazwiska (wzniesiony w r. 1873).

Elegancki ten teatr ma front bogato ornamentowany i wewnątrz urządzone z wielkim komfortem. Sala ma 1,200 miejsc. W foyer znajdują się grupy marmurowe Parisa «Czas» i «Piosenka.» Repertuar tego teatru przechodził rozmaite zmiany. Przez czas pewien należał do Sary Bernhardt. Grają w nim opery lżejszego pokroju i opery komiczne: «Martha», «Oberon» etc.

Théâtre des Nouveautés, na bulwarze Włoskim.

Teatr ten, stojący w pośrodku bulwaru, jest ulubionem miejscem zebrań elegantek paryskich. Grają tu z wielkiem powodzeniem operetki, wodewile, farsy etc.

Bouffes-Parisiennes, na rogu pasażu i ulicy Montigny (wzniesiony w r. 1827). Offenbach w tym teatrze wystawiał cały szereg swoich utworów i był dyrektorem tego teatru od r. 1855. Następnie pomimo zmian kierownictwa, teatr ten pozostał wierny operetce, która tu bywa grywana z wielkiem powodzeniem.

Poranki w niedziele i święta.

Théâtre de la Porte-Saint-Martin, przy bulwarze Saint-Martin. Doszczętnie spalony podczas komuny i odbudowa-

ny w r. 1873. Grywają tam sztuki wyższego pokroju, a od czasu nowej dyrekeyi dramaty historyczne i sensacyjne.

Sala, rzęsiście oświetlona, jest ostatnim wyrazem komfortu pod każdym względem; scena zaś posiada zadziwiającą maszyneryę.

Poranki w niedziele i święta.

Théâtre de la Gaîté, na skwerze des Arts et Métiers. Jest to najdawniejszy teatr przy bulwarze du Temple. Sala Nicollela, od nazwiska swego fundatora, była niegdyś prostym budynkiem z drzewa. Dają tam operetki i widowiska czarodziejskie.

Ambigu, na bulwarze Saint-Martin. Teatr dramatów. Przechodził rozmaite koleje. Nowa dyrekeya przedsięwzięła przywrócenie go do świetności, którą utracił za poprzednich. Repertuar składa się obecnie ze sztuk sensacyjnych, działających silnie na nerwy widzów.

Folies Dramatiques, na bulwarze Saint-Martin (zbudowany w r. 1831). Przedstawienia co wieczór, operetki i opery komiczne. Artyści znakomici. Widownia odznacza się piękną architekturą.

Théâtre Antoine, dawniej *Menus-Plaisirs*, na bulwarze Strasburskim. Sala ładna. Teatr ten przechodził różne koleje. Obecnie pod kierunkiem p. Antoine'a daje sztuki autorów młodszych, którzy nie mogą się na inne sceny dostać, oraz utwory cudzoziemskie, głównie zaś Ibsena.

Teatr Sary Bernhardt, na placu du Châtelet, zbudowany w r. 1862, jest własnością miasta Paryża, obecnie pozostaje pod dyrekeyą znakomitej tragiczki. Teatr to poważny i w dobrym tonie. Przez długi czas grywała tu trupa opery komicznej (1887—1898).

Teatr Déjazet, na bulwarze du Temple w bliskości placu de la République. Operetki i farsy.

Teatr Cluny, na bulwarze Saint-Germain, głośny z bajecznego powodzenia sztuki «*Les Trois femmes pour un Mari*». Komedye i wodewile.

Oprócz powyższych Paryż posiada mnóstwo teatrów drugorzędnych, jak: *Théâtre de la République* (przy ul. de Malte); *le Nouveau Théâtre* (przy ul. Blanche № 15), który stanowi część *Casino de Paris*; teatr *des Folies-Marigny*, na polach Elizejskich; *Teatr de l'Application* (la Bodinière) ulica Saint-La-

zare, głośny z porannych odczytów wyłącznie artystycznych. Teatr «*Mondain*,» teatr «*de la Galerie Vivienne*» i nakoniec teatry w dzielnicach rozmaitych, jako to: Bouffes-du-Nord, Montmartre, Batignolles, etc. etc., nie mówiąc już o rozlicznych teatrzykach *ubocznych*, czyli kilku grupach literacko-artystycznych, dających przedstawienia sezonowe, w rodzaju specjalnym, dla cudzoziemców mniej zajmującym.

ROZRYWKI.

Różne rozrywki, które Paryż na każdym kroku nastrocza, mają wiele powabu, nadewszystko dla cudzoziemca. Mają one stałe dni swoje, stosownie do pory roku, których niepodobna oznaczyć napewno.

W tym razie należy przeglądać dzienniki teatralne i ogłoszenia. Dzienniki te stałe znajdują się w głównych kawiarniach i zawczasu ogłaszają programy widowisk, wyścigów i wystaw.

Różne widowiska.

Folies-Bergères przy ulicy Richer, w bliskości przedmieścia Montmartre, jest jednym z uprzywilejowanych zakładów, które przyciągają co wieczór niezliczone tłumy.

Na program składają się tam śpiewy, kuplety, popisy baletu, żonglerów, akrobatów i t. p. W sali panuje swoboda palenia, jak w każdym *café-concert*; można znaleźć stałe miejsce w łożu lub w krześle, tak jak w teatrze, lub przechadzać się, jak na balu.

Przedstawienia co wieczór. W niedziele i święta poranki wyłącznie dla rodzin. Cena wejścia 2 franki.

Olympia, na bulwarze Kapucyńskim nr. 28.

Widowiska wielce urozmaicone: balety, pantominy, śpiewaczki ekscentryczne, produkuje wszelkiego rodzaju, etc. Miejsce spacerowe; wejście 1 frank.

Poranki czwartkowe, niedzielne i świąteczne, wyłącznie dla rodzin.

Musée Oller, w podziemiach *Olympii*, na bulwarze Kapucyńskim.

Cena wejścia 1 frank. Otwarte od godz. 2-iej do 12-iej w nocy.

Założone przez Ludwika Durand, muzeum te zawiera pod postacią obrazów i figur woskowych, nader artystyczne reprodukcye rozlicznych scen wzruszających lub komicznych, legendowych, a także bieżących.

Najwybitniejszymi są: Chrystus przed Pilatem, Odjazd rybaków islandzkich, Tomeio Paluch z głównemi scenami bajki Perrault'a, etc.

Casino de Paris. Obszerny ten zakład z dwoma wejściami, jedno od ulicy Clichy nr. 16, drugie od ulicy Blanche nr. 15, tworzy, właściwie mówiąc, *Casino de Paris* i *Le Nouveau Théâtre*.

Cena wejścia do Casino 2 fr. w dni zwyczajne wraz z niedzielami, a trzy franki w dniach zabaw nocnych.

Le Nouveau Théâtre składa się z sali wytwornie urządzonej, z miejscem do przechadzki, parterem, galeryami, fotelami i łóżami, ładnie malowanej i dekorowanej. Scena obszerna, wybornie się nadaje do przedstawień baletowych, które od samego początku zapewniły temu teatrowi powodzenie.

Poranki w niedziele i święta. Wielkie bale nocne. Recluty w czasie karnawału.

Pôle-Nord, przy ulicy Clichy nr. 18, obok Casino de Paris. Codziennie od godz. 9 rano do 12 w nocy. Wejście 2 franki.

Palais-de-Glace, Champs-Élysées (dawniej Panorama). Slizgawka na prawdziwym lodzie. Obszerny tor dokoła.

Codziennie rano od godz. 9-iej do 12-iej w nocy. Wejście 2 franki. Latem zamknięty.

Palais-Sport, przy ulicy Berry nr. 5 (Pola Elizejskie). Cyklodrom otwarty codziennie od 8 rano do 11½ w nocy. Teren najobszerniejszy na świecie. Tor 5,000 metrów kwadratowych. Lekeye. Wieczory sportowe. Cena wejścia 2 franki.

Théâtre Houdin, na bulwarze Włoskim nr. 8, przedstawienia co wieczór od godz. 8-iej do 1-iej; wieczory magiczne i fantastyczne. Poranki we czwartki, niedziele i święta o g. 2.

Folies-Marigny, na Polach Elizejskich. Concerts-spectacles. Zakład otwarty tylko latem.

Muzeum Grévin, na bulwarze Montmartre nr. 10, w pobliżu pasażu Jouffroy, naprzeciw teatru Variétés. Otwarte od godz. 11-ej rano do 11-ej wieczorem. Cena wejścia 2 fr. Jest to stała wystawa figur woskowych, panoram i t. p.

Cyrki.

Cyrk zimowy, na bulwarze des Filles-du-Calvaire, widowiska co wieczór o godz. 8; na program składają się ćwiczenia konne, na trapezach, sztuki ekwilibrystyczne, konie tresowane, wyższa szkoła jazdy, psy uczone. Poranki we czwartki, niedziele i święta o godz. 2 $\frac{1}{2}$.

Cyrk letni, na polach Elizejskich, z prawej strony głównej alei. Piękna sala, urządzona z komfortem, z pięknym szeregiem łóż, udekorowanych w stylu greckim. Miejsce przechadzki wraz z fumoarem sto dziesięć metrów obwodu. Występy zajmujące w środy i soboty.

Ćwiczenia na koniu co wieczór o godz. 8-ej. Wyższa szkoła jazdy, psy i konie tresowane, ćwiczenia gimnastyczne, pantominy i sceny komiczne.

Przedstawienia sobotnie są zebraniem eleganckiego towarzystwa paryskiego.

Poranki w niedziele i święta o godz. 2 $\frac{1}{2}$.

Nouveau-Cirque, przy ulicy Saint-Honoré nr. 251; widowiska co wieczór o godz. 8 $\frac{1}{2}$.

Jedna z osobliwości Paryża; został wzniesiony według planów budowniczych Sauffroy i Gridaine, na miejscu, gdzie niegdyś istniała sala Valentino, następnie panorama Reichsoffen. Posiada tor ruchomy, który potężna maszynerya, zbudowana przez inżyniera Edoux, zagłębia pod ziemię, odsłaniając ogromny basen, w którym wodni akrobaci bawią publiczność ćwiczeniami.

Sala wspinała, jak również bufet przyległy do niej.

Przedstawienia sobotnie również są uczęszczane przez wielki świat paryski.

Poranki we czwartki, niedziele i święta o godz. 2 $\frac{1}{2}$.

Cyrk Médrano, na bulwarze Rochechouart nr. 63, przy rogu ulicy des Martyrs. Przedstawienia konne każdego wie-

czoru o godz. 8-ej, wyższa szkoła jazdy, psy tresowane i pantominy, jak w cyrku zimowym. Cena miejsc od 50 cent. do 2 franków.

Cafés-Concerts.

Café-concert des Ambassadeur, na Polach Elizejskich. Programy bardzo urozmaicone. Ze wszystkich tego rodzaju licznych zakładów paryskich, jest to największy i najlepiej urządzony. Przedstawienia odbywają się tylko w lecie, pod gołem niebem. W razie deszczu osłania publiczność dach ruchomy. Poranki w niedziele i święta.

Café-concert de l'Alcazar d'Été, drugi po prawej stronie alei na Polach Elizejskich. Budynek zbyt kownie urządzony. Dach ruchomy w razie niepogody. Poranki w niedziele i święta. Po przeciwnej jego stronie znajduje się *Bouillon riche*, restauracya z tarasem.

La Jardin de Paris, na Polach Elizejskich, po lewej stronie głównej alei, w pobliżu pawilonu Ledoyen, licznie uczęszczany.

Trianon-concert, na bulwarze Rochechouart, w dzielnicy Montmartre (dawniej Elysée-Montmartre). Co wieczór o godz. 8-ej przedstawienie z koncertem. Ogród letni. Poranki w niedziele i święta.

Concerts du Jardin d'acclimatation. Koncerty w lecie odbywają się pod gołem niebem, a zimą w olbrzymiej halli— we czwartki i niedziele w porze letniej. Wejście w czwartki 1 fr., w niedziele 50 cent.

Café-concert de la Scala, na bulwarze de Strasbourg, naprzeciwko Eldorado. Repertuar urozmaicony. Orkiestra wyborna i dobrzy śpiewacy.

Parisiana, na bulwarze Poissonière. Bardzo piękna sala, wykwintnie udekorowana. Każdego wieczoru o godz. 8-ej przedstawienie i koncert.

Grand concert Parisien, na przedmieściu Saint-Denis, w pobliżu ulicy de l'Echiquier. Co wieczór o godz. 8-ej widowiska urozmaicone.

La Cigale, na ulicy des Martyrs i bulwarze Rochechouart. Koncerty licznie uczęszczane.

Le Petit Casino, na bulwarze Montmartre. Każdego wieczoru koncert o godz. 8-ej. Repetycje publiczne od 4-ej do 6-ej godz.

Bataclan, na bulwarze Voltaire, nr. 56. Ładniejszy zewnątrz niż wewnątrz, ma wadę wspólną wszystkim miejscom koncertowym—mianowicie odległość od środka miasta.

Z pomiędzy innych wymienić jeszcze należy «cafés-concerts» przedmieściowe, jak to: «la Pépinière», przy ulicy tegoż nazwiska, w pobliżu dworca Saint-Lazare; «le Divan Japonais», na Montmartre; «la Gaité Rochechouart», na bulwarze Rochechouart; «la Fourmi», na bulwarze Barbès i inne.

Wścigi konne.

Wścigi konne w Paryżu stanowią wcale oryginalną stronę życia społecznego.

Nie są one już zabawą; stają się więcej instytucją; wytwarzają wreszcie stałą i ciągłą grę hazardowną, której z upodobaniem oddają się codziennie dziesiątki tysięcy graczy.

Na trzech, czy też czterech torach wścigowych pod Paryżem, w ciągu całego sezonu letniego, od wczesnej wiosny aż do późnej jesieni, odbywają się codziennie liczne biegi. Zakłady, dokonywane przy pomocy urzędowej instytucji t. z. *pari mutuel*, stanowiącej odpowiednik naszego totalizatora, wreszcie przy pośrednictwie prywatnych spekulantów, zwanych *book-macker'ami*, dochodzą do setek tysięcy franków na samem polu wścigowym; nadto w mieście liczne agencje przyjmują stawki od osób, które nie mogą być na miejscu.

To też mania wścigowa doszła w Paryżu do ogromnych rozmiarów, co nie świadczy bynajmniej o wzroście moralności publicznej.

Wścigi Longchamp są najbardziej uczęszczanymi i cieszą się największą renomą w paryskim świecie sportu. Odbywają się one we trzech sezonach: wiosennym, letnim i jesiennym. Wścigi wiosenne zaczynają się w kwietniu i trwają dni jedenaście; letnie odbywają się w czerwcu przez dni sześć; jesienne mają miejsce we wrześniu, a trwają również sześć dni.

Biegi są tylko płaskie. Wyścigi znajdują się pod protektorem założonego w r. 1833 Towarzystwa zachęty i ulepszenia ras końskich we Francyi, zwanego pospolicie Jockey-klubem (siedziba ul. Scribe 1 *bis*, przy rogu bulwaru des Capucines).

Podczas sezonu letniego w czerwcu zostaje rozegrana wielka międzynarodowa nagroda Paryża (*grand prix de Paris*), wynosząca 100 tysięcy franków, z której to sumy 50,000 fr. ofiarowane przez miasto, a reszta przez pięć wielkich Towarzystw kolejowych. Ten bieg zainaugurowany w r. 1863, przeznaczony jest dla trzylatków wszelkich krajów i wszelkich ras. Zapisy należy czynić na dwa lata wcześniej. Nagrody Jockey-klubu są udzielane tylko koniom czystej krwi, zrodzonym we Francyi.

Wyścigi odbywają się na polu Longchamp, w obrebie lasu Bulońskiego. Oprócz zwykłych środków komunikacyi, specjalne omnibusy wyruszają z bulwaru des Italiens od 12 $\frac{1}{2}$ do 1 $\frac{1}{4}$ w południe i dostawiają publiczność na pole wyścigów za niewielką opłatą. Opłata za wejście i wjazd na pole wyścigowe, miejsca w trybunach i t. d. wynosi od 1 fr. do 20 franków.

Wyścigi Chantilly mają dwa sezony: pierwszy w maju (3 dni) i drugi w październiku (5 dni). W ciągu pierwszego zostaje rozegrana nagroda Jockey-klubu dla trzylatków, w kwocie 50,000 fr. Biegi płaskie.

Chantilly leży o 40 kilometrów od Paryża przy linii kolei północnej (du Nord); przejazd trwa zaledwo godzinę, specjalnemi pociągami, kursującemi w dni wyścigów. Cena biletu jazdy tam i z powrotem wynosi od 4 fr. 50 ct. do 7 fr. 75 ct. Pole wyścigów ma 2,000 metr. obwodu i posiada wspaniałą trybunę, długości 100 metr., zbudowaną w roku 1880; część trybuny jest zarezerwowaną dla książąt rodziny orleańskiej, których własność stanowi Chantilly. Ceny wejścia dla publiczności takie same, jak na polu Longchamp.

Wyścigi Fontainebleau biorą początek od r. 1862. Posiadają dwa sezony, letni i jesienny. Biegi są płaskie; dopiero od r. 1880 dorzucono jeden wyścig z przeszkodami. Cena biletu jazdy tam i z powrotem koleją lyońską (de Lyon) do Fontainebleau odległego o 59 kilometr., wynosi od 4 fr. 95 ct. do 9 fr. nadto należy na miejscu wziąć z dworca kolei omnibus na pole wyścigowe.

Wyścigi Auteuil odbywają się na polu wyścigowym Auteuil, położonem w obrebie lasu Bulońskiego. Pole wy-

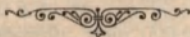
ścigowe, zainaugurowane w r. 1873 przez Towarzystwo wyścigowe Steeple-chase we Francyi, znajduje się tuż za fortyfikacyami, w południowej części lasku, pomiędzy bramami Passy i Auteuil. W dni wyścigów utrzymują komunikację z polem wyścigów specjalne omnibusy, wyruszające z bulwaru des Italiens około południa.

W Auteuil widzimy właściwie dwa tory wyścigowe, jeden mający 2,400, drugi 2,700 metrów obwodu; na torze znajduje się dwanaście przeszkód, rzeczulki, ploty, rowy, mury, wały ziemne i t. d. i t. d.

Biegi są tu wszystkie z przeszkodami; trwają przez 15 do 20 dni w ciągu roku, w trzech sezonach. Najwyższa nagroda, t. z. wielka nagroda narodowa, wynosi 30,000 franków.

Wyścigi Vincennes odbywają się w lasku Vincennes, gdzie znajdujemy trzy tory wyścigowe, jeden z dziesięciu przeszkodami. Biegi są płaskie *steeple-chase*. Komunikacja za pomocą omnibusów, wyruszających z bulwaru des Italiens. Razem w ciągu wiosny, lata i jesieni wyścigi na polu Vincennes trwają około dwudziestu dni.

Oprócz tego Paryż okolony jest drugorzędnymi torami wyścigowymi w Vesinet, Saint-Germain, Colombes, Saint-Ouen, Enghien, gdzie ciągle odbywają się jakieś biegi. Bliższych informacji o tych wyścigach udzielają liczne afisze.

CMENTARZE.

Cmentarze paryskie położone niegdyś przy kościołach, następnie odsunięte po za obręb miasta, dziś znajdują się w granicach nowego Paryża.

Paryż posiada trzy główne cmentarze, mogące zająć jedynie cudzoziemców: cmentarz *de l'Est* (Wschodni) czyli *Père Lachaise*; cmentarz *Montmartre*, przecięty ulicą Caulaincourt, i cmentarz *Montparnasse*.

U w a g a. 2-go listopada każdego roku, nazajutrz po Wszystkich Ś.Ś., cmentarze, zwykle puste, napelniają tłumy ciche i skupione w sobie, przychodzące modlić się za krewnych i przyjaciół.

Cmentarz Père Lachaise, bulwar de Ménilmontant, o 15 minut od Bastylii, otwarty każdego dnia dla publiczności od godz. 6-ej lub 7-ej rano, aż do nocy.

Cmentarz Père Lachaise ciągnie się na małej pochyłości wzgórze; nazwę wziął od jezuitę Lachaise (spowiednika Ludwika XIV-go), do którego należała ta rozległa posiadłość (13 hektarów). Cmentarz ten, podczas Komuny był miejscem strasznej walki.

U w a g a. Père Lachaise obejmuje niezliczoną ilość nagrobków, które wymienić jest niepodobienstwem.

Jedyny pewny sposób zwiedzenia cmentarza szczegółowo: wziąć dozorcę za przewodnika, któremu daje się 2 lub 3 fr., stosownie do długości czasu, który mu się zajmie.

Dla pamięci: — groby: Heloise i Abélard, La Fontaine, Molière, Lebédoyère, Monge, Masséna, Kellermann, Talma, Rachel, Eugène Delacroix, Michelet, Alfred de Musset, Rossini,

Nabza, Kościół

Ledru-Rolin, Casimir-Perier, Thiers, Raspail, Louis Blanc, Crocé-Spinelli; pomniki poległych podczas wojny 1870—1871, baron Larrey, Edmund About, Delaplanche, Barbedienne, Félix Faure i wiele innych. Dla Polaków cenny grób Szopena z pomnikiem, dłuta Clésingera.

Cmentarz Père Lachaise posiada krematorium, budynek o wyglądzie surowym a wytwornym, gdzie palą (spopielają) szczątki śmiertelne tych, których rodzina życzy sobie tego. Palą tam także co dzień szczątki anatomiczne ze szpitali paryskich.

Dla zwiedzenia krematorium potrzebne upoważnienie.

Cmentarz Montmartre, bulwar Clichy, na Montmartre, cały dzień otwarty.

Most Coulincourt, który łączy dwie części ulicy tego nazwiska, przeprowadzony jest po nad cmentarzem.

Spoczywają tam snem wiecznym: Marszałek Lannes, książę de Montebello, Cavaignac, Armand Marrast, Adolphe Nourrit, Horace Vernet; Paul Delaroche, M-me de Girardin, Henri Murger, Mery, Théophile Gautier, Samson, Halevy, Ambroise Thomas i t. d. Przy avenue des Carrières grób Juliusza Słowackiego.

Cmentarz Montparnasse, bulwar Edgard-Quinet, cały dzień otwarty. Na tym cmentarzu spoczywają: Gautre Serjents de la Rochelle, Rude, Orfila, Dumont d'Urville, Pierre Larousse, Henri Martin i t. d. Zwracamy uwagę na grób żołnierzy ze straży ogniowej, ofiar obowiązku i na grób agentów policji miejskiej.

Katakumby. Kanały. Morga.

Katakumby. Można zwiedzać każdej pierwszej i trzeciej soboty miesiąca, za pozwoleniem, uzyskanem w Ratuszu w oddziale robót publicznych.

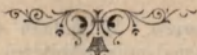
Znaleść się trzeba na miejscu o godz. trzy kwadrans na 1-szą; dawna rogatka d'Enfer, podwórzo pawilonu prawego, plac Denfert-Rochereau. Katakumby są wielkiem podziemiem, pochodzącem z dawnych kamieniołomów, poprzeryzanem ulicami i dzielnicami; zajmują powierzchnię 600,000 metrów kwadratowych; znajdują się tu symetrycznie w rzędy pokładane czaszki i kości, pochodzące z dawnych cmentarzy.

Kanały. Kanały, stanowią prawdziwą ciekawość paryską; można zwykle zwiedzać je raz na tydzień podczas lata tylko.

Prosić należy o pozwolenie u naczelnika wodociągów i kanalizacyi w prefekturze de la Seine. Na bilecie wskazane miejsce i godzina, gdzie trzeba się stawić. (Zaopatrzyć się w ciepłe okrycie).

Morga. Morga jest zbudowana po za kościołem Notre-Dame, blisko mostu de l'Archevêché. Tam są wystawiane na płytach marmurowych trupy osobników nierozpoznanych.

Bytność w Mordze niema dla zwiedzających nic bardzo interesującego. Ostatnie to schronienie śmierci ma coś w sobie grobowego, co na długo pozostawia przykre wrażenie.

GMACHY RZĄDOWE.

Izba deputowanych. W pałacu Ciała prawodawczego, Quai d'Orsay. — Posiedzenia publiczne. Wstęp za biletami, uzyskanymi albo od deputowanego, albo od sekretarza.

Senat. W pałacu Luksemburskim. — Posiedzenia publiczne. Bilet daje senator lub sekretarz biura.

Rada Stanu. Quai d'Orsay, pałac spalony podczas Komuny (1871). Rada Stanu obraduje obecnie w Palais-Royal.

Legia Honorowa. Quai d'Orsay. — Pałac spalony podczas Komuny — odbudowany obecnie; zamknięty dla publiczności (wejście od ul. Solferino 1).

Władze sądowe, administracye, banki.

Ministryum finansów. W Palais-Royal, pawilon Montpensier.

Sąd kasacyjny. W pałacu Sprawiedliwości.

Sąd apelacyjny. W pałacu Sprawiedliwości.

Bureau de l'assistance judiciaire. Przy trybunale pierwszej instancji (Pałac Sprawiedliwości), dzieli się na pięć sekcji: 1-sza sekcja, posiedzenia w czwartek o godz. 2-ej; 2-ga sekcja posiedzenia w piątek o godz. 2-ej; 3-cia sekcja posiedzenia we wtorek o godz. 2-ej; 4-ta sekcja posiedzenia w środę o godz. 2-ej; 5-ta sekcja posiedzenia w sobotę o godz. 2-ej.

Trybunał pierwszej instancji. W pałacu Sprawiedliwości (Palais de Justice). Składa się z jedenastu oddziałów, mianowicie: sześć dla spraw cywilnych; pięć dla spraw poprawczych i wywłaszczeń.

Izba posiedzeń (Cour d'assises). W pałacu Sprawiedliwości, w galeryi Dauphine, na lewo od galeryi więźniów.

Trybunał poprawczy. Trybunał ten, którego posiedzenia, rozstrzygające czasem sławne procesy, są bardzo zajmujące, znajduje się naprzeciw la Sainte-Chapelle, otwarty od południa do 4-ej godz.

Trybunał policyi zwykłej. W pałacu Sprawiedliwości. Sądzenie przekroczeń policyjnych.

Trybunał handlowy. Bulwar du Palais. Przyjęcia drobnych interesantów we wtorki, środy, czwartki, piątki i soboty co tydzień, o godz. 10-ej. Przyjęcia wielkich spraw w poniedziałki o godz. 12-ej w południe.

Trybunał decyduje w sporach pomiędzy handlowcami, bankierami i sędzi bez apelacyi do 1,500 franków. Trybunał handlowy został zbudowany naprzeciw pałacu Sprawiedliwości i otwarty 27 listopada 1865 r., podług planów budowniczego Bailly.

Na dole jest Rada biegłych i Rada prefektury. Wielka sala po prawej stronie; malowidła Roberta Fleury.

Więzienia. Departament Sekwany posiada dziewięć więzień, z których 6 w Paryżu, a 3 po za murami stolicy.

Oto są więzienia paryskie: «Le dépôt de la Préfecture,» «la Conciergerie,» «la Prison des jeunes détenues,» «Saint-Lazare» i «la Maison de correction de la Santé» (Dom poprawy zdrowia).

Dwa więzienia po za murami Paryża: «Saint-Denis» i «de Nanterre»; to ostatnie największe ze wszystkich.

Banque de France (Bank Francuski). Ulica Croix-des-Petits-Champs. Dyskontuje przekazy i kwity handlowe ostemplowane, o trzech podpisach. Przyjmuje w depozyt pieniądze i papiery wartościowe.

Giełda handlowa (Bourse de Commerce). Giełda handlową zainstalowano w rotundzie dawnej Halli zbożowej, przeistoczonej kompletnie na ten użytek.

Fasada pomnikowa, od ulicy du Louvre (gdzie główne wejście) ozdobiona czterema pięknymi kolumnami i frontonem z rzeźbami; wewnątrz oświetlone kopułą oszkloną.

Banki prywatne: Comptoir National d'Escompte de Paris (Bank dyskontowy), ulica Bergère 14, z piękną, wspinalą fasadą, którą widać z bulwaru Poissonière.

Crédit Lyonnais, bulwar des Italiens, na rogu ulicy de Choiseul. Najładniejszy i najwspanialszy z gmachów handlowych. Zarząd główny w Lyonie.

Archiwum narodowe, ulica de Franc-Bourgeois, 60.

Komora. Pawilon de Rohan, w Luwrze.

Drukarnia narodowa, ulica Vielle-du-Temple 87. Można zwiedzać za upoważnieniem, w czwartki o godz. 2-ej.

Assistance publique (Dobroczynność), bulwar Arago i aleja de l'Observatoire.

Octroi (Akeyza), aleja Victoria 2.

Biblioteki.

Biblioteka narodowa, ulica Richelieu, 58. Otwarta dla czytających codziennie od godz. 9 do 4, 5 lub 6-ej. Dla cudzoziemców wejście we wtorki i piątki od godz. 10½ do 3½.

Biblioteka św. Genowefy, plac Panteonu, 160,000 tomów. Otwarta codziennie z wyjątkiem niedziel, od godz. 10—3-ej i wieczorem od godz. 6—10-ej. Zamknięta od 1-go do 15-go września.

Biblioteka arsenału, ulica de Sully 3. Otwarta codziennie, z wyjątkiem niedziel od godz. 10—4-ej. Zamknięta od 1-go do 15-go września.

Biblioteka Mazariniego (Bibliothèque Mazarine), w Instytucie 23, bulwar Conti. Otwarta codziennie, od godz. 11—4-ej. Zamknięta od 15—30 września.

Biblioteka szkoły narodowej Sztuk pięknych (Bibliothèque de l'Ecole nationale et spéciale des Beaux-Arts), ulica Bonaparte 14. Otwarta co dzień, prócz niedziel i świąt od godz. 12—4-ej; w zimie do 5-ej. Zamknięta od 1-go sierpnia do 14-go października.

Biblioteka Uniwersytetu Francuskiego. W Sorbonie. Otwarta codziennie od g. 10—5-ej i od g. 7—10-ej wiecz.

Biblioteka i zbiory historyczne miasta Paryża. Ulica de Sévigné 23, gmach Carnavalet. Otwarta od g. 10—4-ej i od 11—5-ej w lecie.

Biblioteka sztuk i rzemiosł (Arts et Métiers). Otwarta codziennie (wyjąwszy poniedziałki i święta) od g. 10—3-ej p.p.

KALENDARZ TYGODNIOWY.

Dni i godziny, w których zwiedzać można główne muzea i pomniki.

MUZEA I POMNIKI	NIEDZIELA	PONIEDZIAŁEK	WTOREK	ŚRODA	CZWARTEK	PIĄTEK	SOBOTA
	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny
Biblioteka Narodowa	»	»	10 do 4	»	»	10 do 4	»
Gobeliny	»	»	»	1 do 3	»	»	1 do 3
Hôtel des Invalides	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 6	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4
— — grób Cesarza	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	»	12 do 3 lub 4	12 do 3 lub 4	»
Ratusz	»	»	2 do 4	2 do 4	2 do 4	2 do 4	2 do 4
Drukarnia Narodowa	»	»	»	»	2 g. 30"	»	»
Jardin des Plantes	6 do 8	6 do 8	6 do 8	6 do 8	6 do 8	6 do 8	6 do 8
— <i>Ménagerie</i>	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4	11 do 3 lub 4
— <i>Galleries</i>	11 do 4	»	11 do 4'	»	11 do 4	11 do 4'	11 do 4'
— <i>Serres</i>	1 do 4	»	1 do 4	»	1 do 4	1 do 4	1 do 4'
Mennica	»	»	12 do 3'	»	»	12 do 3'	»
Muzeum Archiwów narodowych	12 do 3	»	»	»	12 do 3'	»	»
— Armii	12 do 3 lub 4	»	12 do 3 lub 4	»	12 do 3 lub 4	»	»
— Artylerji	12 do 3 lub 4	»	12 do 3 lub 4	»	12 do 3 lub 4	»	»
— Sztuk pięknych	12 do 4	10 do 4	10 do 4	10 do 4	10 do 4	10 do 4	10 do 3
— Broca	»	1, 1/2 do 4	»	1, 1/2 do 4	»	1, 1/2 do 4	»
— Carnavalet	11 do 4 lub 4	»	11 do 4 lub 5	»	11 do 4 lub 5	»	»
— Cernuschi	10 do 4	»	10 do 4	»	10 do 4	»	»
— Cluny	11 do 4 lub 5	»	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5	12 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5
— Dupuytren	»	11 do 4'	11 do 4'	11 do 4'	11 do 4'	11 do 4'	11 do 4'
— Etnograficzne	12 do 4 lub 5	»	12 do 4 lub 5	»	12 do 5 lub 6	»	»

MUZEJA I POMNIKI	NIEDZIELA	PONIEDZIAŁEK	WTOREK	ŚRODA	CZWARTEK	PIĄTEK	SOBOTA
	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny	godziny
Muzeum Galliera	12 do 4	„	12 do 4	12 do 4	12 do 4	12 do 4	12 do 4
— Guimet	12 do 4 lub 5	„	12 do 4 lub 5	12 do 4 lub 5	12 do 4 lub 5	12 do 4 lub 5	12 do 4 lub 5
— Haüy	„	„	11 do 4 lub 5	„	„	„	„
— Instrumentów muzyczn.	12 do 4	„	„	„	12 do 4	„	„
— Luwru: malarstwo i rzeźba	10 do 4	„	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5
— Muzeaa sasyryjskie, egipskie i Odrodzenia	11 do 4	„	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4
— Sala szkatulek	„	„	11 do 4 lub 5	do 4 lub 5	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5
— Salle des Moulages	„	„	2 do 4 lub 5	2 do 4 lub 5	2 do 4 lub 5	2 do 4 lub 5	2 do 4 lub 5
— Sale podziemne	„	1 do 3*	1 do 4 lub 5	„	„	„	1 do 4 lub 5
— Luksemburskie	9 do 5	„	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5
— Maszyn	lub 10 do 4	„	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4	lub 10 do 4
— Opery	10 do 4	„	10 do 4	10 do 4	10 do 4	„	„
— Orfila	„	11 do 4	11 do 4	11 do 4	11 do 4	11 do 4	11 do 4
— Orfila	„	11 do 4*	11 do 5*	11 do 4*	11 do 4*	11 do 4*	11 do 4*
— Pedagogiczne	„	„	„	„	11 do 5	„	„
— Pałac Gieldy	„	12 do 5	12 do 5	12 do 5	12 do 5	12 do 5	12 do 5
— Ciąła prawodawczego	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5
— Sprawiedliwości	„	10 do 5	10 do 5	10 do 5	10 do 5	10 do 5	10 do 5
— <i>Conciergerie</i>	„	„	„	„	9 do 5*	„	„
— <i>Sainte-Chapelle</i>	„	„	11 do 4 lub 5	11 do 3 lub 5	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5	11 do 4 lub 5
— Luksemburski	„	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5	9 do 5
— Panteon	10 do 4	„	10 do 4	10 do 4	10 do 4	11 do 4	10 do 4
— Skarbiec Notre-Dame	„	10 1/2 do 4	10 1/2 do 4	10 1/2 do 4	10 1/2 do 4	10 1/2 do 4	10 1/2 do 4

* Oznaczone gwiazdka mogą być zwiedzane tylko za zezwoleniem.

DWORCE KOLEI.

W Paryżu znajdujemy siedm dworców kolejowych. Są one następujące:

Kolej Północna (du Nord). Dworzec przy ulicy de *Dunkerque* i placu *Roubaix*. Linie belgijskie, holenderskie i komunikacya z północnemi Niemcami przez Kolonię.

Kolej Wschodnia (de l'Est). Dworzec przy placu *Strasburskim*, wprost bulwaru *Strasburskiego*. Linie niemieckie i szwajcarskie. Dworzec *Vincennes* na placu *Bastylii*, dla pociągów miejscowych.

Kolej Lyonńska i morza Śródziemnego (de Lyon et Méditerranée). Dworzec przy bulwarze *Diderot*, przy końcu ulicy de *Lyon*, niedaleko placu *Bastylii*. Linie włoskie i szwajcarskie.

Kolej Orleańska (d'Orléans). Dworzec przy bulwarze de *l'Hôpital* i *quai d'Austerlitz*, tuż obok mostu *Austerlickiego* i *Jardin des Plantes*. Linie prowadzące do *Orleanu*, do *Bordeaux* i do *Hiszpanii*.

Kolej Zachodnia (de l'Ouest) posiada dwa dworce kolejowe, na prawym i lewym brzegu *Sekwany*. Na prawym znajduje się dworzec *Saint-Lazare*, położony przy rogu ulic *Saint-Lazare* i *Amsterdam*. Jest to największy w Paryżu dworzec. Obsługuje on kraje *normandzkie*, prowadzące do *Rouen*, *Hawru* i t. d. Dworzec *Montparnasse*, położony przy bulwarze *Montparnasse*, na lewym brzegu *Sekwany*, obsługuje linię prowadzącą do *Wersalu* i linie *bretońskie*.

Dodać należy, iż w obrębie Paryża znajduje się jeszcze pomniejszy dworzec kolejowy *Secaux* (przy placu *Denfert*-

Rochereau) obsługujący niektóre linie kolei orleańskiej; nadto spotykamy kilkanaście małych stacji kolei obwodowej.

Wreszcie wszystkie Towarzystwa kolejowe posiadają na mieście liczne agencje, zajmujące się sprzedażą biletów i ekspedycją pociągów.

Kolej obwodowa. Kolej obwodowa biegnie dokoła całego Paryża. Głównymi jej stacjami są dworce: *Saint-Lazare* i *du Nord*.

Z dworca Saint-Lazare pociąg zatrzymuje się na stacjach następujących:

Batignolles	La Rapée-Bercy
Courcelles-Ceinture	Bel-Air-Ceinture
Porte-Maillot-Neuilly	Avenue de Vincennes
Avenue du Bois-de-Boulogne	Rue d'Avron
Trocadéro	Charonne
Passy	Ménilmontant
Anteuil	Belleville-Villette
Point-du-Jour	Pont-de-Flandre
Grenelle	Est-Ceinture
Vaugirard-Issy	La Chapelle-Saint-Denis
Ouest-Ceinture	Boulevard Ornano
Montrouge	Avenue de Saint-Ouen
La Glacière-Gentilly	Avenue de Clichy
La Maison-Blanche	Courcelles-Ceinture
Orléans-Ceinture	

Cena: 40 cent. w I-ej klasie, a 20 cent. w II-ej za przejazd 6-ciu kilometrów; za dłuższy dystans 55 cent. w I-ej a 30 cent. w II-ej klasie.

W r. 1900 kolej Zachodnia zbudowała odnogę obwodową od stacji Trocadéro; odnoga ta idzie pod ziemią po pod Passy, przecina Sekwanę i biegnie przez Pole Marsowe do Esplanady Inwalidów.

Kolej Metropolitalna. «Métropolitain» jest to kolej elektryczna, mająca w przyszłości łączyć wszystkie dzielnice Paryża. W r. 1900 kursują tylko pociągi od Bramy de Vincennes do Bramy Maillot (11 kilometrów) z odnogami od Placu Gwiazdy do Trocadéro i do Bramy Delfina. Pociągi kursują co 5 minut.

Stacje. 1) Linia od Bramy de Vincennes do Bramy Maillot:

Porte de Vincennes	Dworzec Lyoński
Place de la Nation	Plac Bastylli
Ulica de Reuilly	Saint-Paul

Ratusz
Châtelet
Louvre
Palais-Royal
Tuilleries
Place de la Concorde

Champs-Élysées
Ulica Marbeuf
Avenue de l'Alma
Plac Gwiazdy
Ulica d'Obligado
Brama Maillot.

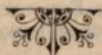
2) Odnoga z Placu Gwiazdy do Bramy Delfina:

Plac Gwiazdy
Plac Victora Hugo
Brama Delfina

• 3) Odnoga z Placu Gwiazdy do Trocadéro:

Plac Gwiazdy
Avenue Kléber

Ulica Boissière
Plac Trocadéro

POCZTY, TELEGRAFY, TELEFONY.

Główna administracya poczt i telegrafów państwa mieści się przy ul. de Grenelle, № 99—105, dyrekeya poczt departamentu Sekwany w Pałacu Poczt (Hôtel des Postes), pomiędzy ul. du Louvre, Jean-Jacques Rousseau, Gutenberg i Etienne Marcel. W tym ostatnim koncentrują się wszelkie urządzenia pocztowe Paryża.

Oprócz tego w różnych okolicach miasta znajdujemy około stu biur pocztowych i pocztowo-telegraficznych, załatwiających te same czynności, co i główna stacya pocztowa. Przy niektórych z nich mieszczą się publiczne stacye telefonów. Nadto Paryż posiada kilkadziesiąt specjalnych biur telegraficznych. Uważamy za zbyteczne wyliczać szczegółowo wszystkie te biura, tem bardziej, że dopytać się o nie łatwo, a wręczcie spotyka się je prawie na każdym kroku. Skrzynki pocztowe znajdują się przy każdym *bureau de tabac*, gdzie też można nabywać marki pocztowe.

Biura pocztowe i telegraficzne są otwarte od 8-ej rano w zimie i od 7-ej w lecie do 8 lub 9-ej wieczorem; niektóre tylko w niedziele i święta są zamknięte wcześniej, o 5-ej po południu. Biuro telegraficzne przy ulicy Grenelle i w gmachu Giełdy są otwarte całą noc. Według ogólnej zasady listy zagraniczne wrzucane do skrzynek pocztowych przed 5-tą po południu, odchodzą tegoż samego dnia.

Taksa pocztowa jest następująca: list zwykły wewnątrz Francyi 15 ct. za 15 gramów wagi; list zagraniczny 25 ct.; karta pocztowa w korespondencyi miejskiej, krajowej lub zewnętrznej 10 ct., za rekomendacyę listu oprócz zwykłej marki

pocztowej płaci się dodatkowo 25 et.; listy wartościowe opłacają nadto 10 et. od każdych 1000 franków zadeklarowanej wartości. Listy niefrankowane płacą podwójną takse. W samym Paryżu znajdują się w obiegu t. z. *cartes-telegraphiques*, karty telegraficzne (cena 30 et.), które są przysyłane zapomocą tub pneumatycznych i dochodzą adresata mniej więcej w ciągu godziny od chwili wysłania.

Taksa telegraficzna jest następująca. Wewnątrz Francyi płaci się za wyraz 5 et., przyczem depesza składać się może najniżej z 10 słów. W korespondencyi telegraficznej z Rosyą europejską wyraz kosztuje 60 et.

Stacye telefoniczne, znajdujące się przy większości biur pocztowych oddają znaczne usługi ogółowi. Za pięć minut rozmowy telefonicznej płaci się 50 et.

Oto parę szczegółów o manipulacyi odbierania listów *poste-restante*, co stanowi rzecz względnie ważną dla podróżnych, którzy, przybywając do Paryża, nie wiedzą z góry, gdzie zamieszkają i z konieczności zmuszeni są w pierwszej chwili kierować swą korespondencyę z kraju do biur pocztowych, *poste-restante*. Listy *poste-restante* są przyjmowane i odbierane we wszystkich biurach pocztowych, zarówno jak i na głównej stacyi (*Hôtel des Postes*). List tego rodzaju, oprócz nazwiska adresata, powinien nosić wzmiankę *«poste-restante»* i nadto dokładne wymienienie biura pocztowego, do którego powinien być skierowany; listy mające oczekiwać na głównej poczcie powinny nosić napis: *«Hôtel des Postes»* lub *«Bureau central»*. Odbierający list *poste-restante*, obowiązany jest przedstawić legitymacyę, udawadniającą tożsamość osoby, jako to paszport, kopertę listu już otrzymanego l. t. p. Ostrzegamy, iż różnica w ortografii nazwiska na przedstawionym dowodzie i na liście, może spowodować jego niewydanie.

Nadmieniamy wreszcie, że listy z Warszawy do Paryża i odwrotnie, przychodzą na trzeci dzień po wysłaniu; listy pieniężne i rekomendowane na piąty dzień.

HALLE I TARGI.

Halle centralne.

Przy ulicy Rambuteau i Pointe-Saint-Eustache.

Halle centralne, pod które pierwszy kamień był położony w r. 1851, są dziełem architekta Baltard; składają się z kilkunastu pawilonów, zajmujących powierzchnię 70,000 metrów kwadratowych. Zwiedzenie Hall centralnych bardzo jest ciekawe, szczególnie w godzinach zaopatrywania w żywność, to jest od szóstej rano do 8-cj.

Korzystając ze sposobności warto zwiedzić fontannę des Innocents (Niewiniątek) arecydzieło Jana Goujon, która od czasu Restauracyi otoczona jest ładnym skwerem, od strony ulicy Saint-Denis.

Wszystkie pawilony Hall są żelazne, ażurowe, pokryte dachem cynkowym; pod spodem są piwnice, a pod piwnicami ulice z Relsami, które mają służyć do połączenia Hall z przyszłą drogą żelazną metropolitalną.

Wentylacya pawilonów urządzona jest na 2 metry 50 cent. po nad poziom, w każdym pawilonie jest 250 sklepów.

Halle składają się z 12 pawilonów. Koszt budowy tego olbrzymiego dzieła szacują na 60 milionów.

Od roku 1891 Halle centralne oświetlone są elektrycznością.

Oprócz Hall centralnych, główne dzielnice Paryża posiadają targi urządzone na wzór tych pierwszych. Składy wina i alkoholów na bulwarze Saint-Bernard, obok Jardin des Plantes. Zwrócić się do dyrektora dla zwiedzenia piwnic i magazynów.

Wybrzeże de Bercy, nowe i wielkie zabudowania.

Targ kwiatowy.

Targi kwiatowe w Paryżu zajmujące są niezmiernie dla miłośników ogrodnictwa; kwiaty wogóle bardzo tanie i wystawione z prawdziwym gustem paryskim. Najgłówniejsze targi: Targ na placu de la République, w poniedziałki i czwartki; targ de la Madeleine, we wtorki i piątki; targ przy Trybunale handlowym, w środy i soboty; targ na placu Voltaire, we wtorki, piątki i niedziele.

Targi na ptaki.

Na ulicy Aubé, za Trybunałem handlowym (niedziele od południa do 4-ej godz.), a za obwodem zewnętrznym targu des Carmes co czwartek.

Halle centrale.

Targ na psy.

Na bulwarze de l'Hôpital nr. 50 i 52. Co niedziele w południe.

Halle na skóry.

Na ulicy Santeuil, pomiędzy ulicą Censier i Fer-à-Moulin, w bliskości Jardin des Plantes.

Le Temple.

Targ du Temple, wypuszczony w dzierżawę towarzystwu prywatnemu, zajęty jest przez kupców, sprzedających wszystkie gatunki towarów, a został przebudowany na wzór Hall centralnych. Zawiera 2,400 sklepów i zajmuje 114,110 metr. kwadratowych powierzchni.

Targ na konie.

Na bulwarze de l'Hôpital nr. 50 i 52. W środy i soboty od południa.

Targ na obroki.

Na bulwarze de l'Hôpital nr. 50. We wtorki, czwartki i soboty, od godz. 5—11 rano.

Targ na bydło.

Na ulicy d'Allemagne. Łączy się z rzeźniami dwoma kładkami, rzuconemi przez kanał l'Ouëq.

Les Abattoirs de la Villette (Rzeźnie).

Rzeźnie w Villette są jedną z najciekawszych rzeczy w Paryżu. Składają się obecnie z 24 pawilonów, na obszarze 14 hektarów; całość będzie się składać później z 64 pawilonów na obszarze 37 hektarów.

Trzeba także wymienić: «l'Abattoir de Grenelle» i «l'Abattoir de Villejuif» na wybrzeżu lewym.

L'Hôtel des Ventes.

L'Hôtel des Ventes, to samo, co sala licytacyjna, na ulicy Rossini i ulicy Drouot, przy bulwarach, otwarty co dzień, z wyjątkiem niedziel, od 2 do 5 godz.

W Hotelu tym odbywają się różne sprzedaże:

«Sprzedaże pośmiertne;» «Sprzedaże pod egidą wielkiego nazwiska,» gdzie wszystko sprzedaje się po cenach wysokich, bajecznych; «Sprzedaże zbiorów artystycznych,» bardzo w modzie, urządzone przez artystów żyjących lub po ich śmierci; «Sprzedaże urządzone przez kupców;» «Licytacje sądowe;» «Sprzedaż koni, powozów i rowerów» i t. d.

Tattersall.

Na ulicy Beaujon nr. 24; «Cheri» na ulicy de Ponthieu nr. 49.

O m n i b u s y.

Omnibusy, duże powozy wygodne, wyjeżdżają na różne linie, odpowiadające literom alfabetu.

Krążąc po całym Paryżu od 7-ej rano do pół do pierwszej w nocy, są wielką wygodą dla wszystkich, ze względów oszczędności. Płaci się bowiem 15 albo 30 cent. za dystans dochodzący do 10 kilometrów.

Cena miejsc: imperial 15 ct.; wewnątrz 30 ct.; cena ogólna 30 ct. z korespondencyą.

Omnibusy łatwo odróżnić dla kształtu specjalnego i *liter*; mają one marszrutę z góry wytkniętą i komunikują się ze wszystkimi dzielnicami Paryża.

Omnibus wyjeżdżając, jest w ogóle pełny, zabiera i wysadza pasażerów, bądź po drodze, bądź przy stacyach swojej linii.

Najpewniejszy sposób dostania miejsca, iść naprzeciwko omnibusu, lub na stacyi wejść do biura i wziąć numer.

Placąc za miejsce, dopominać się u konduktora o bilet korespondujący. Jeżeli się nie zna Paryża, trzeba powiedzieć odrazu, gdzie zamierza się wysiąść; wysiadając, wymagać, żeby powóz stanął.

TABLICA LINII OMNIBUSÓW

z literami odpowiadającemi.

- A. Z ulicy des Feuillantines na plac Clichy.
- B. Z Trocadéro do stacyi de l'Est.
- C. Z Porte Maillot do Hôtel de Ville (ratusz).
- C. *bis.* Z Palais-Royal do Place de l'Etoile.
- D. Z Ternes na bulwar des Filles-du-Calvaire.
- D. *bis.* Z placu des Ternes na bulw. Filles-du-Calvaire.
- E. Z la Madeleine do Bastylii.
- F. Od placu Wagram do Bastylii.
- G. Od Batignolles do Jardin des Plantes.
- H. Od Clichy do Odeonu.
- I. Od placu Pigalle do Halle aux vins.
- J. Od Montmartre do placu Saint-Jacques.
- K. Od stacyi du Nord na bulwar Saint-Marcel.
- L. Od la Villette do Saint-Sulpice.
- M. Od Buttes-Chaumont do Palais-Royal.
- N. Od Belleville do ulicy du Louvre.
- N. *bis.* Od Luwru do Saint-Fargeau.
- O. Od Ménilmontant do dworca Montparnasse.
- P. Od Charonne do placu d'Italie.
- Q. Od Plaisance do Hôtel de Ville (ratusz).
- R. Od stacyi de Lyon do Saint-Philippe-du-Roule.
- T. Od ulicy Jenner do skweru Montholon.
- U. Od Gentilly (Obwodowy) do placu de la République.
- V. Z bulwaru Montparnasse do stacyi du Nord..
- X. Od Vaugirard do stacyi Saint-Lazare.
- Y. Od Grenelle do Porte-Saint-Martin.
- Z. Od Grenelle do Bastylii.

- AB. Od Passy do place de la Bourse.
- AC. Od stacyi du Nord do Champs-Élysées.
- AD. Od wybrzeża Valmy do Champ de Mars.
- AE. Od Montrouge do stacyi de Passy.
- AF. Od Panteonu do placu de Courcelles.
- AG. Od Porte de Versailles do Luwru.
- AH. Od Javel do stacyi Saint-Lazare.
- AI. Od stacyi Saint-Lazare do placu Saint-Michel.
- AJ. Od Parku Monceau do la Villette (plac przed kościół.)
- AK. Od stacyi Saint-Lazare do stacyi Lyon.
- AL. Od stacyi Batignolles do stacyi Montparnasse.
- AM. Od Montmartre do Saint-Germain-des-Prés.
- AN. Od ulicy des Morillons do Hall;
- AO. Od bulwaru de Bercy do bulwaru de la Villette.
- „ Od Porte d'Ivry do Bastylii.

Omnibus.

Linie dodatkowe.

Cały tydzień.

Z placu Clichy do Palais Royal, od kwadrans na 5-tą do pół do 8-ej godz. wiecz.

Od Panteonu do Palais Royal, od 4-ej do pół do 8-ej godz. wiecz.

Z Avenue des Ternes do la Madeleine, od 4-ej do pół do 8-ej godz. wiecz.

Z Ménilmontant do Chatelet od 4-ej do 7-ej g. wiecz.

W niedziele.

Z placu Clichy do Porte Maillot, od pół do 5-ej do 7-ej godz. wiecz.

Z Odeonu na Champs Élysées, od 4-ej do 7-ej g. wiecz.
Od Porte-Mailot do Palais-Royal, od pół do 1-ej do 7-ej
godz. wiecz.

Z Ménilmontant do Châtelet, od 3-ej do 7-ej g. wiecz.

Tramwaje.

Tramwaje, obszerne i wygodne powozy, obsługują tak
jak omnibusy, główne dzielnice Paryża, a nawet za ro-
gatkami. Tramwaje są własnością trzech oddzielnych Towa-
rzystw:

- 1) Tramwaje Towarzystwa Omnibusów.
- 2) Tramwaje Południowe.
- 3) Tramwaje Paryża i Departamentu Sekwany.

Tramwaje Tow. Omnibusów.

- C. Z Luwru do Vincennes.
- D. Od l'Etoile do la Villette.
- E. Od de la Villette do placu de la Nation.
- F. Od Courses de Vincennes do Luwru.
- G. Od Montrouge do stacyi de l'Est.
- H. Od la Chapelle do skweru Monge.
- I. Od placu Bastylii do Porte de Clignancourt.
- I. *bis*. Od Porte de Clignancourt do cmentarza Saint-Ouen.
- I. *tier*. Od cmentarza Saint-Ouen do Bastylii.
- J. Od Passy do ratusza.
- K. Od Luwru do Charenton.
- L. Od Bastylii do Porte Rapp.
- M. Od stacyi de Lyon do placu d'Alma.
- N. Od la Muette do ulicy Taitbout.
- O. Od stacyi d'Auteuil do lasu buleńsk.
- P. Od Trocadéro do la Villette.
- P. *bis*. Od Trocadéro do placu Pigalle.
- Q. Od Porte d'Ivry do Hall.
- R. Od Boulogne do Moulineaux.
- U. Od placu de la Nation do Gare de Sceaux.
- V. Od Pantin do Opery.
- X. Od Montreuil do Châtelet.
- Y. Od Charenton do placu de la République.
- Z. Od Saint-Denis do Châtelet.

- AB.** Od Luwru do Sait-Cloud-Sèvres-Versailles.
- AC.** Z Auteuil do Saint-Sulpice.
- AD.** Z Courses de Vincennes do Saint-Augustin;
- AE.** Z Auteuil do kościoła św. Magdaleny.
- AF.** Z Montrouge do kościoła św. Augustyna.
- AG.** Z dworca Trocadéro na ulicę Taibout.
- AH.** Z dworca północnego na bulwar Vaugirard.

Tramwaje Południowe.

Ta sieć ma linie następujące:

- 1) Od Saint-Germain-des-Prés do Fontenay-aux-Bois.
- 2) Od l'Etoile do stacyi Montparnasse.
- 3) Od stacyi Montparnasse do Bastylii.
- 4) Od Châtelet do Villejuif.
- 5) Od Saint-Germain-des-Prés do Clamart.
- 6) Od Bastylii do Charenton.
- 7) Od Place de la Nation do stacyi d'Orleans.
- 8) Od Châtelet do Ivry.
- 9) Od Châtelet do Choisy le Roi.
- 10) Od Vanves do Champs-Élysées.

Tramwaje Paryża i Departamentu Sekwany.

Sieć ta ma linie następujące:

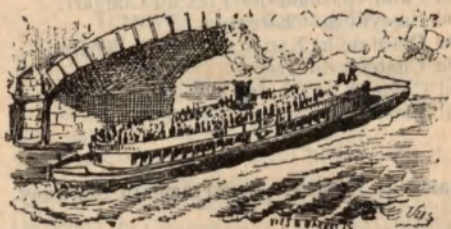
- 1) Od l'Etoile do Courbevoie.
- 2) Od Courbevoie do Suresnes.
- 3) Od la Madeleine do Courbevoie (plac Victor Hugo).
- 4) Od " " " (Neuilly).
- 5) Od " do Neuilly (bulw. du Château).
- 6) Od " do Levallois.
- 7) Od " do Gennevilliers.
- 8) Od " do Asnières.
- 9) Od " do Saint-Ouen i Saint-Denis.
- 10) Od l'Île Saint-Ouen do Mairie de Saint-Ouen.
- 11) Od Saint-Denis do Porte Maillot.
- 12) Od Opéry do Saint-Denis.
- 13) Od Châtelet do Saint-Denis.
- 14) Od Placu de la République do Aubervilliers.
- 15) Od Placu de la République do Pantin.
- 16) Od Pantin do Quatre-Chemins.

Wymieniamy jeszcze, oprócz tej sieci, tramwaje parowe :
Z Placu de l'Étoile do Saint-Germain, obsługujące Courbevoie,
Nanterre, Reuil, Bougival, Port-Marly, Marly i Saint-Germai .

Uwaga. Szczegółowy rozkład linii omnibusów i tramwajów, w małej książeczce do sprzedania na wszystkich stacjach w biurach (cena 30 cent.).

Statki parowe.

Statki parowe, któremi można przejechać cały Paryż za bardzo tanie pieniądze i które dają możność cudzoziemcom powziąć wyobrażenie o całości tak urozmaiconych wybrzeży

Parowiec-Omnibus.

Sekwany, należą do *Towarzystwa Paryskiego statków parowych*, które łączy trzy obsługi: *Bateaux - Mouches*, *Bateaux Express* i *les Hirondelles*.

1-sza Obsługa (*Bateaux-Mouches*)

Od mostu Austerlitz do przystani Auteuil (Point-du-Jour).

W ciągu tygodnia 10 cent., w niedziele i święta 20 cent. bez względu na przestrzeń, to jest na odległość między punktem wyjazdu a punktem przybycia, z możliwością wysiadania na stacjach pośrednich.

Odjazd: co 10 minut, a czasem częściej.

Stacye

1-szej obsługi:

Most Austerlitz
 Most de Sully
 Hôtel de Ville
 Châtelet
 Louvre
 Pont-Royal
 Pont de la Concorde
 Pont des Invalides
 Pont de l'Alma
 Trocadéro
 Quai de Passy
 Pont de Grenelle
 La Galiote
 Quai d'Auteuil

Ulice i gmachy

w pobliżu stacyi:

Dworzec Lyoński i Orleański,
 Jardin des Plantes.
 Bulwar Henri IV, Ile St. Louis.
 Hôtel de Ville, Notre-Dame.
 Halle, bulwar Sébastopol, Pa-
 lac Sprawiedliwości
 Przedmieście Saint - Germain.
 Szkoła sztuk pięk., Instytut.
 Palais - Royal, Louvre, Tuille-
 ries, plac i kolumna Vendôme.
 Champs Elysées, Palais Bour-
 bon.
 Wystawa 1900, Champs Ely-
 sées.
 Fabryki tytoniu.
 Trocadéro, Champs de Mars.
 Wieża Eiffel, wystawa 1900.
 Passy.
 Auteuil.
 Auteuil.
 Point-du-jour, lasek bułoński

2-ga Obsługa (Bateaux-Express)

Od mostu Charenton do Auteuil.

Cena miejsc: 10 centymów w tygodniu, 30 cen. w niedziele i święta od mostu d'Austerlitz do Auteuil; a 20 cent. w tygodniu i 25 cent. w niedziele i święta od mostu Charenton do Auteuil.

Stacye obsługiwane: Charenton, Alfortville, le Carrières, Ivry, Magasins Generaux, Pont-National, Pont de Tolbiac, Berey, Austerlitz, Ile St. Louis, Hôtel de ville, Pont-Neuf, Saints-Pères, Pont-Royal, de la Concorde, les Invalides, l'Alma, Iéna, Avenue Suffren, Passy, Grenelle, Javel, Auteuil.

3-cia Obsługa (Hirondelles)

Od Quai de Tuilleries do Saint-Cloud i Suresnes.

Cena miejsc: W tygodniu 20 cent.; w niedziele i święta, w dni wyścigów i przeglądów wojsk w Longchamp 40 cent.

Odjazd: co kwadrans w lecie, co pół godziny w zimie.

Stacye obsługiwane:

- 1) Pont-Royal.
- 2) Pont de la Concorde.
- 3) Pont d'Alma.
- 4) Quai de Passy
- 5) Quai d'Auteuil.
- 6) Billancourt.
- 7) Bas-Meudon.
- 8) Funiculaire de Bellevue.
- 9) Sèvres.
- 10) lasek de Boulogne.
- 11) Saint-Cloud.
- 12) Suresnes.
- 13) Longchamp (tylko w czasie wyścigów i przeglądów wojsk).

Wycieczki po wybrzeżach Sekwany statkiem parowym *Touriste*. Z Paryża do Saint-Germain; codziennie od maja do września; odjazd od Pont-Royal o pół do jedenastej rano. Cena 3 fr.; tam i z powrotem 4 fr. 50 cent. Restauracya na pokładzie.

Taksa dorożek i powozów

na 2, 4 i 6 miejsc.

Powozy (voitures de places)	W dzień.		W nocy.	
	za kurs	za godz.	za kurs	za godz.
na 2 miejscu	1 fr. 50 c.	2 fr.	2 fr. 25 c.	2 fr. 50 c.
na 4 miejsca	2 fr.	2 fr. 50 c.	2 fr. 50 c.	2 fr. 75 c.
na 6 miejsc	2 fr. 50 c.	3 fr.	3 fr.	3 fr. 50 c.

Kurs nocny liczy się od godziny 12 m. 30 w nocy do 6-ej w lecie, a do 7-ej rano w zimie.

Za багаż płaci się po 25 cent. od sztuki.

Kurs za fortyfikacye liczy się tylko na godziny.

H o t e l e.

Niepodobna wyliczyć wszystkich hoteli paryskich—jest ich takie mnóstwo. Przy głównych bulwarach, w dzielnicach Opery, Luwru i Gieldy, są najdroższe. Na ulicach bocznych również znaleźć można hotel wygodny. W każdym razie najlepiej ułożyć się z góry o cenę. W ten sposób unika się niespodzianek. Rachunek płaci się zwykle co trzy lub co cztery dni. Należy żądać rachunku szczegółowego, bo «pomyłki» często się zdarzają. Na noc koniecznie trzeba zamykać pokój na klucz, wystawiwszy przedtem obuwie na korytarz. «Napiwne» dla służby jest niemal obowiązkowe, pomimo, że w rachunku zawsze liczą oddzielnie «za usługę».

Wykaz poniższy hoteli ułożony jest według dzielnic.

Hotele po prawej stronie Sekwany: «Continental», ul. Castiglione № 3; «Terminus» przy dworcu St.-Lazare; «Grand-Hôtel du Louvre» ul. Rivoli № 172; «Grand-Hôtel», bulwar Kapucynów. Są to największe hotele, mające 400—600 numerów. Cena od 5 fr. do 30, a nawet 40 fr. dziennie. Oddzielnie: światło 1 fr., usługa 1 fr. lub 1 fr. 50 c., śniadanie 1 fr. 50—2 fr. 50 c., drugie śniadanie 5 fr., obiad 5 fr.—8 fr. Wszystko urządzone z wielką wygodą.

Ulica Rivoli. Hotele: «Meurice» (pokój od 6 fr. śniadanie 2 fr., obiad 6 fr. «Brighton» (pokój 6 fr., obiad 1—50). «Wagram» (pokój 4—5 fr., obiad 1—50 c.) «Du jardin-des-Tuileries», dom № 206. «Windsor» № 226.

Ulica du Louvre № 40. «Hotel Central», w bliskości Gieldy handlowej.

Ulica St. Roch № 4. «Hotel de Paris et d'Osborne» (pokój od 3 fr. do 10).

Plac Vendôme. Hotele: «Bristol», «Du Rhin» i «Vendôme», jednego właściciela, porządne, wygodne, ceny przystępne.

Avenue de l'Opera. Hotel «Bellevue» (pokój od 4—15 fr., obiad 1 fr. 50 cent.).

Ulica de l'Echelle № 11. Hotel «Binda»; № 7 «Grand-Hôtel Normandy», obydwa porządne, angielskie.

Ulica S-te Anne № 11 bis. Hotel «Paris-Centre», pierwszorzędny.

Ulica Daunou № 5. «Grad Hôtel de l'Amirauté»; i № 17 i 19 «Hôtel Chatham», trochę droższy.

Bulwar des Capucines 37, «Grand-Hôtel des Capucines» (pokój od 5 do 15 fr., obiad fr. 1.50).

Ulica Duphot № 8, «Hôtel Burgundy».

Ulica Richepanse № 15, «Hôtel Pension Rapp».

Bulwar des Italiens 32 i *ulica Helder* 6, «Hôtel de Bade»; *ulica Drouot* № 2, «Hôtel de Russie» (dobrze).

Bulwar Montmartre 3, «Grand Hôtel Doré et des Panoramas»; № 10 «Hôtel Ronceray» (pokój od 4—8 fr. obiad 1, 1—50, 3 i 5 fr.).

Bulwar Poissonnière 32, «Hôtel des Grands Boulevards»; № 30 «Hôtel Beau-Séjour»; № 16 «Hôtel Rougemont».

Plac de la République, «Hôtel Moderne», w rodzaju wielkich hoteli (pokój 3 do 15 fr., obiad 1 fr. 50 c. do 4 i 5 fr.).

Na Polach Elizejskich: «Hôtel Meyerbeer» *ulica Montaigne* № 2; «Hôtel Albe» *Avenue des Champs Elisées* № 101.

«Hôtel d'Iena» przy ulicy tego nazwiska № 26; «Belmont» *ulica Bassano* № 30 (aleja Marceau).

Inne hotele skromniejsze: *ulica Balzac* № 3, 4, 8, 11; *ulica Léo-Delibes* № 11; *ulica Galilée* № 47, etc.

Hotele Pensjony w Passy: «Pension Lamartine» *aleja Victor Hugo* № 175 w bliskości Łasku Bułońskiego (10—20 fr. dziennie z całym utrzymaniem); «Villa Nicolo» przy ulicy tego nazwiska № 42 (195—235 fran. miesięcznie, z całym utrzymaniem; 100—125 za sam pokój); «Villa Victor Hugo» *ulica Copernic* № 40; «Villa Violette» *ulica Raynouard* № 22.

Hotele na lewym wybrzeżu.

Te hotele mniej są wygodne dla cudzoziemców, którzy nie myślą długo bawić w Paryżu.

Wymieniamy kilka w pobliżu środka miasta:

Ulica de Lille № 45 «Hôtel des Ambassadeurs». *Ulica de Beaune* № 5 i 7 «Hôtel de France et de Lorraine». *Ulica de l'Université* № 32 «Hôtel des Ministres»; № 22 «Hôtel de l'Université». *Ulica Bonaparte* № 3 «Hôtel de Loudres». *Ulica Grenelle* № 16 i 18 «Hôtel du-Bon-Lafontaine». *Ulica de Tournon* № 33, przy Luksemburgu «Hôtel Foyot».

W *Quartier Latin* bulwar Saint-Michel «Hôtel d'Arcourt» № 3; «Hôtel de Suez» № 31 i Pokoje umeblowane pod numerami 21, 41 i 43.

Ulica Racine № 2 «Hôtel des Etrangers» (pokój 2 fr. 50 c. do 5 fr., 30—80 fr. miesięcznie, obiad 1, 2 i 2 fr. 50 cent.). Ulica de Vaugirard № 11 (Odéon) «Hôtel Malherbe» nie drogi; № 54 «Hôtel du Luxembourg» (pokoje umeblowane) naprzeciwko ogrodu.

Hotele w pobliżu stacyj kolejowych.

Gare du Nord (Dworzec Północny) № 23 i 24: «Grand Hôtel du Chemin de Fer du Nord» i «Hôtel Cailleux» oba naprzeciw wyjścia z dworca; «Hôtel Belge» przy ulicy St. Quentin № 35 bis, etc.

Gare de l'Est (Dworzec Wschodni): ulica de Strasbourg № 13 «Hôtel Français» (pokój od 3 fr. 50 cent.); ulica de Metz № 6 «Hôtel de Bâle» (pokój 2 fr. 50 cent. do 6 fr.: 1 sze śniadanie fr. 1. 25 cent.), etc.

Gare St. Lazare (Zachodnia, prawe wybrzeże): «Hôtel Terminus»; «Hôtel de Londres et de New-York» ulica du Havre № 13 i 15, wprost stacyi; «Grand Hôtel Anglo-Américain» ulica Saint-Lazare № 113—117 (pokój od 3 fr., 2-gie śniadanie od 3 fr. 50, obiad od 4 fr.); «Grand Hôtel de Rome» ulica de Rome № 15; «Hôtel Bellevue» (meblowany) ulica Pasquier № 46 i ulica de la Pepinière № 3; małe hotele przy ulicy Amsterdam.

Gare Montparnasse (Na lewem wybrzeżu): «Grand Hôtel de France et de Bretagne», ulica du Départ № 1 i 3 (pokój od 3 fr.; restauracya).

Gare de Lyon: «Hôtel Terminus du Chemin de fer de Lyon», bulwar Diderot № 19 i 21, (pokój od 3—6 fr. 1-sze śniadanie 1 fr. 50 cent.); «Hôtel de l'Univers», ulica de Chalon № 46.

Gare d'Orleans: tylko małe hotele przy bulwarze de l'Hôpital, naprzeciw dworca.

Restauracye.

Różne są restauracye: à la carte, à prix-fixe i rosolarnie (établissement de bouillon).

Drugie śniadanie dostać można zwykle od 11-ej do 1-szej godz., obiad dopiero o godz. 6-ej, a niema już po 8-ej godz.

Paryż posiada olbrzymią liczbę restauracyi. Wyliczyć ich tu niepodobna. Oto niektóre cenniejsze.

Rusteuracye à la carte

dla ludzi bogatych (karty bez cen).

- «Paillard», bulwar wloski i ulica de la Chaussée-d'Antin.
- «Joseph», rue de Marivaux № 9.
- «Café de Paris», avenue de l'Opera № 41.
- «Café de la Paix», bulwar des Capucines i plac Opéry.
- «Café Anglais», bulwar des Italiens № 13.
- «Maison Dorée», bulwar des Italiens № 20.
- «Maire», bulwar Saint-Denis i bulwar Strashurski.
- «Voisin», ul. Saint-Honoré № 261.
- «Ledoyen», carré des Champs-Elysées.

Dla osób zamożnych.

- «Noël-Péters», pasaż des Princes.
- «Marguery», bulwar Bonne-Nouvelle № 32.
- «Durand», plac de la Madeleine № 2.
- «Larue», ul. Royale.
- «Weber», ul. Royale № 21.
- «Lucas», plac de la Bourse.
- «Taverne Royale», ul. Royale.
- «Champeaux», plac de la Bourse.
- «Lapérouse», quai des Grands-Augustins № 51.

Dla mniej zamożnych:

- «Restaurant de France», bulwar Poissonnière № 9.
- Rosolarnie «Boulant», bulwar Saint-Michel, bulwar des Capucines, bulwar Montmartre, ul. de Douai.
- «Taverne du Coq d'Or», ul. Montmartre № 149.
- «Taverne Pousset», bulwar Włoski.
- «Teverne d'Artois», ul. Montmartre № 166.
- «Restaurant Universel», avenue de Suffren № 36.

Dla osób mniej zamożnych najdogodniejsze są *rosolarnie Duvala*, rozrzucone po całym Paryżu.

Oto spis tych zakładów:

- Ulica Montesquieu № 6.
- Bulwar Montmartre № 21.
- Bulwar St.-Denis. et Sébast. № 141.
- Bulwar de la Madeleine № 27.
- Bulwar Poissonnière № 11.
- Bulwar Saint-Michel № 26.

Ulica Rivoli № 47.

Ulica Faub. Montmartre № 48.

Ulica Rivoli № 194 i plac Piramidy.

Avenue de l'Opera № 31.

Bulwar Saint-Denis № 20.

Ulica Saint-Antoine № 234.

Plac de la République № 17 i ulica Meslay № 4.

Plac du Havre № 12 i 14.

Ulica Strasbourg № 6.

Bulwar des Capucines № 39.

Bulwar des Italiens № 29.

Bulwar Saint-Germain, na rogu ul. Saint-Benoit.

Ulica d'Enghien № 2 i 47, faubourg Saint-Denis.

Ulica Lafayette № 63, plac Cadet.

Ulica du Pont-Neuf № 10.

Ulica du Quatre-Septembre № 1.

Ulica de Turbigo № 45.

Ulica des Filles-St-Thomas № 7.

Ulica de Buci № 18.

Ulica de Turbigo № 3.

Ulica du Faub.-Saint-Martin № 33.

Ulica Magenta № 101 i ul. Lafayette № 27.

Ulica de Sèvres № 67.

Zarząd główny rosolarni Duvala: Saint-Fiacre Nr. 21.

Okolice Paryża.

Versailles.—23 kilom. od Paryża.—54,700 mieszk. Stolica Departamentu Seine-et-Oise. Odznacza się Muzeum, Pałacem, obszernym parkiem i pięknymi stawami.

Uwaga. Zwiedzać o ile można w niedzielę, kiedy wodotryski puszczone.

Z Paryża do Wersalu można jechać koleją Wschodnią, bądź z dworca Saint-Lazare (prawe wybrzeże), bądź też z dworca Montparnasse (lewe wybrzeże), wreszcie tramwajem Louvre-Versailles.

Fontainebleau—59 kilometr. od Paryża (kolej de Lyon), warte widzenia: pałac, park i las wspaniałe.

Sèvres—10 kilometr. od Paryża, sławne fabryki porcelany i Muzeum ceramiki.

Saint-Germain—21 kilometr. od Paryża; pałac, tarasy i wielkie lasy.

Saint-Denis—7 kilometr. od Paryża; sławna Bazylika i groby królów.

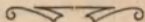

Plac Dziewicy Orleańskiej w Rouen.

Compiègne—84 kilometr. od Paryża, dep. de l'Oise, odznacza się pałacem i lasem.

W bliskości Compiègne znajduje się wspaniały gmach *Château Pierrefonds*, przebudowany przez Viollet-le-Duc'a.

Z dalszych wycieczek najgodniejszą polecenia jest w stronę Bretanii i Normandyi koleją do Rouen i Hawru. Pociągi (z dworca St. Lazare) odchodzą prawie co pół godziny.

Przewodnik po wystawie 1900.

Wystawa 1900 roku nagromadziła w Paryżu tyle okazów ze wszystkich stron świata, że na dokładne ich zwiedzenie i poznanie bodaj czy wystarczyłoby owe pół roku trwania tego widowiska, do którego świetności przyczynili się artyści, przemysłowcy i kupcy świata całego. Wobec ogromu wystawy niepodobna też mówić o dokładnym przewodniku, któryby poprowadził czytelnika w tym labiryncie pałaców, pawilonów, najrozmaitszych budowli i urzędzeń. Zadaniem naszym dać czytelnikowi ogólny zarys wystawy, ażeby z planem w ręku mógł łatwiej zorientować się na tych obszernych przestrzeniach.

Do osiągnięcia tego celu służą załączone tu plany wystawy, wykonane ściśle według planu urzędowego. Przedstawiają one:

- 1) Plan wystawy w całości.
- 2) Pola Elizejskie.
- 3) Wybrzeża Sekwany, zajęte pod wystawę.
- 4) Esplanadę Inwalidów.
- 5) Pole Marsowe.

Na każdą z tych części czytelnik powinien poświęcić co najmniej dzień jeden, chociaż przez taki przeciąg czasu można dokonać jedynie tylko powierzchownego przeglądu.

Historia wystaw.

Zanim wprowadzimy czytelnika w obręb wystawy paryskiej 1900, przypomnimy mu w kilku wierszach historię wystaw dotychczas urządzanych.

Wystawy są wynalazkiem najzupełniej nowoczesnym. W Paryżu pierwsza wystawa urządzoną była w r. 1798. Była to wystawa krajowa, trwała dwa tygodnie; uczestniczyło w niej 110 wystawców. «Co francuz wymyśli, to anglik doprowadzi do wielkich rozmiarów.» Tak samo stało się z wystawami. W Paryżu urządzano wystawy co lat kilka. Były one coraz większe, coraz bardziej zajmujące, ale uczestniczyli w nich tylko mieszkańcy Francji.

Dopiero w r. 1851 w dniu 1-ym maja otwarto *pierwszą wystawę wszechświatową.* Odbyła się ona w Londynie, gdzie do dnia dzisiejszego pozostał po niej ślad w postaci «Palacu kryształowego», budowli, która była pierwowzorem późniejszych, o wiele większych i piękniejszych budowli wystawowych, wznoszonych przeważnie z żelaza.

Druga wystawa wszechświatowa odbyła się w r. 1853-im w Nowym Jorku.

Trzecią wreszcie a pierwszą wszechświatową we Francji jest wystawa paryska z r. 1856-go. Wówczas to na Polach Elizejskich zbudowano Pałac Przemysłu, który dotrwał aż do r. 1899-go, poczem zburzono go dla odsłonięcia perspektywy na nowy most Cesarza Aleksandra III-go. Pierwsza ta wystawa paryska trwała pół roku.

Czwartą wystawę wszechświatową urządził Londyn w r. 1862-im w parku Kensington.

Piątą wystawę wszechświatową odbyła się w Paryżu w roku 1867-ym. Zwiedziło ją przeszło 11 milionów osób. Wszyscy prawie panujący i książęta Europy byli na niej obecni. Trwała siedm miesięcy. Pojawiło się na niej po raz pierwszy światło elektryczne.

Szóstą wystawę międzynarodową urządził Wiedeń w roku 1873-im pod protektoratem cesarza Franciszka-Józefa. Zwiedziło ją przeszło siedm milionów ludzi.

W r. 1876 Filadelfia urządziła wystawę wszechświatową, na której Europa była licznie reprezentowaną. Przeważnie jednak była to wystawa amerykańska. W ogólnej liczbie wystaw wszechświatowych zajmuje ona w porządku chronologicznym siódme miejsce.

Ósmą wystawę wszechświatową urządził Paryż w r. 1878 za czasów prezydentury Mac-Mahona. Pozostał dotychczas jeszcze po wystawie tej wspaniały pałac Trocadero.

Pomiędzy rokiem 1878-ym a 1889-ym odbyło się kilka wystaw międzynarodowych na mniejszą skalę: 1879 w Sydney, 1880 w Melbourne, 1883 w Amsterdamie, 1888 w Brukseli. Od tego też czasu znika już rachunek porządkowy, a wystawy noszą tylko nazwę miasta i roku w którym się odbywają.

Wystawa paryska 1889-go roku zajęła Pole Marsowe, Park Trocadero, Esplanadę Inwalidów i Quai d'Orsay; kosztowała 50 milionów franków; zwiedziło ją 26 milionów osób. Z budynków wówczas wzniesionych, najwspanialsze były wieża Eiffla, mająca 300 metrów wysokości i Galeria Maszyn, dzieło budowniczego Duterta.

Od r. 1889 aż do 1900 odbyło się kilkanaście wystaw, które obejmowały albo oddzielne kraje, albo też oddzielne działy przemysłu międzynarodowego. Wystawa paryska 1900 roku zjednoczyła wszystkie działy działalności ludzkiej i powołała do współuczestnictwa świat cały.

Uwagi ogólne.

Wystawa paryska r. 1900 zajęła przestrzeń olbrzymią. Rzut oka na plan załączony przekonywa o tem. Pole Marsowe, park i pałac Trocadero — z jednej, a Esplanada Inwalidów i część pól Elizejskich — z drugiej strony, to główny teren wystawy. Dołączono do niego wybrzeża po obu stronach Sekwany między mostami: Zgody i Jena.

Cały teren wystawy da się podzielić na sześć części, które należy zwiedzać każdą oddzielnie. Są to:

1) *Pola Elizejskie*, na których znajdują się wyłącznie okazy Sztuk pięknych, oraz historya retrospektywna (wsteczna) sztuki od czasów najdawniejszych aż po rok 1800.

2) *Esplanada Inwalidów*. Sztuka stosowana do przemysłu. Umieblowanie. Ceramika. Wyroby szklane. Sztuka dekoracyjna.

3) *Wybrzeże lewe*. Pawilony mocarstw obcych. Sztuka wojenna lądowa i morska. Hygiena.

4) *Wybrzeże prawe*. Ogrodnictwo i sadownictwo. Odtworzenie starego Paryża.

5) *Pole Marsowe*, największa część wystawy. Metalurgia. Inżynieria. Oświata i wykształcenie. Elektryczność. Ubrania. Mechanika. Chemia, wreszcie Rolnictwo i Produ-

ktę spożywcze. Dawny pałac maszyn przerobiony został na wielką salę uroczystości.

6) *Trocadero*. Wielka wystawa etnograficzna.

Roboty około urządzenia wystawy rozpoczęto w r. 1896. Kierował niemi komisarz generalny, inżynier Picard, z całym sztabem dyrektorów i sekretarzy. Koszta urządzenia wystawy wynoszą około stu milionów franków.

Całość wystawy obejmuje 18 grup, podzielonych na 120 klas. Grupy te są:

- 1) Nauka i wychowanie.
- 2) Sztuki piękne.
- 3) Narzędzia zastosowane do sztuk, nauk i piśmien-
nictwa.
- 4) Mechanika.
- 5) Elektryczność.
- 6) Inżynieria.
- 7) Rolnictwo.
- 8) Ogrodnictwo i sadownictwo.
- 9) Leśnictwo, polowanie, hodowla ryb.
- 10) Żywność.
- 11) Kopalnie.
- 12) Budowle publiczne i prywatne.
- 13) Tkaniny. Ubranie. Materye.
- 14) Przemysł chemiczny.
- 15) Przemysł artystyczny.
- 16) Ekonomia. Hygiena.
- 17) Kolonie.
- 18) Wojskowość i marynarka.

Każdy dział ma swój oddzielny pawilon i zarząd, a urządzone jest w ten sposób, iż daje skończony obraz od początku, od źródła z którego się zaczyna, aż do doskonałości, jaką w danym dziale osiągnięto. We wszystkich działach przedstawiony jest cały sposób fabryczny, użyty do wyrobienia danych przedmiotów.

Podział tego rodzaju przyjęto po raz pierwszy. Dawniej nie można było tego dokonać, gdyż okazy fabryczne musiały skupiać się około motorów parowych, które znów dla łatwiejszego przesyłania siły w jednym miejscu musiały być zebrane. Obecnie tysiące motorów elektrycznych rozrzucono po całej wystawie, a siły dostarczają im liczne przewody, niewidoczne dla oka, gdyż poprowadzone pod ziemią.

Wejście na wystawę.

Główne wejście na wystawę prowadzi od strony Placu Zgody. Zdobí je wspaniała *Brama monumentalna*, zbudowana przez budowniczego René Binet. Ma 40 metrów wysokości. Tworzą ją trzy równe, olbrzymie łuki, związane w sklepienie na 20 metrów szerokie. Na tych trzech łukach wznosi się kopuła. Na wierzchu łuku frontowego umieszczony jest dziób okrętu miasta Paryża. Szczyt kopuły zdobi posąg alegoryczny. Na łuku frontowym zwraca uwagę fryz szeroki, dzieło Guillota. Bramę oświetla 3,000 lamp elektrycznych. *Przedstonek* pod kopułą Bramy monumentalnej, oświetlony z góry, mieści 2,000 osób. Stąd widać dwa boczne łuki sklepienia.

Z bramy wiedzie 58 krótkich korytarzyków, tworzących kształt wachlarza. Szerokość każdego korytarzyka obliczona jest na jedną osobę. Korytarzykami temi przejść może około tysiąca osób na minutę.

Inne wejścia na wystawę są następujące. Jedno z *Avenue des Champs-Élysées*, naprzeciw mostu Cesarza Aleksandra; dwa na *Quai d'Orsay*; po jednym: z przed pałacu Inwalidów na *Esplanadę*, z placu *Alma*, z placu *Trocadero*, z *Arène de Jena*, z *Avenue Delessert*.

Na Pole Marsowe dostać się można wejściem z *Avenue de la Bourdonnais* i z *Avenue de la Motte Picquet*.

Na Sekwanie znajdują się 4 przystanki z wejściami na wystawę.

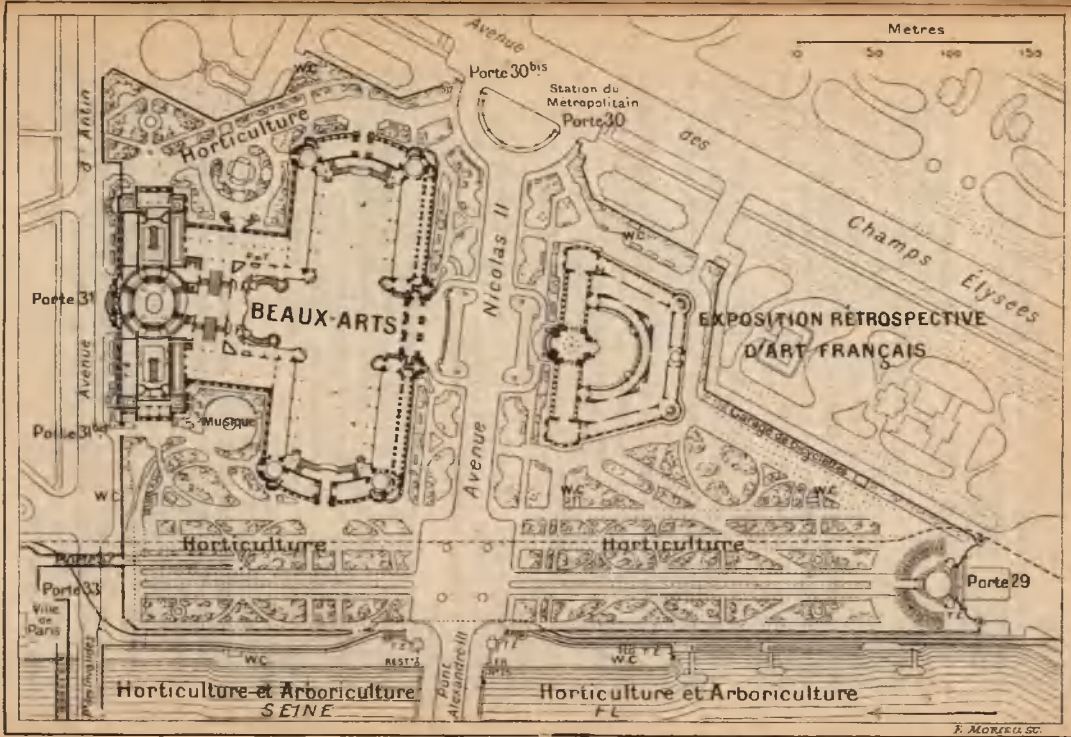
Dla osób, przybywających koleją miejską, są wejścia; na *Esplanadę* przez *gare des Invalides*, a na Pole Marsowe przez *gare de Champ de Mars*.

Kolej podziemna miejska (*Métropolitain*) dowozi pasażerów do *Trocadero*.

Na Polach Elizejskich.

Przeszedłszy przez główne wejście (Bramę monumentalną), wchodzimy w aleje *Cours-la-Reine* i *Quai de la Conférence*, obie wysadzone drzewami, kwiatami i krzewami egzotycznymi. Aleje te tworzą przedłużenie wystawy ogrodnictwa i sadownictwa, której główna siedziba jest po za Polami Elizejskimi, nad brzegiem Sekwany.

Idąc prosto jedną z powyższych dwóch alei, dochodzimy do *Avenue Nicolas II*; na lewo mamy wspaniały most Cesarz

Pola Elizejskie.

Aleksandra III, a na prawo prześliczną aleję, zdobną klombami i kwietnikami. Po obu stronach tej alei stoją dwa przybytki sztuk pięknych. Są to *Wielki pałac* po stronie lewej i *Mały pałac* po prawej.

Wielki pałac. Jeden z najwspanialszych gmachów architektury nowoczesnej. Kształt ma litery T. Budowę rozpoczęto w r. 1897-ym, według planu architekta Louvet'a, nieco zmodyfikowanego. Główna fasada ma 230 metrów długości; front od Avenue d'Antin 150 metrów. Cały pałac dzieli się na 3 części: 1) frontowa, nawa główna, ze wspaniałymi schodami monumentalnymi; 2) halla centralna i 3) halla tylna, koncertowa. Fronton w stylu przeważnie klasycznym, ma trzy wejścia.

Fronton zdobi kolumnada. Pomiedzy kolumnami stoi ośm iposagów kobiecych, przedstawiających sztuki i style. W głębi kolumnady wspaniały fryz Fournière'a, z gliny palonej, wykonany w Sèvres.

Wielki pałac składa się z podziemi, parteru i pierwszego piętra. Na parterze mieszczą się dzieła rzeźby, na piętrze obrazy. Galerye na piętrze mają światło z góry.

Od głównego wejścia prowadzą wielkie schody do Sali honorowej, gdzie odbywają się ceremonie urzędowe w czasie wystawy

Mały pałac. Znajduje się po prawej stronie Avenue Nicolas II. Dzieło architekta Giraulta. Front zdobi podwójny szereg kolumn jońskich. W środku fasady wspaniały portyk centralny.

Główne wejście prowadzi do wielkiego przedsionka. Stąd na prawo i lewo olbrzymie sale wystawowe, oświetlone z boku i z sufitu. Znajdujemy tu rzeźby Carpeaux, Rude, Clodiona, Houdona, Goujona, Coustou i innych rzeźbiarzy.

Po bokach sal, znajdują się galerye, mieszczące dzieła najznakomitszych malarzy. W głębi perystyl w formie półkola.

Cały budynek zbudowany jest z kamienia. Ma formę regularnego trapezu, uwieńczonego olbrzymią kopułą.

Dla szczegółowego zwiedzenia pałaców trzeba na miejscu zaopatrzyć się w katalogi.

Wielki i Mały pałac są budowlami trwałymi, które pozostaną po wystawie i mieścić będą wystawy sztuk pięknych.

Pawilon muzyki. Prócz powyższych dwóch, na polu Elizejskiem znajduje się jeszcze jeden budynek, obok pałacu Wielkiego. Jest to pawilon odkryty, w którym odbywają się koncerty orkiestry.

Ze wszystkich stron obu pałaców widzimy wspaniałe okazy ogrodnictwa, które tu rozwinęło całą swoją umiejętność.

Na Esplanadzie Inwalidów.

Idąc prosto przez Avenue Nicolas II, między Wielkim i Małym Pałacem, dojdziemy do Sekwany, której brzegi łączy tu most Cesarza Aleksandra III.

Most Cesarza Aleksandra III. Jest to największy i najpiękniejszy most w Paryżu. Zbudowany został umyślnie dla połączenia Pól Elizejskich z Esplanadą Inwalidów w czasie wystawy. Budowę rozpoczęto w r. 1896-tym, według planów nieżyjącego już budowniczego Naviera, a pod kierunkiem architektów Risal i Alby.

Most ten zbudowany z żelaza i stali, tworzy jeden łuk, 108 metrów długości, nie bardzo wygięty, ażeby nie zasłaniać widoku z Pól Elizejskich na Pałac Inwalidów.

Po obu stronach u wejścia na most stoją *wspaniałe pylony*. Na piedestale każdego pylonu znajdują się postacie kobiece, kolosalnych rozmiarów; każda z nich przedstawia Francję z innej epoki: «La France Carlovingienne» — dluta Lenoira, «La France de Louis XIV» — Margueste'a, «La France de la Renaissance» — Coutana i «La France Moderne» — Michel'a.

Na wierzchołkach pylonów znajdują się złożone grupy Chwały i Pegazów.

Ozdobna balustrada, poprzerrywana przez piedestały z lampionami, ma w środku z każdej strony mostu wielkie tarcze: na jednej znajduje się herb Rosyi, na drugim herb miasta Paryża. O każdą tarczę opierają się grupy nimf, dluta rzeźbiarza Recipon. Minawszy most Cesarza Aleksandra III, wchodzimy na Esplanadę Inwalidów.

Esplanada Inwalidów jest przybytkiem sztuki, zastosowanej do przemysłu. Mieści się ona tu w dwóch olbrzymich pałacach, zbudowanych na całej długości Esplanady, prawie aż do samego pałacu Inwalidów. Dla uniknięcia monotonii, fronton każdego działu w tej części wystawy jest oddzielny i odmienny.

Po wyjściu z mostu Cesarza Aleksandra III, na lewo znajduje się aleja, przeznaczona na wystawę dekoracyj ulicznych.

Po za nią, w głąb Esplanady, ciągnie się budynek stacyjny kolei miejskiej.

Na prawo od mostu, również w alei, znajdujemy *wystawę cygar zagranicznych*, stację dla welocypedów i stację lekarską.

Od miejsca, gdzie kończą się budynki stacyjne, zaczyna się właściwa *wystawa sztuki stosowanej do przemysłu*. Wstępem do niej niejako są wspaniałe kwietniki, popis sztuki ogrodniczej.

Dalej zaczynają się budowle wystawy, a mianowicie po jednej i drugiej stronie dwa *pałace fabryk narodowych* (*Manufactures nationales*), dzieło budowniczych Toudoire'a i Pradelle'a. Od strony Sekwany pałace te mają fronty piętrowe z kolumnadami. Na rogach znajdują się wejścia z portykami. Po nad portykami znajdują się grupy rzeźbiarskie: z lewej strony «*Francya przemysłowa*» — dzieło Houdina, z prawej «*Francya przyjmująca narody*» — Peynota.

W dalszym ciągu, wzdłuż Esplanady, w kierunku do Pałacu Inwalidów ciągną się po obu stronach pałace: *rozmaitych rzemiosł, dekoracyj i mebli, budowli publicznych, oraz urzędzeń w mieszkaniach*. Po lewej stronie znajdują się pomieszczenia wystawców francuskich, po prawej — cudzoziemskich. Te ostatnie idą w następującej kolei: Japonia, Szwajcarya, Austria, Węgry, Dania, Włochy, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Niemcy, Rosya i Belgia.

Przedmioty umieszczono tutaj według klas w systematycznym porządku. Znajdują się tu następujące klasy; złotnictwo budynków publicznych i mieszkań, tapety; witraże; meble tanie i zbytlowe; tkaniny i hafty meblowe; dywany; kryształ i wyroby ze szkła; ogrzewanie i wentylacja; oświetlanie mieszkań (bez elektryczności).

W pałacu «*rozmaitych przemysłów*» znajdujemy: wyroby z kości słoniowej i hebanu; wyroby z kauczuku; wyroby papierowe; złotnictwo; nożownictwo; jubilerstwo; zegarmistrzostwo; brzozy i odlewy artystyczne; szczotkarstwo; przedmioty podróżne i obozowe; drobiazgi do ozdabiania mieszkań (bibełoty); wyroby z porcelany.

Znaczna część tych przedmiotów, nie mogąc znaleźć pomieszczenia w obrębie właściwych działów, znajduje się w budynkach dodatkowych (*annexes*) w podwórzach po za pałacami.

W podwórzach także znajdują się tu *wystawy wielkich magazynów nowości*, jak «*Luwr*», «*Printemps*» (po za pawilonein sztuki dekoracyjnej), a także wystawy prowincjonalne, jak bretońska, prowansalska, gaskońska, obejmujące prócz ubrań miejscowych, wszelkie wyroby użytku codziennego.

Po szczegółowe katalogi zwracać się należy do administracji wystawy.

Prawe wybrzeże Sekwany.

Wjeście główne przez Bramę monumentalną, jak już poprzednio zaznaczyliśmy, prowadzi na Quai de la Conference. Postępując tą piękną aleją, mijamy most Cesarza Aleksandra III-go i, podziwiając po drodze przepiękne okazy ogrodnictwa, dochodzimy do mostu Inwalidów. Nie skręcamy nań jednak, lecz idziemy dalej, w prostym kierunku. Za mostem zaczyna się wystawa prawego wybrzeża Sekwany.

Tuż za mostem Inwalidów spotykamy wspaniały budynek. Jest to:

Pawilon miasta Paryża, budynek tymczasowy, 100 metrów długi. Składa się z wysokiego parteru i piętra. Zbudowany według planu architekta Gravigny, przypomina stylem renesansowym ratusz paryski. Zwracamy uwagę na piękny fryz szczytowy, przedstawiający w płaskorzeźbie emblematy różnych korporacji paryskich z ubiegłych stuleci.

Wojście główne od strony Sekwany. Obazerny perystyl wiedeński z westybulu, prowadzącego do obszernych salonów parterowych, ozdobionych arecydzielami sztuki. Mnóstwo malarstwa i rzeźb przeniesiono tu z ratusza.

W środku pawilonu halla olbrzymia, z wodotryskiem w środku, zamieniona w ogród francuski. Obok, po obu stronach znajdują się sale, gdzie zarząd miejski wystawia wszystko, co odnosi się do oświetlenia, asenizacji i kanalizacji miasta.

Obszerna sala pomiędzy westybulem a hallą środkową, przyozdobiona licznymi obrazami, służy na bankiety i przyjęcia, urządzone przez miasto.

Na pierwszym piętrze *galerya sztuk pięknych*, własność miasta Paryża. Znajdują się tu liczne zbiory przeniesione z muzeum Carnavalet.

W pawilonach bocznych, należących do pałacu miasta Paryża, znajduje się *wystawa budownictwa i ogrodnictwa miejskiego oraz szkół zawodowych i elementarnych miejskich*.

Z pawilonu miejskiego podążamy obok *pawilonu śpiewów* (Chansons) do pałacu Ogrodnictwa i Sadownictwa.

Pałac Ogrodnictwa i Sadownictwa. (Palais de Horticulture et Arboriculture), składa się z trzech olbrzymich pawilonów.

lonów i ogrodu. Największy z tych pawilonów, środkowy, stanowi tło, dwa mniejsze po bokach zamykają ogród. Całość jest dziełem architekta Gauthier.

Pawilon środkowy ma nawę 100 metrów długą, 12 m. szeroka. W połowie wysokości biegnie galeria dla widzów. Stąd najlepiej widać całość przedstawionych okazów ogrodniczych. Wejście główne prowadzi od strony Sekwany. Obok wejścia znajduje się kiosk dla orkiestry.

Postępując dalej, znajdujemy *Pałac Tańca* (Palais de la Danse), przeznaczony do popisów choreograficznych, a w dalszym ciągu spotykamy:

Pałac Kongresów. Budynek ogromny, którego ściany tworzą prawie same tylko okna olbrzymie, zajmujące całą wysokość piętra; zbudowany został według planów architekta Mewes. Front zdobią girlandy rzeźbione, zwieszające się pomiędzy oknami. Długość budynku 100 metrów.

Na parterze znajdują się sale, obejmujące wystawę wszystkiego, co ma jakikolwiek związek z *ekonomią społeczną*.

Na piętrze sale dla posiedzeń kongresowych, zaopatrzone w siedzenia, ustawione amfiteatralnie, pięknie ornamentowane w stylu poważnym.

W tyle po za pałacami Miasta Paryża, Ogrodnictwa i Kongresów, znajdują się liczne restauracye i zakłady, służące ku rozrywce, jak *Chat Noir*, *La Roulotte*, *Bonshommes Guilleume*, *Guignol* i inne, w których odbywają się różne widowiska.

Wyszedszy z pałacu Kongresów mijamy most *L'Alma* i postępując dalej, dochodzimy do jednego z najbardziej zajmujących działów wystawy. Jest to *Stary Paryż*.

Stary Paryż. Zbiór rozmaitych gmachów, w rozmiarach zmniejszonych, według planów dawnych, dziś nieistniejących budowli paryskich. Jest to dzieło budowniczych *Robida* i *Bérouville*.

Stary Paryż wznosi się na platformie, zbudowanej na palach, przeważnie wbijanych w dno Sekwany. Linia frontowa budynków ma 260 metrów długości.

U wstępu przy moście *Almy* znajduje się *Quartier des Ecoles* (dzielnica szkolna), z wieżą *Luwru*, bramą *Saint-Michel*, kościołem *Saint-Julien* i całym labiryntem wąskich starodawnych uliczek. Dalej—słynny budynek w stylu Odrodzenia *Chambre des Comptes* z XVI w., spalony w r. 1737.

Wejście w obręb *Starego Paryża* prowadzi przez *bramę Saint-Michel*; stoi tu straż miejska w strojach z XVI wieku.

Z szczytu bramy trębacze dają sygnały na otwarcie i zamknięcie miasta.

Za bramą plac *Pré-aux-Clères*, skąd prowadzą dwie ulice: *des Vieilles-Ecoles* i *des Remparts*. Na placu stoi dom *Maison aux Piliers*, z którego przerobiono dzisiejszy ratusz. Obok jedna z wież Luwru z czasów Karola V. Na ulicach wymienionych znajdują się typy dawnych domów i mieszkań, między innymi dom *Moliera* (zburzony w r. 1802), oraz starodawne sklepy i księgarnie. Z ulicy *des Remparts* wchodzimy do *Grenier des poëts*, miejsce rozrywki wszystkich poetów i satyryków XV i XVI w.

Minawszy bramę i dzwonnice klasztoru *des Jacobins*, wchodzimy na plac *Saint-Julien*. Tu znajdujemy resztki klasztoru *Cluny* z XIII w. i różne budynki przeróżnitych stylów i epok. Dalej widzimy *Le Grand Châtelet* z XVI w. i *Pont au Change* w stanie, w jakim znajdował się w XVI w.

W dalszym ciągu spotykamy schody *de la Sainte Chapelle*, otoczone licznymi sklepami.

W ostatniej wreszcie części Starego Paryża nagromadzone zabytki z epoki największego rozkwitu Odrodzenia. Na końcu znajduje się obszerna restauracja w tymże stylu.

Żegluga sportowa. Na prawym wybrzeżu Sekwany po za Starym Paryżem znajdujemy dział żeglugi sportowej, bardzo interesujący, zwłaszcza dla amatorów tego sportu.

Lewe wybrzeże Sekwany.

Do tej części wystawy dostajemy się najłatwiej z Esplanady Inwalidów (na którą przybywamy pociągiem kolei miejskiej), skąd przez pomost po nad ulicą *La Tour Maubourg* wchodzimy na *Quai d'Orsay*. Tu wznoszą się w linii podwójnej pawilony państw obcych, z których powstała ulica Narodów.

Ulica narodów (*Rue des Nations*). Są to dwa szeregi zajmujących budowli, wzniesionych przez obce państwa, biorące udział w wystawie. Dla wielu osób jest to najciekawsza część wystawy paryskiej.

Po prawej stronie stoją pawilony: włoski, turecki, Stanów Zjednoczonych, austriacki, Bośni i Hercegowiny, węgierski, Wielkiej Brytanii, belgijski, norweski, niemiecki, hiszpański, Monaco, szwedzki, grecki i serbski.

Po lewej stronie w tymże samym porządku: portugalski, peruwiański, perski, luksemburski, finlandzki, bułgarski i rumuński. Każdy pawilon w innym stylu.

W pawilonach tych znajdują się przedmioty, dające pojęcie o całokształcie przemysłu, handlu, bogactw i kultury.

Inne kraje, dla których nie starczyło tu miejsca, mają swe pawilony w okolicy wieży Eiffla na Polu Marsowem.

Po prawej stronie najokazalszy ze wszystkich jest *pawilon włoski*, którego cztery fronty przedstawiają fasady najpiękniejszych gmachów włoskich, jak pałacu Dożów i Bazyliki św. Marka w Wenecyi. Pałac ten ma prześliczne ornamentacye.

Z włoskim sąsiaduje *pawilon turecki*, naśladownictwo typów budowlanych Konstantynopola. Znajduje się tu muzeum ubiorów tureckich, dawnych i nowych, zbiór dywanów z Hereke i wyrobów porcelanowych. Na piętrze sala przyjęć i teatr turecki.

Pałac Stanów Zjednoczonych przedstawia się nadzwyczaj okazale. Jest to budynek w rodzaju wielkiej świątyni.

Pawilon austriacki wzniesiony w stylu barocco, mieści w podziemiach filię Länder-Banku i piwiarnię. Na piętrze wystawy: prasy, malarska oraz poczt i telegrafu.

W pawilonie Bośni i Hercegowiny znajduje się panorama Sarajewa i okazy przemysłu, oraz sztuki miejscowej.

Pawilon węgierski z czterema frontami, imitującymi najprzedniejsze gmachy Węgier, zawiera muzeum archeologiczne i wspaniałą wystawę, dotyczącą historii Węgier.

Pawilon angielski, cały z żelaza, jest imitacją «Kingston-House'u» w Bradford nad Avonem. Wewnątrz znajdują się zbiory księcia Walii; między innemi zwraca uwagę olbrzymi plan plastyczny Londynu (9 metrów długości).

Pawilon belgijski w stylu flamandzkim, według wzoru zaczerpniętego w ratuszu w Audenarde.

Pawilon norweski, wykończony w Norwegii, złożony z kawałków na miejscu, bardzo charakterystyczny, mieści panoramy widoków miejscowych i wystawy: łowiecką i rybacką.

Pawilon niemiecki jest naśladownictwem jednej z budowli norymberskich w stylu Odrodzenia. Wewnątrz wystawa fotografii i księgarska. Sale na piętrze ozdobione obrazami mistrzów francuskich, przywiezionemi z Berlina i Potsdamu, oraz zbiór gobelinów. Meble z Sans-Souci.

Pawilon hiszpański, wzorowany na gmachach starodawnych, zawiera liczne okazy sztuki kartagińskiej, arabskiej i maurytańskiej.

Pawilon szwedzki, drewniany, najoryginalniejszy ze wszystkich, z wieżami i wieżyczkami, które łączą pomosty, pomalowany jaskrawo, mieści dioramy «Noc w Laponii» i «Dzień letni w Sztokholmie.»

Pawilony: grecki i serbski wzniesione zostały w stylu bizantyńskim.

Po lewej stronie:

Pawilon peruwiański, z żelaza i kamienia, w stylu hiszpańsko-luzytańskim z XVI w., mieści zbiór szlachetnych metali i roślin lekarskich. Otoczono go ogrodem, w którym rosną drzewa i rośliny peruwiańskie.

Pawilon perski jest imitacją jednej z budowli w Ispahanie, z r. 1710; zdobią go kwadraty z fajansu o barwach perskich. Na górnej tarasie wznosi się drugi pawilon o 40 kolumnach. Wewnątrz bazar perski ze zbiorami okazów przemyślu miejscowego. Słynnych dywanów perskich tu niema. Szukać ich trzeba na Esplanadzie Inwalidów.

Pawilon finlandzki odznacza się oryginalnością i wielkim gustem. Wewnątrz wystawa wychowania publicznego.

Pawilon rumuński w stylu bizantyńskim, z bogatą wystawą krajową, kończy szereg budowli w ulicy Narodów.

Już po za mostem L'Alma, oddzielnie stoi:

Pawilon meksykański, olbrzymi rozmiarami, mieści tu wszystkie okazy Meksyku (gdzieindziej ich niema). Składa się z wielkiej halli i 12 sal na parterze, oraz 18 sal na piętrze. Wewnątrz bogate wystawy płodów kopalnianych (złota, srebra, drogich kamieni), rolnych i leśnych oraz wystawa sztuk pięknych.

Z tyłu, po za pawilonem meksykańskim, znajduje się:

Pawilon prasy i dziennikarstwa, budynek skromny, ale bardzo elegancki. Jest on punktem zbornym dla dziennikarzy świata całego, którzy tu znajdują wszystko, czego potrzebują do swego zawodu.

W dalszym ciągu lewego wybrzeża Sekwany znajduje się wystawa wojenna, lądowa i morska, bardzo interesująca zwłaszcza dla wojskowych.

Na Polu Marsowem.

Na Polu Marsowem znajduje się główna i najważniejsza część wystawy. Plac ten przedstawia prostokąt, mający kilometr długości, a pół kilometra szerokości. Środkiem placu

biegnie aleja wśród wspaniałych kwietników i drzew cieni-
stych, palm, draceni i bambusów.

Jak olbrzymią jest tu ilość nagromadzonych przedmio-
tów w rozmaitych palacach, dosyć powiedzieć, że według ści-
słego obliczenia, przedmioty rozmieszczone są w nawach dol-
nych i górnych i w rozmaitych budowlach dodatkowych,
w 20-tu rzędach po 700 metrów. Chcąc więc przejść tylko
obok nich, potrzeba odbyć drogę 14 kilometrów długą. Ła-
two wobec tego zrozumieć, że o szczegółowym opisie znajdu-
jących się tu zbiorów nawet mowy być nie może. Poprzesta-
niemy też na szkicowem określeniu planu Pola Marsowego.

Z dawniejszych budowli na Polu Marsowem, pozostała
tylko wieża Eiffla, zwana dziś «Wieżą 300 metrową», oraz
dawna halla maszyn przerobiona obecnie zupełnie. Część
środkową zamieniono na:

Salę uroczystości (Salle des Fêtes), mogąca pomieścić
25,000 osób. Salę tę zdobia wspaniałe malowidła takich mi-
strzów, jak: Rochgrosse, Cormon, Flameng, Thirion, Maillard
i inni. Wiezorami salę tę oświetla 4,500 lamp elektrycznych.

Na prawo i na lewo znajdują się sekeye rolnictwa i pro-
duktów spożywczych.

Sekeye rolnictwa i produktów spożywczych (po prawej
stronie obok alei Suffren—sekeya cudzoziemska; po lewej—
od alei de la Bourdonais—francuska). Niepodobna wyliczyć
przedmiotów, jakie się tu znajdują; ułożono je według części
kraju (północ, południe, Francya środkowa, wschód i zachód).
Widzimy tu materyały i sposoby uprawy roli, winnic; staty-
stykę rolną; produkty rolne, mleczne, piekarskie; konserwy
z mięsa, ryb, jarzyn i owoców; cukry i produkty cukrowni-
cze; okazy owadów i roślin pożytecznych i szkodliwych i t. d.,
i t. d. I jeszcze nie wszystko tu zmieszczono: w tyle za se-
keyami, znajdują się budowle dodatkowe dla okazów tychże
samych rodzajów.

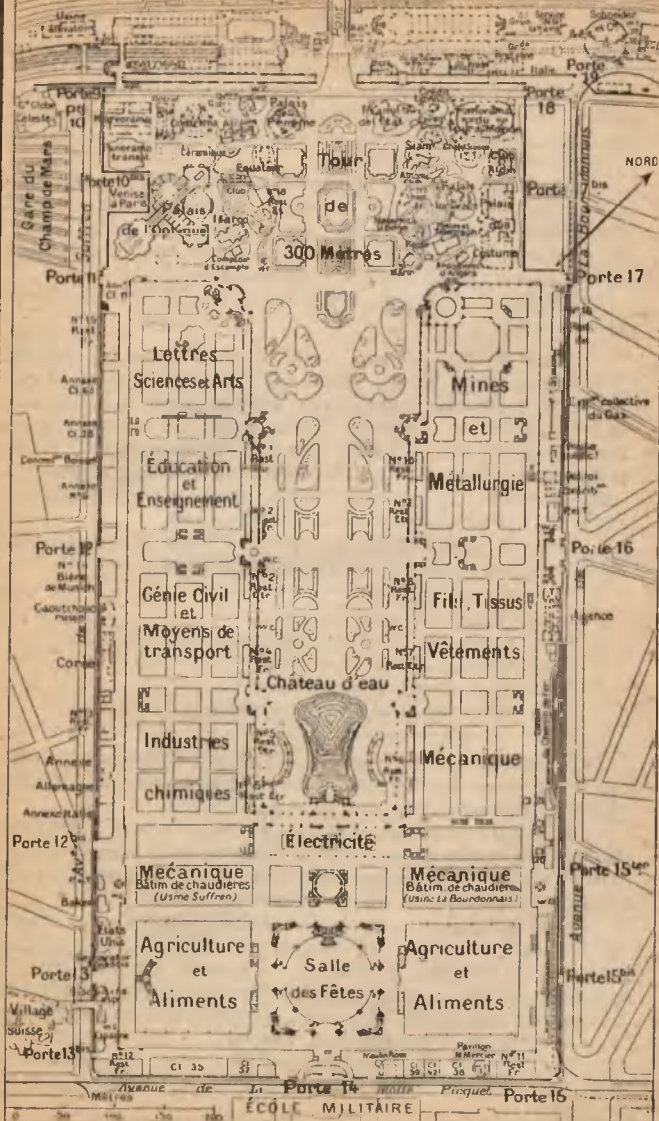
Patrzac ze środka Pola Marsowego w stronę dawnego
Pałacu Maszyn, a dziś Sali Uroczystości, nie widać gmachu
tego, zasłania go bowiem Pałac elektryczności.

Pałac elektryczności. Jest to gmach cały ze szkła i z że-
laza, ma 130 metrów długości, w środku dosięga 70 metrów
szerokości. Zbudowany według planów budowniczego Hé-
narda, mieści wszystko, co ma związek z elektrycznością.
Fasada z cynku dziurkowanego, jak koronka, składa się z 9
framug, ozdobionych przezroczystymi witrażami. Szczyt fa-
sady zdobi kolosalny posąg, przedstawiający geniusza elektry-
czności, na rydwanie, z pochodnią postępu w ręce. Linie ar-

Forêts, Chasse, Pêche
et Cueillettes

SEINE
Navigation de Commerce

FL.

chitektoniczne fasady zasiane są gęsto lampami różnokolorowymi. Ponieważ ściany pałacu składają się z przezroczystych tafli i witraży, więc gdy wieczorem wewnątrz zabłysną światła, cały budynek zamienia się w morze światła, mieniące się tysiącem barw, coraz to innych.

Po bokach pałacu elektryczności znajdują się dwa gmachy maszyn, dostarczających siły mechanicznej 40,000 koni. Stąd idzie siła rozpędowa na całą wystawę. Tu także tworzy się główne źródło oświetlenia. Po bokach stoją dwa kominy kolosalne, arcydzieła techniki i architektury.

Z pałacem elektryczności łączy się niejako w jedną całość pałac wodny.

Pałac wodny (Château d'eau), dzieło architekta Paulina, jest to właściwie wielka framuga, w której mieści się szereg basenów wodnych, ustawionych amfiteatralnie tak, że woda z jednego spada kaskadą do drugiego. W basenach stoją grupy alegoryczne i figury zwierząt fantastycznych. Woda w basenach oświetlona jest wieczorem światłem elektrycznem różnobarwnem. Z boków i z tyłu basenów znajdują się kolumnady i portyki tworzące wspaniałą całość.

Pomiędzy pałacem elektryczności a wieżą Eiffla znajdują się dwa szeregi pałaców symetrycznych. Są to:

*Pałac przemysłów chemicznych,
Pałac przemysłów mechanicznych,
Pałac inżynierii cywilnej i środkówprzewozowych,
Pałac przędzy, tkanin i odzieży.
Pałac wychowania i wykształcenia,
Pałac górnictwa i metalurgii—wreszcie
Pałac literatury, nauk i sztuk.*

Na zwiedzenie tych pałaców potrzeba kilka tygodni czasu, a na ocenienie bogactw, jakie się tam znajdują, potrzeba pewnego wykształcenia zawodowego.

Wszystkie te pałace zwrócone są frontem do środka Pola Marsowego, utrzymane w tonie białym, przy ozdobnej barwności szczegółów ornamentacyjnych. Każdy pałac ma front odmienny, a wszystkie tworzą wspaniałą całość.

Rozkład pałaców tych jest jednakowy. Każdy składa się z trzech szeregów hal, biegnących równolegle do długiej osi Pola Marsowego, a połączonych ze sobą w ten sposób, że z jednego pałacu można przejść do drugiego. Każda hala ma 27 metrów szerokości. Wszystkie poprzecinane są galeryami, wzniesionymi na 7 metrów nad ziemią.

Każdy pałac ma oddzielny westybul, oraz odrębne klatki schodowe i windy, ułatwiające dostanie się na galeryę. Ka-

żyły z pałaców tych jest arcydziełem w swoim rodzaju, największą atoli uwagę zwracają następujące:

Pałac górnictwa i metalurgii (*Palais des Mines et Métallurgie*), dzieło najmłodszego z architektów wystawy, Varcolliera. Nad głównem wejściem wznosi się kopuła w kształcie tyary olbrzymiej. Nad portykiem znajduje się dzwonnica o 30-tu dzwonach, wygrywających piękne melodie.

Pałac wychowania i wykształcenia (*Palais d'Education et de l'Enseignement*), dzieło architekta Sortais, ma fasadę nadzwyczaj fantazyjną. Obejmuje on całokształt wszelkich ludzkich wiadomości, a nadto drukarstwo, fotografię, księgarstwo, dziennikarstwo, geografję, instrumenty precyzyjne astronomiczne i matematyczne, medycynę z chirurgią, instrumenty muzyczne i teatr. Tu także znajduje się ogromna sala, w której dokonywają się próby z instrumentami muzycznymi.

Pałac inżynierji cywilnej i środków przewozowych (*Palais du Génie civil et des Moyens de transport*), dzieło architekta Hermonta, ma 281 metrów długości. Środek zajmuje portal majestatyczny; po nad nim znajduje się obszerna loggia, od której na obie strony biegnie szereg arkad o pełnym łuku, wspierających się na potężnych pilastrach. Ozdobą frontu jest przesłiczny fryz rzeźbiarza Allara, przedstawiający wszystkie środki lokomocyi, jakimi ludzkość posługiwała się od najdawniejszych czasów.

Pałac przędzy, tkanin i odzieży (*Palais de Fils, Tissus et Vêtements*), dzieło architekta Blavette, ma front w stylu Ludwika XV i odznacza się lekkością formy.

Pod portykami pałaców mieszczą się liczne kawiarnie, restauracye i piwiarnie.

Przejdźmy teraz pod kolosalne łuki *wieży Eiffla* (rys pl. str. 265), odnowionej olbrzymim nakładem i świeżo od stóp do szczytu pozłoconej. Z dwóch stron otaczają tę wspaniałą budowlę rozmaite pawilony i pałace najdziwniejszych form i kształtów. Na prawo, w pobliżu wejścia stoi Pałac kobiety.

Pałac kobiety (*Palais de la femme*), inaczej zwany «Pałacem Mody». Jest to przedsiębiorstwo prywatne. Środek budynku zajmuje główny pawilon z szerokim portalem, pokryty okrągłą kopułą. Portyk podpierają olbrzymie karyatydy. Ściany piętra, bez okien (oświetlenie sztuczne), pokrywa artystyczna ornamentacya i kwiaty żywe, codziennie świeże. Widok to oryginalny a pełen wdzięku.

Wewnątrz znajduje się wszystko, co stworzyła moda od najdawniejszych czasów, aż do dni naszych. Setki manekinów, przybranych w stroje wszelkich epok rozmieszczono po salach, będących poglądową historią mody.

Oddzielnie znajduje się tu muzeum fryzury damskiej, oraz warsztaty przyborów toaletowych.

Pałac Optyki (*Palais de l'Optique*), obserwatorium i muzeum instrumentów optycznych. Gmach wzniesiony według planu architektury Bobina, znajduje się w odległości stu kroków od wieży Eiffla. Środek budynku pokrywa kopuła kolosalna, wsparta na szeregu kolumn w stylu perskim. Gmach mieści trzy ogromne sale i kilkanaście mniejszych. Znajduje się tu *Siderostat* Foucaulta, przyrząd ruchomy, za pomocą którego ciała niebieskie krążące po firmamencie (np. księżyc) odbijają się wciąż w jednym i tem samym miejscu.

Drugą osobliwością tego pałacu jest *Teleskop olbrzymi*, mający 60 metrów długości, dzieło Franciszka Deloncl. Zbliża on księżyc na odległość 67 kilometrów. Ciała, chwytane przez teleskop, odrzucane następnie przez siderostat, mogą być oglądane przez mnóstwo osób równocześnie.

W jednej z sal tego pałacu odbywają się popularne wykłady astronomiczne.

Z innych budowli w sąsiedztwie wieży Eiffla wspomnieć należy: *pawilon klubu alpejskiego*; *panoramę podróży na około świata*; *Marcoramę*, to jest budowlę panoramiczną, w której widzowie otrzymują wrażenie, jak gdyby odbywali podróż okrętem; *Weneceę*, z jej lagunami i gmachami publicznymi, wreszcie *pawilony* krajów egzotycznych jak: Siamu, Ekwadoru, Maroko i innych.

Mnóstwo kawiarni, restauracji i innych budowli i urządzeń ku wygodzie i rozrywek służących, dopełnia całości na Polu Marsowem.

T r o c a d e r o.

Z Pola Marsowego przez most Jena podążamy na prawy brzeg Sekwany. Znajdujemy tu *wystawę etnograficzną*, stanowiącą odrębną całość, a zajmującą cały park Trocadero. Wystawę tę urządziły państwa, posiadające kolonie zamorskie. Po lewej stronie od wejścia znajdują się kolonie francuskie, po prawej—cudzoziemskie.

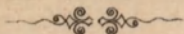
W oddziale francuskim największą uwagę zwraca *Kambodża*, niegdyś potężne państwo azjatyckie, dziś kraj lenniczy

Francyi. Pawilon Kambodży mieści się w sztucznej skale, na szczycie której wznosi się pagoda. Do okola pawilonu grupują się chaty bambusowe, a w nich przebywają mieszkańcy Kambodży.

Prócz powyższej w dziale tym reprezentowane są kolonie francuskie na Madagaskarze, w Indjach Zagangesowych i kilka drobniejszych.

Z kolonij cudzoziemskich, najbardziej zajmujące są: holenderska, Wielkiej Brytanii i Syberyi.

W tym dziale także znajdują się wystawy Transwaalu, Chin i Japonii, wszystkie urządzone z wielkim nakładem i godne szczegółowego zwiedzenia.

Alfabetyczny spis rzeczy.

	<i>Str.</i>
Administracye	220
Aklimatyzacyjny ogród.	175
Anatomii porównawczej muzeum	128
Archiwów narodowych muzeum.	118
Arsenału biblioteka	141
Artyleryi muzeum	115

Banki	220
Bastylii plac	26

Biblioteki.

Biblioteka arsenału	141, 222
„ historyi m. Paryża	141, 222
„ Mazariniego	222
„ Narodowa	137, 222
„ św. Genowefy	222
„ sztuk i rzemiosł	141, 222
„ „ pięknych.	141, 222
„ Uniwersytetu Francuskiego	222
Botaniczny i zoologiczny ogród (patrz ogrody).	
Brama św. Dyonizego	191
„ „ Marcina	191
Broni ręcznej muzeum (patrz muzea).	

II

	<i>Str.</i>
Budżet turysty.	22
Bulwary	25

Caen muzeum	136
Carnavalet muzeum	134
Cernuschi „	134
Cmentarze	217
Co kosztuje pobyt w Paryżu	21

Droga do Paryża	7
Droga żelazna metropolitalna w Paryżu.	226
„ „ obwodowa w Paryżu	226
Drogi żelazne	225
Drukarnia narodowa.	222
Drukarskie muzeum	126
Dupuytren muzeum	127
Dworce kolei	225

Eiffła wieża	186
Etnograficzne muzeum	132

Fabryki rządowe.

Fabryka gobelinów	169
„ porcelany w Sèvres	171
Fabryki wyrobów tabaczných	171
Fontanny.	195

Gabinet medali i antyków (w Bibliotece Narodowej)	138
---	-----

Galerye.

Galerya (obrazów) Apollina w Luwrze	73
„ „ I francuska	84
„ „ II „	86
„ „ Wielka.	94
„ „ w muzeum luksemburskiem	104
„ powozów.	108

	<i>Str.</i>
Galerya (rzeźb) w Luwrze	94
„ „ Assyryi i Azji mniejszej	102
„ rzeźby egipskiej	102
„ „ porównawczej	129
„ „ wieków średnich i Odrodzenia	100
Galliera muzeum (patrz muzea).	
Gdzie się stołować	19
Gmachy rządowe	220
Gobelinów fabryka	169
Guimeta muzeum (patrz muzea).	
 <i>Halle i targi</i> (patrz także targi)	 230
Halle centralne	230
„ na skóry	231
Historyczna biblioteka m. Paryża	141
Hotele.	241
Haüy muzeum (patrz muzea).	
Hotel Cluny muzeum (patrz muzea).	
 Instrumentów muzycznych muzeum	 128
 Jak podzielić czas	 21
Jak się orientować	20
 Kalendarz tygodniowy	 223, 224
Karuzeli brama tryumfalna	190
Katakumby, kanały, morga	218
Kolumna lipcowa.	193
„ Vendôme	192
<i>Komunikacye.</i>	
Kolej metropolitalna.	226
„ obwodowa	226
Omnibusy.	233
Poczty.	228
Statki parowe	238
Telefony	229

Telegrafya	Str. 229
Tramwaje	236
Kontrabandzystów muzeum	135

Kościóły.

Kościół św. Augustyna	51
„ św. Eustachego	49
„ st. Germain de Prés.	49
„ „ „ l'Auxerrois	51
„ św. św. Gerwazego i Protazego	53
„ st. Julien le Pauvre	65
„ św. Klotyldy	47
„ św. Magdaleny	45
„ św. Merri.	60
„ N. M. P. (Nôtre-Dame)	41
„ N. M. P. de Lorette.	56
„ N. M. P. des Victoires.	55
„ św. Rocha	54
„ (kaplica) w Sorbonie.	60
„ św. Seweryna	59
„ św. Stefana du Mont	46
„ du Sacré Coeur	63
„ św. Sulpicyusza	57
„ św. Tomasza z Akwinu	60
„ św. Trójcy	55
„ Val de Grâce	59
„ św. Wincetego à Paulo	58
„ św. Wawrzyńca (st. Laurent)	54
„ (kaplica żałobna)	64
Kościóły inne	65
Cerkiew prawosławna	66
Kościóły reformowane	67
„ reformowano-augsburskie.	67
Synagogi.	67

Lasek bułoński.	174
„ vinceński	178
Linie dróg żelaznych do Paryża.	9
Luksemburski ogród.	182
Luksemburskie muzeum	104
Luwru pałac	143
de Luynes zbiory (w Bibliotece Narodowej)	140

Luk tryumfalny Gwiazdy	188
„ „ Karuzelu	190

Marszruta	24
Maszyn i sztuki stosowanej muzeum (patrz muzea).	
Medali i antyk. gabin. (w Bibl. Narodowej)	138
Mennicy muzeum (patrz muzea).	
Mineralogiczne muzeum (patrz muzea).	
Morga (la morgue)	218
Mosty	197

Muzea.

Muzeum anatomii porównawczej	128
„ archiwów narodowych	118
„ artyleryj.	115
„ broni ręcznej (w muzeum artystycznym)	116
„ Caen	136
„ Cernuschi	134
„ drukarskie	126
„ Dupuytren	127
„ etnograficzne	132
„ Galliera	134
„ Guimeta	134
„ w Hôtel Cluny	104
„ instrumentów muzycznych	128
„ kontrabandzistów.	135
„ luksemburskie	104
„ Luwru	68
„ de Luynes (w Bibliotece Narodowej)	140
„ maszyn i sztuki stosowanej	113
„ mennicy	125
„ mineralogiczne.	127
„ opery	128
„ pedagogiczne	133
„ rzeźby porównawczej	129
„ des Sovercins (w Luwrze)	90
„ Straussa	110
„ des Thermes i Hôtel Cluny	104
„ Walentyna Haüy	136

VI

Str.

Narodowa biblioteka.	137
„ drukarnia	222

Obelisk	193
Obrazów galerye (patrz galerye).	
Obserwatorium	128

Ogrody.

Ogród aklimatyzacyjny.	175
„ botaniczny (i zoologiczny)	179
„ luksemburski.	182
„ Palais Royal.	182
„ tuileryjski	24, 182
Okolice Paryża	245
Opera (patrz teatry).	
Opory muzeum	128
Ośm dni w Paryżu	23

Palais Royal ogród	182
------------------------------	-----

Pałace.

Pałac arcybiskupi.	167
„ Ciała Prawodawczego	161
„ Instytutu	162
„ Legii Honorowej.	163
„ Luwru	143
„ poczty	163
„ Sądu handlowego	167
„ Term	112, 163
„ Trocadero	167
„ Tuileryjski	142
Pałace prywatne	167
Panteon	61

Parki.

Park Buttes Chaumont.	178
„ Monceau.	177
Park Montsouris	178
Pasaż.	196
Pedagogiczne muzeum (patrz muzea).	
Pieniądze	23

Place.

Plac Bastylli	26
„ Karuzelu	24
„ Zgody	24
Poczty, telefony i telegrafy	228
Posagi	194
Przed podróżą	10
Przyjazd do Paryża	18

Rady wstępne	7
Ratusz	164
Restauracye	243

Rozrywki.

Cafés-concerts	213
Cyrki	212
Rozmaite widowiska	210
Teatry (patrz teatry).	
Wyścigi konne	214
Rzeźb galerye (patrz galerye).	
Rzeźnie (les abbatoires).	232

Skwery.

Skwer św. Jakóba	185
„ Louvois.	185
„ Niewiniątek	185
„ Sztuk i przemysłu.	184
„ du Temple.	184
„ tuileryjski	185
Skwery inne	186
des Souverains muzeum (patrz muzea).	

Spacery.

Buttes Chaumont.	178
Lasek buloński	174
Lasek Vincenens	178
Ogród aklimatyzacyjny	175
„ botaniczny (i zoologiczny)	179
Park Monceau	177
Park Montsouris	178
Pola Elizejskie	172
le Ranelagh	179
Stacye kolei.	226
Straussa muzeum (patrz muzea).	
Sztuki stosowane i maszyn m. (patrz muzea).	

	<i>Str.</i>
Taksa powozów	240
<i>Targi i halle</i>	231
Targ w Hôtel des Ventes (licyt.)	232
„ kwiatowy.	231
„ na bydło.	232
„ na konie.	232
„ na obroki	232
„ na psy	231
„ na ptaki	231
„ le Temple	232
Tattersall	233
<i>Teatry</i>	201
Teatr «Gymnase».	206
„ Komedyi francuskiej	204
„ «Odeon».	206
„ Opery.	202
„ „ komicznej.	205
Teatry rozmaite mniejsze.	206
Telefony, telegrafy, poczty	229
des Thermes muzeum (patrz muzea).	
Trocadéro (patrz pałac Trocadero).	
Tuileryjski pałac (patrz palace).	
 Vincennes lasek	178
 Wieża Eiffla	186
„ św. Jakóba	190
Władze sądowe.	220
Wodotryski	195
 Zbiory (patrz biblioteki, galerye, muzea).	
Zbiory de Luynes w Bibl. narod.	140
Z dziejów Paryża.	12

ALFABETYCZNY WYKAZ

Ulic, Planów, Gmachów etc.,

wymienionych w Planie m. Paryża.

(Plan pittoresque de la ville de Paris).

Nazw, które poprzedza wyraz: avenue, brama, bulwar, kościół, port, quai albo ulica, trzeba szukać pod odnośnemi imionami własnemi. (Skrócenia: al.—aleje, av.—avenue, br.—brama, bulw.—bulwar, k.—kościół, ul.—ulica).

Abattoir (rzeźnie) **G 14.**

— de Villejuif **Q 14.**

Abatoirs Généraux **T 1.**

Abbaye aux Bois **K 10.**

Abbé de l'Epée (ul. de l') **M 12.**

— Groult (ul. de l') **G 13.**

Aboukir (ul. d') **O 5.**

Administrations des pompes
Funèbres **R 1.**

Albouy (ul.) **C 8.**

Aleja de Longchamp **A 3.**

Aleksandra III (mt) **H 6.**

Alésia (ul. d') **M 15.**

Alibert (ul.) **R 4.**

Allemagne (ul. d') **S 2.**

Alleray (quai d') **G 13.**

Alleray (pl. d') **G 13.**

Alma (av. de l') **F 5.**

— (mt. de l') **F 6.**

— (pl. de l') **F 6.**

Ambasada niemiecka **J 7.**

Amiral Mouchez (ul. de l')

N 16.

Amsterdam (ul. d') **K 2.**

Anjou (quai d') **Q 10.**

Antin (av. d') **G 4.**

Arago (bulw.) **N 14.**

Arbalète (ul. de l') **O 13.**

Archevêché (mt. de l') **P 10.**

— (quai d l') **O 10.**

Archiwów ul. **Q 7.**

Archiwum Narodowe **Q 7.**

- Arcole (mt d') **O 8.**
 — (ul. d') **O 9.**
 Arceuil (br. d') **L 16.**
 Arts (mt. des) **M 8.**
 Asile des Aliénés **M 15.**
 Asnières (br d') **G 1.**
 Assas (ul. d') **L 12.**
 Assomption (ul. de l') **A 10.**
 Auber (ul.) **K 4.**
 Aubervilliers (ul. d') **R 1.**
 Austerlitz (mt.) **R 11.**
 — (quai d') **S 13.**
 Auteuil (br. d') **A 11.**
 — (ul. d') **A 11.**
 Avron (ul. d') **U 9.**
 Babylone (ul. de) **I 10.**
 Bac (ul. du) **K 8.**
 Bagnolet (br. de) **V 7.**
 Barrière du Trône **U 10.**
 Bassin de la Vilette **S 2.**
 Bastylîi pl. **S 9.**
 Batiniolski bulw. **K 2.**
 Baudoyer pl. **Q 8.**
 Bayard ul. **G 6.**
 Beaumarchais bulw. **S 8.**
 Beauséjour bulw. **B 9.**
 Bel Air (av. du) **U 10.**
 Belgrand **V 7.**
 Belle Chasse **J 8.**
 Belleville (bulw. de) **T 5.**
 — (ul. de) **U 4.**
 Béranger ul. **R 6.**
 Bercy (br. de) **T 14.**
 — (bulw. de) **T 12.**
 — (mt. de) **S 13.**
 — (quai de) **T 13.**
 — (ul. de) **T 12.**
 Berger ul. **N 7.**
 Bernardins (ul. des) **O 10.**
 Berthier bulw. **F 1.**
 Bessières bulw. **K 1.**
 Bethune (quai de) **Q 10.**
 Bibliothèque Mazarine **M 8.**
 Billy (quai de) **D 7.**
 Bineau bul. **D 1.**
 Blanche ul. **L 2.**
 Blene ul. **O 3.**
 Bolivar ul. **S 3.**
 Bonaparte ul. **L 10.**
 Bondy (ul. de) **Q 5.**
 Bosquet (av. de) **F 8.**
 Botzaris ul. **T 4.**
 Boulainvilliers (ul. de) **B 9.**
 Bourbon (quai) **P 9.**
 Bourdon bulw. **R 10.**
 Bourdonnaye (av. de la) **F 8.**
 Boursault ul. **K 2.**
 Bourse (gielda) **N 4.**
 — (pl. de la). **M 4.**
 — de Commerce **N 6.**
 Brame Tryumfalne **D 3, L 6.**
 Bretagne (ul. de) **Q 6.**
 Breteuil (av. de) **H 12.**
 — pl. **G 11.**
 Brune bulw. **J 16.**
 Buffon (ul. de) **Q 12.**
 Buloński lasce **A 5.**
 Bulońskiego lasku aleja **C 4.**
 Cardinet ul. **J 1.**
 Carmes (ul. de) (Karmel.) **O 10.**
 Carrefour de l'Observatoire
M 13.
 Casimir Périer (ul.) **J 8.**
 Castiglione (ul.) **K 5.**
 Caumartin (ul.) **K 3.**
 Célestins (quai des) **R 9.**
 Cerkiew prawosl. **F 3.**
 Champ d'Asile (ul du) **K 14.**
 Champerret (br. de) **D 1.**
 Change (mt. au) **O 8.**
 Chapelle (bulw. de la) **Q 2.**
 Charenton (ul. de) **T 12.**
 Charlot ul. **R 6.**
 Charonne (bulw. de) **U 9.**
 Château (ul. du) **J 14.**
 Châteaudun (ul. du) **N 3.**
 Châtelet (pl. du) **O 8.**
 Chaussée d'Antin (ul. de la) **L 3.**

Cherche-Midi (ul. du) **J 11.**
 Choisy (av. de) **P 15.**
 — (br. de) **Q 16.**
 Cité (quai de la) **O 8.**
 — (ul. de la) **O 9.**
 Claude Bernard ul. **O 13.**
 — Decaen ul. **U 12.**
 — Vellefaux ul. **S 4.**
 Clef (ul. de la) **P 12.**
 Clichy (av. de) **K 2.**
 — (bulw. de) **M 2.**
 — (pl. de) **L 2.**
 — (br. de) **J 1.**
 Clotilde ul. **O 12.**
 Cmentarz de Montmartre **L 1.**
 — du Père La Chaise **U 7.**
 — Mont Parnasse **K 13.**
 Collège Chaptal **J 2.**
 — de France **O 10.**
 — Stanislaus **K 12.**
 Conférence (quai de la) **G 6.**
 Contrescarpe bulw. **S 11.**
 Courcelles (bulw. de) **G 2.**
 — (br. de) **E 1.**
 — (ul. de) **E 1.**
 Cours de Vincennes **V 10.**
 Crédit Foncier **K 5.**
 — Lyonnais **M 4.**
 Crimée (ul. de) **S 1.**
 Croix des Petits Champs (ul.)
 M 6.
 Curial ul. **R 1.**
 Cuvier ul. **Q 11.**
 Cyrk letni **H 5.**
 — zimowy **S 6.**
 Daguerre ul. **K 14.**
 Dantzig (ul. de) **F 14.**
 Daubenton ul. **P 13.**
 Daumesnil av. **U 12.**
 — pl. **U 12.**
 Dauphine br. **B 4.**
 — ul. **M 9.**
 Davoust bulw. **V 8.**
 Delessert bulw. **C 8.**

Denfert-Rochereau ul. **L 14.**
 Denfert Rochereau pl. **L 14.**
 Deux Ponts (ul. des) **Q 10.**
 Diderot bulw. **T 10.**
 Douane (kom. cel.) **R 2.**
 Double (mt. au) **O 9.**
 Dr. Żel. de l'Ouest (zached.)
 K 12.
 Dumeril ul. **Q 13.**
 Duret ul. **C 3.**
 Dutot ul. **G 13.**
 Ecoles (ul. des) **O 10.**
 Edgar Quinét bulw. **K 13.**
 Elysée (ul. de l') **J 5.**
 Embarcadère de Strasbourg
 Q 2.
 — du Nord **Q 2.**
 Enfer (bulw. d') **K 10.**
 — Rochereau (ul. d') **M 14.**
 — — (pl. d') **L 14.**
 Esplanada Inwalidów **H 7.**
 Estrapade (ul. de l') **O 12.**
 Etoile (pl. de l') (Gwiazdy) **E 4.**
 Eugène bulw. **C 1.**
 Fabert ul. **G 7.**
 Fabre d'Eglantine ul. **T 10.**
 Faubourg Saint-Honoré (ul.
 du) **F 3.**
 Faubourg du Temple (ul. du)
 T 5.
 Faubourg Poissonnière (ul. du)
 O 4.
 Faubourg St.-Antoine (ul. du)
 T 9.
 Faubourg St.-Denis (ul. du)
 P 3.
 Faubourg St.-Jacques (ul. du)
 M 14.
 Faubourg St.-Martin (ul. du)
 Q 3.
 Férou ul. **L 10.**
 Filles du Calvaire (ul. des) **R 7.**
 Flandre (ul. de) **S 1.**
 Fleurs (quai aux) **O 9.**

Folies Bergères **O 3.**
 Fontenoy (pl. de) **F 10.**
 Fossés St.-Bernard (ul. des)
 P 11.
 Fossés St.-Jacques (ul. des)
 N 12.
 Fourneaux (ul. des) **H 13.**
 Foyatier ul. **O 2.**
 François Miron ul. **Q 9.**
 — I-er pl. **G 6.**
 Frances Bourgeois (ul. des)
 Q 8.
 Franklin ul. **C 7.**
 Friedland (av. de) **F 3.**
 Froissard ul. **R 7.**
 Gabriel av. **J 5.**
 Gacan ul. **M 16.**
 Gambetta av. **V 5.**
 — colonne (posag) **L 7.**
 — pl. **U 6.**
 Gare (bulw. de la) **Q 14.**
 — (br. de la) **T 14.**
 — (quai de la) **S 13.**
 Gare (stacya) de Grenelle **C 9.**
 — „ de l'Arsenal **R 10.**
 — „ d'Orleans **K 8, R 12.**
 — „ de l'Ouest **K 2.**
 — „ de Lyon **S 11.**
 — „ de Sceaux **M 15.**
 — „ Vincennes **S 10.**
 Garibaldi bulw. **F 11.**
 Gassendi ul. **K 14.**
 Gay Lussac ul. **N 12.**
 Gentilly (br. de) **N 16.**
 Geoffroy ul. **P 12.**
 Gesvres (quai de) **O 8.**
 Gobelins (av. des) **P 14.**
 Gouvion St.-Cyr bulw. **D 2.**
 Grande Armée (av. de la) **D 3.**
 Grands Augustins (quai des)
 N 9.
 Grange aux Belles ul. **R 3.**
 Grenelle (bulw. de) **D 10.**
 — (mt. de) **B 10.**

Grenelle (quai de) **C 10.**
 — (ul. de) **J 9.**
 Grenier St.-Lazare ul. **P 6.**
 Hale centralne **N 7.**
 — na wina **Q 11.**
 Haudriettes (ul. des) **Q 7.**
 Haussmann bulw. **G 3.**
 Hauteville (ul. d') **O 4.**
 Havre (ul. du) **K 3.**
 Henri Martin av. **B 6.**
 — **IV N 8.**
 — **IV bulw. R 9.**
 — **IV quai R 10.**
 Hoche av. **F 3.**
 Hôpital (bulw. de l') **Q 13.**
 — de la Salpêtrière **R 13.**
 — du Val de Grâce **N 13.**
 — milit. St.-Martin **R 3.**
 — St.-Louis **R 4.**
 Horloge (quai de l') **N 8.**
 Hospice des Quinze - Vingt
 S 10.
 Hotel de Ville (ratusz) **P 9.**
 — — (pl. de l') **P 8.**
 — — (port de l') **P 9.**
 — — (quai de l') **P 9.**
 — Inwalidów **H 9.**
 — mennicy **M 9.**
 — Luwru **M 6.**
 — Dieu **O 9.**
 Instytut Pasteur'a **H 13.**
 Inwalidów bulw. **H 10.**
 — mt. **G 6.**
 Irlandais (ul. des) **O 12.**
 Italie (av. d') (włoska) **P 15.**
 — (bulw. d') (włoski) **N 15.**
 — (pl. d') „ **P 15.**
 — (br. d') (włoska) **P 16.**
 Italiens (bulw. des) **M 4.**
 Izba deputowanych **J 7.**
 Javel (quai de) **C 11.**
 — (ul. de) **D 12.**
 Jean Goujon (ul.) **G 6.**
 Jemappes (quai de) **R 5.**

- Jena (av. d') **D 5**.
 — (pl. d') **D 6**.
 — (mt. d') **D 7**.
 Joanny d'Arc pl. **R 14**.
 — ul. **D 12**.
 Jourdan bulw. **M 16**.
 Jussieu (ul. de) **P 11**.
 Kanał de l'Oureq **U 1**.
 — St.-Denis **S 1**.
 — St.-Martin **R 4**.
 Kapucyński bulw. **L 4**.
 — ul. **L 5**.
 Kardynał Lemoine ul. **P 11**.
 Karmelicka (des Carmes) ul. **O 10**.
 Karuzelu pl. **L 7**.
 — mt **L 8**.
 Kellermann bulw. **P 16**.
 Klasztor Karmelitów **G 3**.
 — des Dames St.-Michel **N 12**.
 — du Sacré-Coeur **H 9**.
 Kléber av. **D 5**.
 Kolumna lipcowa **S 9**.
 — du Puits Artésien **H 11**.
 — Vendôme **K 5**.
 Konserwatorium muz. **O 4**.
 — Sztuk i rzemiosł **P 5**.
 Konstantyny ul. **H 7**.
 Konsulat niem. **E 6**.
 Konwencyi ul. **D 12**.
 Kościół katol. ang. **E 3**.
 Lacépède ul. **P 12**.
 La Fayette (pl. de) **P 3**.
 — ul. **N 3**.
 Lafitte ul. **M 3**.
 La Fontaine ul. **B 10**.
 Lamartine ul. **N 3**.
 La Motte Piquet **G 9**.
 La Muette **B 8**.
 Lanery (ul. de) **R 4**.
 Lannes bulw. **B 5**.
 Lasek bułowski **A 5**.
 — vinceński **V 13**.
 Latour Maubourg **G 7**.
 Lavandières (ul. des) **N 7**.
 Lecourbe ul. **D 13**.
 Lefèvre bulw. **F 17**.
 Légion d'Honneur **K 7**.
 Lhomond ul. **O 12**.
 Lille (ul. de) **K 8**.
 Linnée ul. **P 11**.
 Linois ul. **C 10**.
 Lobau pl. **P 8**.
 Loire (quai de la) **S 2**.
 Louis Philippe mt. **P 9**.
 — **XIII R 9**.
 Lourmel (ul. de) **D 11**.
 Louvre (ul. du) **M 7**.
 — (quai du) **L 7**.
 Lowendal (av. de) **G 10**.
 Lutèce (ul. de) **O 9**.
 Luxembourg (ul. du) **L 11**.
 Lycée Buffon **G 12**.
 — de Janson de Sailly **C 6**.
 — Henri IV **O 12**.
 — Louis le Grand **O 11**.
 — Molière **B 10**.
 — Victor Hugo **R 8**.
 — Voltaire **T 6**.
 Lyon (ul. de) **T 13**.
 Macdonald bulw. **S 1**.
 Mac Mahon av. **D 3**.
 Madeleine (bulw. de la) **K 5**.
 — (pl. de la) **K 5**.
 Medemoiselle (ul. de) **F 12**.
 Magasin du Bon Marché **K 10**.
 Magenta (bulw. de) **O 4**.
 Maillot bulw. **A 2**.
 — br. **C 3**.
 Maine (av. du) **K 15**.
 Maison de Picpus **U 11**.
 — François I **F 6**.
 Malakoff av. **C 4**.
 Malaquais quai **L 8**.
 Malesherbes bulw. **H 2**.
 — pl. **G 2**.
 Manin (ul. de) **T 3**.
 Manuf. de Gobelins **O 14**.

- Manuf. des Tabacs **F 7, U 13.**
 Marceau av. **E 5.**
 Marché (Targ) aux Bestiaux
 T 2.
 — du Temple **R 6.**
 — Neuf (quai du) **O 9.**
 Marie mt. **Q 9.**
 Marigny av. **H 4.**
 Marne (quai de la) **S 2.**
 Martignac ul. **J 8.**
 Matignon av. **G 4.**
 Martyrs (ul. des) **M 2.**
 Masséna bulw. **R 15.**
 Mathurins (ul. des) **K 4.**
 Mazarine ul. **M 9.**
 Mazas pl. **R 11.**
 — więzienie **S 11.**
 Médicis (ul. de) **N 11.**
 Megisserie (quai de la) **N 8.**
 Menilmontant (bulw. de) **T 7.**
 — (ul. de) **T 6.**
 Menus Plaisirs **Q 4.**
 Messine av. **H 3.**
 Michel le Comte ul. **P 7.**
 Ministère finans. **L 6.**
 — handlu **J 9.**
 — marynarki **K 5.**
 — oświaty **J 8.**
 — poczt i telegr. **J 8.**
 — rolnictwa **J 9.**
 — sprawiedliwości **K 5.**
 — spraw zewnętrznych **H 7.**
 — wojny **J 7.**
 Mirabeau mt. **B 11.**
 — ul. **A 12.**
 Monge ul. **P 12.**
 Monsigny ul. **L 15.**
 Montaigne av. **F 5.**
 Mont-Cenis (ul. du) **O 1.**
 Montebello (quai de) **O 10.**
 Montmartre bulw. **N 4.**
 — ul. **N 5.**
 Montmorency (bulw. de) **A 11.**
 Montorgueil **O 6.**
- Mont-Parnasse (bulw. du) **L 12**
 — ul. **K 12.**
 Montpensier ul. **M 5.**
 Montreuil (br. de) **V 9.**
 Montsouris av. **L 15.**
 Morgue **P 10.**
 Morland bulw. **R 10.**
 Mornay ul. **R 10.**
 Mortier bulw. **V 6.**
 Motte Picquet (av. de la) **G 9.**
 Mouffetard ul. **O 12.**
 Mouzaïa (ul. de) **U 4.**
 Muette (br. de la) **B 7.**
 Murat (bulw.) **A 12.**
 Muzeum Carnavalet **R 8.**
 — Cluny **N 10.**
 Nansouty ul. **L 16.**
 Nation (pl. de la) (narodowy)
 U 10.
 National mt. **T 14.**
 Neuilly (av. du) **B 2.**
 Ney bulw. **N 1.**
 Niel av. **E 2.**
 Notre-Dame **O 9.**
 — mt. **O 8.**
 — de la Gare **R 14.**
 — de Lorette **M 3.**
 — des Victoires **N 5.**
 Obelisk z Luksor **J 6.**
 Oberkampf ul. **T 6.**
 Obserwatorium **M 14.**
 Odéon **M 10.**
 Ogród aklimatyzacyjny **A 3.**
 — des Plantes **Q 12.**
 — tuileryjski **K 6.**
 Oise (quai de l') **S 2.**
 Opera **L 4.**
 — (av. de l') **L 5.**
 — (pl. de l') **L 4.**
 — Comique **M 4.**
 Orfèvres (quai du) **N 9.**
 Orleans (av. d') **L 15.**
 — (quai d') **P 10.**
 — (br. d') **K 16.**

Ormes (br. des) **Q 9**.
 Ornano bulw. **O 1**.
 Orsay (quai d') **F 7**.
 Palais (bulw. du) **N 9**.
 — Royal (pl. du) **M 6**.
 Palatine ul. **M 10**.
 Pałac Elizejski **J 4**.
 — de Glace **G 5**.
 — Luwru **M 7**.
 — Luxemburski **M 11**.
 — Royal **M 6**.
 — Sprawiedliwości **N 9**.
 — Sztuk pięknych **G 6**.
 — Trocadero **C 7**.
 Panteon **O 11**.
 Panthéon (pl. du) **O 11**.
 Pantin (br. de) **U 2**.
 Paradis (ul. de) **P 3**.
 Paris (al. de) **U 2**.
 Park de Buttes Chaumont **T 4**.
 — Monceau **G 3**.
 — Montsouris **M 16**.
 — (ul. du parc Royal) **R 8**.
 Parmentier av. **S 5**.
 Parvis Notre-Dame (pl. du)
O 9.
 Passy (br. de) **A 10**.
 — (mt. de) **C 9**.
 — (quai de) **B 9**.
 — (ul. de) **B 8**.
 Pasteur (bulw.) **H 12**.
 — instytut **H 13**.
 Patay (ul.) **S 14**.
 Payenne ul. **Q 8**.
 Pépinière (al. de la) **J 3**.
 Péreire (bulw.) **D 2**.
 — (pl.) **F 2**.
 Perle (ul. de la) **R 7**.
 Perrée ul. **R 6**.
 Petit Pont **O 9**.
 Petits Carreaux (ul. des) **O 5**.
 — Champs (ul. des) **L 5**.
 Philippe-Auguste av. **U 8**.
 Picard ul. **S 14**.

Piepus (bulw. de) **U 11**.
 Piepus (br. de) **V 12**.
 — (ul. de) **U 11**.
 Pigalle pl. **M 2**.
 Poissonière bulw. **N 4**.
 — ul. **O 5**.
 Pół Elizejskich av. **F 4**.
 Pole Marsowe **E 9**.
 Pompe (ul. de la) **C 5**.
 Poniatowski bulw. **V 12**.
 Pont Neuf **N 8**.
 — (al. du) **N 7**.
 Port Royal (bulw. de) **N 13**.
 Portalis av. **J 3**.
 Poulitier ul. **Q 10**.
 Provence (ul. de) **L 3**.
 Prud'hon ul. **T 13**.
 Pyrénées (ul. des) **U 5**.
 Quatre Fils (ul. des) **Q 7**.
 — Septembre (ul. du) **M 4**.
 Racine ul. **N 10**.
 Rambuteau (ul. de) **P 7**.
 Ranelagh (ul. du) **B 10**.
 Rapée (quai de la) **S 12**.
 Raphael av. **A 8**.
 Rapp av. **E 7**.
 Rataud ul. **O 13**.
 Raynouard ul. **B 9**.
 Réaumur ul. **O 5**.
 Récollets (ul. de) **Q 3**.
 Reille av. **L 16**.
 Rennes (ul. de) **L 10**.
 Republiki av. **T 6**.
 — pl. **R 5**.
 Reuilly (br. de) **U 13**.
 — (bulw. de) **U 12**.
 — (ul. de) **T 11**.
 Richard Lenoir (bulw.) **S 8**.
 Richer ul. **N 3**.
 Rivoli ul. de **K 5**.
 Rochechouart (bulw. de) **N 2**.
 Rocher (ul. du) **J 3**.
 Romainville (br. de) **V 4**.

- Rome (ul. de) **K 3**.
 Rond Point **G 5**.
 Roquette (ul. de la) **T 8**.
 Roule (av. du) **B 2**.
 Royal mt **L 7**.
 — ul. **J 5**.
 Ruysdaël av. **G 3**.
 Sacré Coeur du **O 1**.
 Saint Amand ul. **G 14**.
 — Ambroise k. **T 7**.
 — Antoine ul. **R 9**.
 — Augustin **J 3**.
 — Bernard quai **Q 11**.
 — Charles ul. **C 10**.
 — Denis bulw. **P 4**.
 — — br. **P 4**.
 — Dominique ul. **J 8**.
 — Etienne du Mont **O 11**.
 — Eustache **N 6**.
 — Fargeau ul. **U 5**.
 — François Xavier **H 10**.
 — — — pl. **H 10**.
 — Germain bulw. **M 9**.
 — — des Prés **M 9**.
 — — l'Auxerrois **N 7**.
 — Gervais **Q 9**.
 — — — pl. **P 8**.
 — Hilaire **P 13**.
 — Honoré ul. **L 6**.
 — Jacques bulw. **M 15**.
 — — ul. **N 12**.
 — Lazare ul. **K 3**.
 — Louis **Q 10**.
 — — mt. **P 9**.
 — — ul. **Q 10**.
 — Mande (av. de) **U 11**.
 — — (br. de) **V 11**.
 — Marcel bulw. **Q 13**.
 — Martin bulw. **Q 5**.
 — — br. **Q 4**.
 — — ul. **P 7**.
 — Merry **O 7**.
 — Michel bulw. **M 12**.
 — — bulw. **N 9**.
 Saint Michel mt. **N 9**.
 — — quai **N 9**.
 — — Ouen (av. de) **L 1**.
 — — (br. de) **L 1**.
 — Paul **Q 9**.
 — — port **Q 9**.
 — — ul. **Q 9**.
 — Philippe du Roule **G 3**.
 — Roch **L 5**.
 — Sulpice **M 10**.
 — — — pl. **M 10**.
 — — — ul. **M 10**.
 — Thomas d'Aquin **L 8**.
 — Vincent de Paul **O 2, J 10**.
 Sainte Barbe **O 11**.
 — Clotilde **J 8**.
 — Madeleine (k.) **K 4**.
 — Pélagie **P 12**.
 Saints Pères (ul. des) **L 8**.
 Salle Wagram **E 3**.
 Santé (ul. de la) **N 14**.
 Saxe (av. de) **H 11**.
 Schaeleher ul. **L 14**.
 Sébastopol (bulw. de) **O 6**.
 Ségur (av. de) **G 10**.
 Seine (quai de la) **S 2**.
 — (ul. de la) **M 9**.
 Sérurier bulw. **T 2**.
 Sevigné ul. **R 8**.
 Sèvres (ul. de) **K 10**.
 Solférino (mt. de) **K 7**.
 Sorbier ul. **U 6**.
 Sorbonna **N 10**.
 Soufflot ul. **N 11**.
 Soult bulw. **V 11**.
 Square de Bastignolles **K 2**.
 — — des Ménages **K 10**.
 — — Montholon **O 3**.
 — — Saint Pierre **O 2**.
 Staël (ul. de) **G 12**.
 Stacey Pola Marsowego **D 9**.
 Statua Joanny d'Arc **Q 13**.
 — Wolności **B 11**.
 Steinkerque (ul. de) **O 2**.

Strasbourg (bulw. de) **P 4**.
 — (ul. de) **Q 3**.
 Suchet bulw. **A 10**.
 Suffren (av. de) **Q 3**.
 Sully mt. **Q 10**.
 — (ul. de) **R 10**.
 Szkoła des Hautes Etudes
 Commerciales **H 1**.
 — Jezuitów **O 12**.
 — medyczna **N 10**.
 — politechniczna **O 11**.
 — sztuk pięknych **L 8**.
 — wojskowa **F 10**.
 Taillebourg (av. de) **U 9**.
 Taine ul. **T 12**.
 Tanger (ul. de) **R 2**.
 Teatr de la Gaîté **P 5**.
 — de porte St.-Martin **Q 5**.
 — de la Renaissance **Q 5**.
 — de J. J. Offenbach **M 5**.
 — du Chatelet **O 8**.
 — Français (pl. du) **L 6**.
 Temple (bulw. du) **R 6**.
 — (ul. du) **Q 6**.
 Ternes (av. des) **D 2**.
 — (br. des) **C 2**.
 — (pl. des) **E 2**.
 Tertres (pl. du) **O 1**.
 Thouin (ul.) **O 12**.
 Tolbiac (mt. de) **S 13**.
 — (ul. de) **R 15**.
 Tour (ul. de la) **B 7**.
 — Eiffel **E 8**.
 — St.-Jacques **O 8**.
 Tournefort ul. **O 12**.
 Tournelle (mt. de la) **P 10**.
 Tournon (ul. de) **M 10**.
 Tourville (av. de) **H 9**.
 Trinité (k. de la) **L 2**.
 Trocadéro (av. du) **E 6**.
 — pl. **C 6**.
 Tronchet ul. **K 4**.
 Trône (av. du) **U 10**.

Tuileries (quai des) **K 7**.
 — (ul. des) **K 7**.
 Turbigo (ul. de) **O 6**.
 Turenne ul. **R 7**.
 Ulm (ul. d') **N 12**.
 Uniwersytet Katolicki **L 10**.
 Valetto ul. **O 11**.
 Valhubert pl. **R 12**.
 Valmy (quai de) **R 2**.
 Valois (ul. de) **M 5**.
 Van Dyck av. **G 3**.
 Vanves (ul. de) **R 4**.
 — (br. de) **H 15**.
 Varenne ul. **J 9**.
 Vauban pl. **H 9**.
 Vaugirard (bulw. de) **H 13**.
 — (ul. de) **E 14**.
 Velasquez av. **H 2**.
 Velpeau ul. **K 10**.
 Vendôme pl. **K 5**.
 Versailles (av. de) **B 11**.
 — (br. de) **E 15**.
 Victoires (pl. des) **N 6**.
 Victor bulw. **D 14**.
 — Hugo av. **C 5**.
 — — pl. **C 5**.
 Victoria av. **O 8**.
 Vieux Colombier (ul. du)
L 10.
 Vignon ul. **K 4**.
 Vilette (bulw. de la) **S 4**.
 — (br. de la) **T 1**.
 Villars (av. de) **H 10**.
 Villiers (av. de) **G 2**.
 Vincéńska br. **V 10**.
 Vincéński laszek **V 13**.
 Vitry (br. de) **S 15**.
 Vivienne **N 4**.
 Voltaire bulw. **T 7**.
 — pl. **T 8**.
 — quai **L 8**.
 Vosges (pl. des) **R 9**.
 — (al. des) **R 8**.

Vouillé (ul. de) **H 14.**

Wagram (av. de) **F 2.**

— (pl.) **G 1.**

Więzienie des Jeunes Déte-
nus **T 7.**

Więzienie la Roquette **T 7-8.**

— wojskowe **K 10.**

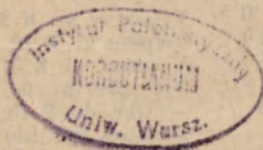
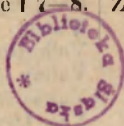
Więzienie St.-Lazare **P 3.**

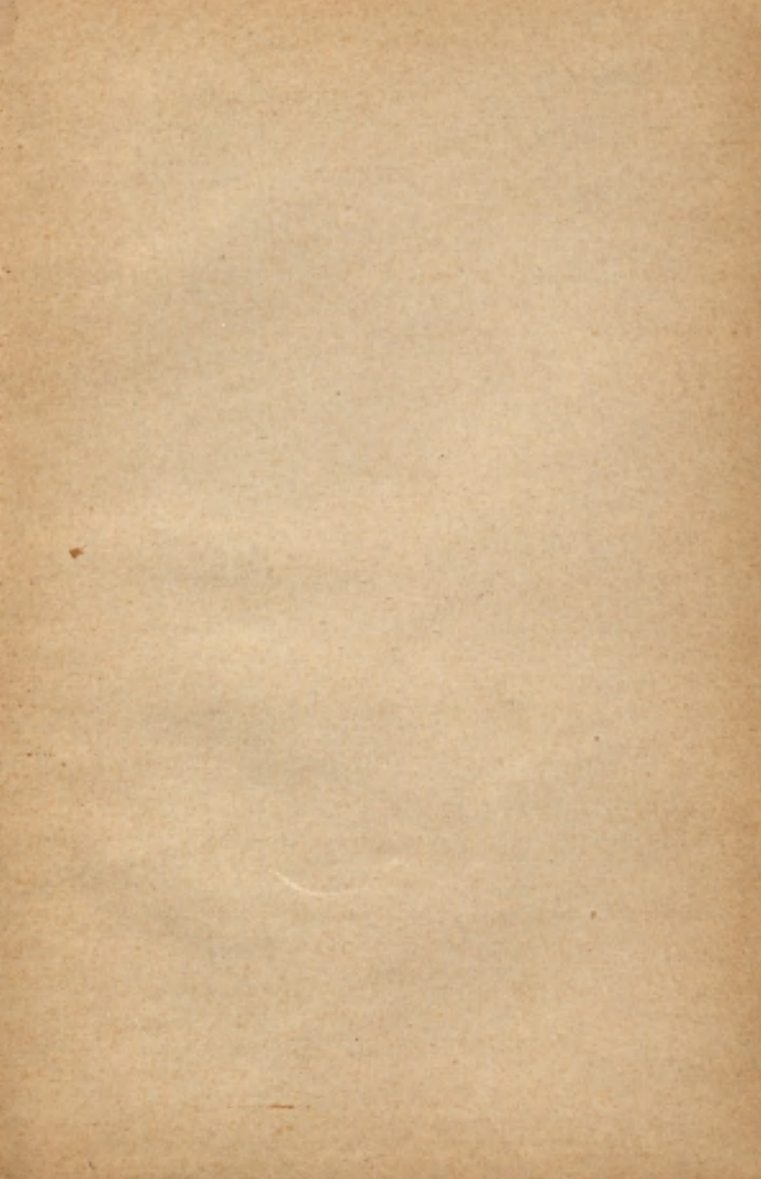
Wilhelm ul. **B 11.**

Zamek de la Muette **B 8.**

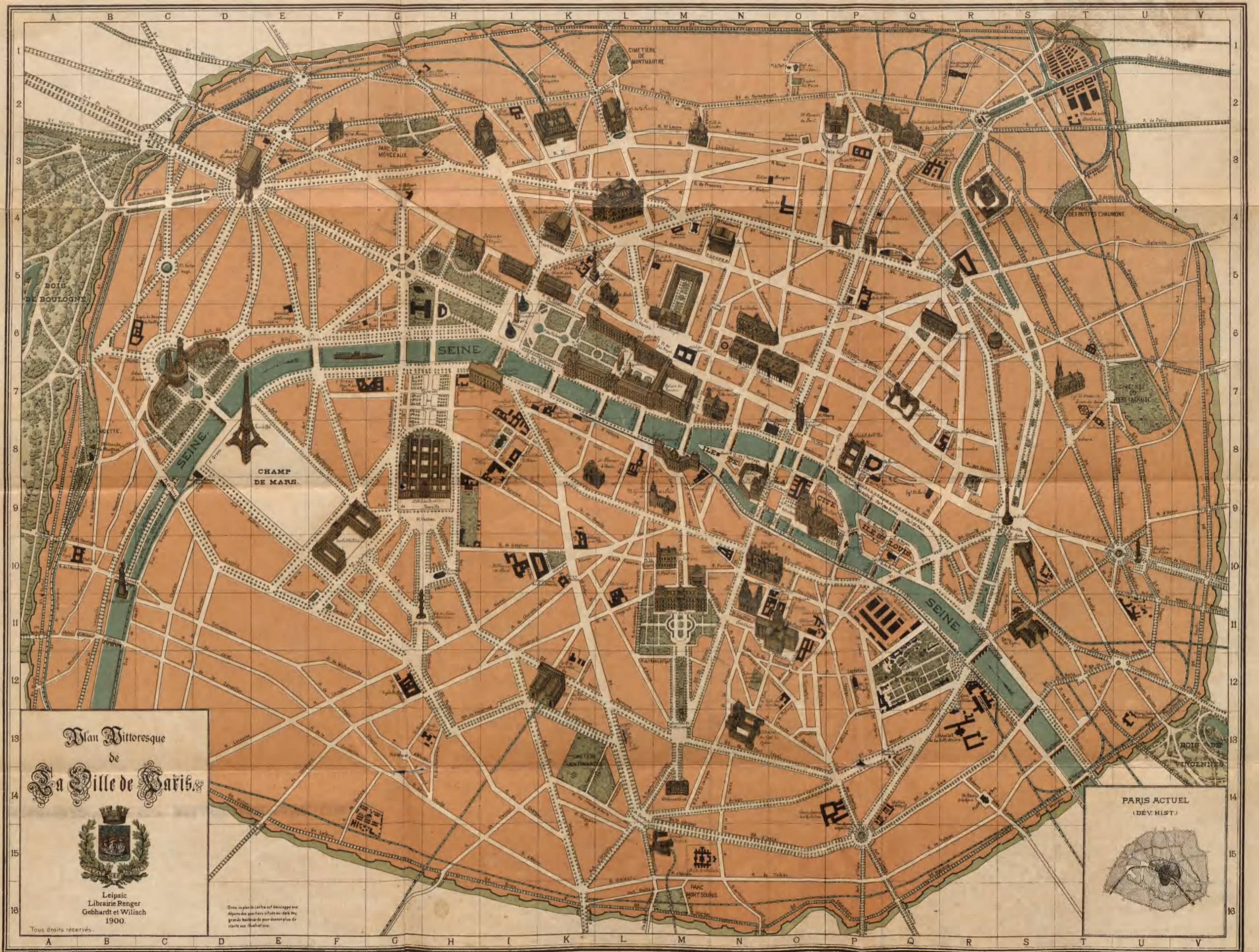
Zgody mt. (de la Concorde)
J. 6.

Zgody pl. (de la Concorde)
J 6.

Bibliothèque Polona. Sc.
Cn. 1. 6. (par rue
des Deux Ponts)

2892711

Int. v. 1. m.
ouget

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000516391

I 289271